

UNIVERSITY OF
SOUTH FLORIDA

A'
TEKÉNTETES NEMES
WESZPRÉMI
KÁPTALANNAK.

TEKÉNTETES NEMES

K Á P T A L A N,

MÉLTÓSÁGOS,

FŐ TISZTÉLENDŐ URAK!



Boldog, kit ép testel, és jó egészség-
gel megáldott a Természet! tsak hogy
semminek nintsen az Ég alatt örö-
kös állandósága, azért az egészség-
is könnyen, és sokszor véletlenül meg-
bomlik. Már illyenkor elveszti az
élet legnagyobb kelemetességét, és a
mi Szer felett neveli a kárt, az, hogy
a legjobb szándék mellett sem jár-
hat.

hat-el az Ember vidám Lélekkel, és
elegendő buzgósággal kötelességiben,
ISTENT, magát, másokat illető tisz-
tyeiben. Oda az egész Boldogság! —
Valóban az ilyen boldogtalannak á-
palgatása nem utolsó Jótétemény.
Ez volt tzélya ezen Orvosi Mun-
kának, mellyben a' Köz haszonért
örömmel foglalatoskodtam; de a' melly
egye-

egyedül a **TEKÉNTETES KÁPTALAN** hazafiúi Nagyszívűségének köszöni megjelenését. — Sok ditséretekre fakadni, temérdek hasonló jeles tetteit elő-számlálni hiuság, talán megbántás volna? Elég, ha belől érzi kiki; hogy példás Bökezűségével hasznot hajtott; mellyért az Emberriség köszönettel tartozik. Én pedig há-

*hálaadatos szívemet azzal nyilatkoz-
tatom, hogy a' leg mélyebb tisztelet-
tel vagyok*

A' T. N. KÁPTALANNAK

*alázatos szolgája
Háiszler György*

ORVOSI MUNKA

ELSÖ DARAB.



A' természeti rend úgy kívánná, hogy minekelőtte a' főbb Hidegtelesekről, a' Pestisről, és az hidegteleős kiütésekről irtt Munkámat nap fényre bocsátom, az egészséges emberi testnek tiszttyeit, 's munkálkodásait ábrázoljam; minthogy is akár melly munkálkodás maga rendétől távozzék, tiszttyében akadályoztassék, avagy megbomollyon, a' nélkül, hogy mi az épség? eme' fogyatkozó változásnak velős megismerése mintegy lehetetlen. Megtette ezt már néhány esztendőkkel ama' Nemes Hazánk előtt magának nagy érdemeket szerző Rácz Sámuel Ur, az emberi testnek egészségéről irtt nyomós ajánlatu Munkájában. (Physiologia) Én azért e' helyett inkább a' józan Ész, és tapasztalásokon épült nyavalyák kita-

nulásának módjával szolgálók ; mert vajmi kevesek , kik ezt a' módot tudnák , s' tartanák ! holott tsupán ettől függ a' nyavalyák' kitalálása , 's gyökeres orvoslása.

Ha kedvet találok , 's megkegyelmeznek az Egek életemnek , a' *nem hidegletős , hosszú ideig tartó Nyavalyáknak* leírásával is fogok kedveskedni. Elég jutalom , ha hivatalomhoz szabott foglalatosságaim között rend kívül való fáradságomért csak Egy leend is , Ki fogja mondani : *Iparkodott.*



ELSŐ DARABNAK

FOGLALATTYA.

	<i>Lap.</i>
A Nyavalyák' kitanulásának módgya	1.
A' Hideglelésről általlyában - -	10.
A' rázó Hidegről - - - -	18.
A' gyuladózó Hidegről - - -	55.
Az agyvelő gyuladásról - - -	72.
A' szem gyuladásról - - -	81.
A' fül gyuladásról - - -	93.
A' nyelv gyuladásról - - -	100.
A' torok fájásról - - - -	105.
A' tüdő gyuladásról - - -	119.
Az oldal nyilallásról - - -	136.
Az ágyék hártyának gyuladásáról -	147.
A' közép hártya, a' sziv zatskó, és a' sziv gyuladásról - - -	154.
A' máj gyuladásról - - -	157.
A' gyomor gyuladásról - - -	171.
A' lép gyuladásról - - -	182.
A' bél gyuladásról - - -	185.
A' has-hártya, háj-hártya, és fodor- háj-hártya gyuladásról - -	199.
A' vese gyuladásról - - -	207.

Az

	<i>Lap.</i>
A' hügyos hólyag gyuladásról	- 216.
A' méh gyuladásról	- 223.
A' tökök' gyuladásáról	- 234.
A' vizellő tsőnek gyuladásáról	- 239.
Az epe Hidegről	- 243.
A' rothadt Hidegről	- 260.
A' taknyos Hidegről	- 284.
A' Pestisről	- 294.
Toldalék a' Lelki Atyáknak	- 350.
A' hideglelős kiütésekről	- 365.
A' hólyagos Himlőről	- 366.
A' himlő Béoltásról	- 383.
A' vörös Himlőről	- 409.
A' Skarlátról	- 423.
A' köles Himlőről	- 432.
A' Patétsről	- 438.
A' tsalán Himlőről	- 443.
Az Orbántzról	- 446.



A' NYAVALYÁK' KITANULÁSÁNAK MÓDJA.



A' józan ész', és tapasztalásokon épült nyavalyák' kitanulásának módjában három különös időállapodásokat (stadia temporis) állítok.

Az *elsőben* a' betegnek a' mostani nyavalyáig elfolyt élet-ideit vizsgálom.

A' *másodikban* a' mostani nyavalyának kezdetét az Orvosnak hivattatásáig nyomozom.

Az *harmadikban* azt fejtegetem', a' mit az Orvos a' nyavalyának velős megismerésére szükségessé, hivattatásakor találhat.

I. Darab.

A

AZ



ELSŐ IDŐSZAKASZ.

Ez egyedül a' nyavalyára elrendelő okoknak kikeresésében foglalatoskodik; azért elmélyen

1-szer A' Temperámentumon, vagy is a' testi-mérséklésen.

2-szor Az Élet-időn.

3-szor Az Élet-módján.

4-szer A' Nemen.

5-szer -Az Hazán, és Lakóhelyen.

6-szor Az előbbeni egészséges, vagy beteges Állapattyan a' betegnek.

1-szer A' Temperámentumnál, vagy is testi-mérséklésnél nem szükséges a' sokféle külömbözésekbe, 's innénd eredett felosztásokba erefzkedni; elég tudni, hogy az erős, kemény, hajnoki természettel alkotott test inkább hajlandó a' heves nyavalyákra: valamint ellenben a' lágy, taknyos testü, híg, és alig öfzveálló vérből formált test, a' gyengeségből, és romlott nedvekből eredendő nyavalyákra.

A' testnek alkatvánnya, és állása is bizonyos nyavalyákat okozhat. A' rövid nyak,

nyak, a' nagy fő gutaütést; a' lapos mely, és hosszú nyak mely-nyavalyákat, vérpökést, oldalnyilallást, tüdőgyuladást. 's a' t.

2-szor Minden Élet-idő rendszerént más nyavalyákat táplál. A' fogazás, a' nyavalyarontás, az hólyaghimlő, a' geleszták; 's a' t. gyermekek' nyavalyái. A' kemény, heves nyavalyák a' megnötteket késértik. A' véneket a' lassú, hosszú nyavalyák emésztik.

3-szor Az Élet-módjára is nagyon különböznek a' nyavalyák. Más rendbéli nyavalya szöki-meg a' gondos fáradságok után élőt; más a' tsendes, nyugodalmas életet; más a' minden időhez szokni kellett katonát, és polgárt; más az íróasztalnál elmerült, elposhadt elmét.

4-szer A' Nemnek a' nemzés, és szaporítás' okáért különböző test-alkatvánnya különös nyavalyák alá vagon vetve. Régi valóság, hogy az aszszonyi Nemen sokkal több nyavalyák orozkodnak, mint a' férfiúin. Ugyan is mik volnának a' Szüzek', a' viselősek', a' gyermekágyasak', és dajkák' nyavalyái?



5-szer Az Hazának, és Lakóhelynek fekvése, és környéke minő nagy különbséget téfzen, megtanulhatni a' teremtményekből. Ez a' hegyet, amaz a' völgyet, a' róna földet szereti. Ama' hegyes havas tartományok izmos, óriási embereket nevelnek; zombékos, lapányos, ködös helyeken nyomorúlt hidegteleket találni.

6-szor A' testnek különös betegségekre való eredeti érendeléséből, és az előrement egészséges, vagy beteges állapattyából kitanulhatni az hátrahagyott hibákat, 's ezekből, hogy mit, 's mennyit bírhat-meg a' most nyavalygó test. Ugyan is a' hofzízú nyavalyák, a' mértékletlen vérfolyások után 's a' t., mi jót lehet reményleni? Mennyit lehet bizni az eképpen elnyavalgott erőre? Nem de az egészséges, tökéletes erőben lévő test jobb reménységgel biztat?

A' MÁSODIK IDŐSZAKASZ.

Ez a' jelenvaló nyavalyának kezdetét, és folyását egész az hivattatásig taníttya.

Itten előszer is az előrement elrendelő, és gerjelztő okokra kell figyelmeznii. Meg kell

kell kérdezni a' beteget, tudná-e betegségének okát adni? Hirtelen, avagy lassan kezdődött-e a' betegség? Beszélye-el (ha tőle kitelik) a' napról napra tapasztalt változásokat, 's történeteket; ha maga el nem beszélheti, beszélyék-el a' körülette lévők.

Mindeneknek figyelmetes meghalgotása után következik az hideglelésnek, (ha jelen van) és a' szembetünőbb történeteknek fontos megkülömböztetése; mellyre előfordul:

AZ HARMADIK IDŐSZAKASZ.

Melly a' betegségnek mostani vóltát, 's állapotját vizsgálja.

Itten a' most jelenvaló történeteket a' múlt napokbéliekkel öszve kell hasonlítani, hogy eképp' a' nyavalyának valóságos vóltát, kezdetét, nehezedését, súlyját, apadását tekéletesen kilhessen nyomozni; mivel ettől függ orvoslása.

Kérdéshe jön azért a' Fő: szabad, ká-hult, nehéz, könnyű, szédelgős, avagy fájos-e?



A' Száj-íz: természetes, megromlott, keserű, édeses, agyagos, és ragadós-e?

A' Nyelv: fejr, sárga, barna, fekete, nedves, avagy száraz, repedett-ę? Vagyon-e böfögés? Millyen büzü?

A' Nyak', és torokban: vagyon-e fájdalom, avagy valami akadály a' nyelésben? és hol vagyon?

A' Mely körül: a' *Lélekezés*, *Hurut*, *Pökés*, *Fájdalom*, és a' *Fekvés* jönnek kérdésben.

A' *Lélekezés* szabad, nehéz, fájdalmas, és fáradságos-e? nagy erölkedéssel gyakorlott, és fullasztó, egygyenlő, vagy rendetlen, szapora, avagy lassú-e? A' kiléheltt levegő meleg-e, vagy hideg?

Az *Hurut* száraz-e, vagy nedves? fájdalmas-e avagy nem? Az hurutra való ingerlés a' melyben, a' hasban, avagy a' torokban vagyon-e?

A' *Pökés*: a' mit a' beteg kipökik, sok-e, vagy kevés, avagy éppen semmi? könnyen, nehezen pöki-e? *Szinre*, fejr, sárgás, vérrel vegyes-e? híg, szivós, genyetség forma-e, avagy éppen genyetséges?

A'

A' *Fájdalom* állandós-e, avagy szökő, és csak néha tér visszra? tsupán szorító-e, avagy nem? és kitsin helyre szorult-e, vagy nagyobbra terjedett-e ki? (a)

Könnyen *fekhetik*-e a' beteg mind a' két felén, avagy nehezen? vagy egyikén nehéz, sőt lehetetlen a' fekvés? vagy éppen egyikén sem feketik, csak hanyat egyedül, csak ülve, 's feltámogatva kell néki feküdni? Miért? mi akadályasztattya?

Lágy, kemény, feszült fájdalommal, avagy a' nélkül vagyon-e a' Has? A' fájdalom mindúntalan egy helyen marad-e, vagy csak néha jön? nagy, vagy kitsin helyet foglal-e el?

A' *Hastisztulás*, vagy is ganajlat, a' mi elmégyen, sok, kevés, vagy éppen rekedett? kemény, híg, vizes, taknyos, véres, genyetség forma, vagy szinte genyetséges? könnyen, avagy erőltetve nyomódik-e ki?

A'

(a) Az burutnak, lélekzésnek, és fájdalomnak vóliás egy mély béllelekzés, és mély fohájszkodás által alegendán ki lehet tanulni.



A' *Viz* elletnél meg kell vizgálni: a' mennyiséget, *színt*, és a' benne tartottakat. *Mennyiségre* fok-e, vagy kevés? *Színre*: epés, sáfrányszínü, veres, tüzes, gyuladózott, nyers, éretlen, vagy megérett, zavaros? A' benne *Tartottakra* nézve, ha felhőtskével, seprüvel, avagy a' nélkül vagy-e? a' sepreje taknyos, genyetséges, vagy téglaporhoz hasonló; a' felhőtske a' színén, a' közepén, vagy az edény fenekén vagy-e?

A' testnek közönséges borítója körül négyre kell ügyelni: a' *Gőzelésre*, a' *Színre*, a' *Melegre*, és a' bőrön előforduló *Kiütésekre*. A' *Gőzelésre*: a' bőr száraz, vagy nedveses lehet általlyában az egész testen; vagy csak némelly helyeken. Nem különben *Színre*: sárga, veres halavány, hótszínü lehet; A' *Melegre*: a' test meleg, égető, vagy hideg-e? A' *Kiütésekre* nézve: vagy-e a' bőrön valami kiütés? és mi-todás?

Az *Élet-érszökés* fokát változik. Főbb változásai, ha gyorsabb, vagy lassúbb a' természetesenél; ha lágy, vagy kemény, ha erős,



erős, vagy gyenge, ha nagy, vagy kicsin, egyenlő, vagy rendetlen, és félbenhagyó.

Az éren botsátott *vérből* kell kitanulni a' testben kerengelő vérnek tulajdonságát; ha sükeres, vastag, 's nagyon egybeálló-e? avagy híg, és göröngyös? Ebből lehet meglátni a' gyuladózó hártjának fe-jér, vagy sárga színét, egygyenlő kiterjedését, vagy ölzveguzsorodását; a' fok, vagy kevés vérvizet.

Végképpen meg kell a' beteget kérdezni: Élt-e már mostani betegségében valami Szerekkal, és minő következőekkel?

Ezek után egy pillantást vetvén az akkori Esztendő-részre, az abban uralkodó járvány nyavalyákra, felvévén ujra a' megjegyzett szembetünőbb történeteket, a' kitalált állandós, alábbhagyó, avagy egészfzen félbehagyó hideglelést; az elrendelő, és serkentő okokat, mintegy ujjezelve valósodik ki az orvoslásnak tellyes fogamatú módja.





AZ HIDEGLELESRŐL ÁLTALLYÁBAN.

De Febre.

Az Hidegglelés általlyában egy olly közönséges betegség, melly időt, vagy Tartományt nem tekintvén, semmi életidőnek, semmi Nemnek sem kedvez, még a' legrendesbb életmód sem ment tőle. Télen, nyáron, tavaszkor, őszkor; az havas Tartományokban úgy, mint az hevesekben, a' gyermekeket, mint a' nőtt, 's megállapodott idejüeket, még a' méhében röjtött magzatot is nyavalgattya, öldözi.

Feloztása. Ennek sok ágos, bogos elmétfárasztó feloztásaiba ereszkedni, nem tzelom. A' leg-együgyűbb, de leg-hafznosbb feloztás mellett tsupán azonn igyekszem, hogy annak okát kinyomozván, azt megrontsam, semmisítsem.

Ellyenek hár azért az Orvosok akárminő leleményes Nevezetekkel; Én a' megnevezést meghatározom: 1-szor az ő folyásából. 2-szor az helyről, és időről; hol, 's mikor dühösködik. 3-szor: tulajdon természetéből. Fo-

Folyásából: esméretes (a) Az *állandó hideg*, melly néhány napokig minden félbenhagyás nélkül szüntelen törí a' beteget. (b) Az *alábbhagyó hideg*, melly majd keményebb, majd szelidebb, de egészfzen el nem áll. (c) A' *félbenhagyó*, vagy is *rázóhideg*; ez egynehány órák után egészfzen elmúlik, de idővartatva szintén az előbbi történetekkel felváltva megint visszajár.

Az Helyről, és Időről: Némelly Helyek, és Tartományok bizonyos hideglelés nyavalyáknak valóságos nemzői, és dajkálói. Ezek *Honynyavalyáknak* neveztetnek, úgy p. o. a' posványos, meleg környékekben ritkán szabadok a' lakosok a' rothadt indulatú Hasmenéstől, a' gonosz, indulatu leg akaratosbb Hideglelésektől. Az Időre nézve: Minden Esztendő-rész, minden időváltozás bizonyos változásokat tesz az emberben, mellyek által a' test már erre, már amarra a' betegségre inkább hajlandó. Ez a' Neme *járvány nyavalyának* hivattatik.

A' Természetre nézve felosztódik az hideglelés: (a) *gyuladózó Hidegre* (b)
epe



epe Hidegre (c) rothadt Hidegre (d) és taknyos Hidegre. Hozzá adom a' *Pestist*, és a' forró nyavalyákkal előforduló *kiütéseket*.

Ezek a' tulajdon természetekből nevezett Hideglelések közönségesen *járványok*, és az *Esztendő* forgásban mintegy bizonyos természeti rendet követnek. A' *gyuladózó Hideg* a' kemény, hideg, száraz télnek szüleménye. Az' *epe hideg* a' nedves, majd lágymeleg, majd hives tavaszt, és az ősznek eleit szereti. A' sütő nyár a' *rothadt hidegeket* táplálja. A' *taknyos hideglelés* az hideg, nedves, ködös tavaszt, és ősz, szinte a' lágymeleg, nedves telet is kedveli.

Ezt a' természeti rendet az *Esztendő*-forgásnak szokatlan változásai sokszor megtsorbítyák. Légyen p. o. a' tél erős, kemény, tartson az hideg szokásnál tovább; való, hogy a' gyuladózó hideg is tovább fog tartani, még tavaszkor is fog látszatni; holott a' gyenge nedves téllal vagy éppen elő sem jön, vagy, ha előfordul is, nem mint tiszta gyuladózó, hanem mással szövetségese jelenik-meg,

Ennek az Időből, és Természettől vett felosztásnak hasznát, és Szükségét fogjuk főképp' tapasztalni azokban a' nyavalyákban, mellyek mintegy álarza alatt már ezt, már amant a' nyavalyát játszák, és egyedül ama' szemesebbtől esmértenek meg, ki a' több főbb hideglelésektől költönözött történeteket megválasztani, az' okait kitalálni, és az így elfattyazott nyavalyát az egyik, vagy másik főbb hideglelésre ráházni tudgya.

Okai. Kettős ok szükséges akárminő hideglelésnek nemzésére: Az elrendelő, vagy is elkézfítő, és a' serkentő ok.

Az elrendelő ok minden állati valóságnak tulajdona. A' serkentő ok ezer meg ezerféle; mellyet sok Orvosok' fáradságos hoízfzas leírása után Boerhave négy rendekre szedett; én pedig mások után nagyobb könnyebbség okáért hat rendekre osztom.

Az elsőben legyen a' Levegő; 2-dikban: az Étel, és Ital; 3-dikban: a' Mozgás, és Nyugvás; 4-dikben: az Álom, és Virrogatás; 5-dikben: a' testnek

Tisz-



Tisztulásai; 6-dikban: az elme-indulatok, és a' külső erőszak. E' rendes felosztásban minden kigondolható nyavalyának serkentő okát ki lehet találni.

Kezdeté. Az hideglelés nem egyszerűen, nem egyenlő erővel szöki-meg az embert, bátor a' gonosz indulatu, minden előjáró változások nélkül villám gyanánt hirtelen lenyomja. A' beteg előre szokott elevenségét, és könnyűségét elveszti, kedvetlen, szomorú, fázékony kezd lenni; a' gyakor ásítózások, és nyujtózások közt feje kábúl, az ételkivánás elvész, a' szája szárad, nyúghatatlanúl aluszik; szóval: egész teste eltunyúl, elnehezül, elbádgyad, méglen a' kitsin, és gyors élet-érveréssel meg nem borzad, meg nem rázódik annyira néha, hogy egész teste mintegy elfásúl, eljegesül.

A' Fázást nyomban követi a' Forróság. Ekkor könnyebben lehel ugyan a' beteg, az élet-érverés is emelkedik, és lassúb, de a' szomjuság fokszor olthatatlan, a' főfájás dühösködő.

A' Forróság egyedül a' testnek üre-
 dedéseire, legtöbbször *izzadásra*, és *seprüs*
vizelletre távozik; melly azután vagy egé-
 fzen elmarad, vagy valami idő múlva szin-
 te az előbbi történetekkel felváltva megint
 vissza tér; vagy más nyavalyára változik.

Kimenetele. Az hidegletés Kimenete-
 léről teendő jövendölés függ a' serkentő
 okoknak különbségétől, az élet-időtől, a'
 nemtől, a' testnek megsértett munkálkodá-
 saitól, és a' más vele vegyített nyavalyák-
 nak vóltától.

Orvoslása. Az Orvoslása az hideg-
 letéseknek általlyában abban áll, hogy az
 elesett élet-erők felemeltessenek, a' módfe-
 lett felemelttek alább állíttassanak; a' ser-
 kentő okok megrontassanak, a' testből ki-
 mozditassanak, a' sullyos történetek eny-
 hittessenek, és így a' megbetegedett test
 vólt egészségére vissza állíttassék.

Még valamit a' lelki Atyának utasítá-
 sára; mellyből a' betegnek jövendő sorsáról
 ítélhessen, hogy valamint az Orvos a' testet
 megtartani siet, és *iparkodik*: úgy Ő a' lelket
 megnyerni utolsó pihenésre *ne hallaszsa*.

VÉ-
 KÖNYVTÁRA



Vévén azért észre a' Lelki Atya a' betegnek kényesbb, és izgathatóbb természetét, a' sulyosbb nyavalyát, és a' nyavalyás máteriának a' fő felé sietését a' közelítő eszelődésről méltán gyanakodhatik, mellynek ím' jelesebb Tanui: A' duzzadt, és felette piros ábrázat, a' merevedett, könyvező, és szikrázó szemek, a' fülzuggás, vagy tsengés, és a' nehéz hallás; a' szédelgés, a' lütető főfájás, és a' rövid nyughatatlan aluvások; mellyekből a' beteg a' sok rettentő álmadozások miatt mintegyre felijed, magához nehezen jön, a' kérdésekre nem felel; avagy a' nélkül, hogy kérdeztetett, felel; éppen nem, avagy igen keveset szomjuzik, noha felette nagy a' forróság; keveset minden ülepedés, avagy benn' uszkáló felhőske nélkül a' tiszta vízhez hasonlót vizellik; semmiről sem panaszkodik, semmi fájást sem érez. Ezeket a' hiv tanukat tapasztalván a' Lelki Atya a' beteget idein korán az örökségre készítse-el, hogy estvére kelvén, a' mikor a' hideglelés nevededik, a' kivalódott eszelődést nyugott elmével szemlélhesse.



Az élet-érfzőkésről sokat nem lehet mondani; mert ennek többféle majd reménységgel kedvező, majd veszedelemmel fenyegető változásai orvosi tudományt kívánnak. Elég az, hogy a' szüntelen változó, alig inozgó, meg megfzűnő, gyors élet-érverés semmi esetben sem jó.

A' gyakor ájulások, ha a' beteg fordul, vagy fel-ül; a' lassú, és fáradságos, vagy kitsiny, és szapora, nem egyenlő, ket-tözött, fulasztó, nagy erőlkedéssel gyakorlott, sohajtozó, hörrögő lélekzés, és az oldal-lágyoknak fájdalmas, levegős feldagadása a' halál posztái.

A' felette száraz, repedezett, halavány, vagy nagyon veres, szederjes, fekete, öszve guzsorodott, relzkető nyelv, a' fenének jele.

A' hangos; ismét a' nehéz, éppen lehetetlen lenyelés; az ajak', és szemhéjak' halaványodása, szederjesedése, az elforgatott, nyílt, mozdulatlan, sárgás, véreses, a' világoságot nem szenvedő jeges szemek, a' lenyelő-gégének, és az agyvelőnek sér-tését bizonyittyák.



Az hideg, ragadós, nagyobb tseppekben öfzvegurdultt veréték; a' testnek halottas büze, az erőtlenítő hasmenés, kivált ha a' betegnek tudta nélkül megy-el, a' tagok' reízketése, és a' kemény ín-rángatódások; a' szüntelen aluvás; vagy álomtalanság; a' fog-tsikorgás, rágitskálás, hánkodás, bolygás; a' kezek' szüntelen mozgása, az ágy-némő tépegetés, meghomlott elmét, és belső kemény görtsös rángatódásokat jelentenek. És így mind ezek a' jelenések kétségesé teszik a' gyógyulást, és többnyire halálosak. Valamint tsak nem mindenkor halálos jel az is, ha a' beteg a' nélkül, hogy tudgya, a' pulsus-tapintásra elrántya a' kezét; a' mint is a' kérdésre: hogy mért húzta-el a' kezét, tettét tagadgya.

A' R Á Z Ó H I D E G R Ó L.

De intermittente Febre.

Majd egy nyavalya sinszen, mellyet könnyebben lehessen megismeréni a' *rászó*, vagy is *félbenhagyó Hidegnel*; mert ez valamint egynehány órák után egészen elmulik, úgy
va-



valami idő múlva szintén az előbbi történetekkel felváltva megint vízfsza tér. Tapasztalhatni azért a' félbenhagyó, vagy is rázó-hidegben két különböző időt: a' szabad, és ostromló időt.

Felosztása. Az ostromló idő, vagy is a' rázóhidegnek ostroma naponként vízfsza térhet; vagy a' két ostromok között egy szabad napot engedhet; vagy pedig a' beteg egy nap hidegtelelésben, és két nap egymás után hidegtelelés nélkül lehet. Im' a' rázóhidegnek első felosztása: a' *mindennapi, harmadnapi, és negyednapi* hidegtelelés.

Második felosztása: a' *rendes, és rendetlen* hidegtelelés. Az ugyan azon történetekkel, és környülállásokkal tarttya-meg az ostromot. Ez elvétí, és hol hamarább, hol későbbre, avagy más környülállásokkal jön vízfsza.

Az harmadik felosztást az esztendő-rész határozza-meg; a' tavasz, *tavaszi*; az ősz, *őszí-hidegtelelést* nemz.

Ez az akár *tavaszi*, akár *őszí-hideg* néha nyilvánóságos; néha pedig más nyavalyát színlel. Az *valóságos*, ez *színlelt* félbenhagyó hidegnek neveztetik.



Az ötödik felosztás a' más hideglelés-
sel lett öszvefzövetkezésből támad, tudni-
illik a' *dupla harmadnapi*, és *dupla negyed-
napi* félbenhagyó hideg.

Ugyan is, ha a' hideg a' beteget min-
dennap kileli, de még is a' második napi
történetek az első napi történetektől egé-
szen különböznek; az harmadik napi o-
strom pedig az első napihoz hasonló; és
úgy a' negyedik napi a' második napihoz;
ez a' hideg *kettős*, vagy *dupla harmadna-
pi* hideglelés léfzen. Valamint *dupla ne-
gyednapi* lefz az, melly két nap egymás-
után ostromollya a' beteget, azután egy nap
elmarad, hanem meg ujjolag két nap egy-
más után nyomorittya. Itten az első napi
ostrom hasonló a' negyedik napihoz, a' mint
a' második napi az ötödikhez.

A' *mindennapi* hideget nem nehéz a'
dupla harmadnapitól különböztetni; mint-
hogy ez mindennap szinte az előbbi törté-
netekkel, és környülállásokkal felváltva me-
gint vizfsza tér; ritkább, és majd egyedül
a' sükeres, nyálkás takonnyal terhelt gyer-
meki esztendőkbén közönséges, tovább is
tart;

tart; nehezebb is gyógyítani. Az *harmadnapiban* az első napi ostrom nem hasonló a' második napival, sem a' második napi az harmadik napival; azonfellyül közönségesbb; a' megnőtt, epés temperamentumakat kísérti leginkább. Orvoslása is könnyebb.

Legátolkodottabb a' negyednapi hideg, kivált a' fekete epének, és az őszi időnek szüleménnye. Ez néha egy, két esztendőig is elgyötri a' beteget.

A' *tavaszi félbenhagyó hideg* gyúladozó indulatú, szokott lenni; hamar gyógyúl; senkit meg nem öl, ha csak ellenkező szerekkel nem izgattatik; inkább a' testet a' megromlott nedvektől tisztítja, a' megrogzott régibb daganatokat megrázza, az elrekkelt eretskéket kibonttya, és sokszor meggyógyítja azt, a' mit még hathatósbb orvosságok sem tellyesíthettek.

Az *őszi félbenhagyó hideg* az epéből részeseül; azért epés, sárepés, rothadt indulatú, még a' legfogatosbb szerekre sem könnyen távozik. Lép daganatokat, máj, és gyomor-puffadásokat, keménységeket,
ví-

vízikórságot, sárgaságot, 's más többféle megvesztegetéseket hágy maga után.

A' *valóságos félbenhagyó* hideg fázással kezdődik, reá következik a' forróság, 's izzadással végződik.

A' *szinlett félbenhagyó hűdeg* közönségesen más nyavalyát hazudik; alig vagyon nyavalya, mellynek képében már meg nem jelent.

Okai. A' félbenhagyó hidegnek számtalan serkentő okai közül legközönségesebbek: a' sok, és nehezen emészthető téfztás, 'siros, és félrothadt eledelek, a' nedves levegő, az alacsony, árnyékos, erdős, posványos helyek, az epés, sárepés ifzap, a' taknyos geleszták' fészke, a' megrekedett szokásban volt vér folyások, a' képtelen harag, ijedés, és fzomoruság, az akadályoztatott test páradzása 's a' t.

Kezdeté. Sokszor hirtelen kezdődik; de leggyakrabban előbb meghádgjad a' beteg, ásítózni kezd, a' hátban valami kevés borzadáft érez, a' kezek, és lábok meghűlnek, elhalaványodnak, a' körmegek megszederjesednek, az élet-érverés öszvevonódik,



dik, megkitsinül, és felette gyors lefz. Ezekkel a' beteg fázni, 's borzadni kezd, a' bőr hasonló lefz a' lúdbőrhez, a' fogakat öfzveveri, 's öfzvekopogtattya; a' lélekzés elnehezül, szomjuhozik, minden ételt utál, gyomra émeleg, néha sok sárvizes, taknyos máteriát okádik, türhetetlen főfájásról panaszolkodik, a' vizellet többnyire nyers, a' vízhez hasonló.

Mihelyt a' fázás szünni kezd, azonnal az élet-érverés emelkedik, szabadabb, tellyesebb, és erősebb kezd lenni. Az ábrázat megpirosodik, a' beteg egész testben száraz forróságról panaszolkodik, a' szomjuság olthatatlan, a' főfajás nőttön nő, és ha az hideglelés felette súlyos, a' tagjaiban tapasztalható rángatódásokon kívül még efze nélkül is beszél.

Végre a' száraz forróság apadni kezd, a' bőr meglágyúl, a' beteg megizzad, az élet-érszökés lassanként természetes állapotjára tér, és az előbb nagyon tüzes vizellet most már vastag, sűrű, téglaporhoz hasonló seprüt téfzen az edényfenekére. Szóval: minden történetek eltsendesednek, és
a'



a' beteg az ostrom után kevés bádjadtságon kívül magát jól érzi. 'S illy formán kezdődnek, folynak, 's végződnek a' rendes félbenhagyó hideglelésnek ostromi.

A' *rendetlen, és színlett félbenhagyó hidegnek* létét elárullyák a' serkentő okok; a' gyakor ásítózások, és nyujtózások, a' lankadtság, az éjtszaki nehéz büzü izzadások, a' sárgás, halavány ábrázat, az ételutálás, vagy telhetetlenség, a' lobogó héségek, és nyughatatlanságok, kivált az evés után; a' sárga, szomorú szemek, a' kevés sáfrányszínű vizellet, sűrű, megtörött korpás, vagy téglaporhoz hasonló ülepedéssel. Ezek, ámbátor a' beteg fennjár, elégségesen bizonyossá teszik a' *rendetlen, és színlett félbenhagyó hidegnek* lételet.

Kimenetele. Általlyában a' félbenhagyó hideglelések vagy *Egészségre*, vagy *halálra* fordulnak, vagy más *nyavalyába* öltözkednek.

A' közönséges harmadnap i akár *tavaszi*, akár *őzsi* félbenhagyó hideg, melly a' külömben egészséges környékben az egészséges embert megszöki, hamar távozik; ha

tsak

tsak ellenkező szerekkel nem bizgattatik. Ellenben a' gonofz indulatú, más veszedelmes nyavalyát jádzó legtöbbszer harmadik, vagy negyedik ostrommal a' beteget megöli. Az öregeknek még a' közönséges őfzi negyednapi hideg is veszedelmes, kivált ha kemény, és sokáigtartó a' fázás; többnyire a' fázás alatt hálnak-meg.

Minden félbenhagyó hidegek, mellyek akármī okból nagyon akaratosok lettek; különösen: a' *mindennapiak*; a' *színlettek*, és az *őfzi negyednapiak* sok különböző nyavalyákat hagynak magok után. Mellyekből legközönségesbbek: a' gyomor, máj, és lép-daganatok, a' lábok', vagy az egész testnek daganattya; has-vizikórság, sárgaság, száraz fájdalmak, érzékenységek' tompulása, valóságos tüdőveszés; az aszszonyi nemben a' rendetlen hószám 's a' t.

Orvoslása. A' félbenhagyó hideg ket-tős orvoslást kíván. Máft kíván, mikor a' beteget ostromollya; máft mikor az ostrom-tól szabad.

Mikor a' beteget ostromollya, akkor annak gyökeres orvoslásáról gondolkodni sem



lehet, hanem lefektetvén, és jól bétakarván a' beteget, hogy a' test annyival hamarabb általmelegedjék, és gyengén gőzeleni kezdjen, közben sok lágymeleg, vért vékonyító Theákat kell vele itatni, 's egyedül a' súlyosabb történeteknek elmellőzésében kell foglalatoskodni. Lásd Nro. 1—2.

A' hideg ital a' fázás közt ártalmas, szinte úgy az ostrom alatt enni sem jó; sőt már ennyihány órával előbb kell magát az étektől tartóztatni, minthogy ez által tsak alkalmatosság adatik az alkalmatlan okadásokra; noha az okadás sokszor a' gyomorgörtstől is származik, mellyet a' Méntafüből készített herbathé megszüntet, kivált, ha kívül a' gyomorra is ugyan e' füből meleg kötés rakatik.

Mihent az élet-érverés emelkedik, az ábrázat megpirosodik, és az egész testet a' száraz forróság megfutotta, azonnal a' fedezőket el kell a' betegről venni, és tsak könnyen kell befedni. Italúl a' meleg theák helyett kevés etzettel, avagy tzitromalma lével vizet kell néki adni. A' tisztított borkó is nagyon jó. A' főfáját a' törtt

gyalog fenyőmagból, kenyérbélből, és etzetből készített kötés a' homlokra szemlátómáft enyhíti.

Az izzadással végződik az ofstrom, melly után minden történetek eltűnnek, 's közönségesen álm következik.

Következik a' kérdés: *Szabad-e a' félbenhagyó hidegben eret vágni?* A' félbenhagyó hidegben eret vágni általlyában veszedelmes; de a' nagy, és sokáig tartó forróságban, ha az élet-ér erősen ver, és felle tellyes, a' beteg fiatal, erős, bővérő, ábrázattya szederjes, piros, szemei szikrázó, és érz nélkül dühösködik, hogy méltán agyvelő gyúladástól, avagy gutaütéstől kellessék félni; akkor az érvágás okvetetlen szükséges. Ez az eset a' tavaszi félbenhagyó hidegleléseknél igen gyakor; az ősziéknél ritkább.

Minekutánna a' beteg az ofstromtól szabad, azonnal a' gyökeres orvosláshoz kell fogni.

A' gyökeres orvoslás a' sokféle félbenhagyó hidegleléseknek egymástól való különbözéséhez szabva, hat fő módokban ha-



határozza magát. Az 1ső *gyúladást-oltó*, a' 2-dik *oldó*, a' 3-dik *üresítő*, a' 4-dik *érző inerősítő*, az 5-dik *zavaró*, a' 6-dik az *egybeszövött mód*.

Ezekben az hat fő módokban állapodik meg akarminő félbenhagyó hideglelésnek gyökeres orvoslása. A' három elsők a' serkentő okokat másíttják, és kivesszik; a' három utólsók pedig különösen az érző-ínakat védelmezik az izgató okok ellen.

I. A' *gyúladást-oltó mód* előre megkívánnya, hogy a' beteg melegen, és tsendesen maradjon; az hevető, erős, fűszerzamos étkektől, 's italoktól, nem különben a' rendetlen elmebéli indulatoktól magát tartóztassa. Orvosságúl belől a' ritkító, hűtő, lágyító, langyos italokat javasollya; kívül pedig a' meleg-lágyító kötéseket, gözéléseket, all-lövelléseket, (*) ér-vágást, piótzázást, és köpölezést ajánlya.

A' *gyúladást-oltó* szerek között némelyek gyengébbek; mások erősebbek. A'
gyen-

(*) All-lövellés Klystér belyett, addig is, még jobbat találni.

gyengébbek, úgymint: a' pipats virág, a' papfajt-fű, az ökörfark-fű virág, a' fejer málva, a' savó, a' manna, és a' gyengébb közép-sók, kivált hafználatosok a' tavaszi félbenhagyó hidegekben, mellyek nagyon száraz, 's hideg tavasz eleivel kezdődnek, és leginkább az ifju, amúgy egészséges temperamentumuakat nyavalgattyák.

Az hathatósbak szükségesek ott', a' hol az előbbi történetekkel egy hofzfzantartó kemény forróságot tapasztalhatni, hol a' beteg a' fzenvedhetetlen főfájás miatt e-sze nélkül dühösködik; hol a' szederjes, nagyon tüzes ábrázat, és a' tellyes, erős, kemény élet-érverés gutaütéssel, avagy való-ságos gyúladással, oldalnyilallással, agyvelő, tüdő, gyomor, avagy bélgyúladással ijefztget. Többnyire még az ijedésből, haragból, hirtelen kihevülésből, és meghütés-ből támadott félbenhagyó hideglelések is e-leintén ezt a' gyúladást-oltó módot kíván-nyák.

II. Az *oldó*, vagy is *ofzlató' mód* a' taknyos, sükeres nedveket ritkittyá, az el-lágyúlt potrohos testet serkenti, a' megre-
ke-



kedett edényeket, és erecskéket kinyitogatya, és a' teltnek tisztulásait izgattya.

Ez a' mód szükséges kivált a' hideg, nedves őszi akaratos mindennapi, és negyednapi, avagy már másodszor visszafert hideglelésekben, szinte úgy a' sárgasággal, avagy vizikórsággal öszvefzövetkezett hideglelésekben, mellyek főképp' a' hideg természetűeket, a' lusta, taknyos, poshatt, epés temperámentumuakat, 's a' korossabb ideűeket ostromolják.

Az ofzlató orvosságok közül legközönsegebbek (a) a' minden három rendbéli sók, tudniillik: a' *savanyú*, *közép*, és *luggos sók*; (b) a' természetes, és mesterséges szappanok; (c) a' gúmmik, és érett savanyós gyümölts; (d) a' keserű füvek, 's gyökörek, és ezeknek kisatoltt levek; avagy belőlek készített kivonások. A' vad tzikória, az Orozslányfog-fű, a' pörje-gyökér, a' quássia, a' szent László Király füve, galanga, és örvény gyökörek; a' keserű üröm; a' Pápa-fű, vagy is hogátskoró; az ezer-jó-fű; a' földifűst-fű; a' dísznósaláta; az olasz úti-fű; a' Rhebárbára; a' tengeri hagyma

's a'

's a' t. Ezekből pilulák, Decoctumok, vagy is főtt vizek, és Liktáriumok készítettnek.

Már a' megditsért ofzlató szereknek a' nyavalyához szabott alkalmatos, és fogantos megválasztását a' környülállások határozzák-meg; úgy, ha a' beteg erős, száraz, heves testel bír, ha vastag, sűrű, epés, a' gyúladásra hajló nedvekkkel bővelkedik, ha szorulásokat szenved, ha csoportos daganatai, máj, lép, fodorháj, avagy más illyetén keménységei vannak; ha sárgaság szökte-meg, vagy amúgy sok sükeres, tsipős mottsokkal bővelkedik, melly jobbára a' vérben, hogy-sem az első utakban van; ha keveset, de nagyon sűrűt vizel-lik, és izzad; akkor a' közép-sók, és a' szappanos szerek, vagy ezeknek kisatoltt levek kivántatnak. Lásd Nro. 3—4—5.

Ha pedig a' beteg ellágvult, lusia, puffadott testel, hideg, stikeres, taknyos nedvekkel bővelkedik, akkor a' keserű, izgató szerek legalkalmatosbbak. Nro. 6—7—8.

Mind az egyik, mind a' másik rendbéli oldó szerek megvárják a' módos megválasztást, hogy a' nyavalyához, és a' beteg-



tegnék környülállásaihoz szabva kelleténél erősebbek ne adattassanak ; ne talán valaki külömben a' beteget azokkal sokáig nyomorgassa, erejétől megfofzsa, fo'yó részeit megvesztegesse, és illy formán hofzfas bádgyadtságokat, daganatokat, vizikórságokat 's a' t. mesterséges erőszakkal reá tolyon.

III. Az *üresitő mód* főképpen az ószi hideglelésekben, és általlyában azokban szükséges, mellyek az epés, nyálkás, duzzatt, rendetlen életüeket, és gelesztásokat lopják-meg.

Ennek gyakor szüksége abhól kiteszik, hogy ritka hideglelés az, melly valami taknyos, enyvforma, epés ifzap nélkül volna, melly is magát azzal nyilatkoztattya-ki, hogy a' nyelvet kivált reggel fejéres, sárga, zöldes, vagy feketés motsok fogja-el, melly néha a' fogakat, fog-ínt, és az egész száj üreget is bémázollya.

Ha pedig az első utakban; az-az: a' gyomorban, vagy belekben, avagy mind a' kettőben illyetén ifzapos matéria találkozik, azt meg lehet tudni a' nyelvnek, és száj-



szájüregnek leírt mivóltából, a' megromlott édesses, savanyú-keserős, avagy éppen elveszett száj-izből; ha az ételkivánás helyett höfögésekkel egyeledett émelgésekről panaszolkodik valaki; ha nehezen, vagy éppen nem emészt a' gyomor, ha a' gyomor, a' szív-táj, és az óldallágyok felfujódott kemények, ha fájdalmat, rágáft, 's más e'féle nehezségeket érez; ha okádás, avagy erőtlentő hasmenés ostromollya; ha az ábrázat elsárgul, elhalaványodik; ha kisebb mozgásokra szokatlanul elbádgyad, és izzad; ha sokat, de nyughatatlanul aluszik, és az aluvásra inkább bádgyad, sem hogy erősednék; végre, ha az ostrom alatt fellette sokat hánykodik, 's nyughatatlankodik. Ezekből az első utakban heverő iszapos matéria elégségesen kivalósodik.

Igaz, hogy az elszámlált jelek nintsenek mindenkor mindnyájan jelen; tsak azért számláltattak-el mind, hogy kiki tudhasa, minő sokféle jelengetésekkel esmérteti-meg magát az első utakban elrejtett undokság.

Már *okádtató* szerekkel-e? hashajtókkal, avagy mind a' kettővel kellessék-e azt az elrejtett matériát az első útból kiűriteni, a' következők taníttják.

A' motskos, iszapos száj, a' megvesztegetett íz, a' megbomlott, avagy egészen elveszett étel-kivánás, a' nehéz emésztődés, a' főnek nehézsége, 's tompa fájdalma, a' szédelés, a' keserű, savanyú, tsipős, bűdös böfögések, az émélgések, a' hányásra való erőltetések, és valóságos okadások, a' szívtájnak, és oldallágyoknak szorongató, 's fájó keményedései, és feszülései mind annyi megintő jelek, hogy a' gyomorban heverő iszapot okádtató szerekkel kelletik kiindítani. Lásd Nro. 9—10.

Tiltatnak mindazonáltal az okádtató szerek a' súlyben, és a' gyomornak, beleknek, vagy májnak kemény mirigyében. A' gutaútésre hajlandóknak, sérülteknek, viselős, és gyermekágyas személyeknek is csak egyedül az orvosi kéz adhat okádtatókat.

A' mikor a' beteg főképp' reggel szokatlan lankadtságról, és nehézségről panaszkodik

szolkodik, és majd tsekélyebb, majd érzékenyebb fájdalmat a' hátában, a' vékonyokban, és lábaiban érez; a' mikor a' has tele duzzadt, korgó, és kemény; a' mikor gyakran hasfájások, és rágások megfzökik; a' mikor ritka, kemény, dögbüzü, avagy éppen gyakori, lágy hasüresedései vannak sok dögbüzü szelekkel; ha nyughatatlan éjtzakákat, és éjjeli izzadásokat szenved; akkor a' *hashajtó szerek* szükségesek. Lásd Nro. 11—12.

Egybe kötve adatnak az okádtatók, és hashajtók, ha ama' megromlott ifzapos materiától mint a' gyomor, mint a' belek meg vannak töltve. Ezek ámbár a' hideglelésnek kezdetével leg-foganatos'bban adódnak is, azomban, ha a' jó, és alkalmas orvoslás elmulasztatott, vagy a' rest gyógyítás miatt a' már kiürítettett első utak megint megteltek, ezeket kell újjonnan elővenni, ezekkel kell a' gyógyítást kezdeni. Lásd Nro. 13—14.

Eddig különösen a' serkentő okokat másító, és kivesztő módokról vala a' szó; következnek azok a' módok, mellyek tsu-



pán az érzőinakat erősítik, és azokat az izgató okok ellen védelmezik, hogy az hideglelésre ingerlő okok rajtuk erőt ne vehessenek.

IV. Az *érező-ínerősítő mód* az első, melly a' testnek erősítésében foglalatoskodik; ugyan is azért a' keserű, erősítő, és a' tulajdonon úgy nevezett érező-ínerősítő szereket foglallyá magában.

Általlyában az őfzi félbenhagyó hideglelések a' tavasziak előtt megkívánnyák ezt az *ínerősítő* módot; de mindenütt hasznos, és foganatos, a' hol elegendőn kitisztult a' beteg, és semmi keménység nem taláztatik a' testben; 's azon fellyül lankadt, lusta testel bír; avagy a' mértékletlen, és helytelenül adott *űritő* orvosságok által, a' hosszú oszromoktól, avagy más akárminő moŕtoha okból ellankadott, elerőtlenedett.

A' sok keserű, erősítő, és a' tulajdonképpen úgy nevezett *érező-ínerősítő* szerek közül legközönséges'bbek: a' kétfélé üröm, a' pápa-fű, az ezer-jó fű, a' földi-fűst fű, a' méh fű, fodorménta, a' székfű virág, a' ruta, az olasz úti-fű virág, a' narants-alma héj, az ángelika, örvény', galanga, baldrián, és

a'

a' virgyiniai kígyó-fű gyökerek, a' Sz. László Király füve, a' kalmus, és ezeknek keserű, 's erősítő kivonásai; a' jó ó bor, és a' peruviai fahéj, mellyről különösen.

Mind ezek a' keserű, erősítő szerek erősítő erejekre nézve megegygyeznek magok közt; de kisebb, vagy nagyobb hatóságok, avagy más közbenjáró tulajdonságok miatt az hideglelésnek körülállásai, és a' betegnek állapotja határozzák meg a' választást. Ugyan is melly tetemes hiba volna, egy nagyon elgyengült, elbágyadt hideglelésnek, ki még fellyül reá nagyon izgatható, olasz úti-fű virágot orvosságul adni 's a' t.

A' Peruviai fahéjről.

Valamit a' Peruviai fahéjről csak mondani lehet, e' négyféle erköltsekben határozólik; tudniillik az erősítő, az érző-ínerősítő, a' rothadás ellentálló, és a' félbenhagyó hideglelést öldöklő erköltsekben.

Hogy sokak reménységeken általa megizáfoltatnak, nem ő benne a' fogyatkozás; magoknak tulajdonítsák buta vigyázatalansá-



ságokat , hogy a' jó héj helyett rozgat adnak , hogy a' körülállásokat , és az időt meg nem válasszák ; hogy a' mértékben , és módban semmi rendet nem tartanak.

Hogy azért a' Peruviai fahéj ritka hatóságával használjon , előszer is *jó legyen*. 2-szor *bizonyos körülállásokban* , és *alkalmatos időben adassék*. 3-szor a' mértékben ; 4-szer a' *legalkalmatosbb mód választásában fogyatozás* ne legyen.

Jó lesz a' Peruviai fahéj , ha gyenge , és vékony ; azért a' kemény , vastag , szálkás , fás nem jó. Jó , ha külső színe barnás fekete , belől sárgás , vereses , vagy fahéj színű. Jó , ha könnyen lehet törni , és a' töréshelye kevesé tsillámlik ; ha könnyen lehet rágitskálni , ha kevés öszvefzivó ize vagyon ; ha szaga kevesé fűszerzámos , és főzés közben nagyon habzik.

2-szor *Bizonyos körülállásokban* , és *alkalmatos időben adassék*. Értetődnek itten a' testnek előre ment kitisztulásai , a' serkentő okoknak megrontása , és kihajtása ; mellyekre nem hogy kitsinyedett volna az hiideglelés , inkább nevelkedett ; it-

ten ,



ten, ha semmi keménységek nintsenek a' betegben, ha régolta ostromollya a' beteget, ha a' hádgyafzító izzadás egészen elfonnyasztya; foganatos lészzen a' peruviai fahéj; sótt általlyában annyival szükségesebb lészzen, mennél kevesebbet lehet a' természet tehetségétől várni, mennél kényesebb, és izgathatóbb a' beteg, és mennél többet kedvez a' nedves, hideg idő az hideglelésnek; a' millyenek az őszi, és a' lapányos helyeken garázdálkodó hideglelések szoktak lenni, mellyek minden orvosságot megjádzanak; egyedül a' peruviai fahéj fogyasztya, 's öli-meg őket.

A' színlett félbenhagyó hideglelésekben is, mellyek gutaütés', avagy más veszedelmes nyavalyának képében nyilván való veszedelemmel fenyegetnek, és közönségesen a' harmadik, vagy negyedik ostrommal a' beteget megölik, okvetetlenül szükséges a' peruviai fahéj, hogy általa tsak egy hirtelen megfojtassanak; de tanátsosabb ilyen esetet orvosra bizni.

Az *alkalmatos időre* nézve nints, a' ki nem tudná, hogy nem az ostrom alatt, ha-



hanem a' közbenjáró szabad időben kelle-
 tik a' peruviai fahéjat adni; tsak az a' kö-
 zönséges mindennapi hiba, hogy vagy idő
 előtt, azaz előbb adatik sem hogy a' test
 megtisztult, és a' serkentő okok megron-
 tattak; vagy későn, minekutánna a' hideg
 már erőt vett a' betegen, minekutánna már
 egészen megfosztotta ereitől. Itten nem
 nagy tsudákat várhatni tőle; ottan pedig
 dagadásoktól, vizikórságtól, 's egyéb ve-
 szedelmesbb nyavalyáktól kell félni.

3-szor A' mértékben fogatkozás vagy
 is hiba ne legyen; minthogy, ha felesleg
 adatik, nyughatatlanságot, nehéz, rövid
 lélekzést, szorulásokat, daganatokat, vizi-
 kórságot, 's több e'féle kedvetlen követke-
 zéseket okoz. Ha pedig fősvényen adatik,
 akkor a' félbenhagyó hideg vagy éppen nem
 távozik, vagy ha elmarad is, rövid idő mul-
 va visszafra tér; avagy ha visszafra nem tér,
 a' gyógyuló semmiképp' fel nem épülhet;
 fogatkozik az ételkivánás, és emésztés, a'
 gyomor, és oldallágyok puffadt', feszültt',
 és szorulttak lesznek; minden tsekély moz-
 gásra ki-üt a' veréték; végre vagy vizikór-
 ság-



ságba esik, vagy egy sorvasztó nyavalya végzi életét; melly kellemetlen következésekről azután a' fahéj vádoltatik. Nem elég tehát, hogy az alkalmazatos környülállásokban, és időben adatik; az elégséges mérték is megkivántatik.

Mennyit kell ebből a' héjből beadni, azt a' betegnek élet-ideje, és testi állapota, a' félbenhagyó hidegnek jóbb, vagy rosszabb mivólta, és a' beadásnak módja határozzák-meg. Általában gyermekeknek kevesebb kell, mint a' megnötteknek; kevesebb az erős, bajnoki természetűeknek, mint a' gyengéknek; a' harmadnap, és a' jó indulatú félbenhagyó hidegek is kisebb mértékkel engesztelődnek, hogy-sem a' mindennapi, negyednap, rossz indulatú, akaratos, és szinlettek. Még az őszi, és az alacsony, posványos helyeken garázdálkodók is többet kívánnak, mint a' tavasziak, és az egészséges helyeken uralkodók.

En az ostrom végzésével elkezdvén egész a' jövő ostromig a' gyermekeknek fél lattól egygyig; megnötteknek pedig két lattól három latig adom a' peruviai héjat; melly-

mellyre, ha a' betegnél megjön az ételki-
vánás; ha nem puffad; ha nem érez sem-
mi nyughatatlan nehézséget, ha hasa meg
nem szorúl, inkább lágyúl, ha egész testé-
ben erősedik, és épül, foganattyáról elég-
ségesen bizonyossá tetetődöm. Ellenben,
ha reá a' beteg még az előtte vólt apeti-
tussát is elveszti; ha puffad, ha hasa szo-
rúl, nyughatatlankodik, és bádgyad; akkor
meggyőződöm, hogy az hideglelést tápláló
materia újonnan meggyült, vagy hogy más
nyavalya lappang elrejtve, melly a' peru-
viai héjjal meg nem fér. Illyenkor azért
a' héjkat más az esetre alkalmas orvosság-
gal egybekötöm. p. o. ha valami meggyült
máteriát találok, akkor közép-sókkal, Re-
hárbárával adom. Ha görtsök, émelgések,
okadások, avagy hasmenések jelenetik ma-
gokat, akkor székfü virággal, méntával,
fahéjjal, 's a' t. érkefztetem öszve.

Az e'képpen adott peruviai fahéjra a' kö-
vetkezendő oftrom többnyire egészen elma-
rad; igen ritkán tapasztaltam, hogy egygyen-
lő erővel, vagy talán erősebben tért volna,
vízfza. Ha tsak jelenetű magát, akkor az

után-

utánna jövő szabad közidőben a' Chinát az előbbeni mértékkel adom ismét; ha pedig ugyan azon erővel, avagy erősebben dühösködik, és semmi más lappangó okát nem találhatom, akkor a' mértéket nagyobbítom, mellyre a' félbenhagyó hideg azonnal elmarad; de én a' chinával való élést, igaz, hogy ritkább, és kisebb mértékben, még is tovább is folytatom.

Az elmaradott hideg után még meddig kell a' peruviai fahéjjal élni, a' betegnek környülállásaiból, és a' félbenhagyó hidegnek vóltából leg-biztosabban el-lehet igazúlni. A' mindennapi, és negyednapi őfzi, avagy más rosz indulatú szinlett hideglelésekben továbbá kell vele élni; a' tavaszi jó indulatú hideglelésekben, a' harmadnapiakban, a' midön a' beteg egészséges környékben lakik, elég ha még ennyihány napokig, 's mindennap kevesebb adatik-bé belöle.

4-szer A' leg-alkalmasabb mód választásában fogyatkozás ne legyen. A' peruviai fahéj közönségesen keverékben, Likáriomban, Dekoktumban, kivonásban, avagy Tinkturában adatik.



Porban leghathatósb, ha amugy a' gyomor meggyözi. Ezt a' port vagy theával, vagy borral vegyítve veheti a' beteg; valami kellemetes vízzel, és Syruppal keverékben is lehet adni. Lásd Nro. 15—16—17.

Ha az első utak, azaz: a' gyomor, és belek annyira elgyengültek, hogy porban semmiképpen meg nem hirják, akkor nagyobb mennyiségben meg kell főzni, és a' főtt vizet kell itatni; avagy a' kivonást kell adni. Lásd Nro. 18—19. Erre a' módra vagy elmarad a' hideg, vagy legalább annyira megerősednek az első utak, hogy azután a' port meghirják.

Nagyon elhatalmaskodott az a' hiú vitatás, hogy az hideglelés után a' chinát a' testből ki kell hajtani. Megfontolván azt, hogy a' chinának legfinomabb részetskéi a' bél-téj eretskéktől bészivattatván a' vérrel egybe-vegyülnek, 's úgy az egész testet megfuttyák, a' hová az hashajtó szerek bé nem hathatnak, a' gorombább megemészthetetlen részei pedig, mellyek a' belekben visszamaradtak, öszvekeveredvén a' ganajlattal, ugyan azzal kiürülnek; nem tudom,

ha



ha az elhatalmaskodott hiú vitatás többet nem árt-e, hogy sem használ.

V. A' *zavaró mód*. Nints a' félbenhagyó hideglelések közt egy olly rendbéli hideg, mellyet az eddig leábrázolt módok közül vagy egyik', vagy másikkal nem kelene gyógyítani; de minekutánna néha mindnyáit megjádza, 's meggunyollya, és a' beteget egyre nyavalgattya, ollyankor a' *zavaró módhoz* kell folyamodni, melly leg hamarább segít.

Ez abban áll, hogy a' félbenhagyó hidegnek osíroma előtt néhány órákkal olly változás történnyék a' testben, mellyre a' félbenhagyó hideg elerőtlenedjék, és az osíromra tehetetlenné tetetődjék. Illyen változásokra gyógyúltanak-meg azok, kik haszontalan sok orvosságok után szörnyű ijedésre, haragra, avagy véletlen nagy örömsre a' régólta gyötrő akaratos félbenhagyó hideglelésektől megmenekedtenek.

Sydenhám illetén hideglelőseket két, három órával az osírom előtt lefektetett, melegen befödette őket, és bodza virágból, hársfa virágból, virgyiniai kigyó gyökérből,

Lé-



Léfiyámból, avagy tsillagos ánisból készített theával tartotta. Haen kámforral, ördögfzarral, vagy ammoniák gummival ruhákat füsteltetett, mellyekkel, hogy a' gerjesztendő izzadással az ofstromot megelőzhesse, hátokat dörgöltette.

Én egy órával az ofstrom előtt a' sétálást, vagy könnyű munka által teendő testi mozgást szoktam ajánlani, hogy e'képp a' test kihevüljen, 's megizzadjon a' nélkül, hogy felette elbádgyadjon.

Sydenhám az okádtató, hashajtó, és álmom szerző orvosságoknak is nagy hasznát tapasztalta, ha kisebb mértékben adta, de az ezekkel való élés nagyon kényes, és azonkívül a' betegnek természetéhez, és a' nyavalyának körülállásaihoz alkalmaztatva kell adni, azért ha amaz ártatlan mód nem foganatos, a' kényesebb *zavaró módot* tanátsosbb orvosra bízni.

VI. Az *egybeszövött mód*. A' temérdek serkentő okokból, a' betegnek változó körülállásaiból, a' félbenhagyó hidegleléseknek a' járvány nyavalyákkal való öszvekapcsolásából elégségesen megvalósodik,
 hogy

hogy nem minden félbenhagyó hidegglelés enged mindenkor egyre az említett, 's leírt módokból; néha ugyan azon egy félbenhagyó hideg különböző időben különböző módot vár, sőt néha ugyan azon időben különböző módokat kell egyszeribe egybe venni. Ugyan is hányszor nem látni, hogy a' félbenhagyó hideg gyuladozó, e-pés, avagy rothadt indulatú nyavalyával jár? hányszor meg nem szöki a' félbenhagyó hideg a' podágrikusokat, rüheseket, vizikórságosokat, a' gelesztás gyermekeket? 's a' t. Nem de sokszor megtörténik, hogy a' közönséges mindennapi, és negyednapi félbenhagyó hidegglelésekben az előre kitűrt első utak megint megtellnek; melly esetben félre tévén a' kezdett orvoslást, ujjolag visszafordítva kell térni az okádtató, és hashajtó szerekre, avagy egybe kell kötni mind a' kettőt? Mi is az oka, hogy a' chinát majd magánosan, majd közép-sókkal, Rebárbárával, majd székfü virággal, mén-tával, és fahéjjal, majd lúgos sókkal, 's más keserű szerekkel kell egybe kötni? Mind ezekből bőven megbizonyodik, hogy

a'



a' félbenhagyó hidegleléseknek gyógyításában az *egybeszövött mód* kérdést sem szenved.

Az élet-rend. Az élet-rend mindenkor a' betegnek környülállásaihoz, és a' félbenhagyó hideglelésnek természetéhez legyen szabva; mellyek mivel különbözők, és változók, az élet-rend is hozzájok szabva különböző, és változott legyen.

Az ofírom alatt, sőt néhány órákkal előtte már semmit ne egyék a' beteg; mindenek előtt a' 'siros, száraz, kemény, nehéz emészthetőktől ójja magát. Az ofíromtól szabad időben gyenge marhahus levet finom tésztaival, ri's, és árpakásával, vagy piritott 'semlével egyék; gyenge zöldséget, és főtt gyümöltset is ehetik.

Az erősítő mód már a' gyenge jól megfőtt huft is megengedi, tsak a' mohó megterheléstől őrizkedjék, avagy ellenben a' hofzszú koplalással magát ne rontsa, el ne bádgyafzsa.

Közönséges *italúl*; főképp az elerőtlenetek', öregeknek, és azoknak, kik megszokták, vízzel kevertt ó bor adassék; másoknak legjobb a' viz piritott kenyérrel.

A' tiszta, száraz, meleg levegő nagyon könnyíti kivált a' tavaszi, és őszi hideglelések' gyógyítását, sőt isak az egy levegőnek változtatására már sokszor meg is gyógyultak az amugy hozzfzas, és gyógyíthatatlan hideglelések.

Ártalmasak az erősebb fárasztó elmehéli, és testi munkák, ártalmasak a' hozfszú virrogatások, a' nagy kihevülés, és hirtelen meghűtés, a' hozfszú nyugvás, avagy mértékletlen mozgások; ójja azért ezektől magát, mint egészségének annyi ellenségeitől.

R E T Z E P T E K.

Nro. 1.

Végy: egy marék bodza virágot, ugyan annyi ökörfarkfű virágot. Egyelítsd össze Herbatének.

Nro. 2.

Végy: egy lat édes kömény gyökeret, másfél marék székfű virágot. Vagdald össze Herbatének.

Nro. 1.

Ry. Fl. Samb.

— Verbasc. aa. man. un.

m. d. spec. pro The.

Nro. 2.

Ry. Rad. foenic. Unc. sem.

Fl. cham. V. man. un. sem.

c. m. d. spec. p. The.

I. Darab.

D

Nro.



Nro. 3.

Végy: másfél könting pörge gyökér kivonást, ugyan annyi orozzlánfog gyökér kivonást, bárom könting big leveles borkő földet. Olvassd el tiz lat édes kömény vízben, adgy hozzá bárom lat etzetes mézet. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden második órában két evő-kanállal.

Nro. 4.

Végy: két könting fehér pészértze kivonást, ugyan annyi szappanfű kivonást, egy lat borköves borkőfűt. Olvassd el tizenhat lat orozzlánfog fűt vízben, adgy hozzá két lat édes kömény Syrupot, ugyan annyi tengeribagymás etzetes mézet. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában félkávés fűdfával.

Nro. 5.

Végy: két lat szappanfű kivonást, ugyan annyi pörgegyökér kivonást, bárom könting

Nro. 3.

R. Extr. gramin.
— Tarax. aa dr. Un. sem
Liqu. ter. fol. tart. dr. tres.
Solve in aqu. foenicul.
Unc. quinque.
adde
Oximell. simpl. Unc. un.
sem.
in. d. oi. 2. hor. 2. Coch.

Nro. 4.

R. Extr. marrub. alb.
— Sapon. aa dr. duas.
tart. tartarisat. Unc. sem.
Solve in Decoct. Tarax. c.
tot. Unc. octo.
adde
Oximell. squill.
Syrup. foenicul. aa Unc.
un.
in. d. oi. 2. hor. med. vasc.
Coffeac.

Nro. 5.

R. Extr. Saponar.
— gramin. aa Unc. un.
Sal. mir. gl. dr. tres.
Syr.



ring tudálatos söt, annyi
Rebárbárás tzikoria Syrupot,
bogy tsinálbass belöle lágy
Liktáriomot, minden 2-dik ó-
rában adgy fél kanállal.

Nro. 6.

Végy: masfél könting am-
moniak gummát, annyi gál-
bánt, bárom könting keserű ki-
vonást. Rebarbara Tinktúra-
val tsinály három gránnyi pi-
lulákat belölek. Adgybé nap-
jában háromszor, mindenkor
ötöt.

Nro. 7.

Végy: két könting keserű
gyökér kivonást, annyi keserű
három levelűsű kivonást, egy
könting ördögfszart, fél kön-
ting Ruffi pilulás téfztát,
Frantzofu essentziával tsinály
belölek bárom gránnyi pilulá-
kat. 'S adgybé napjában bá-
romszor négy pilulákat.

Nro. 8.

Végy: nyolcz lat széksű
virág vizet, egy könting sa-
laniak söt, annyi keserű gyö-
kér

Syrup. Cichor. c. Rh. q. s.
ut f. Electuar. molliss.
m. d. oi. 2. hor. med.
sochl.

Nro. 6.

R. gum. ammoniac.
— galban. aa dr. un.
sem.
Extr. amaric. dr. tres.
Tinctur. Rh. aquos q. s.
f. f. a. pill. gr. trium.
d. ter de die quinque.

Nro. 7.

R. Extr. gentian.
— trifol. fibr. aa dr.
duas.
afae. faetid. dr. un.
M. P. Ruff. dr. sem.
Essent. quajac. q. s.
f. f. a. pill. gr. trium.
d. ter de die quatuor.

Nro. 9.

R. Aqu. fl. chamom. Unö.
quatuora
Sal. ammoniac. dep.
D 2 Extr.

05/2.



kér kivonást, bat könting narantsbéj Syrupot. Egyelitsd őszve, 's adgybé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 9.

Végy: egy grán bánytató borkővet, búsz grán bánytató gyökeret, tiz grán Rabarbárá, tőrd porrá, 's elegyitsd őszve, 's add egyszeri bévételre.

Nro. 10.

Végy: négy grán bánytató borkővet, egy könting fok basznásót, két lat Manna Syrupot, bat lat édes kömény vizet. Egyelitsd őszve, 's adgybé minden fél-órában egy kanállal, még eleget bánt.

Nro. 11.

Végy: negyven grán ketős söt, búsz grán Jalappát, egy tsep édes kömény olajt; tsinálj port belőlek 's add bé egyszerre.

Nro. 12.

Végy: négy lat tamarindus búst; egy lat tisztított bor-

kő-

Extr. gentian. aa dr. un.
Syrup. Cort. aurant. dr.
sex.

m. d. oi. 2. hor. 2. Cochl.

Nro. 9.

R. Tart. emet. gr. un.
Pulv. Rad. Ipecac. scr. un.
— — Rh. scr. sem.
m. f. Pulv.
d. p. dosi.

Nro. 10.

R. Tart. emet. gr. quatu.
Sal. polychr. dr. un.
Syr. mannat. Unc. un.
Aqu. foenicul. Unc. tres.
m. d. oi med hor. Uno
cochlear.
donec satis vomuit.

Nro. 11.

R. Arcan. dupl. scr. duos.
Pulv. Rad. Jalap. scr. un.
olei dest, foenic. gutt. un.
m. f. Pulv. d. p. dosi.

Nro. 12.

R. Pulp. tamarind Unc.
duas.
Crem.



követ, 's annyi tsudálatos
sót, olvasd-el elegendő for-
ró vízben, azután szűrd le
tizenkét latra valót, 's adgy
hozzá két lat Manna Syru-
pot. Adgy-bé minden órában
fél kávés fudzsányit.

Nro. 13.

Végy: fél könting Jalap-
pa port, két grán bányatató bor-
követ, tíz grán fejer nála
mézet, egy tsep édes kömény
olajt. Egyelítsd öfzve, törd
porrá, 's add bé egyfűzerve.

Nro. 14.

Végy: négy lat mannat,
három könting sokhajszú söt,
három grán bányatató barkö-
vet, olvasd-el tizen négy lat
meleg vízben, szűrd le, 's
adgy bé minden órában két
kanállal.

Nro. 15.

Végy: egy könting leg
jobb peruviai fabéj port. Adgy
silyent tizenkettőt — tizen-

nyel.

Crem. tart.

Sal mir. glaub. aa Unc.
fem.m. solve in aqu. ferv. q. f.
colat. Unc. sex.

adde

Syrup. Mannat, Unc. un.
m. d. oi. hor. med. vasc.

Coffeac.

Nro. 13.

R. Pulv. Rad. Jalap. dr. fem.
tart. emet. gr. duo.

Sach. alb. gr. decem.

ol. dest. foenicul. gutt. un.
m. f. Pulv. d. p. dosi.

Nro. 14.

R. Mann. elect. Unc. duas.
Sal. polychr. dr. tres.

tart. emet. gr. tria.

m. solve in aqu. calid. Unc.
sept.

colat. exhib.

d. oi hor. duo Cochlear.

Nro. 15.

R. Pulv. cort. peruv. se-
lectiss. dr. un.

d. tal. dos. 12 — 18.

sum-



nyoltzat, vegyen-bé minden
2-dik órában egyet.

Nro. 16.

Végy: bárom lat leg jobb
peruviai fabéj port, annyi
menta Syrupot, hogy lágy
Liktárium legyen belőle. Adgy-
bé minden 2-dik órában egy-
kanállal.

Nro. 17.

Végy: két lat leg-jobb pe-
ruviai fabéj port, bárom lat
sárga fabéj Syrupot, nyoltz
lat méhfű vizet, annyi szék-
fű virág vizet. Elegyítsd
őszve, 's adgy-bé minden 2-dik
órában fél kávé s fmdzsányit.

Nro. 18.

Végy: négy lat leg-jobb
peruviai fabéj port, főzd e-
legendő vizben egy óráig
szűrj-le busz latra-valót, adgy
boczá bárom lat naránts Sy-
rupot. Elegyítsd őszve, 's
adgy-bé minden 2-dik órá-
ban fél kávé s fmdzsányit.

Nro. 19.

summat. oi 2. hor. unum.

Nro. 16.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un. sem.
Syrup. menth. q. f.
f. Electuar. molliss.
m. d. oi 2. hor. un Cochl.

Nro. 17.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
Syrup. Cinnam Unc. un.
sem.
Aqu. Meliss.
— fl. cham aa Unc. quat.
m. d. oi 2. hor med. vasc.
Coffeac.

Nro. 18.

R. Cort. peruv. select. rud.
tus. Unc. duas.
coque f. q. Aqu. per hor.
un.
colat. Unc. decem.
adde
Syrup. Cort. aurant. Unc.
un. sem.
m. d. oi 2. hor. med vasc.
Coffeac.

Nro. 19.

Végy: egy lat peruviai
fabéj kivonást, bárom lat na-
rants Syrupot, tíz lat szék-
fű virág vizet. Elegyítsd
össze, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal.

Nro. 19.

℞. Extr. Cort. peruv Unc.
fem.
Syrup, Cort. aurant. Unc.
un. fem.
Aqu. fl. cham. Unc. quinq.
m. d. oi 2. hor. 2. Coch.

A' GYULADOZÓ HIDEGRŐL,

De inflammatoria Febre.

Az alatt a' heves hideglelés alatt, melly
a' gyuladózó vérnek más nyavalyáktól kü-
lömböztető jelei, és történetei által magát
megesmérteti, szorosán, 's tulajdonképp a'
gyuladózó Hideg értetődik.

Feloztása. Ez a' gyuladózó hideg ma-
gányosan lehet a' nélkül, hogy valami ide-
gen máteriával szövetkezve legyen, és *tsu-
pa gyuladózó Hideg* léfzen; avagy epével,
vagy más megvesztegetett máteriával kap-
csolódott egybe, és *vegyétett gyuladózó Hi-
degnek* mondatódik.

Mind az egyik, mind a' másik rend-
béli gyuladózó hideg néha semmi tagot kü-
lönö-



lönösen nem bánt; máskor meg azonkívül, hogy az egész testet egyenlően rongálja, valami belső, vagy külső tagot is izgat; 's meggyulafzt: akkor *közönséges* gyuladózó Hideg a' neve; ekkor pedig a' gyuladott tagtól veszi nevezetét. Innénd esméretes az agyvelő, a' tüdő, máj, 's a' t. gyuladások. Mind a' kettő igen közönséges, de természetes, és az orvoslásban legszükségesebb felosztások.

Okai. Ha más okok számba sem vetődnének is, tsak az, hogy a' nyári hē a' sok izzadással a' vért sikeresíti, és a' reá következő keményebb száraz hideg a' testet öfzvevonnyá, 's öfzvefzijja, már elegendő ok arra, hogy az ember télen hajlandóbb legyen a' gyuladózó nyavalyákra. Szereti is különösen a' hideg, száraz esztendő időt, a' magas, északi szeleknek kitett környékeket, az ifju, erős, egészséges természetűeket, és vérmes temperamentumuakat; kiknek megtörött, erős, sovány testek, és sikeres folyó részeik vagynak; kik sok, és nagy mozgásokat tesznek, (legyen a' sebesebb járás, tántz, lovaglás) és

go.

goromba együgyű, erős, kemény, tsipös, szárító eledelkkel, és italokkal élén, erős, kifárasztó kézi munkákban foglalatoskodnak.

Mindazonáltal a' legközönségesbb serkentő okok: az elmulatott szokott érvágás, vagy a' megrekedett szokott vérfolyás, a' nagy kihevülés, és hirtelen meghűtés, a' mértékletlen elme-indulatok, a' hevitő ételek, és italok, a' gyermek-ágy, a' külső erőszak, és általlyában valami azt végbenviheti, hogy a' folyó részek vagy éppen nem, vagy hátráltatva follyanak az erekben, és ekképp' mind a' szívet, mind az élet-ereket gyorsabb, 's erősebb öszvehuzásra izgathattya.

Azomban nem azzal az értelemmel vetetődgyenek a' most számlált okok, mintha máskor, és más okokból soha senkit meg nem környékezhethne a' gyuladózó hideg. Megesik néha, hogy alaton, posványos helyeken, melegebb időben, sőt nyár'derekán is megfzökheti az embert; nints az a' környék, az az esztendő idő, az a' temperamentom, az az élet-idő, mellyet meg
nem



nem támadhatna; kisdedeket, gyenge, lajha, hideg természetűeket, még a' vizikórságosakat is meglopja. Az ilyen kényesbb eseteknek közlése a' közellebb lévő orvossal, mind a' beteg életének kedvez, mind pedig az Orvos személyét viselő Borbélynak betsületét őrzi.

Kezdeté. A' külső tagok gyuladásait a' nagyobb forróságról, vörösségről, daganatról, és fájdalomról könnyű megesmérni. A' közönséges gyuladózó hidegeknél, és a' belső tagok' gyuladásainál se daganat, se pirosság nem látszik; a' forróságot pedig, és fájdalmat más nyavalyákban is látni; szükséges tehát a' közönséges gyuladózó hideget, és a' belső tagoknak gyuladásait más tüneteményekből kitanulni; mellyeket is részszerint a' betegben, részszerint a' betegben kívül kell keresni.

A' betegben tapasztalhatni: hogy az ifjú, erős, legegészebb személyeket többnyire semmi előjáró postával, hirtelen, 's nagy hevesen egy keménnyen rázó, majd tsontig ható fázással megtámadgya; mellyből a' beteg magát valóságos félbenhagyó hideglelésben lenni gondollya. A'

A' fázást felváltja a' kemény forróság, melly az érintésre tikkad. A' fő türehető fájdalommal kábult, nehéz, az ábrázat piros, duzzadt; a' szemek szinte fénylenek; a' nyelv közönségesen piros, nedves; több napok múlva, minekutánna elsulyosodott a' nyavalya, az ajakak, a' száj, és nyelv száradnak, semminek se valóságos ízét, se szagát nem érzi; a' szomjuság nagy, a' lélekzés gyors, 's fáradságos majd több, majd kevesebb hurutolással; a' ganajlat kevés, és kemény; a' vizellet is kevés, veres, lángszinü; a' testi-párázás hegett, az egész bőr száraz, forró; az álom zavarodott, nyughatatlan sokszoros felijedésekkel, és gyakran valóságos ín-rángatódásokkal; az élet-érverés erős, kemény, tellyes, és gyors; az érből hotsátott vér vastag, szívós, egybe-guzsorodott, szalanna forma hárttyával béburkoltatott; a' viz rajta kevés; a' hideg nőttön nő, tsak reggelre kelvén valamennyire apad, estvére ujolag nevededik, 's nő; azomban, bátor az egész testi nehéz, és lankadt, az élet-erők még is többnyire jók maradnak.

Ezek.



Ezekhez a' betegben tapasztalt tünetekhez járuljanak már a' betegen kívül való tünetek is, tudniillik: az ezten-dő rész, és az uralkodó járvány nyavalya; forduljon elő a' most leírt történetekkel, és jelekkel télen, avagy tavasz' elein a' nyavalya; legyen az idő hideg, száraz; legyen az akkori járvány nyavalya gyula-dozó indulatú; kétséget sem szenved a' gyu-ladás, 's bizton kiki meghatározhattya a' hideglelésnek gyuladózó indulatját.

Kimenetele. Kimenetele *egésséget*, más *nyavalyát*, avagy *halált* hajt.

Egésséget: ha a' gyuladózó hideg sem-mi más rosz indulatu nyavalyával öszve nints szövetkezve, és a' beteg az előtt egés-séges testel vólt, akkor a' rendes orvoslás által a' természet ösztöne a' nyavalyát oko-zó matériát egészen elerőtleníti, 's kiüríti; a' mi is legtöbbszer izzadás, vérfolyás, vi-zellet, néha hasmenés, avagy gyűltt tályog által történik-meg.

Ha a' gyuladás el nem öszlik, sem pe-dig izzadás, vérfolyás, vagy más úton a' nyavalyát okozó matéria ki-nem ürül; ak-

kor a' bédugúlt eretskék, és az azokban megrekedett folyó részek megevesednek. Ha az év fejéres, vastag, 's jó indulatu, ha amugy a' természetben, és az orvosságokban bizni lehet, avagy a' borbélyi kéz hozzá férhet, akkor rossz következéseket ritkán vonsz maga után. Ellenben, ha az év felette híg, zöldellő, avagy barnás, tsipős, bűdös, akkor a' következesek szomorúak.

Néha a' gyuladás sem el nem öfzlik, sem meg nem evesedik; sem más úton ki nem ürül máteriája; hanem a' nedvek az eretskéekkel szorosabban öfzve-nyomódnak, öfzve-keménykednek, és valóságos *mirigy*et tsinálnak. Ez az ikrás husoknak keményebb daganattya, ha tsak valami kényesebb részt nem bánt, és nem felette nagy; se fájó, se veszedelmes nem szokott lenni.

Az el nem öfzlott, sem más móddal el nem fojtott gyuladás közönségesen megfenésedik. Belső fenét még eddig senki meg nem gyógyított; külsőt annak rendje szerint kell gyógyítani.

Rothadó hidegre tsak akkor változik a' gyuladózó hideg, a' mikor rosszul gyógyít-



tatott, avagy illeten indulatu nyavalyával
 őszve vala kaptsolva.

Orvoslása. A' gyuladozó hidegnek or-
 voslása abban határozódik-meg, hogy az
 okok, mellyek az élet-erőket mód-felett e-
 rőltetik, 's feszitik, elrontassanak.

Elrontatnak, ha a' folyó részek *soka-
 ságokra* nézve megkevesitetnek; *sikeres mi-
 voltokra* nézve pedig megvékonyittatnak.

Megkevesednek a' folyó részek az érvá-
 gással, köpölyözéssel, nadályok', vagy is
 piótzákkal, és az elrekedt természetes vér-
 folyásnak megindításával. Az elrekedt, bé-
 dugúlt eretskék kinyillanak, kitágulnak, és
 a' folyó részek megvékonyodnak; megrit-
 külnak a' *lágylító, vékonyító, hivesítő*, gyen-
 gén *feloldó* orvosi szerekre; nem külöm-
 ben *gőzölésekkel, párolásokkal, fürdőkkel,*
 és *all-lövellésekkel.*

Minden valóságos szembe-tünőbb gyü-
 ladozó hidegben első tehát a' vér letsapo-
 lás; mellyből mennyit kellessék egyfzerre
 kivenni, avagy hányszor kellessék az eret
 megnyitni, azonfellyül hol, és mikor essék-
 meg leghelyesebben az érnyitás; ezeket

a' gyuladózó betegségnek suliya, a' betegnek időkora, és termete, az elztendő résznek mivólta, 's más e'féle környülállások legfzerentséebben határozzák-meg.

Az első érvágás a' betegre, időre, és az egyéb környülállásokra alkalmaztatva böv, és mentől előbb meg-legyen; mivel egy korán tett böv érvágás használatosbb két, három kitsin, és továbbra halasztottaknál; kivált az agyvelő, tudó, gyomor, bél-gyuladásokban, és oldalnyilallásokban: a' hol a' gyuladást mindgyart első 'sengéjében el kell fojtani.

Ha az első böven tett érvágás után három, négy órak múlva az élet-érverés kitágul, megpuhul; a' lélekzés könnyebbül, és szabadabb kezd lenni; a' főfájás a' többi történetekkel tikkad; jele, hogy elég volt a' vér letsapolás, nem kell többszereret nyitni. Ellenben, ha mind az élet-érverés, mind a' főfájás, és lélekzés a' többi fenyegető történetekkel megmaradtak, avagy, ha megtsillapottak is, de meg vízfza tértek; akkor másodszor, harmadszor, és többszer is meg kell az eret nyitni. Ritka



ka eset, hogy három érvágásnál többre volna szükség, kivált ha a többi alkalmazott orvosi szerek is idein korán, és annak rendje szerént adódnak.

A közönséges gyuladózó hidegben mind egy, akár a kézen, akár a lában botsátódgyék-ki a vér; éppen, hogy a kézen esett érvágásból inkább meg lehet tudni, a kibotsátott vérnek mennyiségét, és minéműségét. Másképp vagyon akár melly különös rélznek gyuladásával, akkor mennél közelebb eshetik-meg az érvágás a gyuladott rélzhez, annál fogatosbb: úgy p. o. ha a jobb tüdő, avagy a jobb oldal-hártya gyuladott, az érvágás leghelyesebben a jobb karon esik-meg.

Az érből botsátott vér'-szinén egy vastag, fejer, szivós, bőr forma hártya formállya magát. Veszedelmes buta hibát követnek-el azok, kik a vért mind addig eregetik, méglen ez a hártya nem látszik; mivel több közbenjáró okokból a vér néha az utolsó tseppig ilyen szokott lenni. Hasonló veszedelmes hiba az is: a gyuladózó hidegben nyavalygó fejer személyeken azért,



azért, hogy a' hószám magát jelengeti, az érvágást hallasztani, avagy éppen elmulatni. Más a' kisdetek' állapotja; ezeknél az érvágással nem kell hertelenkedni; a' pióztázás többnyire eloltya benne a' gyuladást.

Az érvágás után az orvosságok elrendelése következik. Minden lágyító, hivesítő, és vért-ritkító szerek idevalók. A' sokakból, hogy a' tanulni szeretők' elméit ne terhellyem, a' közönségesbbeket jegyzem fel: a' millyenek a' papsajt virágok, és levelek; a' fejer málna gyökér, levelek, és virágok; az ökörfark-fü virágok. Ezek közönséges vízben megfőzve nádmézzel, avagy más alkalmas Syruppal édesítve elegendő lágyítók, hivesítők, és vért-ritkítók; kivált, ha egy két könting salitrom, avagy más gyenge közép-só egy két lat tamarindussal velek feloldatódik.

Az ilyen ital a' gyuladozott sikeres vérrel annyival könnyebben vegyül, 's egy úttal a' vizelletet, és a' ganajlást is könnyíti, szaporítja; mert ámbár a' gyuladozó hidegben minden úgy nevezett hashajtó sze-



rek ártalmasak azért, hogy a' beleket izgattyák, 's ugy a' vérforgást siettetik, 's gyorsittyák, következésképpen a' gyuladást öregbítik: még is, mivel vajmi ritka eset az, hogy az ilyen betegnek gyomra, 's bele meg ne legyen terhelve, illetén gyenge hashajtókat méltán kell ajánlani. Sőt azoknál, kiknél ezstendok multanak, hogy gyomrokat, 's beleket nem tisztították, kivált ha szájok is keserü, ha a' hányás erőlteti; legfogatosbb hivesítő, és ritkítő fzer léfzen mindgyárt elein egy kevés hánytató borköböl, és sok-hafznú sóból készített hánytató viz, (Lásd Nro. 20.) mellyből előfzer két kanállal, azután minden fél óra múlva egygyel kell bévenni a' betegnek mind addig, míg kétfzer, háromszor okádott.

Ha pedig semmi ollyas jelek nintsenek, mellyekből a' természetnek a' hányásra való hajlandóságára, 's készségére lehetne itélni, akkor ollyan fzer kell adni, melly a' gyomrot, és beleket minden hevítés, és rágás nélkül könnyen üríti. Ollyan a' Nro. 21. alatt feljegyzett por, mellyből minden második órában egyet bé kell vizben ven-

ni,



ni, és megfőtt aszalt szilva levet, avagy ökörfark-fű virágból tsinált herbatét kell reá inni.

Ez a' por olly ártatlan szer, hogy minden személy válogatás nélkül egyenlő módon munkálódik.

Közben, és az egész nyavalya' folytatában, kivált ha a' has szorúlt, el nem kell felejtteni buza-korpából, és fejer málvából készített lágyító, 's hivesítő all-lövelléseket-is adni; hozzájuk adódik két, három kanálra való méz, egy annyi fa, avagy lenmag ó-laj, és egy könting salitrom.

Már most, minekutánna az első utak ekképpen kitürültek, lehet a' tulajdonképpen úgy nevezett lágyító, hivesítő, és ritkító orvosi szereket adni, mellyekre a' vastag, sikeres vér megritkúllyon, és a' sok tsipős undokságokból izzadás, vizellet, és lassu hasmenés által megtisztullyon. Lásd Nro. 22—23—24.

A' vért öblögető, 's frisítő gyakor italokra távozik az egyébbiránt ólthatatlan szomjuság; ezek hűttik-meg a' vért, 's akadályoztattyák a' fenét; ezek szüntetik a' sok



nyughatatlanságot a' többi szembe-tünőbb történetekkel; azért gyakran, de képesen kell inni, ne talántán a' felette sok italokkal a' gyomor terheltessék, és a' bészivó edények bészíni, és a' vérbe által önteni ne győzzék.

A' sokféleképp' készíteni szokott italok között leg-esméretesebb az etzetes méz-zel, avagy málna etzettel savanyított, és sárga nádmezzel kellemetesebbé tett közönséges kútviz; a' tzitrom-almából, és fejér nádmezből vízzel készített Limonáda; hasztorulásokban pedig a' borköves, avagy salitromos viz.

Bétsben hordó szánira viszik a' Betegházba a' savót, és kapva kapják a' betegek, mivel mind ivásra, mind szomjuság oltásra egyaránt kedvelteti magát; azonfellyül táplállya a' testet, felzavarja a' gyomorban, és belekben heverő iszapot, meglágyítja, 's kimozdítja a' nagy héségtől megsült emészteteket; kivált, ha édes téjből borkövel készítettnek.

A' majd türhetetlen főfájást, és szörnyü héséget tsillapítja az etzettel egyelít



tett víz, ha belemártott ruhával a' fő békötetik; a' lábtalpakra pedig, ha etzettel, és sóval kevertt kovász tetetődik, elveszi, 's leszíja a' héséget.

Életrend. Az Életrend abban határozódik, hogy még a' beteg nyavalyáskodik, mindennemű 'siros hústól, kemény, és nehezen emészthető élelményektől ójja magát: híg levesek, könnyű zöldségek, főtt, és párlaltt gyümölcsök legyenek ételei. A' bor, ser, pálinka, és más akárminő heves italok mind annyi mérgek, úgy szinte a' rendetlen elme indulatok is.

Ha nyavallyájából élled, ha gyógyulófélben vagyon már a' beteg, akkor gyenge húst, és kevés jó bort vizzel egyelítve lehet néki engedni. Sokszor, de keveset egyék, ne talántán meg ne győzze az elgyengültt gyomor, 's előbbeni annyival veszedelmesbb nyavallyájába vízfza düllyen, többszer a-lugyék; a' tsendes álom az erőknek főbb megszerzője.

Az hideg árt, de azért nagyon melegen még som kell tartani a' beteget: a' mértékletes meleg leg jobb; azután ha valamit,



jelesül a tisztaságot kell körüllette szeretni.
A tisztaság fél egészség.

R E T Z E P T E K.

Nro. 20.

Végy: négy grán bányta-
tó borkövet; egy könting sok-
hasznú sót; olvasd-el hat lat
meleg vízben. Szűrd-le, 's
adgy-bé minden fél órában
egy kanállal.

Nro. 21.

Végy: három könting tisz-
titott borkövet, annyi kettős
sót, egy könting Rák sze-
met. Törd porrá, 's oszd-fel
négy egyenlő részekre. Agy-
bé minden 2-dik órában egy
port vízben.

Nro. 22.

Végy: egy lat fejér mál-
va gyökeret; egy marék fe-
jér málva levelet; vagdald
öfve, 's főzd elegendő víz-
ben egy fél óráig. Szűrj-le
másfél meszszelyt, 's adgy boz-
zá egy könting salitromot, bá-

rom

Nro. 20.

ry. Tart. emet. gr. quat.
sal. polychr. dr. un.
m, solve in aqu. calid.
Unc. tribus
d. oi med. hor, uno coch-
lear-

Nro. 21.

ry. Crem. tart.
arcan. dupl. aa dr. tres
Lap. Cancr. dr. un.
m. f. Pulv. divid. in quat.
æqual. part.
d. oi 2. hor. Pulv.
un. in aqua.

Nro. 22.

ry. Rad. alth. Unc. Sem.
fol — manip. un.
c. m. coque s. q. aqu. font.
p. 1/2 hor,
Colat. libr. un sem.
adde
nitr. pur. dr. Un.

oxi-



rom lat etzetes mézet. Egyelítsd öfzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 23.

Vegy: négy lat aszaltt Jzilvát, két lat nyers árpát; két könting tisztított borkövet. Főzd elegendő vízben az árpa' felhasadásig. Szűrj le másfél meszszelt; adgy hozzá egy könting Salitromot, három lat tengeri jzóló Syrupot. Agy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 24.

Vegy: egy könting sálep gyökeret; főzd elegendő vízben fél óráig. Szűrj-le másfél meszszelyt; 's adgy hozzá egy könting Salitromot; három könting big leveles borkő földet; három lat fejer málna Syrupot; 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

oximell. simpl. Unc. un. sem. m. d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 23.

℞. Prunor. exsicc. Unc. duas. hord. mund. Unc. un. crem. tart. dr. duas. c. m. coqu. s. q. aqu. font. ad Crepat. hord. Colat. libr. un. sem. adde nitr. pur. dr. un. Syrup. ribes. Unc. un. sem. d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 24.

℞. Rad. salep. dr. un. conse. coque s. q. aqu. font. p. 1/2 hor. colat. libr. un. sem. adde nitr. pur. dr. un. Liqu. terr. fol. tart. dr. tres. Syrup. alth. Unc. un. sem. m. d. oi 2. hor. un. vascul.



AZ AGYVELŐ GYULADÁSÁRÓL.

De Phrenitide.

A' külső tagoknak gyuladását a' természet minden kívül való nagy vörösség, daganat, fájdalom, forróság, és a' benne lévő lökögés elégségesen kinyilatkoztattyák. A' belső gyuladást egyedül a' tünetmények, mellyek a' szenvedő tagnak megsértett, akadályoztatott, avagy egészen megbomlott munkálkodását követik, teszik nyilvánosságá.

Ha azért a' közönséges gyuladózó hidegben a' többi közönséges történeteken kívül a' beteg esztől megfosztódik, és sokszor dühöskedik is, ha a' szemek szikrázó, vad tekintetűek, ha az ábrázat ég, és a' vakfzem élet-erek keményen vernek, bizonyos lehet akárki az *agyvelő gyuladásáról*.

Okai. Szereti az egészséges, vérmes ifjú esztendőket, kiknél a' nagy harag, és a' többi rendetlen elmebéli indulatok; a' napstítés, a' kisebesedett főnek hirtelen lezárítása, az or-vérfolyásnak hirtelen elállítása, a' rend-

detlen kihevülések, a' hofzfzas, föképp' a' részegítő poharak mellett való virrogatások, és a' külső erőszakos fösértések a' legközönségesbb serkentő okok, noha általlyában minden közönséges gyuladást gerjesztő ok-is, ha a' vért erősebben az agynak hajtja, agyvelő gyuladást okozhat.

Kezdete. Az agyvelő gyuladás ama' tüneteményeken kívül, mellyek által a' közönséges gyuladózó hideg magát más nyavalyáktól különbözteti, mindgyárt kezdetén valami kemény, lüttető, tűrhetetlen főfájással jelenik-meg; a' szemek fénylők, tüzeseek, hol szárazak, hol könnybe borultak, kidagadtak, és széllyel tekéngetők; az ábrázat duzzadt, szederjes; a' nyak, és vakszem erek látomást vernek, 's lökögnek, az elme zavaródás, ha még jelen nints, nyomba következik, pedig gyakran a' legkegyetlenebb dühöskedéssel; a' kérdésekre a' beteg komor tekintettel, és szokatlan kedvetlenséggel felel, lármáz, pökdös a' körülette lévőkre; avagy mindegyre magában dörmög; fogait tsikorgattya, szájával ragitskál; néha egyszeribe mély fohászko-

dá-



dások, és lassú, avagy igen is szapora lélekzések között eltsendesedik. A' száj, és nyelv nagyon száraz, krispány színű. Sárvizet okádik; az emésztet, és vizellet tudta nélkül megyen-el; roszszat jelent, ha a' külfömben veres, láng színű vizellet világos tisztá. Az ér-szökés gyors, reszkető, rendetlen, elnyomott, az egész hőr száraz. Ezek, 's ezekhez hasonló tünetenyek nyilvánóságossá teszik az *agyvelő gyuladást*.

Nem szükség, hogy a' most elszámlált történetek mindenkor mind jelen legyenek. A' mint a' sokféle gerjesztő okok, a' betegnek állapottya, és a' szenvedő tag engedi, hol többen, hol kevesebben, már nagyobb, már kisebb súllyal jelenhetnek-meg. -

Kimenetele. Bátor az *agyvelő gyuladás* a' legkeményebb, és legveszedelmiesbb gyuladások közül való: még is, ha az alkalmatos, és helyes orvoslásra a' fő szabaddabb kezd lenni; ha az észen kívül létel, és dühösködés távozik; ha a' beteg magához tér, és letsendesedik; ha az or-vér, avagy aranyér bővebben megindul, avagy más birálló üresedések, p. o. sűrű zavaros

vizellettel, vagy hasmenéssel, történnek; vagy a' testnek valami külső részén tályog keletkezik; ha a' nyavalyának máteriája a' főből hirtelen a' melyre vetődik, és a' beteg utánna hurutolni, 's nagy könnyebbséggel pökdösni kezd, és egyben a' többi környülállások is tapasztalhatóképp' javulnak; lehet az egészséghez reménység.

Ha meggenyetségesedik, és a' genyetség a' szemekre veri magát, orvosolhatatlan vakság a' következése. Szerentse, ha a' füleken, vagy az or-lyukakon adgya-ki magát; avagy ha a' nyakon valami dagasztatot, és fekélyt támaszt; különben a' tsipös genyetség a' körülette lévő részeket megrágja, türehetetlen főfájást, álmatlanságot, szédelgést, gutaütést, nyavalya-törést, efzelődést, 's a' t. tsinál.

A' végnélkül való krispány forma okadás, a' tagok' refzketése, és rángatódása, a' tellyeséggel elrekedt, vagy halavány világos vizellet; a' mindgyárt elein megjelentt hasmenés; a' fogok' tsikorgása, a' vörös elforgatott komor tekintetű szemek; a' nehéz furtsa lenyelés, tsuklás; a' már tsendes,

des, már dühös eszelődés közönségesen hallal végződnek; melly is vagy gutaütéssel, vagy az egész testet elálló ín-rángatásokkal szöllíttya-ki a' beteget a' világból.

Orvoslása. Az agyvelő gyúladásban ha az első négy napok hathatós segítség nélkül elmulatnak, az egészségről többnyire igen liu a' reménység; tehát szapora segedelmet vár; melly abban áll, hogy a' fő felé rohanása a' vérnek gátolódgyék, a' gyúladás elofzlatódgyék, és e'képpen az evesedés, és a' fene akadályofztassék.

A' fő felé rohanást, és elofzlatást a' bőv érvágás munkállya, mellyet a' környülállásokhoz, és a' betegnek ereihez szabva kétszer, háromszor-is elő kell venni. Itt' a' nyak érvágás leg-foganatosbb, melly, ha az ujjal a' kults-tsonton megnyomattatik, és a' fő valamennyire hátra feszül, szemlátomást megdagad.

A' piótzázás, és köpölyezés sints kisebb haszonnal; sőt, mint hogy ezzel a' vér egyenesen a' főből szívárkodik, és az amugy erőtlen beteg sem erőtlenedik-el annyira; néha három, négy untzia vérnek

ekép-



eképpen esett kivétele hafználatosbb, két, három a' karon, avagy lábön tett érvágásoknál. Az arany erek ha feldagadnak; avagy ha a' hó-fzám folyás megrekedt, akkor a' vég hurkára, a' szemérem tefre, és a' tzombok' belső lapjára piótzákat kell rakni.

Ezek után a' haját kell leborotválni, és a' Nro. 25. alatt lévő hideg párolóba több retű ruhát mártva a' före hidegen reá rakni. (Heventében egyenlő rész viz, és etzet ugyan azt a' szolgálatot teszi.) Ezt a' hideg kötést éjjel, nappal húzamoto kell folytatni, ha csak görtsös rángatódások, tagok' refzketése, avagy az egész tefet elfuto hideg meg nem lopná; a' mikor a' hideg kötések azonnal félre kellene tenni; főképp' ha a' lelekzés is nehezülne, és a' beteg is nagyon izzadna.

A' külső szerekhez tartozandók még a' láb-feredök, mellyekben minden reggel, és este fél óráig lábait fereszse; a' lágyító, és hivesítő all-lövellések, és a' lábtalpokra kötendő kovász-ís. Lásd Nro. 26—27.

Belől minden hivesítő, és lágyító orvosi szerek adathatnak; a' sokakból a' legkö-



közönségesbbek, de egy foganatuak talál-
tatnak Nro. 28—29. alatt. Lásd a' közön-
séges gyuladózó hidegről is Nro 22—23—24.

Ha ezekre a' hideglelés a' vele vólt ve-
szedelmes történetekkel szünik, a' fő kön-
nyebbül, a' beteg tsendesül, az ábrázat ha-
laványul, a' szemek tüzes verességeket, és
fényességeket elvesztik; akkor jó a' remény-
ség, és azért, ha tsak a' változó környül-
állások mást nem kívánnak, tsak ugyan e-
zekkel kell tovább is az orvosláft folytatni.

Azomban, ha a' járvány nyavalya, a'
betegnek epés temperámentoma, és az ön-
ként megindult epés kiüresedésekre követ-
kezett könnyebbülések tanítanak, hogy a'
jelenvaló betegségnek az oka az első utak-
ban fekszik, tsak hogy valami része már
a' vérben is által-szökött; való, hogy ol-
lyankor az érvágások után tüftént ennek az
oknak kiforgatásában kelletik foglalatoskod-
ni, és hogy ennek a' betegségnek gyógyi-
tását a' valóságos epe hidegnek törvényei-
hez kelletik alkalmaztatni. Lásd az epe hi-
degről.



Életrend. Az *életrend* azokon kívül, melyeket a' közönséges gyuladozó hideg kíván, megkívánnya, hogy a' mennyire lehet, a' beteg ágyon kívül tartózkodjék, fentüllyen, avagy legalább magos fejjel feküdjék. Körülette mindenekben kedvét kell keresni, hogy mentül nagyobb tsendességben, és nyugodalomban legyen. Tehát a' sok szőzaporító, talán meg is bősztintó látogatók az ilyen betegnél veszedelmesek.

R E T Z E P T E K.

Nro. 25.

Végy: tíz font hideg vizet; két font bor etzetet; tizenbat lat salitromot, és nyoltz lat salamiákat. Egyelítve rubát mártás, és rakd hidegen a' főre.

Nro. 26.

Végy: egy lat fehér málna gyökeret, vagdald őszve, főzd elegendő vízben fél óráig; szűrj-le tizenbat latot, adgy hozzá egy könting salitromot, és bat lat len magolajt

Nro. 25.

Rx. Aqu. recent. libr. decem
acet. vin. lib. duas.
nitr. pur. Unc. octo.
sal. ammon. depur. Unc.
quatu.
m, d. p fomentatione frigida.

Nro. 26.

Rx. Rad. alth. Unc. sem.
c. coqu. s. q. aqu. font
p 1/2 hor.
colat. Unc. octo
adde
nitr. pur. dr. un.
qj.



ölajt. *Adi all-lövellésnek.*

Nro. 27.

Végy: egy font savanyú kovászt; bárom lat konyha-sót, annyi mustár mag lisztet. Elegendő etzettel csinálj belőlük tejátát, 's kívül tedd a több taipaera.

Nro. 28.

Végy: bárom lat nyers árpát, egy marék fejér málna levelet; vagdald-öszve, főzd elegendő vízben méglén az árpa fel hasad; azután olvassz-el két lat Mannát; másfél könting salitromot. Szűrj-le másfél mészszelyt, 's adgy minden második órában egy fndsianyt.

Nro. 29.

Végy: egy lat fejér málna gyökeret; vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig, azután adgy hozzá másfél marék ökörfarkfü virágot, egy lat reszelt édes gyökert; badd állyon forrón egy

ol. lini. Unc. tres.

m. d. p Enemate.

Nro. 27.

Rx. Ferm. pan. acid. libr. un. sal. com.

farin. sem. Synap. aa.

Unc. un. sem.

acet. q. s. ut f. pasta.

d. ad plant ped.

Nro. 28.

Rx. Hord. mund. Unc. un. sem.

fol. alth. manip. un.

c. iii. coque s. q. aqu.

font. p 1/2 hor.

deinde dissolve

Mann. elect. Une. un.

nitr. pur. dr. un. sem.

colat. libr. un. sem.

d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 29.

Rx. Rad alth. unc. sem.

c. coqu. s. q. aqu. font.

p 1/2 hor.

dein. adde

Flor. Verbasc manip.

un. sem.

Liquirit. ras. Unc. sem.

relin.



fertályig; azután szűrj-le más- fél megszszelyt, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy find- siával.	relinque adhuc. in infus. fervid. p 1/4 hor, colat. libr. un. sem. d. u sumat oi 2. hor uno vasculo.
--	--

A' SZEM-GYULADÁSRÓL.

De Ophthalmia.

A' szemek' megtüzesülése *Szem-gyula-*
dásnak neveztetik.

Nints a' szemnek egy része-is, melly
meg nem tüzesülhetne; a' mint nints az az
időkor is, melly tőle mentes volna.

Okai. A' külső, és belső gerjesztő
okok számtalanok. Főbb okai: (a) a' külső
erőszak; ütés, dobás, dőfés, és más akár
hogy' ejtett sebek; szem dörgölések; bele
esett murva, és por; akárminő tsipős gő-
zök, és süft; erős kemény szél, tűz heve-
nye; szemszőrek befordulása; a' szemeknek
huzamósabb megerőltetése a' hó', avagy
egyébb kiseded fényes testek' nézésével, hofz-
szas éjjeli olvasás, és irkálás; sok sirás. (b)
Belső tsipős nedvek, mellyek vagy ott ter-



mettek , vagy az egész testet elfoglalván , különösen a' szemekre által-tétetődtek ; olyanok a' frantzoz , a' hólyagos-himlőből , a' skarlátból , és másféle tsipős nedvekből eredt szemgyuladások. (c) Az elrekedt természetes vér ürülések ; p. o. a' fenakadott hófzám , aranyér , és or' vérfolyások. (d) A' gyomorban sompolygó epés iszaptól , és gelesztáktól. (e) A' fogak romlásától , és a' szemek körül lévő részeknek , vagy magokban a' szem-gödrökben lévő daganatokból , és fekélyekből. (f) Az agyvelő gyuladásnak a' szemekre való le-erefzkedéséből. (g) A' buja mértékletlenségéből. (h) A' nagyobb erőltetésektől , mellyek a' kerengelő vért a' fő felé hajtyák ; p. o. az erős okadásoktól , hurutolásoktól 's a' t. Ezekből szokott mind főbb , 's közönségesebb okokból a' szemgyuladás támadni.

Melly hasznos , és szükséges ezeket az okokat tudni , kiteszük leginkább azokban az esetekben , mellyekben a' közönséges gyuladás ellen szolgáló orvosságokra a' szemgyuladás nem hogy tsillapodna , inkább nevededik , 's akaratoskodik mind addig , még-

len



len valóságos serkentő okára találván, az el nem háritódik.

Kezdeté. Megesmérteti magát a' szemgyuladás a' *héségről*, a' *pirosságról*, *szikrázásról*; a' már nagyobb, már kisebb *daganatról*, és a' *fájdalomról*, melly a' világon, kivált a' napfényen érzékenyebb, 's szinte tűrhetetlen.

Nintsenek mindnyájan a' most elő számlált történetek mindenkor jelen, nem is szükséges. Neha a' fájdalom olly tsekély, hogy a' feszülésen kívül alig érezni valamit; vagy tsak úgy tetszik, mintha fővény volna a' szemben kevés nyilallással, égetéssel, és vízketéssel. Néha pedig szörnyű a' fájdalom, melly is egy lökő, tűz gyanánt égető érzékenységgel a' szemöldököket, és az egész vakszem környéket elálla a' nélkül, hogy sokszor kívülről valamit szembe-tünőbbet lehessen látni. Sokszor semmi daganatot nem látni, tsupán tsak elveresednek a' szemek; máskor akkora a' daganat, hogy alig férhet-meg a' szem a' szemgödörben; a' fájdalom már kitsinyedik, már nagyobbodik a' hozzá járuló kö-



zónséges gyuladozó hidegleléssel, melly a' betegnek még az ezét is megzavarja, a' látást pedig tellyességgel tiltya.

Kimenetele. Ha a' szem-gyuladás nem éppen rosz indulatú, korán rendelt alkalmas orvosságokra elfozlík; de ha a' gyuladás akaratos, az orvoslás késő, avagy helytelen, megevesedik. Fenét, avagy Rák-fenét szemben ritkábban látni.

A' szemnek mennél több részei gyuladtak, mennél mélyebben hatott a' gyuladás, és mennél romlottabbak a' nedvek; avagy mennél nehezebb a' gerjesztő okot kitalálni, és elverni, annál keservesbb, és veszedelmesbb az orvoslás. A' melly szem-gyuladás tsupán tsak a' külső részeket bántya, ha külömben egészséges személyt szökott-meg, könnyű gyógyítani; a' veszedelem is kitsiny.

Orvoslása. Általlyában, ha ki szerentsésen akar orvoslani, mindenek előtt a' gyuladásnak okát keresse. Visgállya-meg jól a' izemet, nints-e valami idegen test benne, mellyet annak módja szerint el-kellene venni? A' szemszőrek nem hajlottak-e bé?

A' beteg nem fekszik-e hideg, nedves fal mellett? 's a' t. Ezek' elemelése után a' szemet a' világosságtól, levegőtől, mozgás', és mindenféle izgatástól kell őrizni; a' mit gyenge 's többszeri békötésekkel végbe lehet vinni. A' kötés alatt meggyültt matériát mind annyiszor lágymeleg édes téjjel ki kell mosni. Kerüllye a' beteg a' siráft, dörgöléft, port, és fűftet; a' hasa meg ne szoruljon, lábait meg ne hűtse; a' heves italoktól, 's rendetlen elmehéli indulatoktól magát ójja; sokat ne alugyék, kivált alaton fejjel, és meleg kálhánál, minthogy tartalmaz, valami a' vért a' fő felé hajtya.

Ha a' szem-gyuladás hidegleléssel jár, és az érszökés kemény, nagy, és gyors; a' beteg bőv vérű; a' lábon eret kell nyitni, mellyre, ha az élet-érszökés kissébb, puhább, és lassúbb, a' hideglelés is szelidebb lesz, de a' gyuladás semmit nem enged, a' halánték, és szem körül piótzákat kell rakni. Gyermekéknél az érnyitással nem kell heveskedni, többnyire a' piótzázás maga elegendő.

Kivül a' szemre hol száraz, hol nedves lágyító, 's enyhítő meleg kötések kívántatnak. A' nagyon érzékeny, fájó, feszültt, száraz, avagy sok tsipős kifolyó nedvekkel bővelkedő gyuladásban a' meleg lágyító, 's enyhítő nedves kötések szükségesek: különben meleg ofzlató, 's enyhítő száraz kötések kívántatnak.

Ez illyen nedves lágyító kötések leg-helyesebben készülnek a' fejér málna gyökérből, és levelekből; papsajt fűből, lenmagból, birs alma magból, zsemle-bélből, ökörfarkfü virágból, és fejér liliomból 's a' t. téjbe főzve. Lásd Nro. 30—31. A' száraz kötéseket bab-lisztből, bodzavirág, és székfü virág lisztből kevés kámforral kell készíteni. Lásd Nro. 32.

Közben mind az orvosságok, mind az italok hivesítők, gyengén ofzlatók, 's hasajtók legyenek. Lásd Nro. 33—34.

Az all-lövellések, a' vérnek a' fő felé való sebesebb rohanását tartóztattyák; tehát gyakrabban adassanak. Lásd. Nro. 35.

Ezekre közönségesen tsak hamar távozik a' gyuladás a' hidegteleléssel együtt. Né-



ha még is akaratos; mert elmúlik ugyan a' hideglelés, de megmarad a' veresség kevés, tűrhető fájdalommal; ekkor nints fogantatosbb a' nyakszirt, fültöbe, avagy a' halántékokra rakott hólyag húzó flasztromnál, melyet azután folyásban kell tartani.

Sóból, és hamuból készített langyos lábferedők is napjában egyszer, kétszer nagyon hasznosak; a' szemre pedig hideg, erősítő, gyengén öszvefzivó szerek szükségesek; a' millyenek a' fejr gálitzkö, timsó, és az ólomból készített szerek, méz, vagy rósa vízben feloldva. Lásd Nro. 36--37.

Történik, hogy ezekre a' hathatós szerekre is inkább nevededik, sem hogy engedne a' gyuladás; jele, hogy valami különös elrejtett ok táplállya; nints a' gyógyuláshoz reménység, mig ez el nem rontódik; ezt azért minden úton módon ki kell tanulni, 's el kell rontani. Legyen például a' súlyos tsipösségű nedvességekből támadott szem-gyuladás; egyedül a' súly ellen szolgáló szerek fogják meggyógyítani: a' vízi torma, a' kalánlevelű-fű, derétze-fű, a' tzitrom, narants 's a' t. lefznek orvos-



ságai. Lásd Nro. 39. — A' veres himlővel megjelenni szokott szem-gyuladást a' gyengén enyhítő, 's lágyító szerek oltalmazzák a' tsipős könyvek ellen. Lásd Nro. 39—40. A' gyomorban sompolygó iszaptól keletkezett szem gyuladást az okádtatók, és hashajtók gyógyítják. A' megromlott fogak, ha tölek eredett a' gyuladás, kivetetődnek. Ha a' megrekedt hó szám okozza, (ekkor a' hideglelés is megjelenik) előre hotsátván a' szem gyuladásban ditsértt szereket, mindgyarást a' hó számnak megindításáról kell aggódni. Nem kevesek a' példák, hol mindgyárt az első bővebb érvágásra, és buza korpából sóval készült láb fördőre megindult a' hó szám. Akaratosabb esetekben a' kis-hasra, a' szemérem testre lágy meleg kötéseket kell rakni, a' tzombokat meg kell dörgöltetni; sokszor a' szemérem testet meg is kell pióttázni, avagy köpölyözni. Itt is nagyon foganatosak a' lágyító all-lövellések.

Ez az orvosló módgya ama szem gyuladásoknak is, mellyek a' gyermek ágy tisztulásból, az aranyér folyásból, az elhalasztott érvágásból, hirtelen elállított or-vér

fo-



folyásból, avagy más szokott vér folyásoknak elfogásából származnak. Különös az, hogy valamint természetes vér-folyásoknak megrekedéséből szokott a' szem gyuladás eredni, ugy szinte vagynak Afzszonyi személyek, kiknél minden hószám-folyással megjelenik, 's azzal meg el is mulik.

A' szem gyuladás, ha sokára hallasztódik, ha roszszul orvosoltatik, avagy ha kemény, engedetlen gonosz indulatú; még a' leg jelesebb orvoslás mellett is meg-genyetségesedik, és a' genyetség vagy a' szemkamarákba öntődik, vagy a' világos szemhártyára, vagy az öszvefoglaló szemhártya alá fekszik; és külömbféle szemnyavalyákat, megvakulást is okoz; mellyeknek kényes orvoslása orvosokat illet.

Életrend. Az életrend egy a' közönséges gyuladozó hidegnek élete módjával; csak az még hozzá való, hogy a' szemeket a' nagy világoságtól, a' szabad levegőtől, portól, füsttől, dörgöléstől, sirástól, és egyéb izgatástól meg kell kémélleni. A' fejjel sokat ne hajullyon; sokat se aludgyék, kivált alatson fejjel, és meleg kálha mellett.



R E T Z E P T E K.

Nro. 30.

Végy: fél font lágvitó fit-
veket, főzd elegendő édes
télben kötésnek.

Nro. 31.

Végy: négy lat törtt len
magot; hat lat fejer kenyér
bélts; egy marék bodza virá-
got. Főzd elegendő édes téj-
ben kötésnek.

Nro. 32.

Végy: négy lat bab lisz-
tet; három lat bodza virág
lisztet, annyi székfű virág
lisztet, egy könting törtt kám-
fort. Egyelítsd öfzve, 's add
száraz kötésnek.

Nro. 33.

Végy: egy lat Senna le-
velet; három lat választott
Mannát, két könting tisztí-
tott bor követ, egy könting
salitromot. Vagdald öfz-ve
's tartsd elegendő forró víz

ben

Nro. 30.

℞. Spec. Emoll. p. catapl.
libr. sem.
coque s. q. lact recent. ad
consistent catapl.

Nro. 31.

℞. Sem. lin. levit. contus
Unc. duas.
micae pan. alb. Unc. tres.
flor. samb. manip. un.
m. coque s. q. Lact dulc.
ad consistent. catapl.

Nro. 32.

℞. farin fabar. Unc. duas.
— fl. samb.
— — chamom. aa
Unc. un. sem.
camphor. pulv. dr. un.
m. d. p. sicca fomentare.

Nro. 33.

℞. fol. senn. Unc. sem.
Mann. elect. Unc. un. sem.
crem. tart. dr. duas.
nitr. pur. dr. un.
m. infunde in. s. q. aqu.
ferv.

p 1/2

ben bé zárt edényben fél óráig; azután szűrj-le tizenkét latot, 's adgy bozzá bodza Likáriomból három latot; 's adgy-bé minden 2-dik órában fél fndsiaával.

Nro. 34.

Végy: egy könting salitromot; három könting tsudálotos söt; két lat tztrom lév Syrupot, tiz lat bodzavirág vizet. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában 2 kanállal.

Nro. 35.

Végy: egy lat fejer málnva gyökeret, egy marék fejer málnva levelet; vagdald öszve; főzd elegendő vizben fél óráig; szűrj-le tizenbat latot; adgy bozzá egy lat konyba söt; két lat len mag olajt. Egyelitsd öszve all-lövellésnek.

Nro. 36.

Végy: busz grán Salamiákat; tizennégy tsep olometzetet; tizenkét lat rósa vizet.

p 1/2 hor. vase clausocolat, Unc. sex.

adde

Roob. sambuc. Unc. un. sem.
m. d. oi 2. hor. 1/2 vascul

Nro. 34.

℞. nitr. pur. dr. un.
sal. mir. Glaub. dr. tres.
Syrup. acetos. Citr. Unc. un.
Aqu. fl. samb. Unc. quinque.
m. d. oi 2. hor. 2 cochlear.

Nro. 35.

℞. Rad. alth. Unc. sem. fol. — manip. un. c. m. coque s. q. aqu. font p 1/2 hor. colat. Unc. octo adde

sal. com. unc. sem. ol. Lin. Unc. un. m. d. p Enemate.

Nro. 36.

℞. Sal ammoniac. scr. un. acet Licharg. gtt. quatuordec. Aqu.

vizet. Egyelitsd öszve szem-
viznek.

Nro. 37.

Végy: bat grán fejtér gá-
litzköt, nyoltz lat rósa vi-
zet. Egyelitsd öszve szem-
viznek.

Nro. 36.

Végy: vízi torna fris le-
vet, kalánfű levet; derétze-
fű levet, mindenikből négy
latot. Elegyitsd öszve, 's add
bél felét; a' másik felét bá-
rom óra múlva.

Nro. 39.

Végy: egy lat arabiai
gumma nyálkát; öt lat rósa
vizet. Egyelitsd öszve, 's
add szem viznek.

Nro. 40.

Végy: egy lat birsalmu
mag nyálkát; bodza virág
vizet öt latot. Egyelitsd ösz-
ve; 's add szem viznek.

Aqu. rosar. Unc. sex.
m. d. p colyrio.

Nro. 37.

R. Vitriol. alb. gr. sex.
Aqu. rosar. Unc. quatu.
m. d. p Colyrio.

Nro. 38.

R. Succ. recent. express.
nasturt. aquat.
— — cochlear.
— — beccabung. aa
Unc. duas.
m. d. media pars; et al-
tera dimidia pars post tri-
hot.

Nro. 39.

R. mucilag. gumm. arab.
Unc. sem.
Aquae rosar. Unc. duas.
sem.
m. d. p Colyrio.

Nro. 40.

R. Mucilag. sem. Cydon.
Unc. sem.
Aqu. fl. samb. Unc. duas
sem.
m. d. p Colyrio.



A FÜL-GYULADÁSRÓL.

De Otagia.

Ha ki állandós, égető, nyilalló, feszült, lüttető fájdalmat érez az egyik, vagy mind a' ket fülében más több gyuladózó történetekkel, és hidegteleléssel, annak *fül-gyuladása* vagyon.

Feloztása. A' fülék vagy kívül, vagy belől gyuladnak-meg: a' *külső fül-gyuladás* többnyire orbántzos, nem szokott annyira veszedelmes lenni, (ha csak hidegteleléssel nem jön, a' mikor sok kemény történetekkel lehet öszve kaptsolva;) a' *külső vereségen*, és daganaton kívül, melly a' -szomszéd részekre is kiterül, alig látni más valami szembetünőbb jelet; bátor a' daganat néha a' *külső hallás járást* majd egészen elzárja, 's illy formán nehéz hallást is okozhat.

Okai. Gerjeszti a' *fül-gyuladást* a' *külső erőszak*; a' *fülnek*, és *főnek megsértése*, 's *megütése*: ha valami idegen test a' *fülben* bele esik; ha *férgek*, avagy más *apro állatotskák* bele másznak, és benne költenek; a' *zápfogaknak*, avagy a' *vakszem*

tsontoknak fenésedése; a' főnek, 's füleknek hirtelen meghütése; akárminő tsipős máteriának a' fülekre lett általvétele; az azokba tett erőszakos befetskendezések, vagy ugyan azoknak vigyázatlan tisztogatása, avagy ha már régtől folytak, és a' folyás egyszeriben elállott; ugy szinte, ha kinek sebes feje hirtelen lezárad. 's a' t. Ezek a' legközönségesbb, és ugy mondván: a' mindennapi fulgyuladást gerjesztő okok.

Kezdeté. A' belső fulgyuladás égető, nyilalló, és lüttető fájdalommal kezdődik; a' hideglelés nagy; a' beteg sokszor eszét veszti, nyughatatlankodik, okádik, in-rángatódásokat szenved, se éjjel, se nappal nem nyughatik; a' fülek zúgnak, és minden tsekély zörgésre, 's hangra felette megbántódnak; néha megsüketül a' beteg; a' nyak, és vakszem erek erősen vernek, kívül sem daganatot, sem pirosságot nem láthatni, ha tsak a' hallás járás is meg nem gyuladott, akkor a' daganat, és a' pirosság is láthatók.

Kimenetele. Mennél nagyobb, és mennél bellebb fekszik a' gyuladás, annál türe-

he-

hetetlenebb a' fájdalom; annál súlyosabbak a' vele szegődött történetek. Minden szomszéd részek: a' szemek, a' nyak, a' halántékok, az agyvelő, szóval: az egész fő veszedelemben forog, azért tehát a' valóságos fül gyuladás mindenkor nehéz, és veszedelmes nyavalya, melly néhány napok alatt vagy elfozlik, vagy megevesedik; meg is ölheti a' beteget.

Orvoslása. A' mint más gyuladózó betegségben, úgy a' fül-gyuladásban is oda tzelez az orvoslás, hogy a' gyuladást elfozlassa, és a' gerjesztő okot elrontsa.

Elofzódik a' gyuladás külső, és belső szerekre. Külső szerek: az érvágás, piótzázás, köpölyezés, lábfördők, kötések, párolások, és általlyában valami a' vért a' főről alá szijja.

Az érvágás a' gyuladásnak sullyához, a' betegnek környülállásaihoz, és a' járvány nyavalyákhoz legyen alkalmaztatva; kisdelkednél, és más gyenge érzékeny személyeknél; avagy, a' hol a' gyuladás alig tapasztalható, ritkán szükséges az érvágás; ezeknél a' piótzázás, és köpölyezés közönségesen elegendő.

A'



A' lábfördöket buza korpából, kerék répa héjból, és sóból kell készíteni. A' kötések, párolások, és gőzelések is lágyítók legyenek: Lenmagból, édes tejből, kámforból, és sáfrányból igen foganatos kötések készülnek. A' lágyító gőzek töltésén eregettetnek a' szenvedő fülbe.

A' hólyaghuzó flastromok is fül-tön néha igen hasznosak, tudniillik: a' midőn a' fülgyuladást valami tsipős nedvesség okozta; a' mikor a' pöktető szerek sem megvetők. Ellenben a' befetskendezések, a' külső hideg öszvefzivó szerek; szóval, valami a' gyuladást izgattya, ártalmasak.

A' belső lágyító, hivesítő, 's ofzlató szerekkel bővelkedik a' természet; mellyekből útasítás gyanánt néhányokat fel lehet találni Nro. 41—42—43. (Lásd a' *közönséges gyuladózó hidegről* Nro. 22—23—24. *Az agyvelő gyuladásról*: Nr. 28—29. és a' *szem-gyuladásról* is Nro. 33—34.)

A' külömbező gerjesztő okok megrontásokra külömbező módokat kívánnak. Az első útakban heverő undokságnak az üritő szerek lesznek megrontói; a' megrekedt szo-

kott



kott folyáft annak vizsgálza állítása ; a' fülekre általtétetett máteriát annak elvétele gyógyittya. Ha valami álatotska szökött a' fülbe, a' kivétel ; avagy a' megölés lészzen a' foganatos orvossága. *)

A' fülgyuladásnak elofzlása seprüs vizzellett, izzadással, or', vagy más vér folyással, hasmenéssel, vizes, vagy genyetség forma máteriának az orból való kifolyásával szokott megtörténni.

Tsak hogy az amugy könnyen evesedő fülgyuladás néha mind ezekre a' ditsértt szerekre sem ügyel ; kivált ha az orvoslás hallasztódott. Ebben az esetben mihelyt az evesedésnek jeleit látni, azonnal az evesedést kell siettetni, és a' genyetséget a' fülből kiöblíteni. Már itten a' lágyító kötése, és gőzek mellett nagyon hasznosak a' befetskendezések. Elegendő foganatos e'

I. Durab

G

vég-

*) Ki lebet a' fülből az álatotskát venni, ha kevés mézzel megkentt pamukot toll végére tekerünk, és a' fülben egy ideig forgatjuk, hogy az álatotska bele keveredjék. Megöli az álatotskát a' kámszoros olaj, az aröm lév, a' dobány füst. 's a' t.



végre a' meleg vízzel kevert édes tej; avagy más akárminő lágyító szer, ha csak a' kifolyó genyetség megromlott, rosz bűzű nem volna; a' mikor is főtt árpa vizet mézzel, és kevés Myrha Tinkturával kelene befetskendezni.

A' fejjel a' fekvés úgy helyeztessék, hogy a' genyetség magától kifolyhasson; a' fül kevés tépettel bédugódgyék, ne talántán a' bűzre valami álatotska bele mázszon.

Végre, minekutánna már az egész gyuladás elmúlt, de az év csak továbbá is folydogál, akkor tellyes meggyógyítása okáért mész vizet; avagy olom szereket vízben feloldva kell befetskendezni.

Kétség kívül, ha a' fülgyuladás tályogot tsinált, és a' tályog magát kifelé adta, azt, mihelyt megérett, ki kell vágni, és mint más tályogot gyógyítani.

Életrend. A' fülgyuladás ugyan azt az életrendet szereti, mellyet más akárminő valóságos gyuladás; különösen pedig, mint-hogy az izgatások, 's a' fejjel való nyughatatlanságok nagyon ártalmasak, megkívánna, hogy a' fő tsendesen legyen.

RE.



R E T Z E P T E K.

Nro. 41.

Végy: egy könting salitromot, három könting tsudálatos sót; két lat tengeri szőlő Syrupot; nyeltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd öfzve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 42.

Végy: három könting tisztitott bor-követ, négy lat szilva Liktáriumot, annyi bodza Liktáriumot. Egyelitsd öfzve, 's adgy-bé négyszer napjában egy kanállal; 's igyék reá a' Nro. 43. alatt lévő berbatéből egy fndsiaival.

Nro. 43.

Végy: másfél marék bodza virágot, annyi ökör-farkfű virágot. Egyelitsd öfzve, 's add berbatének.

Nro. 41.

Rx. Nitr. pur. dr. un.
sal. mir. Glaub, dr. tres.
Syrup. ribes. Unc. un.
Aqu. fl. samb. Unc. quatu.
m. d. oi 2. hor. 2. Cochl.

Nro. 42.

Rx. Crem. tart. dr. tres.
Pulp. prunor.
Roub sambuc. aa. Unc. duas.
m. d. 4ter de die un. Cochl.
et. bibat desuper uno vasculo.
ex infus. Spec. sub Nro. 43.

Nro. 43.

Rx. Fl. sambuc.
— Verbasc. aa. Manip. un. sem.
m. d. Spec. p. The.



A' NYELV-GYULADÁSRÓL.

De Glossitide.

A' nyelv-gyuladás megesmérteti magát azon kívül, hogy felette száraz, kemény, és forró, az érzékeny fájdalmáról, szederjes színéről, és daganattyáról.

Okai. A' nyelv meggyuladhat a' rajta keltt hólyagoktól; a' dohányozástól, nyál-folyástól, megegetéstől, 's más sokféle módon rajta esett sértésektől, és sebesedésektől, de legközönségesbb oka valami orbánczos tsipös máteriának általtétele, és a' hirtelen meghűtés; tudniillik, ha valaki a' nagy hében nagyon hideg vizet iszik.

Kezdeté. A' nyelv, ha meggyuladott, azon kívül, hogy nagyon száraz, forró, kemény, dagadt, fájó, és szederjes színü; a' befzéd, és lenyelés nagyon alkalmatlan, majd lehetetlen; a' száj, mellyből szüntelen valami szivós nyál folydogál, nyitva marad, bé nem teheti; a' nyelv vagy a' fogak, és ajakak között ki-áll, vagy az egész száj üreget kitölti; a' beteg álmotalan, nyughatatlan, és szomjus kezd lenni; végnélkül

harákol, és hurutól, veres, felduzzatt, avagy halavány szomorú ábrázattal; a' fő fáj, a' szemek kidudorodnak, az étel kívánás elvész, fulladoz, és egyre izzad; a' hideglelés nagy, noha a' fázás néha oly kicsiny, hogy alig érezni. 's a' t.

Kimenetele. Im' mikből valószínű, hogy a' nyelv gyulladás nagyon érzékeny, hirtelen támodó, és az elfulladásal fenyegető nyavalya. Azonban, ha helyesen orvosoltatik, a' közönséges izzadással; avagy seprős vizellettal csak hamar elfoszlik, avagy megevesedik; ha csak meg nem fenésedik, vagy előbb meg nem fojtya a' beteget.

Orvoslása. A' nyelv gyulladásban az első segítség az érvágás. Ha a' daganat miatt hozzá férhetni, a' békás vér eret a' nyelv alatt kell megnyitni, különben a' kézen, vagy a' lábon kell megvágni. Az érvágás után a' nyakra, és a' körül lévő részekre köpölyöket, vagy piótzákat kell rakni; azután köröskörül az egész nyakat lenmagból, és édes téjből készített lágyító meleg kötésekkel kell béborítani, és méglen a' daganat engedi, hogy a' beteg valamit a' száj-



ha vehet, 's lenyelhet, addig is mézzel egyelített lágyító főtt vizeket kell a' szájba befetskendezni, lásd Nro. 44. Ezt mézzel egyelítve befetskendezni, és a' szájban tartani is lehet. A' gyakor lágyító salitromos all-lövelléseknek, és a' langyos láb feredőknek is nagy itten a' hasznok.

A' belső orvosságok hivesítők, lágyítók, 's lassan hashajtók legyenek. Lásd Nro. 45—46. (*A szem gyuladásról* Nro. 33—34.)

Végre, ha az érvágásra, köpölyezésre, piótzázásra, és a' többi mind külső, mind belső orvosságokra a' fájdalom, és daganat apadott ugyan, de a' gyuladás egészen el nem mult; a' nyak körül hólyag húzó flastrom tetetődjék, főképp', ha a' nyelv gyuladás valami orbántzos matériától eredett.

Vagyon még egy mód, mellyre a' daganat mindjárt megapad, tudniillik a' nyelv bémetség. Nem kell a' bal ítéletekre, hogy a' bémetség vég veszedelem, megindulni: ezerek a' próbák, hogy hamar meggyógyul; azért mikor a' fulladástól vagyon mit tartani, félre minden tétovázást, tsak hozzá kell fogni.

Sokszor semmiképp' sem lehet a' nyelvnek megevesedését akadályoztatni; a' mit, azon kívül, hogy a' nyelv erősebben feldagad, és a' benne támodott lüttetés inkább nevededik, az evesedésnek jeleiből meg lehet tudni. Akkor az érlelő szerekkel Nro. 47. mentől előbb meg kell érlelni, azután kivágni, és valamint más tályogot gyógyítani.

Ha igaz, a' mit Louis (*) maga tapasztalásaiból állít, hogy tudniilik az által, hogy a' nyelvből valami elmetzetik, sem az izre, sem a' beszédre, sem a' nyelvre nézve nints mit félni. Ha ez igaz, akkor, ha a' nyelv gyuladás mirigygyé válnék; vagy megfenesednék, avagy a' Rákfene meglopná; a' metzésnél nem volna biztosbb segedelem.

Többsnyire a' nyelv gyuladást is csak az orvosollya szerentsésen, ki a' gerjesztő okot szorgalmasan kitudgya keresni; minthogy ennek kitalálása nélkül néha lehetetlen meg-orvoslása. Például lehet a' szokott láb izzadásnak elfzorításából eredett nyelv gyuladás,
mel-

*) *Memoire de l' acad. de chir.*



mellyet a' mustár magból készült láb feredők, ugyan abból készült kötések, többszeri kefélés; vialz váfzonból csinált kapuzák az izzadásnak vialza állításával gyógyítanak-meg.

Élet rend. Az élet rend megegyez más gyuladásokéval; azt kell hozza adni, hogy, ha a' lenyelés lehetetlen, akkor a' beteget édes tejből, marha hus lévből; avagy más tápláló szerekből készült all-iövellésekkel kell táplálni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 44.

Végy: fehér málvua levelet; papsajtű levelet; ökörfarkfű virágot: mindenikből másfél maréknyit; bodza virágot egy maréknyit; vagdald öszve, 's add fetskendezni.

Nro. 45.

Végy: két lat választott mannát, egy lat tsudálatos söt, annyi oldható korkövet; fél könting salitromot. Egyeltesd öszve, 's olvasd-el ele,

Nro. 44.

℞. Fol. alth.
— malv.
fi. Verbasc. aa. manip.
un. sem.
— samb. manip. un.
c. m. d. Spec. p. Injctione.

Nro. 45.

℞. Mann. elect. Unc. un.
sal. mir. Glaub.
crem. tart. solub. aa. Unc.
sem.
Nitr. pur. dr. sem.

gendő meleg vízben; szűrj-
le tiz latot, 's adgy hozzá
két lat szederj Syrupot. Adgy-
bé minden 2-dik órában 2. ka-
nállal.

Nro. 46.

Végy: fél könting salitro-
mot; egy lat tsudálatos söt;
két lat Manna Syrupot; tiz
lat bodza virág vizet. Egye-
litsd öszve, 's adgy minden
2-dik órában két kanállal.

Nro. 47.

Végy: két lat szárász fű-
gét; vagdald öszve, főzd e-
legendő édes tejben. Szűrj-le
egy megszszelt; 's adgy hoz-
zá bujz grán sáfránt. Egye-
litsd öszve; langyosan a' száj-
ba kell tartani.

m. solve in aqu. ferv. q. s.
colat. Unc. quinque
adde

Syrup. moror. Unc. un.
m. d. oi 2. hor. 2. cochlear.

Nro. 46.

℞. Nitr. pur. dr. sem.
sal. mir. Glaub. Unc. sem.
Syrup. Mannat. Unc. un.
Aqu. fl. sambuc. Unc.
quinque

m. d. oi 2. hor. 2. cochlear.

Nro. 47.

℞. Fic. minut. consciss.
Unc. un.
coque s. q. Lact. recent.
colat. libr. un.

adde

croc. scr. un.

m. d. p. collutorio.

A' T O R O K - F Á J Á S R Ó L.

De Angina.

A' Torok fájás alatt értetődik egy nehéz,
és fájdalmas vagy lenyelés, vagy lélekzés;
avagy egyetembéli nehéz, és fájdalmas le-
nye-



nyelés, és lélekzés. Az az: mikor a' lenyelés, vagy lélekzés; avagy mind a' kettő nehezen, és fájdalmasan gyakoroltatik, vagy egészen akadályoztatott; akkor ez ilyen állapot *Torok fájásnak* neveztetik.

Felosztása. Felosztódik a' *Torok fájás* a' *daganattal*, és daganat nélkül való *Torok fájásra*. A' daganat, nélkül való torok fájás gyuladózó hideg nélkül jár; tehát nem ide való.

A' daganattal járó *Torok fájás* sok féle; ugymint: *gyuladózó, hurutos, genyetséges, mirigyos, fenés, rákfenés, rothadt, és gonosz indulatu, taknyos, epés, orbántos, skarlátos, fekélyes, veres-himlős, hólyag-himlős, frantzós. 's a' t.*

Itt' egyedül a' *gyuladózó torok fájásról* léfzen a' szó; melly ha el nem oszik; vagy *megevesedik*, vagy *mirigygyé*, vagy *fenévé* válik.

Okai. Ennek különös gerjesztő okai: a' nyelő, és lehellő gégeének énekléssel, kiáltással, sipoknak, 's más füleket gyönyörkötető eszközöknek fújásával való gyakor megeröltetése; a' hideg szél ellen tett erős

Iovaglás, és sebes gyalogolás, a' hideg levegőben végzett kemény kézi munkák, és a' nagy hère következett hirtelen meghűtés; általában pedig valami gyuladózó hideget gerjeszthet, a' mind torok fájást is okozhat, ha ereit különösen a' nyelv, vagy lehellő gégere, és ezeknek szomszéd részeire kiadgya.

Kezdeté. Kezdetét veszi a' közönséges gyuladózó hidegnek történeteivel, és a' mint a' gyuladás azután nagyobb, vagy kisebb, és több, vagy érzékenyebb részeket bánt, úgy a' gyuladózó hideg, és történetek is veszedelmesbnek, vagy könnyebbek lesznek.

A' beteg megrázódik, forróságba esik; a' fő fáj, az ábrázat, a' nyelv, és ajakak setét veresek, szederjesek lesznek, a' fő, és nyak erek feldagadnak; a' szemek kiüllednek, és a' motskos, szároz nyelv gyakran a' szájból kibuvik, és setét pirosan feldagad a' torokkal együtt; minden, a' mit a' beteg le akar nyelni, az orrán, és száján vízfőza vetődik; nyúlós zajos nyál folydogál ki a' kitátott szájon, a' nyilvánosságos elfulladás' veszedelme közt tsak felülve nagy



nehezen, 's hűdösen lehel; a' belső, és külső érzékenységek megzavarodnak, az álomtalanság, a' nyughatatlanság kimondhatatlanok. Mind ezek, 's több ezekhez hasonló történetek a' hidegleléshez, és a' torok fájáshoz szabva, majd nagyobb, majd kisebb veszedelemmel fenyegetnek; sokszor, bár csak a' halált bizonyosá ne tennék!

Kimenetele. Akarván azért a' torok fájásnak kimenetelét bírálni, az hideglelésnek indulatyát, a' betegnek állapotját, és a' hozzá járó történetek sullyát kell jól eszmélni; mellyekből elégségesen kifog tetzeni, hogy vagy egészségre fordul, 's elfozlik, vagy megevesedik, 's más hová által tétetődik, és más *nyavalyát* okoz; avagy *megfenésedik*, 's megöli a' beteget. Tsupán a' daganat, ha a' lehellő gégében vagyon, megfullaszthattya a' beteget.

Az elfozlás, mellyhez negyed napnál nem igen lehet bizni, biralló üresedésekkel szokott megesni, ugymint: izzadással, zavaros vizellettel, vér-folyással, avagy pök-dözéssel; ezek nélkül megevesedik.

A' *megevesedésnek* kimenetele kétséges, a' mint tudniillik a' genyetség magának utat készít. Ha által eszi magát; a' beteg hirtelen el-fullad. Ha a' lehellő gégeire, vagy éppen a' tudóig lefzivárogdik; lehellő gége, vagy tudó emészteft tsinál.

Ha negyed nap után az evesedésnek semmi jele nints, és a' fájdalom, a' nehézség a' lélekzésben, és lenyelésben minden többi keményebb történetekkel mint egymulnak, de a' kezek, és lábok hülnek, a' nyak szederjesedik, az ábrázat halaványul, béesik, az ér szökés mind gyengébb, és regulátlanabb kezd lenni, akkor ezek a' veszedelmes változások valóságos halál póftái; mert a' szenvedő résznek megfenesedését jelentik.

Orvoslása. A' torok fájás mindenkor veszedelmes, azért nem sokat kell darvadozni az orvoslásban, hanem a' leg hathatósbb szereket tsak egyfzeribe elő kell venni.

A' leghathatósbb szerek közül első az érvágás; ezt két, három órát közben tévén mind annyiszor elő kell venni, méglen a' betegnek ábrázattya halaványul, és

az élet ér verés tikkad. Szokás szerint a karon kell az eret megvágni, ha csak a torok fájás nem az elrekedt arany érnek, avagy a hó számnak következése; akkor fogatosabb a lábon. Legfogatosabb a nyak vér érből lett vér letsapolás.

Az érvágások után következik a nyak körül teendő piótzázás, avagy köpölyezés; azután kell az egész nyakat lágyító meleg kötésekkel beborítani; szájában pedig szüntelen lágyító meleg főtt vizeket tartson a beteg. Lágyító kötésnek legjobb a megtörött, és édes tejben megfőtt lenmag. A szájban tartani való főtt vizet pedig fejer málvából, papsajt füből, lóhere, ökörfark-füvirágból, és bodza virágból kell készíteni; ugyan ezekből lehet meleg lágyító kötéseket is csinálni. Lásd Nro. 48—49.

Eleinten, a rotyogtatás, és befetskendezések, mivel a gyuladást izgatják, ártalmasak; de minek-utánna a torok fájás már alább hagyott, és a belső részek valami sűrű, szivós takonnyal bevévannak borítva, akkor az ilyen takony ezekkel helyesen lemosódik.

Belső orvosságul adassanak a' közönséges gyuladózó hidegben javasolt sok lágyító, 's hivesítő fött vizek a' közönségesen hasznos, és szükséges gyenge hashajtó szerekkel; Lásd Nro. 50—51. mellyeket, ha a' gyuladás alább hágy, és a' beteg könnyebben nyelhet, félre nem kell tenni, hanem a' nyavalyának végezetéig a' beteget velek kell éltetni. Egyedül, hogy a' lágyító kötések helyett éjtzakára lóhere flafíromot lehet a' nyakra kötni.

A' gyakor lágyító all-lövelléseket, és langyos láb-feredőket a' nyavalya alatt szorgalmasan adni, és a' kováfzt esivelenként a' láb-talpakra felkötni el nem kell felejtetni. (Lásd az *agyvelő gyulad*: Nro. 27.)

Végre, ha éppen nem engedne a' torok fájás, az egész nyakat hólyag húzó flafírommal kellene béborítani; mellyre mi-hent a' hólyagok emelkednek, a' beteg nagy könnyebséget érez, könnyen is nyelhet; különben méltán a' megfulladástól lehet a' beteget féltetni, nints is, hogy lélekzelhessen a' gége kimetzésnél egyéb, a' mi őtet segítse, és a' fulladásnak nyilván való veszedelmétől kiszabadítsa. Sok-



Sokszor a' leghelyesebb orvoslás mellett is, noha közönségesen azért, hogy halasztódott az orvoslás, a' torok fájás el nem ofzlik, hanem megevesül. Tarthatni ettől, ha a' gyuladás negyedik, vagy ötödik napra nem kissebbült, és még is a' fájdalom, és a' gyuladózó hideg valamennyire alább hagyot, a' beteg pedig türhető borzadások között a' daganatban valami szokatlan lüttetést tapasztal. Eret vágni már most késő, ha csak a' tályog körül új gyuladás nem támod, és a' lélekzés felette el nem szórul; még a' többi üresítéseknek is békét kell hagyni, ne talántán az evesedésre szükséges erek fogyatkozzanak; egyedül az evesedést sietető szereknek vagyon most helyek; tudniillik a' lágyító olajos kötéseknél, a' szájban eregetendő gőzeknek, és öblögetéseknek. Lásd Nro. 52—53.

Mihent a' tályog meggvült, és magától ki nem fakad, azonnal ki kell vágni; mellyre a' beteg szemlátomást könnyebhül, könnyen is nyel, és a' tályog, kivált ha a' kifolyó genyetség jó indulatú, a' Nro. 54. alatt jegyzett orvosságra csak ha-



hamar meggyógyul, ha azt a' beteg a' tor-
kaban gyakran rotyogtattya, avagy befets-
kendezteti.

Külömben ha a' kifolyó genyetség na-
gyon tsipös, roíz színű, bűdös; és ha a'
gyuladva volt részek barnák, szederjesek,
avagy éppen feketék, akkor a' Nro. 55. a-
latt kitett tisztító, 's rothadásnak ellentálló
szerben a' reménység; ha csak a' felette
megtsipösedett matéria a' körülette lévő ré-
szek közt magának bēfelé a' gyomorba,
gégebe, avagy a' melybe, és tüdőbbe útat
nem talált fűrni; a' mikor vajmi ritka a'
segítség. Mindazonáltal történt, hogy a'
Nro. 56. alatt fetskendezni készített szer,
és a' Nro. 57. alatt feljegyzett pilulák az
ilyen végső kétséget szerző fekélyeket már
sokszor szerentsésen meggyógyították.

Kiknek tsipös, súlyos, és a' rothadás-
ra hajlandó vérek vagyon, azoknál a' to-
rokfájás hamar megfenesedik; a' tsekély re-
ményeséget rutával, vízi foghagymával, szék-
fű virággal, tölgyfa héjjal, peruviai fahéj-
jal, vagy is kínával, és más ilyen rotha-
dás ellen való szerekkel kell táplálni. Ké-



szittetnek tudniillik ezekből Myrrha Tinkturával, só spiritussal, avagy salamiák spiritussal vegyétve rotyogtatók, mellyeket bé is lehet fetskendezni. Lásd Nro. 58. Belől is hasonló szereket kell adni. Lásd Nro. 59. Ezekre néha a' segített természetnek munkái a' tsekély reménységet bőven megjutalmazták.

A' *mirigy* az édes téjben főtt hürök, mellyel a' torkot gyakran kell mosogatni, orvosollya; belől is hürök kivonást kell adni. Lásd Nro. 60. mellyre ha a' mirigy nem enged, erőszakosan nem kell piszkálni. *A' hol nem használhatsz, ne árts.*

Életrend. Az életrend tellyességgel egy a' nyelv-gyuladás' életrendgyével. Lásd azért a' nyelv-gyuladásról.

R E T Z E P T E K.

Nro. 48.

Végy: egy marék *fejér málna levelet*; egy lat *fejér málna gyökeret*; *vag. talid-öszve, fűzd fel óráig elegendő vizben. Szűrj-le másfél mézfelyt, 's adgy bozzá bá-*

rom

Nro. 49.

Rad. — Unc. sem. c. m. coque s. q. aqu. font. p. 1/2 hor. colat. libr. Un. sem. adde

Mell.



rom lat rósa mézet. Egye-
litsd öszve száj mosónak.

Nro. 49.

Végy: fejér málna leve-
let; pap sajtűt levelet; Ló-
here fűvet virágjával; min-
denikből két maréknyit, ökör
farkűt virágot; bodza virá-
got, mindenikből másfél ma-
réknyit; vagdald öszve, 's
főzd elegendő édes tejben
lány kötésnek.

Nro. 50.

Végy: bat lat nyers ár-
pát; főzd négy meszszely
vizben, méglen az árpa fel-
hasad, azután szürd-le, 's
adgy hozzá egy könting sa-
litromot, és négy lat etze-
tes mézet. Add közönséges
italúl.

Nro. 51.

Végy: Négy lat válasz-
tott Mannát; egy lat sok
basznú söt, olvazd-el egy
meszszely meleg vizben. Szürd
meg, 's adgy-hozzá bárom lat
tzitrom lév Syrupot. Egye-
litsd

Mell. rofar. Unc. un. sem.
m. d. p. collutorio.

Nro. 49.

Rx. fol. alth.

— malv.

Hbæ melilot. c. flor. aa
manip. duos.

fl. Verbasc.

— saub. aa manip. Un.
sem.

c. m. coque f. q. Laçt. in
form. Catapl.

Nro. 50.

Rx. Hord. mund. Unc. tres.

Coque in Aqu. font. libr.
quatu. ad crepatur. hord.
colat. adde

Nitr. pur. dr. un.

Oximell. simpl. Unc. duas
m. d. p. potu. ord.

Nro. 51.

Rx. Mann. elect. Unc. duas
fal. polychr. Unc. sem.
m. solve in Aqu. ferv. libr.
un.

colat. adde

Syrup. acetos Citr. Unc.
H 2 un. sem.



litsd-öszve, 's adgy minden
2-dik órában egy fincsiával.

Nro. 52.

Végy: Fél mejszfely törtt
len magot; nyoltz lat fejer
kenyér belet; hat lat len mag
olajt; főzd elegendő édes
tejben lágy kötésnek.

Nro. 53.

Végy: Fél font ligyítő
fűveket; vagdald öszve; 's
add rotyogtatónak.

Nro. 54.

Végy: másfél mejszfely
főtt árpa vizet; három lat
rósa mézet. Egyelitsd ösz-
ve, 's add rotyogtatni; a-
vagy bésfetskendezni.

Nro. 55.

Végy: egy marék rutát,
annyi vízi foghagymát; vag-
dald öszve, 's tartsd forró
vízben bé fedett edényben fél
óraig; azután szűrj-le más-
fél mejszfelyt, 's adgy hoz-
zá három lat rósa mézet;

két

m. d. oi 2. hor. un. vascul.

Nro. 52.

℞. Semin. lin. levit. contus
libr. sem.
Micae pan. alb. Unc.
quatuor.
ol. Lin. Unc. tres.
Coque s. q. Lact. in form.
Cataplasmi.

Nro. 53.

℞. Spec. Emoll. p. garga-
rism. lib. sem.
c. d. spec. p. gargarismate.

Nro. 54.

℞. Decoct. Hord. libr. un.
sem.
Mell. rosar. Unc. un. sem.
m. d. p. gargarism. vel
injectione.

Nro. 55.

℞. Herb. Rut.
— scord. aa manip. un.
c. m. infund. s. q. aqu.
ferv p. 1/2 hor. vas. clauso.
Colat. lib. un. sem.
adde
Mell. rosar. Unc. un. sem.

Tin-

két könting MyrbaTinktu-
rátt. Egyelitsd öfzve, 's add-
béfetskendezni.

Nro. 56.

Végy: két lat tüz fűzet;
ugyan annyi édes gyökeret.
Vagdald öfzve, 's add-bé-
fetskendezni.

Nro. 57.

Végy: egy lat peruviai
fabéj kivonást, két könting
édes gyökér kivonást; egy
könting peruviai Balsamot.
Egyelitsd öfzve; tsinálj be-
hőlek három grányi pilulákat,
's adgy napjában háromszor,
mindenkor bármot, 's igyék
rel peruviai fa-béjből, és Sa-
lep gyökérből édes tejjel ber-
batbét egy findsianyit; avagy
Islandiai Mohából; és tej
hozó fűből; a' hint a' kör-
nyül-állások meg kívánnyák.

Nro. 58.

Végy: három lat leg-jobb
peruviai fabéj port; fűzd e-
legendő vízhen fél óráig,
a'gy hozzá egy marék rutát

Tinctur. Myrrh. dr. duas.
m. d. p. injectione.

Nro. 56.

Rx. Herb. flammul. Jov.
Rad. Liquirit. aa Unc. un.
c. m. d. spec. p. injectione.

Nro. 57.

Rx. Extr. Cort. peruv. Unc.
sem.
— Liquirit. dr. duas.
Balsam. peruv. dr. un.
m. f. L. a. pillul. gr. trium
d. ter de die Nro. tres.
superbibendo unum vasc.
ex Cort. peruv. et Rad.
salep. cum Lacte; vel ex
Lichen. Island. et Rad.
polygal. amar. prout Cir-
cumstantiae exigunt.

Nro. 58.

Rx. Cort. peruv. select. Unc.
un. sem.
coque f. q. aqu. font.

A KÖNYVTÁR deinde ad
Herb. KÖNYVTÁRA



annyi vízi fogbagymát; tartsd
 bé-fedett edényben fél órá-
 ig, szárj-le másfél meszszelyt,
 's adgy hozzá három lat ró-
 sa mézet, egy könting só
 Spiritust. Egyelitsd öfzve,
 's add rottyogatni, és befets-
 kendezni.

Nro. 59.

Végy: három lat leg jobb
 peruviai fabéj port, főzd víz-
 ben fél óráig; szárj-le egy
 meszszelyt; 's adgy hozzá
 három könting peruviai fabéj
 kivonást; három lat székfű
 virág Syrupot; negyven tsep
 gálitzkő Spiritust. Adgy-bé
 minden 2-dik órában fél find-
 siával.

Nro. 60.

Végy: két könting velen-
 tzei szappanyt, három kön-
 ting bírók kivonást; egy
 könting édes kényesöt; esi-
 nály

Herb, rut.

— scord. aa. manip.
 un.

c. m. relinq. in infus. ferv.
 p. 1/2 hor.
 colat. libr. un. fem.
 adde

Mell. rofar. Unc. un. fem.

Spirit. fal. acid. dr. un.

m. d. p. gargarism. et In-
 jectone.

Nro. 59.

℞. Cort. peruv. select Unc.
 un. fem.
 coque f. q. aq. font. p.
 1/2 hor.

colat. libr. un. adde

Extr. Cort. peruv. dr. tres

Syrup. fl. chamom. Unc.
 un. fem.

Spirit. Vitriol. gtt. qua-
 draginta.

m. d. oi 2. hor. med. vascu.

Nro. 60.

℞. Sapon. venet. dr. duas.

Extr. cicut. dr. tres.

Mercur. dulc. dr. un.

Syrup. alth. q. f. ut fiant.
 pil-



*máj fejtér málna Syrupal bá-
rom grányi pilulákat. Adgy
napjában báromszor, minden-
kor bármot. Lehet lassan las-
san a' mértéket szaporítani.*

pillul. gr. trium.

d. ter de die Nro. tres au-
gendo sensum dosim.

A' TŰDŐ-GYULADÁSRÓL.

De Peripneumonia.

Tüdő-gyuladásban lenni mondatik va-
laki, ha az előre ment hószfzas horzadás,
és reá következett forróság után nagyon
hurutol, és kehentsel, a' melyén fojtós
szorulásokat érez, 's nehezen lélekz; a'
mélyebb bélehellés pedig éppen lehetet-
len.

Nints itten fájdalom; avagy ha vagon
is, tsak tompa, és inkább szorító, 's gyö-
trő, nem is olly érzékeny soha, mint az
oldal-nyilallásban.

Okai. Közönségesen bőv vérű, és
erős embereket ostromol. Gerjesztő okai:
a' kemény, hirtelen hideg, a' hideg ita-
lok, a' sebes szaladás, kivált szél ellen,
a' tántz, és lovaglás; a' sipok', és más mu-
zika eszközöknek fuvása, mellyekre a' test



nagyon kihevül, és azután hirtelen meghül; a' sokféle tsipős értz gőzek; a' köpor, az elrekedt rendes vér folyások; a' tüdökre szivárkodott torok-fájás; a' tüdök körül lévő szomszéd részeknek gyuladása; a' külömbféle tsipős máteriának a' tüdökre lett *általtétele*; a' rendetlen elmehéli indulatok, és úgy általlyában, valami tsak közönséges gyuladózó hideget támaszthat, és különösen a' tüdöket gyötri; a' mind a' tüdöket meggyulaszthattya, *tüdő-gyuladást* okozhat.

Kezdete. Kezdődik egy előre ment hofzfzas borzadás, és reá következett forrósággal; mellyekre a' beteg gyakran köhentsel; felettébb gyötrődik, és nehezen vesz lelket; szomjuságról, forróságról, és fő nehézségről, avagy inkább tompulásról panaszkodik; keményebb gyuladásban esze nélkül is beszél; az ábrázat piros, duzzadt, a' szemek kidagadnak, szikráznak, a' nyelv száraz, dagadt, fehéres, vagy piros eleintén, későbbre barna, repedezett; a' száj a' torokkal kiszárad; az étel kivánás elvész, a' sziv-táj, és gyomor megfeszül; néha ne-
héz,

héz, fájdalmas epe okadások szöknek közbe; a' lehellés forró; mélyebb bélehellésre a' szenvedő rész nem emelkedik-fel annyira, mint az egészséges; csak egyik, vagy éppen egyik oldalán sem feketik a' beteg, hanyat kényszerítették feküdni; kivált, ha mind a' két tüdő gyuladtak, mellykor a' lélekzés is csak a' hassal végződik. Második, avagy harmad' napra közönségesen sűrű, enyves, rothadt vérrel egyeledett materiát pökik; szorulásokat szenved; az érzökés kitsiny, lágy, gyenge, elnyomatott, egyenetlen; de kezdetén, minekelötte nevedik, és a' tüdőnek több részeire kiterültt a' gyuladás, gyors, tellyes, és kemény az érzökés; a' vizellet tűz színű, későben sűrű, zavaros. A' sok foházkodások, nyughatatlanságok, és álomtalanságok közt tizennégy napok alatt közönségesen elvégződik a' tüdő-gyuladás; melly is, ha jobbulásra fordul, az alatt az idő alatt vagy gyengén elfozlódik; vagy más úton a' testből kitakarodik; tudniillik egy közönséges, az egész testet egyenlőn elhorító izzadással, avagy sok, zavaros, sűrű vizellettal, melly



az edény fenekére rövid idő vártatva valami vereses, genyetséges seprüt szállít; vagy sok vérrel egyeledett év forma matéria' pökéssel. A' hőv or', avagy aranyér folyásra leg-hamarább tágul. Ellenben bíráló hasmenéft valóságos tífzta tüdő-gyuladásban ritkában látni.

Kimenetele. A' tüdő-gyuladásban, ha könnyebben lélekzik, ha szabadabban pökik a' beteg, kitsiny a' veszedelem, és nagy a' reménység, hogy hetedik napra a' gyuladás hőv izzadással, kipökéssel, or-vér folyással, 's a' t. elfozlik. Ellenben ha sem gyenge elfozlás, sem más bíráló üresedés nem követi; bizonyos, hogy vagy meggenyetségesedik, és tályogot formál; vagy ha az orvoslás hallasztódott, vagy ellenkező orvosságokkal súlyosított; vagy mindgyárt eleitől felettébb kemény volt a' gyuladás; fenévé válik, 's halál a' vége.

A' halálnak előjáró postái: A' lélekzés hidegül, 's egyre rövidebbül, a' beteg csak felülve lehelhet; a' nyughatatlanság, és gyötrődés nevededik; a' mely hörögni kezd, a' kipökött matéria harnás, avagy fekete,

és bűdös, azután a' pökés elfzorúl, az előbb felduzzatt ábrázat elhalaványúl, 's béesik, a' szó fogyatkozik, a' kezek, és lábok eljegesülnek, a' bőrt valami hideg, ragadós veréték futtya-el, az érzökés rendkívül kistsin, gyors, gyenge, és egyenetlen kezd lenni; minden tsunyaság a' beteg hire nélkül az ágyba megyen; az erők látomást fogynak; méglen néha tsak véletlen elfulad a' nyomorúlt.

Orvoslása. Való, hogy a' *tüdő-gyuladás* sulyos, és veszedelmes nyavalya; azért tsak mindgyárt hozzá kell fogni, és mentül előbb a' karon teendő érvágással az orvoslást el kell kezdeni. A' mely szorongatás, a' nehéz lélekzés, a' nyavalának mivólta, és a' betegnek ereje fogják meghatározni a' kivetendő vérnek mennyiségét. Elég az, hogy az érvágás a' fzenvedő félen cssék, és hogy az első érvágással bőven vetetődgyék; mellyre néha tüftént könnyebbül ugyan a' beteg, de néhány órák múlva megint elnehezedik, és a' történetek ujolag kitörnek. Szükséges itt a' második, talán a' harmadik érvágás is; nem ujság, hogy néha hufzon-

négy



négy órák folyta alatt háromszor, négyszer is meg kell az eret nyitni.

Tsak ugyan, mihent az érvágásokra a' mely könnyebbül, a' lélekzés szabadabb; a' köhentselés ritkább, és könnyebb, a' hileglelés szelidebb, az érfzőkés puhább, lassúbb, 's egyenlőbb, el kell a' vér eregetést hagyni, ne talántán a' fölösleg való vértsapolással a' természet elgyengüllyen, és a' nyavalyának tökéletes meggyőzésére azután elégtelen légyen.

Közben, és utánna az érvágásoknak minden hivesítő, gyengén feloldó, és lágyító szerek alkalmasok, tsak hogy ha a' gyomorban valami idegen matéria vólna, a' mint közönségesen vagyon is, gyenge türesítőkkal őket öfzve kell kaptsolni; melyekre a' sziv-táj, és gyomor nagyot könnyebbülnek. Lásd Nro. 61—62.

A' lágyító all-lövellések Nro 63. és a' lágyító meleg kötések Nro. 64. a' szenvedő részre, ha idein korán adattatnak, megbetsülhetetlenek.

Ha a' betegség' folyása alatt az elégséges érvágások, és többi alkalmas orvos-

ságok után a' lélekzés még is nehéz marad, a' kipökött máteria nagyon sűrű, és enyves; a' fő elkábúlt, sőt a' beteg efze nélkül is befél; avagy az inak rángatódnak; a' láb-talpakra mindgyárt saványú kovászt kell kötni. Lásd Nro 65. A' mi ha nem elegendő, hólyag huzó flafromot is kell a' lábikrákra rakni.

Mind ezeket a' hathatós szereket sokszor meg-gunyollya, és a' helyett, hogy elofzlódnék, inkább megevesedik a' *tüdő-gyuladás*. Mihent ezt az érlelésnek jeleiből láthatni, hogy tudniillik a' *tüdő-gyuladás* evesedni kézfül; azonnal az érvágást abban kell hagyni, ha tsak a' még fent maradt nyers gyuladás felette nagy nem volna, melly esetben ugy kell az érvágást alkalmaztatni, hogy a' felesleg vér kivétellel a' természet el ne gyengüllyen, és az érlelésben akadályoztassék, vagy éppen elfojtódgyék.

A' belső orvosságok, és italok is lágyítók, 's az érlelést siettetők legyenek Nro. 66. mellyeket nem is szükséges megmástitani, ha tsak nehezen, és sűrűen nem jön-



ne fel a' meggyült máteria, a' mikor a' disértt lágyító italokon kívül még a' Nro. 67. alatt lévő porokból is minden második, vagy harmadik órában egyet kellene beadni.

Jót jelent, ha ezekre a' beteg eleget, és genyetség forma máteriát pökik, kivált ha a' lélekezés utánna tágul, és a' hideglelés is gyengül.

Tsak hogy néha hirtelen megreked a' pökés; a' beteg, a' ki már könnyebbült, nagyon kezd gyötrödni, és alig zihál; a' többi történetek is meg ujjonnan elsulyosodnak. Ez akkor szokott megesni, a' mikor a' beteg a' javasolt élet rendben hibáz; a' mikor a' keményebb elme indulatoknak, kivált a' haragnak, és megijedésnek enged; hideg italt ifzik, vagy másképp meghüti magát.

Ez az az eset, mellyben meg újra mind annyiszor eret kell vágni, a' hányszor a' hideglelés, a' nyers gyuladás, és a' betegnek környülállásai engedik, 's megkivánnják; a' hol a' sok lágyító, 's vékonyító italokat, kiváltképpen pedig a' Nro. 68—69 alatt fel-találándó orvosságokat kell adni, mellyek-
kel,



kel, ha rövid időn nem lehetne használni, a' láb ikrákra, és néha a' karokra is hólyag húzó flastromokat kell rakni. Közben meleg víz, és etzetben mártott spongyiát a' száj előtt, és az ór alatt szüntelen kell a' beteggel tartatni, hogy az etzet párát a' tüdőbe beszívja, és e'képp' a' köhögésre ingerelődjék.

Ezekkel a' pökés közönségesen megint megindul, a' gyötrődés lassan lassan elvész, és a' beteg látomást idül; a' mi úgy lévén, az előbbeni lágyító, és pöktető szerekre meg vissza kell térni, 's azokat mind addig folytatni, méglen a' beteg tökéletesen meggyógyul.

Megjátlja igen is sokszor, mind ezeket az orvoságokat a' *tüdő-gyuladás*, semmi reménységet sem ad sem az elofzláshoz, sem a' pökés, avagy más bíráló ürüléssel esendő jobbuláshoz; megevesedik, *tályogot* tsinál. Annak okáért, ha a' *tüdő gyuladás* tizennégy napok alatt el nem végződik, ha a' hideglelés egybe megmarad, és az érzőkés gyors, valamennyire gyenge, és lágy; az evesedésről méltán lehet aggódni.

Ki:



Kivalósodik az evesedés a' szüntelen jelen lévő hideglelésből, melly főképp' estvénként új borzadással, és azután reá következő forrósággal nevededik, és reggelre, kivált a' nyak körül, a' homlokou, és a' melyen kiütött izzadással tsillapodik. Az erő, és a' test fogy, a' melyszorulás tágul ugyan valamit, kivált ha a' köhögés kipökéssel vagyon, de a' lélekzés rövid marad; semmit sem könnyebbül; az előbb fájó helyen már tsak nehezséget érez a' beteg, tetzése szert mindenféleképp' nem fekhetik, a' pofák pirossak, a' tenyerek, és lábtalpok égők, sok a' szomjuság, 's a' t. Ezek, 's több ilyen hasonló történetek nyilván tanittyák az evesedést.

Kimenetele. Ennek a' tüdőben megsest evesedésnek kimenetele sokféle; és gyakran felette vefzedelmes. Általlyában menél kisebb a' tüdő tályog, annál kisebb a' vefzedelem is; nem külömben ha a' tályog a' gégebe befakad, és a' beteg jó genyetséges matériát kezd pökni, mellyre a' lélekzés könnyebbül, és minden történetek a' hidegleléssel együtt tágulnak, 's fognak,



nak, avagy egészen elmúlnak; akkor is, ha a' beteg különben egészséges testtel volt, a' meggyógyulásról jó reménységgel lehet lenni.

A' mikor a' tüdő tályog nagy, akkor a' beteg a' melyében nehézséget érez, az egyik, vagy másik oldalán nagy alkalmatlanság nélkül nem feketik, keményen hurrutol, de semmit ki nem pökhel, egyre hideglelésben vagyon, melly eslvénként valami borzadással súlyosodik, azután a' nagy forróság, nyughatatlan álmom, és végre a' bádgyasztó izzadás fonnyasztja-el. Közben a' tályog egyre nevededik, a' köhögés erősedik, méglen az erő az étellel együtt elfogy.

Ha pedig eme' tályog hirtelen kifakad, akkor a' beteg is többnyire hirtelen megfullad, ha csak a' kifakadás a' tüdőnek külső szine felé nem történik. Ekkor is nyilván való veszedelemben forog ugyan a' beteg, nints is mi segíthessen rajta az egy *mely kilyukasztásnál*; mellyel a' mely-türegébe befolyt genyetség néha még is szerencsésen kibotsátódik.



Azért, mihelyt kivalósodik, hogy a' genyetség a' mely-üregbe már béöntődött, és tudni, hogy mellyik üregben vagyon, azonnal ki kell a' melyt lyûkafztani, hogy a' genyetség kifolyhasson; azután a' Nro. 70—71. alatt leirtt seb gyógyító szerekkel a' fekélyt ki kell gyógyítani, mellyekre néha meggyógyúl a' beteg; külömben a' mely-üregbe öntődött genyetség megtsipösedik, a' több körülette lévő részeket megrágja, a' vért megrontya, a' beteget egéfzen elerőtleníti; ki is lassanként elsovad, elgörhesedik, 's meghal.

Hogy a' tályog kifakadott, és a' genyetség a' mely-üregbe béöntődött, megtudni abból, hogy erre az esetre a' beteg azon kívül, hogy közönségesen elájul, a' mely-üregbe is valami különös szokatlan mozgást érez; azután a' gyötrődés is alább hágy, a' hurut is tágul; és ennyibe a' beteg mintegy könnyebbülni látzatik; tsak hogy ez a' buborékos könnyebbülés tsaló; mert nem sokára a' rövid ideig alább hagyott köhögés, a' gyötrődés, és forróság a' hidegleléssel együtt gyarapodva térnek visszra;
mel-

mellyék nap között minden evésre, és ivásra az ábrázaton, a' fön, és a' melyen bőv izzadási fatsarnak a' betegből, az éjtszakákat pedig nyughatatlanul minden álm nélkül töltetik vele részint azért, hogy nem fekketik, fenn ülni, és ülve mi keveset alunni kénytelenítettik, részint pedig, hogy estve mindenkor ujjonnan meghor zad, megfázik, 's utánna felette kihevül; igaz, hogy hajnal felé tikkad a' forróság, de a' fogyasztó izzadság naprul napra mind addig emészti, méglen egészen, elsorvad, 's oda dül sirjába; ha tsak, a' mint mondatott, a' mely kilyukasztás nem segít rajta.

A' kemény annyira engedetlen tüdőgyuladás, melly sem el nem o szlik, sem más bíráló ürülésekkel nem távozik, sem tályogot nem formál; egyenesen *fenévé* válik. Itten is minden emberi segítség hiú; halál a' vége.

Életrend. A' tüdő-gyuladásban is ama' rendes élet-mód javasoltatik, melly a' közönséges gyuladózó hidegben szabattott; tsak az járúl még hozzá, hogy a' beteg főképp' azoktól ójja magát, a' mik a' hurutot iz-



gattyák, a' tüdöket hevitik, és erőltetik; ugymint a' sok befzéd, nevetség, ptrüszentés, az akárminő porral, füstel, avagy más tsipős gőzokkal terhelt levegő, a' nagyon sós, és nagyon tsipős ételek, 's italok. A' meggyógyulás után pedig a' meghütésektől, kihevülésektől, és a' tüdőknek más akárminő megerőltetésétől még jó ideig őrizkedgyék.

R-E T Z E P T E K.

Nro. 61.

Végy: két lat fejer málv
va gyökeret; másfél marék
fejer málv levelet; vagdald
öszve, főzd elegendő vízben
egy fertály óráig; azután ol-
vajz-el benne: három lat vá-
lasztott mannát; egy könting
salitromot; három könting tsu-
dálatos sót, annyi oldható
bor követ; száj-le másfél
mejszelyt, 's adgy hozzá két
lat fejer málv Syrupot; an-
nyi etzetes mézet. Egyelisd

ö/2-

Nro. 61.

Ry. Rad. alth. Unc. un.
fol. — manip. un. sem.
c. m. coque s. q. aqu. font.
p. 1/4 hor.
deinde dissolve
Mann. elect. Unc. un.
sem.
Nitr. pur. dr. un.
sal. mir. Glaub.
crem. tart. solub. aa. dr.
tres.
Colat. libr. un. sem.
adde

Syrup.

Öszve, 's adgy minden 2-dik
órában egy findsiával.

Nro. 62.

Végy: két lat édes mon-
dolát; annyi dinnye magot,
tsinálj annak rendje szerint
mondola tejet két mejziszelyt,
adgy bozzá fejer nádmézet
két latot. Add közönséges
italul.

Nro. 63.

Végy: fejer málna főtt
vizet tizenhat latot; egy kön-
ting salitromot; hat lat len-
mag olajt. Egyelitsd öszve,
's add all-lövellésnek.

Nro. 64.

Végy: két font lágyító
füveket; vagdald öszve, főzd
édes téjben lágyító kötésnek.

Nro. 65.

Végy: egy font savanyú
korájszt; bárom lat konyha
rút,

Syrup. alth.

Oximell. simpl. aa. Unc.
un.

m. d. oi. 2 hor. un. vascul.

Nro. 62.

R. Amygdal. dulc.

Semin. melon, aa. Unc.
un.

f. s. a. Emuls.

colat. libr. duar.

adde

Sach. alb. Unc. un.

m. d. p. potu ord.

Nro. 63.

u. Decoct. alth. Unc. octo.

Nitr. pur. dr. un.

olei lin. Unc. tres.

m. d. p. Enemate.

Nro. 64.

R. Spec. Emoll. p. Catapl.

libr. duas.

coque f. q. Lact. in! form.
cataplasim.

d. u.

Nro. 65.

R. Ferm. pan. acid. libr. un.

sal. com.

Bacc.



sót, annyi törtt gyalog fe-
nyő magot; tsinálj elegendő
etzettel kovászt belőlek. 'S
add a' láb-talpakra.

Nro. 66.

Végy: husz grán sálep
gyökeret; másfél marék fejtér
málva levelet, vagdald ösz-
ve, 's főzd elegendő vízben
fél óráig; szűrjele másfél mész-
szelyt, 's adgy hozzá egy
könting salitromot, két lat
fejér málva Syrupot; annyi
etzetes mézet. Egyelitsd ösz-
ve, 's adgy minden 2dik órá-
ban fél findsiával.

Nro. 67.

Végy: egy grán értz ker-
mest; tíz grán fejér nádmé-
zet, tsinálj port, 's adgy
minden 2-dik 3-dik órában egy
port bé

Nro. 68.

Végy: egy grán értz ker-
mest; tíz grán édes gyökér
port, annyi fejér nádmézet;
tsinálj port, 's adgy minden
3-dik órában egy port bé.

Bacc. Junip. levit. con-
tus aa. Unc. un. sem.
acet. q. s. ut f. pasta ad
plantas ped.

Nro. 66.

Rad. salep. scr. un.
fol. alth. manip. un. sem.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
colat. libr. un. sem.
adde

Nitr. pur. dr. un.

Syrup. alth.

Oximell. Simpl. aa. Unc. un.

m. d. oi 2. hor. 1/2 vascul.

Nro. 67.

Kerm. min. gr. un.

Sachar. alb. gr. decem.

m. f. Pulv. d. oi 2—3. hor.

Pulv. unus.

Nro. 68.

Kerm. min. gr. un.

Pulv. Liquirit.

Sachar. alb. aa. gr. decem.

m. f. Pulv. d. oi 3. hor. Pulv.

unus.

Nro 69.

Nro. 69.

Végy: fél könting salitromot; másfél könting mosatlan izzasztó piskoltzot; négy lat tengeri bagymás etzetes mézet, két lat pipats virág Syrupot; tizenkét lat édes kömény vizet. Egyelitsd össze; 's adgy minden 2-dik órában 2. kanállal.

Nro. 70.

Végy: egy könting tisztított temjént; annyi tisztított máfztikszet; egy lat megsüritett édes gyökér levét, terpentinát annyit, a' mennyivel két gránnyi pilulákat csinálhatz. Adgy-bé minden 3-dik órában négyet egy fudsia berbatéval a' Nro 71. alatt jegyzett speciesekből.

Nro. 71.

Végy: egy marék apró bojtörján füvet, annyi aranyveszszöt, megint annyi ökörfarkfű virágot. Vagdald össze berbatének.

Nro. 69.

Rx. Nitr. pur. dr. sem.
stib. diaph. non abl. dr.
un sem.
Oximell. squill. Unc. duas.
Syrup. fl. Rhaead. Unc.
un.
Aqu. foenicul. Unc. sex.
m. d. oi 2. hor. 2. cochlear.

Nro. 70.

Rx. Oliban.
Mastich aa. 'dr. un.
succ. inspiss. liquirit. Unc.
sem.
Terebinth. q. s. f. pillul.
gr. duor.
d. oi 3. hor. Nro quatuor,
et bibat desuper un. va-
scul. infus. specierum sub
Nro 71.

Nro. 71.

Rx. Herb. agrimon.
— Virg. aur.
flor. Verbasc. aa. manip.
un.
c. m. d. spec. p. Thee.



AZ ÖLDAL-NYILALLÁSRÓL.

De Pleuritide.

Az *oldal-nyilallás* kinyilatkoztattya magát azzal, hogy a' közönséges gyuladózó hidegleléshez hozzá járúl a' gyakran köhögésen kívül valami a' mely kerületnek külső, vagy belső részeit szúrdaló, vagy is nyilalló fájdalom, melly a' köhögésre, és fohászkodásra nevededik, a' kilehellésre pedig kissebbül, 's tágul.

Uralkodik az *oldal-nyilallás* kivált tavaszkor, nagy kemény hidegek, és szelek után; 's ofstromollya leg inkább a' megnőtt, 's megállapodott idejüeket, és a' jól enni, 's inni szokottakat.

Okai. Nem tsak a' hideg levegő, 's keményen fúvó szelek, főképp' ha olyan testet lelnek, melly előre nagyon kihevült; hanem minden más akárminő okok, mellyek közönséges gyuladózó hidegnek gerjesztésére elégségesek, ha erejeket különösen a' mely-hártyának szegeznek, szokták közönségesen az *oldal nyilallást* nemzeni.



Kezdeté. Kezdődik az oldal-nyilallás véletlen borzadással, reá következő forrósággal, a' beteg szomjuzik, és fejét fájlalja, azután hurutol, és hol egyik, hol a' másik felén a' melynek valami szurdaló, vagy is nyilalló fájásáról panaszolkodik; (ez a' fájás kezdetén bujdosó, de későbbben valami bizonyos helyen megsűzkel, és nőttön nő.) A' nyelv megszárad, és valami fejer hőrel behártyásodik; a' főfájás minden köhentesre nevedik; azért megfojtya a' beteg, a' mennyire lehet a' köhögést, és a' mélyebb lélekzést maga vesztére; mert innénd vagy azután, hogy a' lélekzés éppen elnehezedik, és közönségesen a' tüdők is meggyuladnak; mellyre az érzökés, melly azelőtt erős, kemény, és nagy vólt, azután meglágyul, megkitsinyül, 's elnyomódik, a' beteg esze nélkül kezd beszélni, a' többi történetek is annyira gyarapodnak, hogy a' betegnek élete kész veszedelemben forog.

Kimenetele. Azomban, ha a' természet jó, ha az oldalnyilallás, és hideglelés nem annyira kemények, akkor jó reménységgel vagy elfozlódik, vagy megemésztdvén



vén más úton kiürül, 's illy formán *egésségre* fordul.

A' keményebb *oldal-nyilallás*, melly sem el nem özlik, sem más úton ki nem ürül, más nyavalyába öltözkedik, az-az: *megevesedik*, vagy *elmirigyessedik*; sokszor a' tüdő a' mely-hártyához hozzá is nő, a' miből azután ama' nehéz, fuladozó lélekzés, és száraz köhentselés következik.

Hirtelen *halállal* hálnak-meg azok, kiknél a' meggyültt máteria hirtelen a' mely-üregbe öntődik. Ezeknél a' lélekzés kitsiny, gyors, fáradságos kezd lenni; az érzökés elgyengül, elkitsinyül, és a' tagok elhidegűlnék, eljegesűlnék. Szinte, ha felette nagy a' gyuladás, *fenévé* válik, és úgy öli meg a' beteget.

Orvoslása. Minekutánna az *oldal-nyilallás* mind okaira, mind természetére nézve megegygyez a' tüdő-gyuladással, való, hogy orvoslása sem külömbezhet amazétól. Valamint azért ottan a' sietve teendő érvágások ajáltattak az okból, hogy a' fenyegető történetek erőt ne vehessenek, úgy itten is a' gyuladozó hideghez, a' gyuladásnak

nak keménységéhez, és a' betegnek ereihez szabva azonnal abból a' korból, melly felől az oldal nyilallik, bőven vért kell kieregetni, 's azt minden harmadik, vagy negyedik órában mind addig gyakorolni, méglen az érzökés meglágyúl, és a' fájdalom türhető kezd lenni.

Belső orvosságul szolgálnak a' sok lágyító, gyengén feloldó, és hivesítő szerek. Lásd Nro. 72—75. és mind azok, mellyek a' tüdő-gyuladásban javasoltattak. Lásd a' *Tüdő-gyulad.* Nro. 61—62.

Kivül a' fájó helyre szüntelen meleg lágyító kötéseket kell rakni. Lásd Nro. 74. avagy Lásd a' *tüdő-gyuladásban* Nro. 64. A' haft az alatt hasonló lágyító all-lövellésekkel nyitva kell tartani. Lásd Nro. 75. avagy a' *tüdő-gyulad.* Nro. 63. Sőt ha a' gyomorban, és belekben sok kihajtandó ifzap, avagy más undokság meggyült, mindgyárt kezdetén az érvágás után valami gyenge hashajtót kell beadni. Lásd Nro 76. És minekutánna a' gyomor, és belek kiürültek, azután kell az előbb javasolt lágyító, feloldó, és hivesítő szerekkel a' beteget élet-

tet-



tetni mind addig, még a' gyuladózó hideg, és a' fájások szűnnek; ha csak más uj orvosláft kívánó környülállások hozzá nem szegődnek.

Jót jelent, ha már a' harmadik, avagy a' negyedik napra valami könnyebítő pökés mutattya magát; jele, hogy a' betegségnek matériája emésztdni, és kī-indulni kezd; ezzel az alkalmatossággal néha eleinten a' kipökött matériában véres száлка forma vonásokat láthatni; ez roszszat nem jelent, és többnyire a' betegnek könnyehségével szokott ebben a' nyavalyában megtörténni; azért felette ártalmas vólna, illyenkor csak egyedül ezekért a' véres fonáلكákért eret vágni; avagy, a' mi még ártalmasbb, mindgyárt tsendesítő, és öszvehuzó orvosságokkal a' vérnek megállítását sürgetni.

Mikor a' beteg heregve köhög, jele, hogy a' tüdőben elég kipökni való matéria vagyon, csak hogy könnyen ki nem mehet; azért mindgyárt a' Nro. 77—79. leirtt pöktető szerekhez kell folyamodni. Ha ezek a' szerek eleget nem hafználának, és a' lélekzés az öszvegyült matériának so-

kasága miatt megnehezednék, akkor azok mellett a' láb-ikrákra még hólyaghuzó flastromot is kellene kötni. Sokat használ az is, ha meleg vízbe, és etzetbe, egyenlő részt öszve egyelítvén, mártott spongyia az or, és a' száj alá tartatik, hogy a' beteg azt a' meleg vizes, és etzetes gőzt szüntelen bészívja.

Némellykor ugyan a' beteg keveset pökik, de azomban valami gyenge, taknyos, epés, és nehéz büzü hasmenés támad; avagy a' vizellet bőven megyen, és sok genyetség forma máteriát szállit az edény fenekére; ez által gyakran az egész betegség szereztsésen meggyógyúl; bátor sokat nem pökik is a' beteg.

Megtörténik azomban, hogy a' meglőtt érvágásokra, és a' beadott hivesítő, lágyító, 's feloldó orvosi szerek után a' hideglelés, és a' nagy forróság távozik ugyan, de a' kemény nyilalló fájdalom éppen semmit alább nem hágy; akkor a' fájó helyt hólyaghuzó flastrommal bé kell borítani, mellyre többnyire látomást könnyebbül a' beteg, 's e'képpen majd egyik, majd a'
má-



másik, néha többféle üresedésekre ízerentsésen feléptül.

Mas az, ha az *oldal-nyilallás* semmi-képp' el nem. oízik; sem a' pökés, vagy más üresedés által a' testből ki nem takarodik; akkor a' meg-genyetségesedéstől, melly mely-tályogot formál, méltán lehet tartani.

Ugyan is, ha még a' leghathatósbb orvosságokra is keveset, avagy éppen semmit sem könnyebbült a' beteg; az idő is, mellyre az ilyen gyuladás közönségesen távozni, avagy legalább enyhülni szokott, elhalladott, a' fájdalom pedig inkább nagyobodik, és a' hideglelés, kivált estvefelé, valami könnyű borzadással nevededik; azonkívül napjában több ízben a' beteg megborzad, 's rendkívül szomjuhozik; a' pofák csak ki ki pirosodnak, a' nyelv szárad, a' hurut gyakrabb, az álom nyughatatlan, mellyre azután fonnyasztó izzadás következik; mihent, mondom, ezek a' történetek előfordulnak, a' beteget már sem érvágással, sem más üresítő szerekkel tovább erőtlenteni nem szabad; ne talántán a' termé-



mézfet annyira elerőtlenedjék, hogy az érlelést végbe ne vihesse; inkább sok lágyító italokkal, és külső meleg lágyító, 's érlelő kötésekkel a' természetet az érlelésre kell segíteni. Lásd. Nro. 79. avagy a' *torok-fájásról* Nro 52.

Ha az evesedésnek előre ment jelei után a' tályog a' melynek külső részén támad, és a' benne lévő év maga magának kifelé útát tsinál, szerentse; különben ki kell vágni, és annak rendje szerént külső tisztító, 's gyógyító fetskendezésekkel kell gyógyítani. (Lásd a' *torok-fájás*. Nro. 54.)

De ha sem pökéssel, sem másféle úton a' genyetség ki nem takarodik, sem kívülről daganatot nem tsinál; közben a' hideglelés estvélenként nagyobbodik, a' beteg éjtszaka sokat izzad, és semmiképp', vagy legalább nagy alkalmatlanság nélkül, erős, száraz hurut nélkül az egészséges oldalán nem feketik, jele, hogy a' genyetség zárva vagyon, melly esetben kitanulván a' tályognak bizonyos helyét, nints más orvosság, egyedül a' kimetszés, a' kifakasztás; a' mit sokáig hallasztani nem kell;



kell; mert a' tályog egyre nevededik, a' lélekzés nehezedik, és az év a' körülette lévő részeket mind egyre rongálja; melyre a' beteg `sorvadni, és kimondhatatlanúl erőtlenedni kezd; méglen a' már megtsipósedett év a' vérrel öfzve egyeledik, és orvosolhatatlan sorvasztó hidegleléft okoz.

A' belső tályognak kifakasztása, és orvoslása a' *tüdő-gyuladásban* keltt tályognak kifakasztásával, és orvoslásával megegyez. Lásd azért a' *tüdő-tályognak kifakasztásáról* Lap. 130.

Az oldal-nyilallásban a' *fenétől* majd mindenkor kell tartani, azért ha a' gyuladás felette kemény, és az ideinkorán tett alkalmas orvoslásra semmi könnyebbülés nem következik, sem tályogot nem formál, 's azonfellyül a' beteg már az előtt is nagyon megromlott tsipös nedvekkal bővelkedett; a' fenét akadályoztatni, 's megelőzni léfzen a' főbb tziel; melly esetben előfordulnak mind azok, mellyek a' *fenés torokfájásról* mondattattak. Lásd azért ottan Lap. 113.



Életrend. Az oldal-nyilallás semmi különös élet rendet nem kíván, mindenkben megegyez a' tüdő-gyuladásban ajánlott élet rendével.

R E T Z E P T E K.

Nro. 72.

Végy: egy könting tisztított salitromot, egy lat Arabiai gumma nyálkát; két lat tengeri szőlő Syrupot; tizenkét lat bodza virág vizet. Egyelitsd öszve, 's adgy-be minden 2-dik órában két kannállal.

Nro. 73.

Végy: egy lat fejér málvagyökeret; két marék fejér málvalevelet; vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig; szűrj-le barmadfél meszszelyt; adgy hozzá egy könting salitromot, négy lat etzetes mézet; egyelitsd öszve, 's add közönséges italul.

Nro. 72.

Rx. Nitr. pur. dr. un.
Mucilag. gum. arab. Unc. sem.
Syrup. ribes. Unc. un.
Aqu. fl. samb. Unc. sex.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochlear.

Nro. 73.

Rx. Rad. alt. Unc. sem.
fol. — manip. duos.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. duar. sem.
adde.
Nitr. pur. dr. un.
Oximell. simpl. Unc. duos.
m. d. p. Potu. ord.



Nro. 74.

Végy: Löbere füvet, fe-
jér málna levelet, székfű vi-
rágót, bodza virágot, min-
denikből két maréknyit; fél
font Len-mag lisztet; vag-
dald öszve, főzd elegendő
tejben lágy kötésnek.

Nro. 75.

Végy: tizennégy lat Mar-
ba bus levelet; négy lat len-mag
olajt; elegyítsd öszve all-lö-
vellésnek.

Nro. 76.

Végy: fél könting tisztí-
tott bor követ; annyi kettős
sót; tsinálj port belőle, 's
adód-bé egyszerre.

Nro. 77.

Végy: egy könting mo-
satlan izzasztó piskoltzot;
két lat tengeri bagymás etze-
tes mézet, annyi fejer málna
Syrupot; nyoltz lat Isóp vi-
zet. Egyelítsd öszve, 's
adgy minden 2-dik órában két

Nro. 74.

℞. Herb. melilot.
fol. alth.
fi. chamom.
— samb. aa. manip. duos.
farin. sem. lin. libr. sem.
c. m. coque s. q. Lact. in
form. Cataplastm.

Nro. 75.

℞. Juscul. bubulin. Unc.
Septem.
ol. Lin. Unc. duas.
m. d. p. Enemate.

Nro. 76.

℞. Crem. tartar.
Arcan. dupl. aa. dr. sem.
m. f. Pulv. d. p. dos.

Nro. 77.

℞. stib. diaph. non abl. dr.
un.
Oximell. squill.
Syrup. alth. aa. Unc. un.
Aqu. hyssop. Unc. quatu.
m. d. oi 2. hor. 2. cochl.
suberbibendo vascul. de
inf.

kanállal. Igyék veá egy fmd-
sia herbatét ökörfark-fű vi-
rágból, és bodza virágból.

Nro. 78.

Végy: bárom grán értz
kermeft, egy könting arabiai
gumma port; fél könting fe-
jér nádmézet: tsinálj port be-
lőlek, 's oízd bárom egyenlő
részre. Adgy minden 3-dik
órában egy port, a' Nro. 77.
alatt jegyzett herbatével.

Nro. 79.

Végy: két font lágyító fü-
veket, hat lat közönséges
szappanyt, nyoltz lat len-mag
olajt; főzd édes téjben lá-
gyító, és érlelő kötésnek.

inf. specier. fl. verbasc. fl.
samb.

Nro. 78.

z. Kerm. min. gr. tria.
Pulv. gum. arab. dr. un.
Sach. alb. dr. sem.
m. f. Pulv. divide in aequal.
part. tres.
d. oi 3. hor. Pulv. Unus,
Superbibendo un. vascul.
de Specieb. Nro. 77.

Nro. 79.

z. Spec. Emoll. p. catapl.
libr. duas.
Sapon. Lotric. Unc. tres.
ol. sem. lin. Unc. quatu.
c. m. coque s. q. Lact. in
form. Cataplasim.

AZ ÁGYÉK HÁRTYÁNAK GYU- LADÁSÁRÓL.

De Paraphrenitide.

Ha valami az oldal-nyilalláshoz hason-
ló betegség az ágyék - hártját elfogja, ak-
kor egy igen veszedelmes, kemény nya-



valya származik, melly *ágyék-hártya* gyuladusnak neveztetik.

Okai. Azon kívül, hogy minden gyuladást gerjesztő ok az ágyék hártya gyuladásnak okai közé való, ha ereit különösen erre a hártyára intézi; a szomszéd részeknek gyuladása, avagy más előre ment forró betegség is elegendő ennek gerjesztésére.

Kezdeté. Megesmérteti magát a közönséges gyuladózó hideglelésről, és ennek közönséges történeteiről; azután ama turhetetlen fájdalomról, mellyet a beteg a szív vermetskeben a mely-tsont alatt érez. Az oldal-lágyok erőszakosan behuzódnak, mi miatt a lélekzés megakad, és csak a melynek felső felével igen gyorsan, aprón, felette nehéz gyötrődéssel az ágyék hártyának, és a hasnak mozgása nélkül gyakoroltatik. *) Nevekedik ez a gyötrő fájdalom

*) Nem úgy mind az oldal nyilallásban, vagy tüdő gyuladásban; ottan fél a beteg minden mozgásától, és egyedül a hassal segít magának a lélekzésben; itten pedig fél az hasnak mozgásától, 's egyedül a melynek felső felével lebel.

lom minden foházkodásra, köhögésre, prüszentésre, okadásra, és a' has' eröltetésre, a' mikor tudniillik vizell, avagy ganajlik a' beteg; szóval: a' fájdalom mind annyiszor nő, valahányszor az ágyék hártya nyomódik, mozgásban hozódik, avagy más eröltetést szenved. A' beteg azonban mind egyre bádgyad, annyira gyötrődik, mint-ha mindgyárt halálnak kellene válnia; az ábrázat elhalaványúl, az inas husok, kivált az ajakak' inashusai rángatódnak, és a' mi különös, úgy huzódnak, mint ha a' beteg mindegyre nevetni akarna; szüntelen tsuklik, az érzökés kitsin, reszkető, félbenhagyó; a' külső tagok meghűlnek, esze nélkül befzél, végre hofzszas dühösségbe keveredik. Ezekből az ágyék hártyának gyuladását könnyű megesmérni.

Kimenetele. Az ágyék hártya gyuladás mindenkor nagyon veszedelmes nyavalya, mindazonáltal még is hol *egésségre*, hol más *nyavalyára*, hol *halálra* fordul.

Meggyógyúl, megegésségesül a' beteg, ha a' gyuladás nem fzinte nagy, és az ágyék hártyának nem éppen felette érzékeny



részét bántya, azon fellyül ha idein korán orvosoltatik; máskor még a' leghelyesebb orvoslás mellett is megevesedik, 's más nyavalyát tsinál, a' mikor még tsak nem mindenkor a' genyetség öli-meg a' beteget, minthogy a' megfakadott tályogból, a' genyetség egyre a' has üregbe folydogál, ott' megrothad, 's nyomoruságos halállal végzi-ki a' világból. Ritka szerentse, hogy a' genyetség magának másfelé a' beteg sérelme nélkül útat keressen.

Az ágyék hártya gyuladás meg is fenésedhetik, és akkor is elkerülhetetlen a' halál.

Orvoslása. Az ágyék hártya gyuladásnak orvoslásában semmi különös nintsen. Valamik más sulyós, és veszedelmes gyuladózó betegségekben javasoltatnak, mind azok itt' ismét elő fordulnak; tudniillik: az érvágás, piótzázás, köpölyezés, meleg, lágyító kötések, gyakor lágyító all-lövellések, és sok lágyító, 's hivesítő orvosságok, és italok.

· Mivel pedig a' sulyós, és veszedelmes gyuladásoknak főbb orvoslása a' vér letsa-

polásban állapotodik-meg, és az ágyék hártya gyuladás azok közül való, itten sem kell a' vért sajnálni, kivált az első letsapolással; mert ha mindgyárt gyengének, és erőtlennek látzatnék is a' beteg, még is mind addig kell azt gyakorolni, méglen az ér-szőkés szabadabb, és lágyabb lesz, és a' fájdalom a' többi veszedelmes környülállásokkal tágúl; melly kedvező változásokra, kivált ha állandóságok maradnak, lehet egészséget reményleni.

A' piótzázást, és köpölyezést az egész test körül vagy az ér vágások közt, vagy mindgyárt utánna kell megtenni. A' meleg lágyító kötések pedig, és a' gyakor lágyító all-lövelléseket mindgyárt a' nyavalya eleivel kell kezdeni.

A' belső lágyító, 's hivesítő orvosi szerekből gyakran, de mindenkor keveset kell beadni. Nro. 80—81. (*Lásd a' tüdő gyuladásról* Nro. 61—66. *az oldal nyilallasról* Nro. 72—73.)

Ezek után ha a' gyötrő fájdalom nem távozik; a' fájó hely körül hólyag húzó fla-

firom

firom tetetődjék. Erre néha hirtelen elvész a' fájdalom, 's meggyógyúl a' beteg.

Ha ezek nem foganatosok; vagy meggenyetségesedik, és ritka szerentse, ha azután belőle kigyógyúl a' beteg; vagy, a' mint fellyebb mondatott, megfenesedik kész halallal.

Különös jegyzéft érdemel az, hogy az ebben a' nyavalyában elő jönni szokott erőltetés, és okadás által meg ne tsalódjék az orvosló; ne talántán a' gyomorban heverő undokságnak tulajdonítván ezt az erőltetést, és okadáft, a' betegnek kész veszedelmével okádtató szerekkel ötet halál torkába tafzitsa.

Életrend. Az ágyék hártya gyuladás az élet rendben semmi különöft nem vár, tökéletesen megegygyez, 's megelégszik a' tüdő gyuladásnak, az oldal nyilallásnak, és általlyában a' közönséges gyuladózó hidegnek élet rendével, 's módjával.





R E T Z E P T E K.

Nro. 80.

Végy: egy könting salimot, két lat Arabiai guma nyálkát; három lat fejér málvá Syrupot, tizennégy lat bodza virág vizet. Egyelitsd öszve; 's adgy minden órában fél findsiával.

Nro. 81.

Végy: két lat fejér málvá gyökeret; vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig; azután adgy hozzá egy marék ökör-farkfü virágot; egy lat reszelt édes gyökeret, badd állyon forrón egy fertályig, azután szűrj-le másfél mészszelyt; 's adgy-bé minden órában fél findsiával.

Nro. 80.

N. Nitr. pur. dr. un.
Mucilag. gum. arab. Unc.
un.
Syr. alth. Unc. un. sem.
Aqu. fl. samb. Unc. Septem.
m. d. oi hora 1/2 vasculo.

Nro. 81.

N. Rad. alth. Unc. un.
c. coque s. q. aqu. font. p.
1/2 hor.
dein adde
flor. Verbasc. manip. un.
Rad. liquirit, ras. Unc.
sem.
m. relinque adhuc in fervo.
infus. p. 1/4 hor. colat.
libr. un. sem.
d. u. sumat oi hor. 1/2
vasculo.

A' lágyító kötéseket, és all-lövelléseket lásd a' tüdő gyuladásról Nro. 63—64. az oldal nyilallásról Nro 74—75.



**A' KÖZÉP HÁRTYA; A SZIV
ZATSKÓ, ÉS A SZIV GYULADÁSRÓL.**

*De Mediaſtini, Pericardii, et Cor-
dis Inflammatione.*

A' közép hártya gyuladást meg lehet esmérni a' közönséges gyuladózó hideglelésről; a' közép-mely körül lévő nagy héségről, tompa fájdalomról, és száraz hurutról.

A' sziv zatskó gyuladást a' közönséges gyuladózó hidegleléshez szokott ájulásokból, és nyughatatlanságokból lehet kitanulni: azon fellyül a' beteg a' bal felén nem feketik, sziv dobogást szenved; igaz, hogy a' sziv környékben lévő fájdalom tűrhető, de a' kitsin, gyors, rendetlen ér-szökés a' többi rettentő történetekkel elégségesen nyilvánkozattatják súlyát, 's veszedelmét.

A' sziv gyuladásban a' közönséges gyuladózó hideglelésen kívül a' beteg sziv körül, valami tompa, szorongató fájdalmat, és nagyobb szokatlan héséget érez, a' sokat gyötrődik, és ájul, az élet ér-szökés azon kívül, hogy igen gyenge, felette gyors, reszkető, és szüntelen változó.

Okai.

Okai. Ugyan azok az okok, mellyek tüdő gyuladást, vagy oldal nyilallást okozhatnak, okozzák, 's gerjesztik a' közép *hártya*; a' *szív zatskó*, és a' *szív gyuladásokat is*. Ugy a' megrekedett hó szám, jeles elmebéli indulatok, a' szomszéd részeknek gyuladása, a' vízfsza vertt kiütések, a' hevétő ételek', és italokkal való vízfsza élés. 's a' t.

Kezdeté. Kezdődik mind az egyik, mind a' másik a' leirtt három gyuladásokból a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és ennek történeteivel; hozzá szegődnek a' mindeniknek tulajdon előbb elszámlált történetei; mellyekből azután megesmérteti magát ez, vagy amaz a' gyuladás.

Kimenetele. Végződik mind az egyik, mind a' másik *egésséggel*; más *nyavalyával*; vagy *halállal*.

Orvoslása. Ha idein korán esik a' rendes orvoslás, és a' természet különben jó, a' gyuladás is nem éppen felette nagy; elfozlódik, vagy a' megemésztdött gyuladás' matériája izzadással, és zavaros vizelettel

tel, (azután seprüt szállít az edény fenekére,) vagy más üritéssel megyen-ki a' testből.

Ha pedig a' gyuladás még a' leghelyesebb orvosságokra sem enged, hanem meg-evesedik; akkor a' genyetség a' körül lévő részekre veszedelmesen kiönti magát, melly eleinten más nyavalyát, végre halált okoz; valamint ha a' meggyuladott rész megfenesedik, akkor is elkerülhetetlen a' halál.

A' leirtt *közép-hártya*, *sziv satskó*, és *sziv gyuladásoknak* semmi különös orvoslások nintsen. A' bőv érvágás, az all-lövellések, a' lágyító kötések, és a' sok hivesítő, 's lágyító orvosságok, 's italok, orvosságai. Azért belső orvosságul lásd a' *tüdő gyuladásról* Nro. 61—66. az *oldal nyilallásról* Nro. 72. az *ágyék hártya gyuladásról* Nro. 50—81. külső lágyító kötéseknek, és all-lövelléseknek lásd a' *tüdő gyuladásról* Nro. 63—64. az *oldal nyilallásról*: Nro. 74—75. Közönséges italul: a' *tüdő gyuladásról* Nro. 62. az *oldal nyilallásról* Nro. 73.

Élet rend. Valamint az orvoslás nem különös, hanem közönséges a' *tüdő gyuladás'*, és *oldal nyilallásával*, ugy szinte az

élet



élet rend sem kíván semmi különöft, hanem közönséges a' most nevezett nyavalyáknak élet rendével, 's módgyával.

A' M Á J G Y U L A D Á S R Ó L,

De Hepatitide.

Hogy a' gyakrab, és veszedelmesebb gyuladások közé való máj gyuladás sokakról sokszor meg nem esmértetik, az az oka, hogy a' máj gyuladás nem szokta mindenkor egyenlő történetekkel magát kinyilatkoztatni; hanem a' gyuladásnak némüségéhez, a' májnak a' körülette lévő részekkel való öfzve foglalásához, és a' tulajdon részeinek nagyobb, vagy kisebb érzékenységéhez képest külömb külömbféle történetekkel nyavalygattya a' beteget. Ez a' történeteknek külömbözése ki fog tetfzeni utóbb, jelesen a' mikor a' májnak felső, boltos szine' meggyuladásáról, és annak alsó, kivájt része' gyuladásáról lészzen a' szó.

Okai. A' máj gyuladás kiváltképpen az egészséges, vérmies temperámentumukat késérti, kik a' szokott vér letsapolásokat el-



mulasztják; vagy kiknél az ilyen természeté lett vér kiürülések megrekedtek. Gerjeszthetik a' máj gyuladást a' közönséges gyuladást gerjesztő okok, de legközönségebb oka a' kihevült testnek hideg itallal, hideg feredéssel, avagy más akár mi mód lett hirtelen meghütése, a' kemény elnyögött harag, főképp' ha valaki mindgyárt eszik, vagy iszik utánna; a' májban feneklett tsipős epe, vagy más tsipős matériának oda lett által vétele; a' májban, avagy az epe hólyagban nőtt kövek, a' szomszéd gyuladások, hirtelen elfojtott hasmenések, és az oldallágyokban bégyökerezett régi nyavalyás fogatkozások; végre a' külső erőszak: a' sebesítés, ütés, és esés, a' felette erőszakos okadások. 's a' t. Ezek, 's több ilyenek szoktak a' máj gyuladásnak legközönségebb gerjesztő okai lenni.

Kezdeté. A' máj gyuladás kezdetét a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és annak történeteivel veszi. Meglehet pedig esmérni arról, hogy a' beteg a' jobb oldallágyban valami nehézségről panaszolkodik; ugyan ott' valami tompa fájdalmat érez; a' nyomást

máft éppen ki nem állja, hanyatt, és jobb oldalán könnyebben fekszik, bal felén pedig éppen nem, vagy nehezen feketik; a' lélekzést többnyire bal melyével teszi; a' levegőnek bészívása fáradságos, a' kilehellés ellenben könnyű, szározan köhög, a' száj keserű, kifzaradt; nagy a' szomjuság, és a' forró hőség, nem a' gyomorban heverő, inkább a' vérben ufzkáló epétől; a' gyomor fáj, émeleg, böfög, a' hányás erőlteti; epét, és ételt, a' mit magához vesz, okádik, mellyre inkább nehezül, sem hogy könnyebednék a' beteg; az oldal-lágyok a' hassal együtt megfeszülnek, a' ganajlás fenakad, keveset, zsirosat, sáfrán szinűt, seprüset vizellik; a' sárgaság elfutya egézf testét, és illy móddal, a' mint a' szomszéd részek többet, vagy kevesebbet szenvednek a' máj gyuladástól, hol több, hol kevesebb történetek fordulnak elő, mellyekből megesmérteti magát a' máj gyuladás. Már a' felső, boltos része gyuladott-e meg a' májnak, avagy az alsó kivájt szine, következendők taníttyák.



Ha a' májnak felső boltos szine gyuladott-meg, akkor a' beteg hol nagyobb, hol kisebb fezfűlt, nyilalló, 's égető fájdalmat tapasztal a' máj környékben, melly egész a' nyakig felhat, és minden bélehellésre, és köhögésre nagyobbodik, ugy, hogy a' vigyázatlanabbak oldal nyilallásnak tartanak, (leginkább tapasztallya ezt a' fájdalmat a' beteg, ha a' máj alulról felemeltetik) a' külső nyomást, néha még a' fedezőt sem szenvedheti-meg; a' bal felén való fekvéft nehezteli; sokszor egyik felén sem fekketik; a' jobbról a' balra való fordulás, nem különben a' kinyújtózás majd lehetetlen, a' hátán kell néki feküdni, a' lélekzés elnehezül, 's egyedül a' bal tüdővel vetetődik; az ér-szökés hol kemény, hol puha, hol gyors, hol lassu, sokszor kitsin, és fefzes; kevés a' vizellet, és tüzes.

Ha a' gyuladás az alsó kivájt felét gyötéri a' májnak, akkor a' fájdalom kitsin, és inkább valami tompa nehézségnek lehet mondani, melly is a' bélélékezésre, fordulásra, és a' külső nyomásra nem annyira gyarapodik, hanem az ábrázat, és a' szemek az
egész

egész testtel elsárgulnak, az élet ér közönségesen puhább, a' vizellet, és ganajlat epés; a' beteg belső égetésről, és valami puffadt telltségről panaszolkodik. Most láthatni a' különbséget azok közt a' történetek közt, mellyeket akkor tapasztalhatni, midőn a' májnak felső, boltos szine meggyulad, és azok közt, mellyeket akkor láthatni, a' mikor a' májnak alsó, kivájt része gyuladott-meg.

Kimenetele. Veszedelmes általlyában minden máj gyuladás, kivált ha a' betegnek nedvei is tsipősek, ha valami régi fogyatkozás vagyon a' májban, avagy ha más valami veszedelmes hidegleléssel, és járvány nyavalyával vagyon egybe kaptsolva. Mindazonáltal ha a' gyuladás tűrhető, ha a' máj különben ép, és egészséges vólt, sem ollyas tsipős matéria a' testben nints, melly a' gyuladást gonoszitaná, jó a' reménység, lehet bizni, hogy a' természeti, és az orvosi segedelemre a' gyuladás elmulik; a' mi is ha megesik, vagy elofzlással, vagy a' mi közönségesebb, sűrű, seprűs vizellettal, arany-ér, vagy or-vér folyással, sok nehéz

hüztü verétkkel, sárga, néha véres hasmenéssel, és sárgás pökdőzéssel fog meg-esni.

Ha pedig megevesedik a' máj, a' mi némellykor igen szaporán megtörténik, akkor az évnek a' testből való szterentsés kiütasítása, vagy a' szomszéd részekre való kiöntése majd egészséget, majd más nyavalyát, vagy éppen halált hoz; ugy, ha a' kemény máj gyuladást a' fene megszöki, akkor is halál a' vége.

Orvoslása. A' máj gyuladásnak orvositásában az érvágás, a' piótzázás, és köpölyezés a' főbb orvosi segítségek; azután az all-lövellések, a' lágyító kötések, és a' belső gyengén hivesítő, oldó, vékonyító, és lágyító orvosságok, és italok.

Az érvágások a' gyuladásnak nagyságához, a' betegnek erejéhez, és a' gerjesztő okokhoz legyenek mérve. A' köpölyek, és a' vér-szipók a' szenvedő részre rakassanak, és ha az arany-ér kidagad, azt-is meg kell piótzázni.

Közben még a' meleg kötések Nro. 82. a' szenvedő részre rakatnak, gyakrabban lágyító all-lövellések adassanak. Lásd. Nro. 83.

A' belső orvosságok legyenek gyengén hivesítő, vékonyító, és lágyító szerekből készítve; lásd Nro. 84. Közönséges italul pedig kedves a' savóból, és etzetes mézből készített ital, avagy az árpa lév etzetes mézzel.

Ezek ha a' haft elegendőn meg nem lágyítanak, tisztított bor követ, tamarindust, és Mannát kell hozzájuk adni. Lásd Nro. 85. Mellyekre azonnal meglágyúl, és a' belekben heverő undokság rendesen kivitetődik, 's illy móddal, ha különben egészséges testel birt az előtt a' beteg, és semmi nints, a' mi gonolztatá a' különben türhető gyuladást, közönségesen elmulik a' máj gyuladás, melly is vagy epés, néha kevés vérrel keveredett has menéssel, vagy sok tsipős, sűrű, seprős vizellettel, vagy or-vér folyással, vagy nagy izzadásra távozik.

Az orvoslást mind addig félben nem kell hagyni, méglen minden fájdalom, minden kedvetlen érzés a' májból ki nem takarodott, és a' vele járó közönséges gyuladózó hideglelés minden történeteivel meg



nem szünt; né talántán a' májban vízfőzta maradna valami még olly kevés matéria, melly azután alkalmatosságot adhatna a' dugulásokra, öfzve nölésekre, epe kövekre, és más több ezekből származandó nyavalyás fanyalgásokra. Az öfzi epés hideglelések után, mellyek könnyü máj-gyuladással szoktak járni, az ilyen nyavalyás maradványokat találni, nem ritkaság.

Sokszor minden segedelmet megtzáfol a' máj-gyuladás; meggenyetségesedik, tályogot formál. Azért mihent a' máj-gyuladás három napnál tovább tart, és széllyel nem öfzlott, sem más üresedésekre nem távozott, méltán lehet felőle gyanakodni. A' gyakrabborzadások, és a' többi történeteknek változása, a' fájdalomnak alábbhagyása, melly helyett a' beteg inkább lütlelt, és nehezséget érez a' szenvedő részben, a' nagy elbádgyadás, az olthatatlan szomjuság; végre a' megevesedett helynek feldagadása, és az emészítő hideg, elegendő tanúi a' meggenyetségesedésnek.

Valamint az érlelésnek első jeleit látni, arra kell minden tehetséget fordítani,
 hogy

hogy mind külső, mind belső szerekkel az érlelés siettessek. Külső érlelő szereknek nagyon fogatos az *oldalnyilallásban* ditsértt érlelő kötés. Lásd Nro. 79. Belől pedig a *tüdő-gyuladásban* Nro 66. avagy az *oldalnyilallásban* javasolt orvosi szerek Nr. 73.

A' megkészfült tályog vagy az egész májt megemészti, vagy kifakad a' has türegbe, vagy a' máj, és epe hólyag tsökön a' belekre folydogál, avagy a' máj vér erekből a' nagy vér-érbe, 's így egyenesen a' vérbe öntődik, avagy, ha a' tályog a' májnak külső színén formáltatott, öszve nyól a' has hártyával.

Mikor a' máj megemészttődik, akkor a' gyógyíthatatlan hoszfzas sorvasztó hideglelés, és az innénd következett majd tűrhetetlen szomjuság, kimondhatatlan nagy háldgyadság, haspuffadás, és a' szörnyen büdös hasmenés ölik-meg a' beteget.

Szinte illy szomorú a' vége akkor is, a' mikor a' tályog a' has türegbe fakad, 's oda önti a' genyetséget; semmifelé nem lévén kimenetele, meggyül, és a' többi nedveket is megvesztegeti.



A' mikor a' genyetség a' máj, és epe hólyag tsóket által efzi, 's magát a' bélekbe önti, akkor szörnyű bűdös genyetséges okadások, vagy has menések gyötrik a' beteget; 's ennek az esetnek is tsak hamar halál a' vége. Egyedül akkor lehetne valami reménység, ha ez a' bélben való kiöntés előbb, hogy sem a' genyetség egészen megromlott, történnék; minthogy a' jó indulatú genyetség a' ganajlat' úttyán szerentsésen ki ürülhetne.

A' szörnyű bádgyadások, a' gyakor ájulások, a' testnek megzavarodott munkálkodásai, a' mindenképp' rosz ér-szökés a' genyetséget a' nagy vér éren a' vérbe szököttnek jelentik. Ebben az esetben is alig szerzik-meg az egészséget az orvosi szerek; hanem ha olyanok, mellyek az erőket élfesztik, a' rothadást hátrállják, a' megvesztegetett nedveket helyre hozzák; az életet valamennyire hufzhattyák, fentarthattyák.

Ha a' tályog a' hashártyával öfzve nőtt, akkor a' szembetűnő daganatot ki kell fakasztani; külömben az etető szerekkel mind addig kell etetni, méglen a' tályog kinyilik; melly-

mellyből ha jó indulatú genyetség foly, és a' tályog annak rendje szerént belső, és külső orvosságokkal, lásd Nro. 86—87. gyógyittatik, reménységgel lehet lenni. De ha megromlott, bűdös, gonofz indulatú nedvesség bugyog a' tályogból, akkor a' beteg lassankint elfonnyad, 's meghal. A' tályog kifakasztást tehát nem jó hallasztani, mivel a' genyetség megromlik, de útát is tsinálhat másfelé magának.

Ha a' máj-gyuladás megfenesedik, a' beteg meghal. Meg szokott pedig fenesedni, ha a' közönséges gyuladózó hideg kemény, erős, ha a' máj-gyuladást okozó okok annyira akaratosak, hogy a' vérnek a' máján való általmenetelét tellyességgel akadályozzák; akkor a' vértől duzzatt erecskék még nagyobbán kidagadnak, fel-patannak, és a' vér az epével együtt kiöntődik, és a' beteg meghal.

Ennek a' szomorú kimenetelnek előjáró posztái: a' nagy nyughatatlanság, és hánkolódás, az okádás, a' véres, vagy más-kép' megvesztegetett bűdös, zöld, avagy feketés epe hasmenés, a' szünetlen tsuklás,



a' türhetetlen nagy hőség, a' nagy tseppekben szedett hideg verétékkel, az olthatatlan szomjuság, a' gyenge, refzkető, rendetlen érfzökés, a' hirtelen elhalaványodás, és a' majd kéfz halál.

Életrend. Az életrend sem kíván, sem tilt egyebet, tsak a' mik kívántatnak, és tiltatnak más gyuladozó nyavalyáknak életrendében, 's módjában.

R E T Z E P T E K.

Nro. 82.

Végy: két font lenmag lisztet; főzd elegendő édes tejben lágy kötésnek, azután adgy hozzá két könting porrá törtt kámfort; egyelítsd öfzve lágy kötésnek.

Nro. 83.

Végy: két marék buza korpát, főzd elegendő vízben egy fertály óráig, adgy hozzá egy marék székfi vírágot, hadd álljon még forrón egy fertályig. Szűrj-le tizenkét latot, és adgy hoz-

Nro. 82.

℞ Farin. sem. lin. libr. duas. coqu. s. q. lact. in form. catapl.

dein. adde camphor. pulv. dr. duas. m. d. p cataplasm.

Nro. 83.

℞. Furfur. tritic. manip. duas.

coqu. s. q. Aqu. p 1/4 hor. dein. adde

fl. cham. V. manip. un. relinque in ferv. infus. p 1/4 hor.



zá egy könting salitromot,
hat lat lenmag olajt. Egye-
litsd öszve, 's add all-lö-
vellésnek.

Nro. 84.

Végy: három lat pörje
gyökeret, két lat Skorzonera
gyökeret; vagdald öszve, főzd
elegendő vízben három fer-
tály óráig; szűrj-le másfél
mefzfzelyt, 's adgy hozzá
két lat tzitrom levet; annyi
málna Syrupot. Egyelitsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában fél fndsányit.

Nro. 85.

Végy: négy lat tamarin-
dus gyümöltset; két lat pör-
je gyökeret, vagdald öszve,
főzd elegendő vízben három
fertyály óráig; azután olvasz-
el három lat válofztott Man-
nát, három könting bor kö-
vet; szűrj-le egy mezfzelyt,
adgy hozzá három lat teuge-

Colat. Unc. sex.

adde

Nitr. pur. dr. un.

ol. sem. lin. Unc. tres.

m. d. p Enemate.

Nro. 84.

Rad. gramin. Unc. un.
sem.

— Scorzon. Unc. un.

e. m. coque s. q. Aqu.

p 3/4 hor.

Colat. libr. un. sem.

adde

Suc. citr.

Syr. rub. id. aa. Unc.
un.

m. d. oi. 2 hor. 1/2 vas-
culo.

Nro. 85.

Fruct. Tamarind. unc.
duas.

Rad. Gramin. Unc. un.

c. m. coque s. q. aqu.
font p 3/4 hor.

deinde dissolve.

Mann. elect. Unc. un. sem.

Crem. tart. dr. tres.

Colat. libr. un.

ri szőlő Syrupot. Egyelitsd
 öszve, 's adgy minden 2-dik
 órában fél-füdsiányit.

Nro. 86.

Végy: egy lat kerefszfű
 gyökeret, egymarék apró boj-
 torján füvet, annyi arany
 veszfűt, vagdald öszve, 's
 főzd elegendő vízben fél-ó-
 ráig; szűrj-le egy meszfűzelyt,
 azután adgy hozzá két lat
 árva leány baj Syrupot, an-
 nyi etzetes mézet. Egye-
 litsd öszve, 's adgy-bé min-
 den 2-dik órában fél-füdsi-
 ányit.

Nro. 87.

Végy: Rutát, oroszslány
 talpú füvet, és tsengő virá-
 got, mindenikből két marék-
 kal; vagdald öszve, főzd-
 meg borban, 's add bé-fets-
 kendezni.

adde

Syr. ribes. Unc. un. sem.
 m. d. oi. 2. hor. 1/2 va-
 sculo.

Nro. 86.

R. Rad. polygal. amar.
 Unc. sem.

Herb. agrimon.

— Virg. aur. aa. man.

Un.

c. m. coque s. q. aqu.
 font. p 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde

Syr. Capill. Vener.!

Oximell. simpl. aa. Unc.
 un.

m. d. oi. 2 hor. 1/2 va-
 sculo.

Nro. 87.

R. Herb. Rut.

— alchimill.

fl. hyperic. aa. man. du-
 os.

c. m. d. Spec. in Vino
 coquend. p injectione.

A GYOMOR GYULADÁSROL.

De Gastritide.

Ha valaki a' gyomorban egy huzomban égető, és nyilalló fájdalmat érez, és mindent, valamit csak le-nyel, nagy gyötrődések, és sok tsuklások közt megint kiokád; *gyomor gyuladásban* lenni mondatik.

Okai. Való, hogy álmélkodva kell kinek-kinek a' természetnek bölts gondviselésén és rendelésein megállapodni, hogy a' közönséges gyuladózó hideget gerjesztő okokon kívül a' mindennapi temérdek okok közt olly ritkán látni gyomor gyuladást. Azomban véletlen megesik, hogy a' felette kihevült testel egy hideg ital, a'vagy hideg feredő gyomor gyuladást serkentsen. Nem külömben a' *tsipős epe*, és más a' gyomorban fézkeltt tsipős undokság, a' mérreg, és más éles, hegyes elnyelt testek, gyomor geleszták, hevétő, fűszerfzamos, a' vagy nehezen emészthető élelmények, úgy szintén a' meleg, forró ételekkel, és itallokkal való viszfzaélés, a' felette erős okádatató, vagy hashajtó orvosságok, a' testnek
kül-



külső szinéről a' gyomorra által tétetett köfszvényes, rühes, orbántzos, 's más e'féle tsipösségek néha többszer is, mint gondolni. *gyomor gyuladást* gerjesztenek.

Kezdete. Azonkívül hogy a' közönseges gyuladózó hidegleléssel, és annak történeteivel kezdődik; a' beteg a' gyomorban izünetlen égető, és keményen nyilalló fájdalmat érez, mindent, a' mit le-nyel, szörnyü fájások, égető öklelődések, és tsuklások között megint kiokád; a' fájdalom néha olly gonosz, a' sziv vermetskének öfzve húzódása olly sokáig tartó, hogy a' beteg elhalaványodván az ájulások között fél holt-nak állittatik; ekkor az élet érverés is, melly egyéb iránt kemény, és gyors szokott lenni, egészen elnyomattatik, és olly kitsiny, refzkető, hogy tsak alig lehet belőle valamit észre venni. A' szemek bé esettek, a' szomjuság olthatatlan, a' bádgyatság, melly ugyan más gyuladásoknál is szembe tűnő, itt' kivált szokatlan nagy. Az ezelődés, és más ijesztő történetek, a' mint a' gyomor nagyobb, vagy kisebb részében gyuladott-meg, hol számosabban, hol kevesebb számmal jelennek-meg.

Nints szó arról a' *gyomor-gyuladásról*, inelly minden fájdalom nélkül sompolyog; melly is olly szörnyű, hogy semmi időt sem enged, hanem tüftént megfenesedik, 's sírba dönti a' beteget.

A' gyomor-gyuladás kevés napok múlva, némellykor kevés órák alatt halálos lehet; tehát nagyon veszedelmes nyavalya. Függet a' veszedelem a' gyuladásnak nagyságától, a' meggyuladott résztől, a' betegnek állapotjától, a' gerjesztő okoktól, és az ezekből eredett történetektől. Ugyan is legveszedelmesebb a' gyomor-gyuladás, ha lenyelt méregtől, erős okádató, vagy hasajtó szerektől, avagy a' gyomornak hirtelen meghütésétől származik.

Kimenetele. Végződik a' vizsgálta nyert *egésséggel*; más *nyavalyával*, avagy *halállal*. *Egésséggel*: Ha az idein korán tett rendes orvoslásra a' nyavalyát tsinaló materia megemésződik, és a' fokott hiraló útakon a' testből ki-ürül; p. o. ha az okadás lassankint szűnik, 's el-áll, a' fájdalom a' gyomorban kitsinyedik, a' has magától megindul, az érzökés emelkedik, és izabadabb kezd



kezd lenni, és ezekre a' beteg napról napra könnyebedik.

Ellenben, ha ama' szörnyű fájdalom enged ugyan, de a' nyughatatlanság, az ájulások, és az okádások meg-maradnak, és nem sokára az érfzőkés is, melly valamennyire engedett vólt, megint gyorsabb kezd lenni, és a' beteg valami alkalmatlan nehézséget érez a' gyomorban, mellyhez tsak hamar oda tsufznak az evesedésnek szokott történetei, bizonyos lehet kiki a' gyomor gyuladásnak meg-ge nyetségesedéséről, a' tályogról.

Ebből ritka szerentsével gyógyul-ki valaki; mindazonáltal, ha a' tályog a' gyomorban fakad, hogy a' genyetség vérrel egyeledve részszerint okádással, részszerint pedig az hason ürülhet, jó vége lehet. Vagynak arról is példák, hogy a' genyetség által ette magát a' has hártján, és a' beteg illetén nyomoruság mellett sok esztendő-kig el-fanyalgott. —De ha ugy fakad a' tályog, hogy a' genyetség a' has üregbe öntődik, akkor bizonyos a' halál. Nem különben, ha a' genyetség a' szomszéd részeket



ket talállya meg-rágni, rettentő vér folyásokot okoz, mellyek el kerülhetetlenné teszik a' halált.

Sokszor meg sem is evesedik, hanem valami kemény, egyenetlen daganattá, vagy is mirigygyé válik a' gyomor gyuladás. E' nagyon szomorú sors; mert minden ételre mind addig gyötrődik a' nyomorult, még ki nem okádja; 's eképp' el bádgyad, el szárad, és végre majd ehel hal-meg.

Ez a' nem-fájó kemény, egyenetlen daganat, vagy is mirigy, ha meg-rákfenésedik, a' kimondhatatlan szörnyű fájdalmak, és szörnyű okádások, mellyek minden leg kevesebb ételre, és italtra gyarapodnak, a' "beteget majd majd kétségbe ejtik. Ezt az igazán szomorú esetet semmi meg-nem orvosollya; a' vigasztalás enyhítheti, míg a' halál keserves életének véget vet.

A' *fene*, mellyre a' gyomor, és bél gyuladás sokkal hajlandóbb, hogy sem a' genyetségesedésre, nem soká nyomorgattya a' beteget, hamar ki szállítja a' világból.



Orvoslása. A' gyomor gyuladásnak leirtt veszedelmes kimenetelei elegendő ösztönül lehetnek, hogy orvoslása ne hallatódgyék, hanem mentől előbb a' leghathatósbb szerek által gyógyittassék. Ennek okáért, míg az el ofzlatáshoz reménység lehet, a' vért nem kell sajnálni, háromszor, négyszer, sőt többszer is, míg az okadás tsilapodik, és a' fájdalom szelidül, eret kell vágni. Az ér-szökésre itt éppen nem sokat kell ügyelni, akár mi kitsinynek, és gyengének láztattassék is. A' külső tagok' meg-hütésétől, még a' gyakor ájulásoktól sem kell tartani.

A' vér letsapolások után az egész gyomor-tájt meg kell piótzázni, a'vagy köp-pölyezni; azután pedig meleg lágyító kötésekkel kell az egész gyomort, és hast párolni; legjobb e' végre a' len magból, és opiumból készített kötés. Lásd Nro. 88. Ezekre ha négy, öt, vagy hat órák alatt tapasztalható könnyebbülés nem következik, tüstént hólyag-huzó flafirrommal kell a' gyomort bé borítani, és minden második órában a' lágyító all-lövelléseket folytatni.

Lisd



Lásd Nro. 89. Langyos láb-feredők is nagy haszonnal rendeltetnek.

Belől minden leg kevesebbé izgató szer ártalmas, azért a' Salitromnak, a' salamiáknak, az etzetes méznek, 's több illyeneknek itten nintsen helyek; a' mindenkor kitsiny mértékkel adandó lágyító szerek legalkalmasabbak: a' sálep gyökérből készült orvosságot leg könnyebben bírja meg a' gyomor. Lásd Nro. 90.

Valamint más nyavalyáknál, úgy a' gyomor gyúladásban is leg szerentsésében gyógyít az, ki a' gerjesztő okot keresi, hogy mennyire a' környülállások engedik, azt el ronthassa; a' mint is, ha lenyelt méregtől, avagy más tsipösségtől támo-
dott; a' mondola olajnál, a' vízben fel oldott arábiai gummánál alig találni fogatosabbat. A' megrekedett hó számból, a' testnek külső szinéről vízszá verett ki ütésekből, láb-köszvényből béhegett fekélyekből 's a' t. eredett gyomor gyuladást ezeknek szapora vízszá állítása orvosollya-meg.

A' mikor a' gyomor gyúladás a' láb-köszvénytől, avagy más tsipös nedvek-



től eredett, akkor a' vér letsapolásokkal képesen kell bánni; minthogy az ilyen esetben még más bővebb kiürítések is az all-lövelléseken kívül ártalmasak.

Ezzel a' móddal néha csak hamar meggyógyúl a' gyomor gyuladás; éppen hogy valami kényesebb érzékenysége, a' vagy görtsös állapotja marad-meg a' gyomornak, melyet a' mondola-téj, és az opium elvészén. Lásd Nro. 91.

Már most szükségesek a' gyenge has-hajtók, hogy az eddig az ideig meggyúlt epés, és más ifzapos undokság ki öblétesék. Lásd Nro. 92.

Ha a' *gyomor gyuladás* elnem oszlódik, 's megtalál evesedni, akkor mind belől, mind kívül ollyas lágyító orvosságokkal, és gyenge tápláló szerekkel kell a' beteget tartani, mellyek a' gyomort minden erőltetéstől kéméllyék. Ezzel a' móddal egy felől a' gyomornak izgatása akadályoztatik, melly új gyuladást okozhatna; másfelől pedig a' tályognak a' gyomorban való kifakadása sürgettetik; mellynek következései már fellebb leirattak.

Ha

Ha meg *mirigyessedett* a' gyomor gyuladása, mivel ekkor a' gyökeres orvoslásról gondolkodni sem lehet, amaz intés szerint: *hol az Orvos nem segíthet, ne ártson*, tsak arra kell minden tanács adást intézni, hogy semmi olyast ne javasolljunk, ne tselekedgyünk, mellyel árthatnánk. Egész tárgyunk légyen gyenge elegekkel, tápláló all-lövellésekkel az életet hosszabítani.

A' *Rákfene* sem vesz-hé gyökeres gyógyítást; a' betegnek keserveit könnyen émezhető elegekkel, és tápláló all-lövellésekkel enyhíteni, és a' képtelen fájdalmakat opiummal palástolni, a' kötelesség.

Életrend. A' *gyomor-gyuladásnak-is* az élet-rendje, a' mi más gyuladózó nyavalyának, tudniillik, hogy a' beteg mértékletes melegben magát tartsa, és minden szivre ható indulatoktól magát ójja; jeles az is, hogy más gyuladózó nyavalyákban a' sok hivesítő, 's lágyító italokban válogatni lehet, szintén ugy az étkekben is több féliek adattathatnak; de a' gyomor gyuladása a' sálepéből készített főtt víznél, 's savónál, és árpa kásából tsinált lévnél egyebet alig szen-



ved-meg, mindent kiokádik; 's ezeket is, hogy ki ne okádgya, képesen; az az gyakran, de kitsiny mértékkel, és lágy melegen kell adni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 88.

Végy: másfél font len-mag lisztet; fél font beléndfü levelet; vagdald öszve, főzd édes tejben lágy kötésnek, azután adgy hozzá buszgrán opiumot; egyelitsd öszve, 's add lágy kötésnek.

Nro. 89.

Végy: egy lat fejér málna gyökeret, egy marék fejér málna levelet, vagdald öszve, főzd fél óráig; szűrj-le tizenbat latot, adgy hozzá nyolcz lat len-mag olajt, egyelitsd öszve, 's add allövellésnek.

Nro. 90.

Végy: buszgrán sálep gyökeret, vagdald öszve, főzd elegendő vízben fél óráig;
 írj-

Nro. 88.

Rx. Farin. sem. lin. libr.
 • un. sem.
 fol. hyosciam. libr. sem.
 c. m. coque s. q. Lact. in
 form. Catapl.

deinde adde

Opii pur. scr. un.
 m. d. p. Cataplastate.

Nro. 89.

Rx. Rad. alth. Unc. sem.
 fol. — man. un.
 c. m. coque s. q. Aqu. font.
 p. 1/2 hor.

Colat Unc. octo.
 adde.

ol. sem. lin. Unc. quat. 1.
 m. d. p. Enemate.

Nro. 90.

Rx. Rad. salep. scr. un.
 c. coque s. q. Aqu. font.
 p. 1/2 hor.

Fűrdj le egy meszszelyt, 's adgy hozzá két lat szent János kenyér Syrupot. Egyelítsd öszve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 91.

Végy: két lat édes mondolát, annyi dinnye magot, tsinálj mondola tejet két meszszelyt, adgy hozzá opiumot két gránt, és két lat fejer nádmezet. Egyelítsd öszve, 's adgy minden órában fél findsiányit.

Nro. 92.

Végy: bárom lat válasz-sott Mannát, annyi tamarindus buft, egy lat tsudálatosót; egyelítsd öszve, 's olvazd-el elegendő forró vizben; szűrd-le egy meszszelyt; adgy hozzá txitrom lév Syrupot bárom latot; egyelítsd öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Colat. libr. un.

adde

Syr. diacod. Unc. un.

m. d. oi. hor. $1\frac{1}{2}$ vasculo.

Nro. 91.

Ry. Amygdal. dulc.

sem. melon. aa. Unc. un.

f. s. a. Emuls.

Colat. libr. duar.

adde.

Opii pur. gr. duo.

sachar. alb. Unc. un.

m. d. oi. hora $1\frac{1}{2}$ vasculo

Nro. 92.

Ry. Mann. elect.

Pulp. tamarind. aa. Unc.

un. sem.

sal. mir. Glaub. Unc. sem.

m. solve in Aqu. ferv. q. s.

Colat. libr. un.

adde.

Syr. acetos. citr. Unc. un.

sem.

m. d. oi. 2. hor. $1\frac{1}{2}$ vasculo.



A' LÉP GYULADÁS RÓL.

De Splenitide.

Amá' lép környékben állandós, égő, 's gyötrő fájdalom, melly a' külső nyomogatásra, mélyebb bélelékezésre, vagy-is fo-házkodásra, köhögésre, és a' testnek egyéb megrázódásaira nevededik, valóságos *Lép-gyuladást* jelent.

Okai. A' gerjesztő okai közé számlálatnak a' külső erőltetések, szomizéd gyuladások, izgató szerek, régi daganatoknak izgatása, meghütések, elrekedett 's fenn akadt vér folyások; szóval: valami alkalmas, és elegendő más akárminő belső tagnak meggyulasztására, az mind a' lépet is meggyulaszthattya, *lép-gyuladást* tsinálhat.

Kezdeté. Kezdődik a' közönséges gyuladózó hideggel, 's ennek majd több, majd kevesebb történeteivel; a' szomjuság nagy, a' lélekzés rövid, a' fájdalom néha kiterül a' vál-lapitzkák közé, és az egész bal felet elfoglallya, a' fekvés leginkább a' bal félén alkalmatlan. Minekutánna a' szomizéd

részek a' gyomor, az ágyék-hártya, a' belek, és a' többi körülette lévő részek a' lép-gyuladástól valami kedvetlen érzékenységekben részesülnek, mi tsuda, hogy több, és súlyosabb történetek jelennek-meg? ugy-mint: okádás, tsuklás, nyughatatlanság, hurrut, puffadás, a' külömbféle helyeken támadott fájdalmak, szorulások, vagy ellenben has menések, és több illetén hozzájáró történetek, mellyek azután a' lép-gyuladásnak valóságos jeleit sokszor annyira elfedik, eltitkollyák, hogy a' lép-gyuladást egészen kétségesé telzik. Illyen kétséges esetben elég az az orvoslónak, hogy a' gyuladásnak léteiről meggyőződött; minthogy egy az orvoslás akár ez, akár amaz a' rész legyen meggyuladva.

Kimenetele. Kimenetele más tagok' gyuladásával közönséges. Vagy elfoszlik, vagy más bíráló üresítés után egészségre fordul; vagy megevededik, és más nyavalyákat költ; vagy megfenesedik, 's megöli a' beteget.

Orvoslása. A' gyógyítás a' környülállásokhoz szabva mind belől, mind kívül ugyan azon orvosi segedelmet kívánna, mel-



lyet a' máj gyuladás; tudniillik: az érvágást, piótzázást, köpölyezést, az all-löveléseket, lágyító kötéseket, és a' belső gyengén hivesítő, oldó, vékonyító, és lágyító szereket. Lásd azért a' *máj gyuladásról* Nro. 82—83—84—85.

Az *evesedésből* keletkezett tályognak következései is egyek a' máj tályognak kiemenetelével. Olvasd azért a' *máj tályogról*: *Lap.* 165—166. Itten is a' vér viz' kiizzadásból a' lépnek a' szomszéd részekkel való öfzve nőlése következhetik, valamint a' máj gyuladásnál.

A' *lép-gyuladás* kemény egyenetlen daganattá is válhatik, melly daganat ha azután fájni kezd, jele, hogy rákfenévé válik, mellykor kegyetlen fájdalmak támodnak az hasban; az ájulások, és a' vérrel egyeledett rothadt indulatú hasmenések fejezik-bé a' trágædiát.

A' kemény egyenetlen dagadt lépet majd gyengébb, majd erősebb oldó szerekekkel lehet próbálni; ha nagyon akaratos, tanátsosbb nem bántani, ne talántán, a' mitől a' természet megkéméllette volna nyomorul-



rultat, a' mesterség erőszakosan rákfenévé tegye.

A' BÉL GYULADÁS RÓL.

De Enteritide.

Kiki bizonyos lehet a' *bél-gyuladásról*, ha a' közönséges gyuladózó hidegteleléssel valakit a' hasban egy majd kétségbe-eséft okozó, kemény, nyilalló, égő, 's furdaló fájdalom gyötör, melly mind külső, mind belső nyomogatásra, vagy izgatásra, még a' a' megfordulásra is öregbedik. Ez a' fájdalom néha annyira nevededik, hogy még a' legkisebb érentés is majd kétségbe ejti a' beteget, és bátor valami bizonyos helyen megszorul, még is érzékenységét nagyon elterjeszti. Megesmérteti tehát magát a' közönséges gyuladózó hidegtelelés, és a' leggyengébb nyomást sem szenvedő fájdalom által.

Okai. Bél-gyuladást okozhatnak minden hevítő, a' beleket nagyon izgató szerek; legyenek azok orvosságok, mérgek, vagy egyéb akár-miféle tsipős, megveszte-

tegetett máteria, elrekedett természetes vér folyások, és has menések, has, és lábok' meghütése; a' teltnék külső szinéről visszafert kiütések, megromlott, 's megtsipösedett genyettég, külső erőltetések, sebek, gyermek-ágy, kemény has szorulások, vagy ellenben rendetlen has menések, bél-görts, hideg, és nagyon hevítő italok, kivált nagy haragra; bézártt sérültségek, geleszták, helytelen orvoslások, és által-lyában minden közönséges gyuladózó hidegleléft gerjesztő okok, ha különösen a' beleket ofstromollyák.

Kezdeté. Kezdődik a' közönséges gyuladózó hidegnek történeteivel, mellyekhez hozzá járulnak a' heves, égő, állandós fájdalom, melly a' külső nyomintásra, a' bolygó szelekre, és ételekre nevededik, és majd türhetetlen lesz; innénd a' valóságos görtsös öszve vonása, és szorulása a' beleknek; mellyből a' szomszéd részek részt vévén, következik az émelgés, zöld, és más szinü okadás, érzékeny bőfögés, száraz nyelv, a' gyötrődés, az olthatatlan szomjuság, és a' feszültt, felpuffadt, fájó has korgás; az

ábrá-

ábrázat szüntelen változik, hol nagyon piros, hol egészen halavány, rövid lélekzés, tsuklás, lankadság, kevés, veres, égető vizellet, melly néha egészen el is marad; az érzökés kitsiny, puha, szapora, egyenetlen, néha pedig tellyes, kemény, és gyors, vagy éppen természetes; a' külső tagok sokszor egészen meghülnek; nem is találni majd egy nyavalyában is olly jeges ábrázatot, és kezeket, mind itten; végre, főképp' érzékeny kényes testekben, a' szavatlanság, ájulások, rángatódások, 's több hasonló veszélyek teszik a' beteget fél holtá.

Ezeket a' történeteket, a' mint a' bélgyulladás hol kisebb, hol súlyosabb, már mindnyáit, már tsak némellyeket lehet tapasztalni. A' tudatlan orvosló kezdetben sokszor a' betegnek kéz szerentsétlenségére megsalódik; a' midőn tudniillik az ilyen történeteket a' meghűtésnek, szeleknék, görtsnek, avagy valami tsipős a' gyomorban koválygó ízapos undokságnak tulajdonítja. A' figyelmetes szem megesméri a' bélgyuladást az állandó heves gyulad-

do-

dozó hideglelésből, és az állandós, kemény, a' has tapogatásra nevedő fájdalomból.

A' történetek, a' mint a' gyuladás vagy a' vékony, vagy a' vastag beleket nyavalygattya, külömb-féleképpen jelennek-meg. Mennél közellebb esik a' gyuladás a' gyomorhoz, annál nyilvánnyabbak az émelgés, nyughatatlanság, és okadás; a' száraz már piros, már fejeres nyelv, a' nagy szomjúság, és tsuklás. Ellenben ha a' vastag belek, avagy éppen a' véghurka gyuladott-meg, annyival keményebben gyötrődik a' beteg a' hasmenéssel; a' véghurka kidudorodással, a' fájdalmas, sokszor lehetetlen vizellel, és az arany-ér dagadással; maga a' fájdalom is inkább az hát gerintzek, és vékonyak körül ekrendez, bujdosik egyik félről a' másikra, a' mint ez, avagy amaz a' vastag bél inkább meggyuladott. Itten, tudniillik, a' mikor a' vastag belek gyuladtak, az hideglelés is sokkal szelidebb, sőt sokszor nem is érezni.

Igaz, hogy a' bél-gyuladás általlyában nagyon fájó, és gyötrő nyavalya; mindazonáltal a' vastag belek' gyuladása még

még sem olly veszedelmes, mint a' vékonyaké, kivált a' vég-bél gyuladás nem olly fájó, nem is olly veszedelmes, mivel nem olly érzékeny, és azon fellyül az orvosi szerekkel is könnyü hozzá férni. Egyébiránt mennél kényesebb természetű valaki, mennél romlottabbak a' nedvek, annál nagyobb a' veszedelem; azért forognak mások előtt nagyobb veszélyben a' viselősek, gyermek ágyasak, és a' kisdedek.

Kimenetele. A' bél-gyuladásnak semmi különös kimenetele nints, közönséges más gyuladásokéval. Ha elfozlik: izzadással, zavaros, seprős vizellettel, vérfolyásokkal, néha véres, genyetséges has menéssel esik-meg, mellyekre a' fájdalomnak, az okadások, a' felpuffadt, 's feszült has lassan lassan elapadnak.

Ha el nem talál *oszlani*, és a' fájdalom valamennyire enged, közben kis uj borzadások jelengetnék magokat, és az okadás a' noha szelidebb hidegleléssel továbbá is megmarad, az evesedésről kell gyanakodni, mellynek kétséges kimenetele azután egyedül a' kifakadástól függ. Ha a' belek' türegébe fakad, hogy a' genyetség oda folydo-

dogálhat, lehet reménység. Öntödjék a' has üregbe, bizonyos a' halál.

A' vastag belek hamarabb megevesednek, a' vékonyak inkább megfenesednek. Itt' a' fájdalmaknak hirtelen elmulása, a' sokáig elzártt ganajlásnak egyszeri megindulása, és a' betegnek az erre kinyilatkoztatott öröme az orvoslót igen könnyen reábirnák a' jobbulás eránt való hitel-adásra, ha tsak az egészen elkitsinyedett, reszkető, és elálló élet ér-szökés, az ábrázatnak, és külső tagoknak eljegesülése, a' tsuklás, a' béesett homályos szemek, az ájulások, és a' hideg veríték nem inkább a' *fenét*, és a' küszöbön álló halált hirdetnék.

A' bél gyuladás a' belekben keménységet is formálhat, mellynek sokféle következései után végre még is tsak halálos a' kimenetele. Ez akkor szokott megtörténni, a' mikor a' gyuladás minden elofzlás, evésedés, avagy megfenesedés nélkül eltűnik; azomban azon a' helyen, a' hol a' fájdalom legérzékenyebb vólt, valami tompa érzékenységet, nehézséget, nyomáft, mintha valami vólna ott, érez a' beteg; érzi pedig

ezeket kivált mozgásokra, kemény, puffasztó, 's nehezen emészthető eledlekre, és többnyire szorulásokat szenved.

Végre: a' mint más meggyuladott tagok, mellyek egymást érik, a' kiszivárkzott vér-viz által egybe nőhetnek, nem különben a' belek is öfzve nőnek.

Orvoslása. Mihelyt a' bél gyuladás jelei által megesmértetett, sem a' hallasztással, sem más idéltlen orvoslással az időt nem kell vesztegetni, mindgyárt eret kell nyitni, a' hol sem az ér-szökésre, sem a' látzó elbádgyadására a' betegnek nem kell hajtani, hanem valahányszor a' fájdalom, és okadás meg újra emelkednek, mind annyiszor meg újra meg kell az eret nyitni. Itt' is, kivált az első vér letsapolás bőv legyen, mivel egy olyan bőv vér letsapolás nem csak hogy több apróknál hathatósbb, de sokszor meg is kéméli a' beteget két, három különben elkerülhetetlen érvágásoktól.

A' vég-bélre vér-szipók rakassanak, és napjában három, négy lágyító, és gyengén hivesítő all-lövellések adassanak. Lásd



a' tüdő gyuladásról Nro. 63. a' máj gyuladásról Nro. 53. Az egész haft pedig lágyító kötésekkel Nro. 93. kell párolni mind addig, méglen egészen elmúlt a' gyuladás. Ha a' fájdalom meg nem szenvedné a' kötést, akkor a' Nro. 93. alatt leirtt fzereket téjben meg-kell főzni, marha hólyagban tölteni, 's ezt a' hasra reá tenni. A' térdig langyos láb-feredők is igen hafznosak.

Belől sok olajos, 's nyálkás orvosságokat, 's italokat kell adni, Nro. 94—95. A' közönséges italt tzitrom alma-lével lehet savanyítani Nro. 96.

A' mint más gyuladásoknál, ugy itt' is különös vigyázással kell lenni az epés, avagy egyéb tsipös undoksággal egyeledett bél-gyuladás eránt. Az eleinten alább hagyó nyavalya, a' keserü, ifzapos száj, az ájulások megmutattják elégségesen a' szükséges üresítést; de hiába, mert semmi el nem megyen, inkább megreked, és a' történetek inkább gyarapodnak mind addig, méglen a' fájdalmas has feszüléseket, a' kicsiny, elnyomatott ér-szökést, a' nyughatatlanságot, a' hánkolódást az érvágással te-



endő segítség meg nem tikkasztja; a' mi ha egy érvágásra meg nem történne, sőt a' beteg talán erre még inkább nyughatatlankodna, a' gyuladózó hideg is inkább hevesebb lenne, másodszor, harmadszor, sőt negyedszer is meg kell az eret nyitni, tsak közben a' gyenge has-hajtó, lágyító, és vékonyító orvosi szereket el nem kell mulatni. Lásd Nro. 97. Illy móddal a' has tsak egyszeriben kezd apadni, a' nyughatatlanság, és hideglelés alább hagynak, a' bőr nedvesedik, az ér-szökés szabadabb lesz, és a' has is többszeri ganajlással ürül, 's illy formán a' bél-gyuladás sokszor minden sérelem nélkül meggyógyúl.

De ha a' gyuladás mind ezekre semmit nem ügyel; ha három, négy napok mulva az égő fájdalom helyett valami futó borzadás járja-el az egész testet, és a' szenvedő helyen tompa fájdalom marad; jele, hogy a' gyuladás megevesedik, tályogot tsinál; melly ha a' has üregbe fakad, előbb, vagy utóbb halált szerez; ha pedig a' belek üregébe öntődik, genyetséges hasmenés a' következése, és ha nem nagy,

nem is sokáig tartó, egészséget ígér, ellenben ha nagy, és hofzfzas, gyógyíthatatlan sorvadással végződik az élet.

Mihent az evésedés megestmérteti magát, azonnal az előbbeni enyhítő, és lágyító szereket, és a' sok nyálkás italokat mézzel kell keverni, 's úgy beadni; az all-lövelléseket is fele édes téjből, és fele vizből mézzel keverve kell adni; a' párblásokat pedig szünet nélkül folytatni. Végre: minekutánna a' genyetség a' belek' üregén kiürül, majd peruviai fa-héjjal, az az kínával, majd Islándiai mohával, a' mint tudniillik a' környülállások rendelik, kell a' gyógyítást befejezni. Lásd Nro. 98—99.

A' *bél-gyuladás* ha *megmirigyessedik*, az orvosságok vajmi keveset használnak; tsupán azon kell iparkodni, hogy mind azok eltávoztassanak, mellyek has szorulást okozhatnak, és a' beleket izgathattják. Az eledelek legyenek higak, táplálók, mellyekből a' beteg gyakran, de keveset egyék, még az all-lövellések is táplálók legyenek. Illy formán sokáig élélhet; ellenben, ha erősebb orvosságokkal izgattatik, meg rákfe-

fenesedik , mellynek minden békességes tü-
rést fellyül halladó fájdalmát egyedül a' ha-
lál veszi-el.

Ha a' bél-gyuladásnak okai akaratosak,
a' történetek kegyetlenek , a' gyuladás fe-
lette nagy , és a' beteg azon kívül is roz
megvesztegetett nedvekkal bir , akkor a' bél-
gyuladás hamar megfenesedik ; a' mit meg
lehet tudni arról , hogy a' gyuladás el nem
oflott , és ama gyötrő fájdalom még is egy-
szeribe alább hagyott , az ér-szökés gyors ,
de felette gyenge , és kiálló kezdet lenni ;
az egész testet a' hideg verének futya-el , a'
külső tagok , az or' hegye , és a' nyelv meg-
hidegülnek , az ábrázat béesik , és holt szint
mutat , az elme megmarad , avagy tsak tsen-
desen eszelődik a' beteg , a' has felduzzad ,
a' hasmenés dög-büzű , hol hamú szintű , hol
feketés. Itt' is a' mesterség éppen sem-
mit sem segíthet , a' halál az orvoslója.

Életrend. A' más gyuladásoknak kö-
zönséges élete rendén fellyül megkíványa
a' bél-gyuladás , hogy a' beteg mindenek
előtt őrizkedgyék a' meghütéstől , tsendes te-
sttel , és nyugott elmével legyen ; gyenge ,



könnyen emészthető eledelkkel éljen. Még meggyógyulása után is jó ideig ójja magát a' rendetlen elmébéli indulatoktól, nagyobb test mozgásoktól, és a' hasnak, és láboknak meghűtésétől; őrizkedgyék jó ideig az olyan eledelektől is, mellyek a' beleket terhelik, és sok ganajlatot tsinálnak.

R E T Z E P T E K.

Nro. 93.

Végy: fél font len-mag lisztet, bürök-füvet, fejeermalva levelet, székfű virágot, és ökörfarkfű virágot; mindenikből két maréknyit. Vagdald öfzve, főzd-meg elegendő édes tejben lágy kűtésnek.

Nro. 94.

Végy: husz grán sálep gyökeret, vagdald öfzve, főzd elegendő vízben fél óráig; szűrj-le egy mefzfelyt, aztán adgy bozzú egy könting salitromot, két lat szent János kenyér Syrupot. Egyelitsd

Nro. 93.

℞. Farin.sem.Lin.libr.sem.
Herb. Cicut.
fol. alth.
fl. chamom.
— Verbasc. aa. Man.
duos.
c. m. coque s. q. Lact.
ad Consistent. Catapl. d. u.

Nro. 94.

℞. Rad. salep scr. un.
c. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Colat libr. un.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. diacod. Unc. un.
m.



litsd öfzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 95.

Végy: egy tojás székét, egy lat mondola olajt; egyelitsd öfzve, 's adgy hozzá három lat szent János kenyér Syrupot, tizenhat lat bodza virág vizet. Egyelitsd öfzve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 96.

Végy: busz grán sálep gyökeret, főzd elegendő vizben fél óráig, szűrj-le három mejszelyt, 's adgy hozzá hat lat tzitrom alma levet. Egyelitsd öfzve, 's add közönséges italul.

Nro. 97.

Végy: egy lat fejer málna gyökeret, vagdald öfzve, főzd elegendő vizben egy fertályig, a után adgy hozzá egy marék ökörfarkfű virágot, egy lat reszelt édes gyökeret, három lat választott Mannát, három

kön-

m. d. oi. 2. hor. uno vasculo.

Nro. 95.

Rx. vitell. ovor. Nro. un. ol. amygdal. Unc. sem. bene subbactis adde. Syr. diacod. Unc. un. sem. Aqu. fl. samb. Unc. octo. m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 96.

Rx. Rad. salep. scr. un. coque s. q. Aqu. font. p. 1/2 hor. Colat. libr. trium. adde. Succ. citr. Unc. tres. m. d. p. potu ord.

Nro. 97.

Rx. Rad. alth. Unc. sem. c. coque s. q. Aqu. font. p. 1/4 hor. deinde adde. fl. Verbasc. man. un. Rad. liquirit. ras Unc. sem. Mann. elect. Unc. un. sem.

crem.

künting oldbató bor követ;
hadd álljan forrón egy fertá-
lyig; azután szűrj-le egy mesz-
szelyt, 's adgy hozzá két lat
fejér málvá Syrupot. Egyelitsd
öszve, 's adgy-bé minden 2-dik
órában egy findsiával.

Nro. 98.

Végy: két lat peruviai fa-
béj port; főzd elegendő viz-
ben három fertály óráig, szűrj-
le egy meszszelyt, adgy hoz-
zá két lat székfű virág Syru-
pot, annyi etzetes mézet. E-
gyelitsd öszve, 's adgy-bé
minden órában fél findsiányit.

Nro. 99.

Végy: bat künting Islán-
diai Mohát, egy marék apró
bojtorjánt. Vagdalod öszve, 's
főzd elegendő vízben fél órá-
ig; szűrj-le egy meszszelyt,
's adgy hozzá két lat székfű
virág Syrupot, annyi etze-

tes

crem. tart. solub. dr. tres.

m. relinque in ferv. infus.

p. 1/4 hor.

Colat. libr. un.

adde.

Syr. alth. unc. un.

m. d. oi. 2. hor. uno va-

sculo.

Nro. 98.

R. Cort. per. select. rud.

tus. unc. un.

Coque s. q. Aqu. font.

p. 3/4 hor.

Colat. libr. un.

adde.

Syr. chamom.

Oximell. simpl. aa. Unc.

un.

m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 99.

R. Liehen. Island. dr. sex.

Herb. agrimon. Man. un.

c. m. coque s. q. font.

p. 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde.

Syr. chamom.

Oxi-

tes mézet. Egyelítsd öszve, 's adgy-bé minden órában fél fndsányit.	Oximell. simpl. aa. Unc. un. m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.
---	--

**A' HAS-HÁRTYA', A' HÁJ-HÁR-
TYA', ÉS FODOR HÁJ-HÁRTYA GYULA-
DÁSOKRÓL.**

*De Peritonitide, Omentitide, et Me-
senteritide.*

Ezeket a' három gyuladásokat igen ne-
héz mindenkor egymástól külömbezettetni, \
ámbar történeteikre, és következéseikre né-
melly külömbégeket szenvednek.

Ha a' has körül valami gyuladózó fá-
jás támad, melly minden nyomitásra, fe-
szülésre, avagy egyedül a' hasnak mozga-
tására nevedik, hihető, hogy a' has-hár-
tya gyuladott; és a' mint a' gyuladás ezt,
avagy amazt a' tájt nyavalygattya, majd e-
zek, majd más történetek jelengetik mago-
kat; ugy ha a' has-hártyának belső lapja
gyuladott-meg, sem a' daganat olly szem-
be tűnő, sem az érzékeny lükögő kemény-
ség olly tapasztalható nem léfzen, a' millyen
szokott lenni, ha a' külső lapja gyuladott.

Több-



Többnyire a' gyuladózó hideg, a' nyughatatlanság, a' nehéz lélekzés, az eszelődés, és a' közönséges gyuladásnak többi történetei semmi különbséget sem tsinálnak; az egyik esetnél ugy, a' mint a' másíknál szoktak jelen lenni, tsak hogy a' gyuladásnak keménységéhez szabva hol kisebb, hol nagyobb sullyal törnek-ki.

Minthogy a' háj-hártya nints minden testben egyenlőn helyheztetve, és nagyságára nézve is sokat különbez, való, hogy a' háj-hártya gyuladásra néha nehéz reá találni. Elég az: hogy a' közönséges gyuladózó hidegnek jelen-létéből, a' kemény, erős ér-szökéshől, a' rövid lélekzésből, és a' hasnak felfúlt duzzanasából, melly a' ködök tájján majd még a' legkényesebb nyomáí sem szenvedí, a' *háj-hártya gyuladásnak* jelenlétéről jelesül lehet gyanakodni.

A' *fodor háj-hártya gyuladást* is mesterség kitanulni, rész szerínt, hogy a' gyuladásnak közönséges jelei alig tapasztalhatók; rész szerínt pedig, hogy más belső tagók közt szorosán fekvén, igen nehéz meghatározni: a' *fodor háj-hártya*, avagy más
szom-



szomszéd tagok gyuladtak-e meg? A' béléató szem mindazonáltal a' mélyen befészkelte égő, 's állandó fájdalomból, melly egész a' hátig hat, és a' ködök tájban teendő erősebb nyomintásra, avagy köhögésre, és a' hát meggörbítésre nő, kitanulhattya; főképp', ha a' beteg ezeken a' történeteken kívül még has szorulást is szenved, nem is vizelhet, és más semmi különös tagnak gyuladásáról meg nem győződik.

Okai. Minden három rendbéli gyuladásoknak ugyan azon rendbéli gerjesztő okai vagynak. Tudniillik: minden külső, és belső sértések, és erőltetések, a' meghűtés, az ezekre a' tagokra által tett akárminő tsipösségek, gyermek ágy, sérülések, szomszéd részek' gyuladása, és általlyában minden közönséges okok, mellyek a' has üregben rejtett tagoknak gyulasztására alkalmazatosok, és elégségesek.

Kezdeté. Kezdeté mind egyik, mind a' másik gyuladásnak a' közönséges gyuladózó hidegleléssel, és ennek történeteivel vagyon; mellyek a' gyuladásnak mivoltához képest folyásokban már lejjebb hagynak, már

nevekednek, úgy, hogy gyakorta akkora a' fájdalom, hogy a' legkényesebb nyomásra is csak nem a' nyavalya üti-ki a' beteget. Az ájulások, okadások, tsuklások, és minden féle görtsős in-rángatódások, külső tagok' eljegesülése, 's a' t. sokszor olly szörnyűek, hogy a' környül-állók orvoslását majd mint egy lehetetlennek lenni állíttják; talán azért sokszor el is mulattyak?

Kimenetele. Kimenetele mind a' három rendbéli gyuladásnak egy. *Egészségre*, más *nyavalyára*, avagy *halálra*. *Egészségre*: ha elfozlik, és más bíráló ürítéssel a' testből kimegyen. Más *nyavalyára*: ha megevesedik a' gyuladás, és tályogot formál, mellynek kimenetele azután kétséges; mert ha a' tályog a' hashártyában képzült, és magának utat ki felé nyitott, csak hamar meggyógyul; de ha bé felé fakad, a' genyetség a' beleket előnti, elnyomja, és a' beteget megöli. Ha pedig se ki, se bé felé nem fakad, hanem a' hasnak inas husai közé szivárkodik, és ottan több tsőfekélyeket teremt, akkor még a' szemesebb orvosnak is nem kevés hajt szerez.

A' *fodor háj-hártya* is, ha *megevesedett*: vagy a' belek közé önti-ki magát, és bizonyos halált vonsz maga után; vagy a' belekbe keres útat sok ártalmas következésckkel; ugymint: genyetséges vérrel felfertt has-menésekkel, bél-gyuladásokkal, 's egyéb e'féliekkel, mellyek végre majd szaporább, majd lassúbb halállal végződnek.

A' *háj-hártya gyuladás* is sokszor *megevesedik*, de e' néha olly szerentsésen megvégebe, hogy bátor az egész háj-hártya megemészttődik is, és a' betegnek nem kitsiny nyomoruságot okoz azzal, hogy az ilyennek a'hasa azután hamar megfázik; életének még is sokáig megenged.

Hát ha a' gyuladás sem el nem o'szik, sem meg nem evesedik? kemény mirigygyé válik, melly ha azután erősebb szerekkel izgattatik, megrákfenesedik, 's egy keserves halállal fejeződik-bé a' betegnek nyomoruságos ügye.

A' fenétől akkor kell tartani, a' mikor a' gyuladás felette nagy, az okok sem kisebbek, és a' betegnek nedvei is megvesztegetettek. A' *háj-hártya gyuladás* leghajlandóbb a' megfenesedésre.

Jegy-



Jegyzés gyanánt mondom, hogy ezek a' három rendbéli gyuladások igen könnyen elterülnek a' szomszéd, és velek öfzve kötött részekre is; különösen a' gyomorra, és belckre, mellyekkel sokszor öfzve is nőnek, és sokféle rémitő történeteket okoznak. Ugyan is az ilyen öfzve nölésből következett hofzszas okádáft, hogy végre a' ganajlattyát hányta a' nyomorult, hányfszor nézte már bámulva a' tudatlan orvosló!

Orvoslása. Ennek a' három rendbéli gyuladásnak sints különös orvosló módja; ugy orvosoltatik, mint más gyuladás. Tudniillik a' gyuladásnak, és a' vele lévő gyuladózó hidegnek mivoltáához, és a' betegnek erejéhez szabott ér-nyitásokkal, a' fájó helyre rakott piótzákkal, és köpölyekkel, ugy szinte lágyító nedves kötésekkal, és gyakrabb all-lövellésekkel. (*Lásd a' gyomor gyuladásról* Nro. 88—89.)

Belől gyengén hivesítő, ofzlató, 's lágyító szereket kell könnyü has-hajtókkal egybe kötve adni. Lásd Nro. 100—101. mellyekre ha a' fájdalom nem távoznék, a' hólyag huzó flastromok lesznek segítségül.

Hát

Hát ha a' gyuladás evesedni készül? Minden móddal annak érlelését kell siettetni, és azután a' kifakadáft ki felé munkálni. Belől mézzel vegyétett savót, selteri, avagy Luhátsovitzi vizet téjjel kell adni. *) Egyébbiránt pedig a' környülállásokhoz alkalmaztatva már Islándiai Mohával, már kinával kell gyógyítani.

Az ezekkel a' gyuladásokkal igen közönséges has-menéft megorvosolya az Arabiai gumma, a' fálep gyökérből készült főtt viz, az árpa, és ris kása lév, és az opium. Ezeket orvosságba, avagy all-lövelésekbe is lehet adni.

Életrend. Az életrend semmi különöft nem keres; egyedül, hogy a' meggyógyulás után még jó ideig nyúl börrrel, avagy más
me-

*) Morvában a' Méltóságos Gróf Serinj Lubátsovitz nevezetü Uradalmában nébány esztendőök előtt találtott értzes viz ama' világ előtt esméretes Selteri értzes vizhez mind erköltsre, mind erőre tellyességgel hasonlít. Ez minthogy nem jön annyi vízfontagságok közt, annyiba ditséretesbb, bogy kevesebb költséggel, és a' megvesztegettetés' gyanújától menttebbek jutunk hozzá.

meleg ruhával kelletik a' haft a' meghűtés-
től őrizni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 100.

Végy: tizenkét grán sá-
lep gyökeret. Főzd elegendő
vizben fél óráig, azután ol-
vaszsz-el három lat Mannát,
egy lat tsudálatos söt, fél
könting salitromot. Szűrj-le
egy megszelyt; adgy hoz-
zá két lat fejer málvá Syru-
pot. Egyelitsd öszve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában fél
findsiányit.

Nro. 101.

Végy: egy lat fejer mál-
vá gyökeret, két lat tisztí-
tott nyers úrpát, négy lat
aszaltt szilvát, fél lat tisztí-
tított bor követ, egy lat sok
basznu söt, egyelitsd öszve,
's főzd elegendő vizben fél
óráig; szűrj-le egy megsz-
szelyt;

Nro. 100.

℞. Rad. salep. gr. duodecim.
coque s. q. p. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
deinde dissolve.
Mann. calabr. Unc. un.
sem.
sal. mir. gl. Unc. sem.
Nitr. pur. dr. sem.
Colat. libr. un.
adde
Syrup. alth. Unc. un.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 va-
sculo.

Nro. 101.

℞. Rad. alth. Unc. sem.
Hord. mund. Unc. un.
Prunor. exsicc. Unc.
duas.
Crem. tartar. dr. duas.
sal. polych. Unc. sem.
m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Co-

<p><i>szelyt; adgy bozzá két lat</i> <i>Manna Syrupot. Egyelitsd</i> <i>űszve, 's adgy-bé minden 2-</i> <i>dik órában fél findsiányit.</i></p>	<p>Colat. libr. un. adde. Syr. Mannat. Unc. un. in. d. oi. 2. hor. 1/2 va- sculo.</p>
---	--

A VESE-GYULADÁS RÓL.

De Nephritide.

A *Vese-gyuladás* kinyilatkoztatja magát a vesék környékében lévő állandós, égő-fájással, melly a pürüszentés, hurut, avagy egyéb akárminő megrázódására a testnek nagyobbodik; szinte az ágy melegségétől is nő.

Okai. Hajlandók a vese-gyuladásra a vérmes temperamentumuak, kik a szokott érvágásokat elmulattyák, vagy kiknél a folyó arany-ér megrekedett. Okozhattya pedig minden, valami a veséket izgattya, nyomja, megrázza, és sérti; következésképen a külső erőltetések, az esés, vagy ütés a vese tájra, hosszszas hanyat fekvés, nagyon izgató vizeltető orvosságok, 's más egyebek, mellyek a vért nagyobb erővel a vesékbe hajtyák; ugymint: az erős lovaglás, töretlen útakon tett kotsizás



zás, szaladás, ugrálás, és tántz; oldaltsont törés, sebek, szomszéd daganatok, és tályogok, mellyek a' veséket nyomják; a' vesékben félszkeltt geleszták; mindenek előtt pedig a' vesékben heverő kő, és az innénd szármozott vese-görts; végre a' közönséges gyuladozó hideget gerjesztő okokon kívül, minden, valami a' vizelletet a' vizellő tsatornákon által nem eresztí. Ezek mind elégséges okai a' vese gyuladásnak.

A' *vese-gyuladás* mind a' két vesékben egyszersemind kezdődhetik, de közönségesen csak az egyikben, még pedig leggyakrabban a' bal vesében tapasztalhatni.

Kezdeté. Kezdődik a' közönséges gyuladozó hideggel, melly hol megelőzi, hol követi, hol pedig vele a' gyuladással üt-bé. A' vesék táját méllyen az ágyékokban, vagy is vékonyokban, a' hol a' vesék fekszenek valami állandón égető, 's nyilalló fájás fogja-el, melly minden megrázódásra öregbedik. Ha ez a' fájás leereszkedik a' hügy tsatornák' hoszfzába egész a' hügy hólyagig, akkor a' beteg a' külső nyomást könnyebben állá ugyan el, de a' vizellés anny-



nyival nehezebb, sőt sokszor lehetetlen. A' fekvés hanyat könnyebben esik, a' vizellet nagyon veres, és tüzes, többszer vérrel vegyett, ha csak a' görts hozzá nem adgya magát, a' mikor a' vizellet inkább a' tífza vizhez hasonló. A' has megpuffad, 's megfzorul haszontalan erőltetéssel; az azon a' felén lévő tők, a' hol a' vese gyuladott, fáj, és visszfa vonnya magát, kivált ha a' gyuladás a' vesében termett költől származott. Émelgés, okadás, szünetlen böfögés, kolikás fájások, és a' tzomb 'sibbadás a' leg kelletlenebb vendégek. A' fájáshoz, és görtshez magát alkalmaztató ér-szökés változó: mennél inkább dühöskednek ezek, annál kisebb, reszketőbb, és elfujtottabb az ér-szökés. A' külső tagok elhülnek, és a' beteg efze nélkül beszél.

Kimenetele. A' most elszámálttakhól kiválsodik, hogy a' vese-gyuladás mindenkor súlyós, és veszedelmes betegség; mindazonáltal külömbséget kell tenni a' keményebb, és szelidebb vese-gyuladás közt: ez nem annyira veszedelmes, és csak az inas-
husokban tartózkodik; a' megrekedt arany-



ér folyás jobhára gerjesztő oka. De a' keményebb vese-gyuladás is, ha idein korán orvosoltatik, tsak hamar távozik, 's meggyógyúl. Ellenben a' késő, és helytelen orvoslásra: vagy más nyavalyába vetkőzik-által, vagy halállal végződik.

Orvoslása. A' vese-gyuladásnak orvoslását érvágásokkal, és a' fájó helynek köpölyezésével kell kezdeni; azután meleg, nedves, lágyító kötéseket kell rakni, közben gyakor all-lövelléseket kell adni. Lásd Nro. 102—103. végre a' vég-belet is meg kell piótzázní.

Belső orvosságúl fzolgálnak mind azok, mellyek az egyébbi gyuladásokban az ő hivesítő, gyengén ofzlató, 's lágyító erejéről ditsértettek. Lásd azokat; és Nro. 104.

Ha a' gyuladás elofzlódik, közönségesen sok sűrű, némellykor véres, vagy genyetség formájú vizellettel történik-meg; mellyre a' fájás, a' hideglelés, és a' többi történetek tsak hamar elfogynak. Az egész testen egyenlön kiütött veréték, a' folyó arany-ér, néha az akkor jövő hó-szám is a' gyuladást öldöklő üresítések közé szám-látatnak. A'



A' hólyag-huzó flastrom, ha talán szük-séges vólna, tsak addig hagyattassék a' szenvedő helyen, még a' bőrt megveresíti, ne talántán belőle valami bézfivárkodgyék, és a' veséket izgassa. Ez okból kell itten a' salitromot, és a' többi közép sókat is kerülni, mivel a' veséket izgatni szokták; holott itten minden veséket izgató szerek ártalmasak.

A' vesékben termett kötől okoztatott gyuladást az olajos Emulsiokon, lágyító, görtsöt szüntető kötéseken, lágyító feredőken, és all-lövelléseken kívül alig lesz valami más, a' mi szüntesse, a' mi a' követ elmozdítsa. Lásd Nro. 105—106—107.

A' vesék főkép' hajlandók az evesedésre. Ha azért a' ditsértt orvosságokra a' gyuladás meg nem szünik, a' fájás azomban minden előre ment okok nélkül véletlen tsilapodik, közben új borzadásokat, és a' szenvedő félen valami szokatlan nehézséget, feszülést, és lüttetést érez a' beteg; bizonyos az evesedés. Az év azután vagy a' vizellettal ürül-ki a' vesékből, vagy a' bőr felé kifakad, vagy bele szakad a' has üregbe; igen igen ritkán fakad a' belekbe.

Mihelyt észre venni az érlelést, azonnal elő kell venni a' meleg lágyító, 's érlelő szereket, Nro. 108. mellyekre, ha az év a' vizelettel elmegyén, a' mint többnyire szokott, akkor a' hideghez, és a' betegnek körülállásaihoz szabva a' peruviai fa héj, az Islándiai Moha savóval legfogantatosbbak. Ha pedig a' hideg egészen megtalált szünni, de a' genyetség tovább is csak folydogálna a' vizelettel, akkor az oltott méz-viz egy harmad rész édes téjjel, Nro. 109. és a' balsamokból készített orvosságok Nro. 110. leghafznosabban adatattnak.

A' vese-tályognak ki felé, az az: a' bőr felé való kidagadását mentől előbb ki kell fakasztani, ne talántán a' tovább elzártt év megtsipősedjék, a' veséket által egye, 's halálos veszedelmet okozzon. Halálos a' tályog, ha a' has-üregbe fakad, 's oda önti a' genyetséget.

A' vesék ritkán mirigyessednek-meg, ha történnék, mivel az erősebb izgató szerekre gonoszak a' következesek, a' gyenge enyhítő szereken kívül nem igen kell mást javasolni. A' vesék' mirigyessedését meg lehet ab-



abból tudni, hogy a' fájdalom, és a' hideg-
lelés megszűntenek, noha sem elfozláft, sem
evesedéft nem lehetet tapasztalni; sokszor
meg is lehet fogni a' mirigyos keménységet.

A' *fenét* hiven kijelentik: a' hirtelen el-
tűnő fájdalom, a' külső tagok' eljegesülé-
se, a' gyöngyös hideg veréték, a' kitsiny,
szapora ér-szökés; a' tsuklás, és állandós o-
kádás, a' barna, feketés, göröngyös vérrel
egyeledett szörnyű hüdös vizellet, vagy tel-
lyes elfogása. A' ganajlat a' betegnek tud-
ta nélkül megyen-el; ájúl, eszelődik, és in-
rángatódásokat szenved, méglen az irgal-
matlan halál rajta nem könyörül.

Életrend. Az életrend a' más gyuladá-
soknál ditsértt hasznos', és foganatosokon ki-
vül egyebet nem kíván, tsak hogy a' me-
leg-ágyot tiltya, a' többszeri felüléft pedig,
hogy helye meghivesüllyen a' betegnek, a-
jánla.

R E T Z E P T E K.

Nro. 102.

Végy: fél font görög szét-
na mag lisztet; annyi len-mag
lisztet; egy font lágyító f:

ve-

Nro. 102.

℞. Farin. sem.foen. graec.
— — Lin. aa libr.
sem.
Spec.



veket, vagdald öljve, 's fűzd
elegendő édes tejben lágy kö-
tésnek.

Nro. 103.

Végy: két könting len-
magot, annyi sárga répa ma-
got, törd-meg, 's fűzd ele-
gendő vízben egy fertályig;
szűrj-le fél megszűzelyt, 's
adgy hozzá nyolcz lat len-
mag olajt. Egyelitsd öljve
all-lövellésnek.

Nro. 104.

Végy: egy lat fejtér mál-
va gyökeret, bárom könting
len-magot. Vagdald, 's törd
öszve, főzd elegendő víz-
ben fél óráig, szűrj-le egy
megszűzelyt; adgy hozzá két
lat Szent János kenyér Sy-
rupot. Egyelitsd öszve, 's
adgy minden 2-dik órában fél
findsiányit.

Nro. 105.

Végy: egy tojás székét,
egy lat mondola olajt; egye-
litsd

Spec. Emoll. p catapl. libr:
un.
coque s. q. Lact. in form.
cataplasma.

Nro. 103.

℞. sem. lin.
— daucor. aa dr. duas.
levit. contus. coque s. q.
Aqu. font. p 1/4 hor.
Colat. libr. sem.
adde
ol. sem. Lin. Unc. quat-
uor.

m. d. p Enemate.

Nro. 104.

℞. Rad. alth. Unc. sem.
sem. lin. dr. tres.
c. c. m. coque s. q. Aqu.
font p 1/3 hor.
Colat. libr. un.
adde
Syr. diacod. Unc. un.
m. d. oi 2. hor. 1/2 va-
sculo.

Nro. 105.

℞. Vitell. ovor. Nro. un.
ol. amygdal. Unc. sem.
bene



litsd öszve, 's adgy hozzá
bárom lat Szent János ke-
nyér Syrupot; két könting
kender-magból, és egy lat é-
des mondolából készültt mon-
dola tejet másfél megszelyt.
Egyelitsd öszve, 's adgy min-
den órában fél findsiányit.

Nro. 106.

Végy: fél font beléndfű
levelet, négy marék széksű
virágot, egy font lágyító fü-
veket, vagdald öszve, 's főzd
elegendő édes tejben lágy kö-
tésnek.

Nro. 107.

Végy: nyoltz lat len-mag
olajt, bat lat arabiai gumma
nyálkát. Egyelitsd öszve all-
lövellésnek.

Nro. 108.

Végy: egy font len-mag
lisztet; nyoltz lat len-mag
olajt, bat lat szappant. E-
gyelitsd öszve, főzd ele-
gendő⁴ tejben lágy kötésnek.

bene subact. adde.
Syr. diacod. Unc. un.
sem.

Emuls. amygdal.
ex sem. Cannab. dr. duab.
— Amygd. Une. sem.
l. a. parat. libr. un. sem.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 106.

Hy. Fol. hyosciam. libr. sem.
fl. cham. V. man. quat-
u or.
Spec. Emoll. p. Catapl.
libr. un.
c. m. coque s. q. Lact. in
form. Cataplas. d. u.

Nro. 107.

Hy. ol. sem. lin. Unc. quatu.
Mucilag. gum. arab.
Unc. tres.
m. d. p. Enemate.

Nro. 108.

Hy. Farin. sem. lin. libr. un.
ol. sem. lin. Unc. quatu.
Sapon. lotric. Unc. tres.
m. coque s. q. Lact. in form.
catapl.

Nro.



Nro. 109.

Végy: egy mefzfzely me-
szes vizet; nyoltz lat édes
tejet. Egyelitsd öszve, 's
adgy minden 2-dik órában fél
findsiányit,

Nro. 110.

Végy: két könting myr-
bát, annyi gálbán gunmit;
három könting édes gyökér ki-
vonást; peruviai balsammal tsi-
nálj belőlek három gránnyi
pilulákat; adgy-hé napjában
még szer, mindenkor hármat;
's igyék veá egy kávé's find-
sia apró bojtörján, és aran-
veszfzö fából készített ber-
batét.

Nro. 109.

R. Aqu. Calc. viv. libr. un.
Lact. vaccin. recent.
Unc. quatu.
m. d. oi. 2. hor. 1/2. vasculo.

Nro. 110.

R. Myrrh. elect.
Gum. galban. aa.dr.duas.
Extr. liquirit. dr. tres.
Balsam. peruv. q. s. f
U. a. pillul. gr. trium.
d. 4ter de die Nro. tres.
superbibendo qualibet vi-
ce vasculum infus. Herb.
agrimon. et virg. aur. .

A HUGYOS HÓLYAG GYU- LADÁSRÓL.

De Cystitide.

A' hugyos-hólyag gyuladás kivalósodik
a' szemérem tájja körül lévő állandó, égő,
nyilalló fájdalomból, a' gyakor, de kevés,
tüzes vizzellettől, és a' hozzá járult közön-
sé-

séges gyuladózó hideglelésből, 's ennek történeteiből.

A' *hugyos hólyag gyuladás* ámbár sok okokból eredhet, még is ritkán látni; azért a' ritkább gyuladások közé való.

Okai. A' férjfiak hajlandóbbak a' *hugyos-hólyag gyuladásra*, hogy sem az Afzonyi Nem; azután gyakrabban az öregeknél, hogy sem az ifjagnál. Minden közönséges gyuladózó hideget gerjesztő ok, ha a' *hugyos-hólyagra* verődik, okozhattya a' *hugyos-hólyag gyuladást*; de közönségesen a' hólyagban heverő kövek, a' *hugyos-hólyagra* ereszkedett arany-ér, az erős, tsipős vizeltető szerek, mindenféle tsipős által-tételek; a' *hugynak* hosszabb vízfsza tartása, a' *szomszéd részek* gyuladása, 's megevesedése; a' *szülésben*, és *kő metzésben* történt megeröltetések, rázódások kivált tele hólyaggal; *hosszsan tartó hólyag görtsök*; 's több e'féliek szokták gerjeszteni.

Kezdeté. Kezdeté a' közönséges gyuladózó hideglelés, és a' *hugyos-hólyag* környékén támadott állandós, égő, nyilalló, fellelte érzékeny fájás, melly minden erőltetés-



tésre, és izgatásra nevededik. A' szemérem tsontok felett valami érzékeny daganat lázlik, a' vizelletre való erőltetés, melly éppen nem, vagy csak tseppenként megyen, majd kétségben ejti a' beteget. Az elment vizellet vagy éppen tiszta fejér, avagy nagyon veres, sűrű, nyulós, és véres genyetség forma seprüvel. Az émelgés, bőfögés, okadás, tsuklás, álmoság, és gyakran ájulások vég nélkül nyughatatlanittyák a' beteget; panaszkodik valami a' kis-husbandban, és a' hügy-tsatornáktul egész a' vesékig kiterült fájó feszülésről; az arany-ér kidagad, a' közép husbandban, és a' vég-bélben daganatot, fájást, és lüttetést érez; a' külső tagok eljegesülnek, az ér-szökés közönségesen kemény, feszült, noha serénységre alig külömböz néha az egésségestől.

Kimenetele. A' gyuladáshoz, és a' betegnek voltához szabva a' leirtt történetek majd szelidebbek, majd kegyetlenebbek; 's e'képp' kimenetele is a' nyavalyának hol jó reménységgel biztat, hol más nyavalyával fenyeget; avagy éppen halállal busit.

A' sok, vastag seprüvel bőv, enykes, hüdös vizellet: az egész testen egyenlön elterült közönséges verének, és folyó aranyér, jó reménységet adnak, ha a' daganat, a' fájás, és hideglelés általak szünnek, avagy, a' mi még jobb, egészen eltűnnek.

A' *mcg-evesedés* közönségesen szerentsétlen; mert nints a' hugy-hólyag körül egy szomszéd réfz is, a' hová a' genyetség bé nem furhatná magát, mellyhez képest sokféle nyavalyáknak szerzője, végre öldöklője. A' *meçfenesedés* halálos.

Orvoslása. Az *orvoslást* az érvágással kell kezdeni; mellyet a' környülállásokhoz szabva többszer is meg-kell nyitni; azután kell a' fájó helyre számosabb piótzákat rakni, és a' meleg, nedves, lágyító, 's ofzlató kötésekkel szorgalmatosan párolni. Lásd a' *Vese-gyuladásról* Nro. 106.

Belől a' gyenge hivesítő, 's hashajtó szereket; közönséges italul pedig a' gyengén hivesítő, lágyító, 's ofzlató fött vizet, vagy hig mondola tejet kell adni. Lásd Nro. 111—112—113. Nagyon fogatosak itt' a' gyakor lágyító all-lövellések, és az elégséges

ges

ges vér letsapolások után a' langyos feredők.

A' nagy fájdalmak között csak tseppenkint erőltetett, avagy egészen elrekedt vizelertet mentől előbb a' *hugy tsapolóval* lekell tsapolni, és mivel a' hirtelen letsapoláfi kemény fájdalmak szokták követni, csak halkan mennyen a' letsapolás végbe. A' letsapolás után a' betegnek nyilván való könnyebbségére fris len-mag olajt kevés opium kivonással kell langyosan a' hugy tsapolón által befetskendezni. Lásd Nro. 114. mellyre ama' nagy erőltetés enged, és ritkábban is jön visszsa.

Töbhnnyire valamint más nyavalyákban, ugy itt' is a' gerjesztő okot kikeresni az első, és főbb gond legyen, ha igaz, a' mint nints is külömben, hogy csak az gyógyít szereztsésen, ki a' nyavalyának okát kitálalni, azt azután megrontani tudgya. Például lehet az arany-értől okoztatott gyuladás, ezt a' gözelésen, és a' vég-hurkán végbe vitt piótzázáson kívül alig gyógyíttymeg más valami.

Mind' ezekkel a' hathatós szerekkel, ha az evesedést meg nem lehet gátolni, azt mentül előbb meg-kell értetni, és azután a' kifolyását könnyebbíteni; a' mit a' lágyító, és érlelő kötéseken kívül, (lásd a' *vese-gyuladásról* Nro. 106—109.) a' befetskendezések igen helyesen vizznek végbe. A' fájdalomnak, és a' hideglelésnek megszűnése után, a' mefzes viz harmad rész savóval, vagy édes téjjel, a' kina, avagy az Isländiai Moha fejezik-bé a' tökéletes megorvosláft.

A' hugyos-hólyagnak mirigyos megkeményedése ellen nints orvosság. Egyedül a' gyengén oldó, 's lágyító szerek, és a' langyos feredők tehetik a' nyomorultnak ügyét türrhetőbbé.

Életrend. A' *hugyos-hólyag gyuladás* más gyuladásoknak élet-rendén, és módján egészen megnyugszik, tsak a' beteg egyfzersmind ollyas eledelektől, és italoktól magát ójja, mellyeknek vizeltető erejek vagyon, és a' mellyek a' hugyos hólyagot izgattyák.



R E T Z E P T E K.

Nro. 111.

Végy: egy marék ökör-farkfí virágot, annyi fejtér málna virágot, egy lat édes gyökeret, három lat válofszott Mannát, két könting tsudálatos söt. Vagdald öfzve, 's minek-utánna felforrottak, vedd-el a' tűztől, tartsd befedett edényben egy fertályig; azután szűrj-le egy meszszelyt, adgy bozzá két lat fejtér málna Syrupot. Egyelitsd öfzve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 112.

Végy: fél könting sálep gyökeret, főzd elegendő vízben egy fertályig. Szűrj-le bárom meszszelyt, 's adgy bozzá hat lat tztrom-lév Syrupot. Egyelitsd öfzve, 's add itakül.

Nro. 113.

Végy: két lat édes mondolát, bufz keserit mondolát; há-

Nro. 111.

Rx. Fl. Verbasc.
— alth. az. Man. un.
Rad. liquirit. Unc. sem.
Mann. elect. Unc. un. sem.
sal. mir. Gl. dr. duas.
c. m. ebull. s. q. Aqu. ad moment.
deinde relinque in ferv. infus. vase. claus. p. 1/4 hor.
Colat. libr. un.
adde
Syr. alth. Unc. un.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 112.

Rx. Rad. salep. dr. sem.
coque s. q. Aqu. font.
p. 1/4 hor.
Colat. libr. trium.
adde
Syr. acetos. citr. Unc. tres.
m. d. p. potu. ord.

Nro. 113.

Rx. Amygdal. dulc. Unc. un.
— Amar. Nro. viginti. sem.



bárom lat dinnye magot, tri-
wálj mondola tejet bárom mefz-
szelyt, azután adgy bozzá
négy lat Szent János kenyér
Syrupot. Egyelitsd öfzve,
's add italúl.

Nro. 114.

Végy: nyoltz lat len-mag
olajt, öt grán vizes opium
kivonáft. Egyelitsd öfzve, 's
add bé-fetskendezni.

sem. melon. Unc. un.
sem.

f. 1. a. Emuls.

Colat. libr. trium.

adde

Syr. diacod. Unc. duas.

m. d. p. potu. ord.

Nro. 114.

z. Ol. sem. lin. Unc. quat-
uor.

Extr. opii aquos. gr.
quinque

m. d. p. Injectione.

'A' MÉH GYULADÁS RÓ L.

De Matritide.

A' szünetlen, kemény égető fájdalom
a' gyuladásnak közönséges jeleivel ott, a'
hol a' Méh fekszik, *Méh*, vagy is *Nádra gyu-
ladáft* mond:

Belső okok nélkül, és gyermek-ágyan
kívül igen ritkán láthatni *méh*, vagy is *Ná-
dra-gyuladáft*, de annyival gyakrabb a' szü-
lés alatt, és mindgyárt utánna az első öt
napokban, ritkán későbbben.



Okai. Legközönségesebb okai: a' helytelen vele bánás, a' nádra megsértés, a' nehéz, rend kívül való szülés, a' szülést siettető felette heves szerek, a' szemérem testnek meghütése, az akár mi okból visszamaradott gyermek-ágyos tisztulás, avagy ugyan a' nádrában visszamaradott nádra pogátsa, és darabos alutt vér; külső erőltetések, szörnyű okadások, gyermek vesztés, 's több hasonlók. Hát a' hirtelen megijedés, és a' kemény harag?

Kezdete. A' *Méh gyuladás* a' közönséges gyuladózó hidegteleléssel, és annak közönséges történeteivel szokott kezdődni, de azon kívül vagynak különös tulajdon történetei, mellyek mód nélkül külömbözők, 's álhatatlanok, a' mint tudniillik a' gyuladás vagy viselőst, vagy gyermek-ágyost, vagy pedig sem viselőst, sem gyermek-ágyost bánt-meg; és a' mint azután a' nádrának is egyik, vagy másik része, avagy az egész nádra meggyulad. Tegyük tsak, hogy a' gyuladás elől a' has felé lopja-meg a' nádrát, az egész fájdalom elől a' medentzében léfzen, az egész táj feszült, nagyon

érzékeny , és dagadt fog lenni; a' vizelés is több féle alkalmatlansággal fog végbe menni. Ha hátulsó fele gyuladott , akkor a' fájdalom inkább a' vég-bél felé terjed , és a' beteg vagy nagy has-szorulást , vagy ellenben has-menést szörnyü erőltetésekkel , és arany-ér dagadásokkal fog szenvedni. Ha a' nádrának feneke gyuladott-meg , akkor a' fájdalom felszolgál a' köldök felé , és olly szörnyü , hogy tsak nem minden legkissebb nyomítás türhetetlen; ekkor tsuklást , és okádást is tapasztalhatni. A' *nádra' nyak'* , és *nádra száj'* gyuladásban a' fájdalom leerezkedik a' medentze üregében , a' meggyuladott részek kemények , feszültek , szárazak , forrók , és valamennyire dagadtak , az éréntésre pedig felette fájók. A' mikor az egész nádra meggyuladott , akkor a' most elszámlált történeteken kívül , minthogy a' nádra sok más részekkel öszve vagyon kötve , még más több történeteket is láthatni; ugymint: émelgést , okádást , szem' gyuladást , reszketést , és más görtsös rángatásokat , száraz , néha szederjes nyelvet , tsuklást , szédelgést , fő-fájást , ájulásokat , esze-

lödéft, nehéz, alkalmatlan lélekzést, és nagy bádgyadságot; a' kis has megkeményedik, megfeszül; a' szemérem ajakak majd egyik, majd mind a' ketten feldagadnak, a' görts hol egyik, hol mind a' két lábokba szál. Hozzá verődik a' szünetlen vizelésre, és ganajlásra való erőltetés; a' nádra hüvelyből valami vereses, bűdös víz szivárog; a' beteg gyakran megborzad, kezei hidegek; akarattya ellen már sír, már nevet; a' hideglelés, a' mint a' nádra gyuladás a' szomszéd részekkel közlött, hol kitsiny, hol nagy; szóval: annyi, és olly változók, és különbözök a' nádra-gyuladásnak történetei, hogy valóságos volta' kitanulását egészen elnehezítik; tsak szerentse, hogy az orvoslásnak mindenkor a' gyuladás a' tárgya.

Kimenetele. Talán minden gyuladások között a' nádra-gyuladás leghajlandóbb a' *megvesedésre*, és *fensedésre*. Mindazonáltal, ha idein korán, 's annak rende szerint orvosoltatik; *egésségre* fordul külömbféle bíráló üresedések után; ugymint, közönséges izzadás után; a' nádra hüvelyből valami bűdös genyetség forma véres nedveség-



ségnek kifolyása után; sűrű vizellet, hószám, avagy arany-ér megindulása után. Ritkábban has-menéssel.

Más *nyavalyára*; ha el nem oszik, hanem megevesedik. Ekkor kimenetele kétséges; mert valamint jó, ha az év a' nádra hüvelyen kifolydogálhat; úgy, ha ki nem fakad; avagy a' szomszéd részekbe bele fakad, a' sok veszedelmekkel egybe kaptsoltt kimenetele végre közönségesen ugyan tsak halálos.

Következnék már az *orvoslás*; de ennek szerentsésbb folyamottya végett szükséges kettős igasságot előre botsájtani. Tudniillik: 1-*ször* hogy az orvoslás előtt a' gyuladást gerjesztő ok kikerestessék; minthogy vagynak olly gerjesztő okok, mellyek minden iparkodást megtzáfolnak, ha tsak előre el nem háríttatnak. Legyen például a' megholt magzattul, a' vízfzfa maradott nádra pogátsától, avagy a' megrothadt tsipös vértől, és más megvesztegetett nedvektől támadott *méh-gyuladás*; ha tsak amazok annak rende szerínt el nem szedetnek, a' rothadt tsipös-vér pedig, és a' más meg-

vesztegetett nedvek a' bífetskendezésekkel ki nem öblitettnek, hiú minden egyéb előre bótótott orvoslás.

2-szor. Ritka eset, hogy a' nádra gyuladás valóságos tífza gyuladás legyen, kivált a' gyermek-ágyosoknál, kik mások előtt erre hajlandóssak; azért megfontolván a' gyermek-ágyosnak terhben vólt lételét, mostani ereit, a' nyavalyának okát, és a' fájdalomnak nagyságát; azután megvizsgálván a' hideglelésnek vóltát, a' járvány nyavalyának természetét, 's indulattyát, 's egybe-vévén mind ezeket, ezek szerint kell az orvosláshoz fogni.

Ez a' kettős igasság útasíttya tehát az orvoslót, ez vitattya, hogy néha a' gyenge has-hajtók, néha a' fájdalmat enyhítők, és görts ellen valóok a' legalkalmasabb orvosságok; ez vitattya, hogy néha mind a' két félét öfzve kelletik kötni; valamint meg hogy sokszor érvágással kell a' gyógyítást kezdeni, mellyet meg máskor éppen kárhóztat; a' miért is annál fősvényebb legyen a' vér letsapolás, mennél bádgyottabb, érzékenyebb, és nádra-görtsösebb valaki, és

men-

mennél nyilvánabb az első útakban a' megvesztegetett epés, és rothadt undokság.

Orvoslása. Általában legyen a' beteg viselő, nem viselő, gyermek-ágyos, avagy nem; mennél bizonyosabb, és keményebb a' gyuladás, és az állandós nyilálló fájdalom a' közönséges gyuladózó hidegleléssel; mennél tellyesebb, nagyobb, 's keményebb az ér-fzőkés, mennél erősebb a' beteg, és mennél jobb a' vére; főkép', ha még a' gyermek-ágy', avagy a' hó-szám folyás is elfzorult, 's elrekedett, annyival fogatosbak lesznek a' hamar megrendelt ér-vágások, és piótzák; mellyeket a' szemérem hegyre, a' nagy szemérem ajakakra, és a' belső felekre a' tzomboknak kell rakni; ha csak a' vér már magától a' nádra hüvelyből nem folydogál.

Kivülről meleg nedves lágyító kötésekkel kell az egész hást, és szemérem környéket béborítani. Nro. 115. Lágyító gőzekkel, és langyos láb-feredökkel párolni; a' nádra hüvelyben pedig etzethől, vizből, és opiumból készített keverékbe mártott Spongyiát kell bédugni. Több izben a' lágyí-



gyító hífetskendezések, és az olajos all-lövellések nagy haszonnal adatnak. (Lásd a *vese-gyuladásról* Nro. 103—107.

A' belső orvosságok gyengén hivesítők', ofzlatók', lágyítók', és gyengén has-hajtók'ból legyenek mind addig, még az ér-szökés, a' hideglelés, és a' betegnek ereje az érvágást szükségesnek teszik. Lásd Nro. 116.

Ezekre ha az ér-szökés, és a' hideglelés alább hagytak ugyan, de a' görtsös fájdalmak továbbá is küzködők, a' külső szereknek állandós folytatásával belől a' lágyító nyálkás, 's olajos szerekhez opiumot kell adni. Lásd Nro. 117—118. mellyekre az erőltetés, az okádás, és az elbádgyasztó hasmenés is, ha vólt, megszűnik. Ugyan ekkor a' hasra tett hólyag-huzó flastromnak is nagy hasznát tapasztalhatni.

Tsak hogy az evesedésre egyébbiránt is nagyon hajlandó nádra gyuladás sokszor minden iparkodás mellett is megevesedik, és többszer elég későn, husz, és több napok mulva. Valamik más gyuladott tagok' megevesedésénél mondattak, mind azok itt' ujjolag elő fordulnak; lásd azért a' külső,

és belső lágyító, 's érlelő szereket a' *tüdőgyuladásról* Nro. 64—66. az *oldal-nyílalásról* Nro. 73—79.

Meg-lehet az érlelést tulajdon jeleiből esmérni: tudniillik az állandó gyuladózó hideglelés változó borzadásokkal alább hagyó hideglelésbe öltözkedik, az állandó égő fájdalom valamennyire alább hágy, és a' beteg a' kis hasnak tapasztalhatóbb duzzadásával valóságos lüttetésről panaszolkodik, melyekre azután a' formált tályog vagy a' fzműzéd részekbe bele fakad, a' mi mindenkor veszedelmes; vagy a' nádra hüvelyen kifolydogál; melly kifolydogálást azután langyos, lágyító hífetskendezésekkel kell sürgetni, minthogy sokszor a' még ki nem fakadott tályog is illetén fetskendezésekre kifakad.

Minekutánna a' gyuladás elmúlt; az erőnek meggyűjtésére, és a' nyavalyának tellyes öldöklésére a' gyengén tápláló, 's erősítő szerek: a' kina, az oltott méz-es-viz téjjel, 's több e'féliek legfogatosbbak.

A' *Nádra-mirigynek*, és *Rákfenének* gyógyítása fejében sokféle szerek javasol-



tatnak; legtanátosabb minden erősebb izgató, 's feloldó szerektől őrizkedni, és ilyen kényes esetet inkább nagyobb tapasztalású orvosra bízni.

Életrend. A' többi gyuladásokban szabott rend-tartás az ételben, és italban itt is megmarad; csak a' fekvésben a' beteg, ha könnyen meg-lehet, a' medentzével magosabbban feküdjék, a' meghűtéstől őrizkedjék, és a' rendetlen elmehéli indulatokat, ha valahol, itten főképp' zabolázza.

R E T Z E P T E K.

Nro. 115.

Végy: fél font löbere fűvet, annyi székfű virágot; egy font beléndfű levelet; tizenbat lat görög széna-mag lisztet; vagdald öszve, 's főzd elegendő téjben lágy kötésnek.

Nro. 116.

Végy: tizenöt grán sálep gyökeret, főzd elegendő

viz-

Nro. 115.

rx. Herb. melilot.
fl. chamom. aa. libr. sem.
fol. hyosciam. libr. un.
farin. sem. foen. graec.
Unc, octo.
c. m. coque s. q. Lact.
in form. Cataplasma. d. u.

Nro. 116.

rx. Rad. salep. gr. quindecim.

co-

vizben egy fertályig, azután olvasz-el benne három lat válozított mannát, egy könting salitromot, két könting tsudálatos sót, annyi oltbató bor követ; szűrj-le egy meszszelyt, 's adgy bozzá két lat tsitrom-lév Syrupot. Egylitsd öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiányit.

Nro. 117.

Végy: barmintz grán sálep gyökeret, főzd elegendő vizben egy fertályig; szűrj-le másfél meszszelyt, 's adgy bozzá egy grán opiumot; bárom lat Manna Syrupot. Egylitsd öszve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 118.

Végy: másfél meszszely mondola tejet; adgy bozzá bárom lat Szent János kenyer

coque s. q. Aqu. font. p. 1/4 hor.

deinde dissolve.

Mann. elect. Un̄. un. sem.

Nitr. pur. dr. un.

sal. mir. Gl.

crem. tartar. solub. aa.

dr. duas.

Colat. libr. un.

adde

Syr. acetos. citr. Une. un.

m. d. oi. 2. hor. uno. vasculo.

Nro. 117.

R. Rad. salep. dr. sem.

coque s. q. Aqu. font.

p. 1/4 hor.

Colat. libr. un. sem.

adde

Opii pur. gr. unum.

Syr. Mannat. Une. un.

sem.

m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 118.

R. Emuls. amygdal. libr.

un. sem.

adde.

Syr.



nyér Syrupot. Egyelitsd öfz- | Syr.diacod. Unc.un.sem.
ve, 's adgy minden 2-dik ó- | m. d. oi. 2. hor.uno vasculo.
rában egy findsiával.

A' TÖKÖK-GYULADÁSÁRÓL.

De Orchitide.

A' nyavalya, mellyben a' tökök megtüzesülnek, *Tök-gyuladásnak* neveztetik.

Kezdetén közönségesen tsak az egyik tüzesül-meg, bátor mind a' kettőt is egy-szersmind megfzökheti a' gyuladás. Néha elein tsak a' tökök' toldalékja gyulad-meg, azután dagad, és tüzesül-meg a' tök.

Okai. Minden külső erőszak, 's majd ebből, majd egyébből következett tök-zatskónak vér-eres szakadása, és viz-fzakadása, akárminő tsipős nedveknek oda lett által tétele; a' vizellő tsöben megakadott kő; éles, tsipős befetskendezések; kő kimetzés, és több ilyen a' vizellő útnak, és a' mag-sinóroknak nyavalyái, a' tök-gyuladásnak gerjesztő okai.

Kezdete. A' tökök vagy egyik, vagy mind a' kettő fájdalmasan feldagadnak, 's megtüzesülnek; a' fájdalom elfuttya a' fzo-

széd részeket, még a' tzombokba, és a' ke-
refzt tsontha is bele erezkedik; a' tapoga-
tásra szörnyű a' fájdalom, a' beteg meg sem
mozdulhat nagy érzékeny fájdalom nélkül,
kivált állani nehéz néki; éjjel nappal nyug-
hatatlankodik: az émelgés, ájulások, és o-
kádások hozzá szövetkeznek, a' mint a' gyu-
ladás több szomszéd részekre kiterült, és
a' közönséges gyuladózó hideg az ő törté-
neteivel szelidebb, avagy irgalmatlanabb.

Kimenetele. A' tökök igen ritkán eve-
sednek-meg, közönségesen elfozlik a' gyu-
ladás; avagy ha idein korán nem orvo-
soltatik: *megmirigyessednek*; vagy a' tök-
zatskó *has szakadást* szenved. A' miri-
gyesedett tökök néha azután megrákfene-
sednek.

Orvoslása. Valamint más gyuladásnál,
úgy itten is, a' mint a' gyuladás, a' gyu-
ladoxó hideglelés, és a' többi történetek sze-
lidebbek, avagy keményebbek, a' szerint
intéztetik a' több, vagy kevesebb vér bo-
tsátás; melly után a' szemérem hegyet, a'
tzombok belső felét, és a' tök-zatskót kell
megpiótzázni, és len-magból, bürökből, és
opi-

opiumból tsinált kötésekkel az egész tők-zatskót párolni. Lásd Nro. 119. Éjtszakára a' kötések helyett flastrommal Nro. 120. kell befedni. A' flastrom hõrre kenetik, meleg vízzel megnedvesítetik, 's úgy köttetik a' tők-zatskóra.

Belõl, ha az elsõ utak nem tiszták, ki-kell gyenge hivesítõ, lágyító, 's has-hajtó szerekkel azokat öblögetni, sõtt ha okádtató találatnék szükségesnek, bizton kell adni; mert tapasztalt igazság, hogy az okádtató szerek az ofzlatáft segítik. Szóval: mindenkor ugy kell az orvosláft intézni, hogy a' gerjesztõ okok megjobbuljanak, avagy megrontassanak, és kimozdítottassanak. Ugy p. o. a' külsõ erõszak után esett *tök-gyuladás* az elegendõ vér letsapolások után leg-hamarébb megtikkad a' hideg párolásokra, és az ólom szerekre; mellyekre, ha a' meghütéstõl, avagy valami által tételtõl kezdõdött volna a' gyuladás, bizonyosan dühös-kednék, és tsak a' meleg száraz ofzlató szerekre, lásd Nro. 121. láb-feredõkre, és belõl a' tzombokra tett hólyag-huzó flastromok után szelídülne, 's távoznék.



Ezután a' szorgalmatos gondviselés után is megtörténik, hogy a' *tök-gyuladás* megevesedik. A' lágyító, 's érlelő szerek siettetik az érlelést. Mihelyt megérett, ki kell a' tályogot metzeni, és mint kinyitlt tályogot orvosolni. Lásd a' *tüdő-gyuladás-ról* Nro. 64—66. az *oldal-nyilallásról* Nro. 73—74.

A' kemény mirigyét talán jobb nem bántani, ne talántán az izgatással megrák-fenesedjék.

Jó, hogy a' meggyuladott tökök nem könnyen fenesednek-meg; a' mi, ha még is történik, halálos.

Életrend. A' *Tök-gyuladás* a' gyuladásoknak közönségesen javasolt élete rendén kívül azt az egyet ajánlja még, hogy a' beteg, minekutánna már meggyógyúlt, még jó ideig tsendes, nyugodalmas életet tartson; külömben a' gyuladás igen könnyen vízfíza tér, és annak utánna vefzedelmesbb.

R E T Z E P T E K.

Nro. 119.

Nro. 119.

Vég: Len-mag lisztet, | R_x, Farin. sem. Lin.
bürket, és belénd fílvet, min- | Herb. Cicut.
de- |

Herb.



denikből egy fontot; vagdald
 össze; főzd elegendő édes
 tejben lágy kötésnek, azután
 adgy hozzá fél könting opiu-
 mot. Egyelítsd össze lágy
 kötésnek.

Nro. 120.

Végy: Egy lat bürök ki-
 vonást; két könting belénd fű
 kivonást, ugyan annyi opium
 kivonást. Egyelítsd össze fla-
 sromnak.

Nro. 121.

Végy: székfű virágból,
 bodza virágból, görög szé-
 na magból tsinált lisztet, min-
 denikből fél fontot, három
 könting felolvasztott kánsfort.
 Egyelítsd össze, 's add szá-
 raz kötésnek.

Herb. hyosciam. aa. libr.
 un.

c. m. copue s. q. Lact. in
 form. Cataplasma.

deinde adde.

Opii pur. dr. sem.

m. d. p. Cataplasmate.

Nro. 120.

℞. Extr. Ciut. Unc. sem.

— hyosciam.

— Thebaic. aa. dr.
 duas.

malax. d. u.

Nro. 121.

℞. Farin. fl. chamom.

— — samb.

— sem. foen. groec. aa.
 libr. sem.

Camphor. stae. dr. tres.

m. d. Spec. p. fomentaoe.

'A' VIZELLŐ TSÖNEK GYULADÁ- SÁRÓL.

De Urethrae inflammatione.

'A' vizellő tsönek belső hárttyája, és
 ikrás husai leginkább hajlandók a' gyuladás-
 ra

ra. Kezdődik többnyire kitsiny helyen, azután kiterjed az egész vizellő tsön, úgy, hogy még a' barlangos testekbe-is béhat; mellyek annakutánna feldagadnak, 's megkeménykednek.

Okai. A' vizellő tsőnek gyuladása közönségesen frantzós nyavalyának következése; de a' vizellő tsőben megakadott köttől is származhatik: úgy a' külső erőszakos okoktól, külömbféle tsipős nedvességeknek oda tételétől, az erős vizeltető szerektől, és arany-értől, a' huyos-hőlyagnak gyuladásától is, ha a' gyuladás egészen oda erefzkedik.

Kezdeté. Égetve, 's felfűlve kezdődik a' vizellő tsőnek gyuladása; a' vizellés gyakrabban erőltetések után, és akkor is irgalmatlan fájdalmak közt, mellyek az éréntésre megnevekednek, megyen véghez. A' vizellő tsön valami már higgabb, mar sükeresbb matéria folydogál; az ágyék ikrás husok megdagadnak, és ha a' gyuladás nagyobb, a' fájdalom a' tökökbe, és a' többi szomszéd részekbe is leerefzkedik. Illyenkor a' gyuladózó hideg is jelen vagyon.

Ki-



Kimenetele. Minthogy a' vizellő tső-gyuladásnak kimenetelei egygyek más tagok' gyuladásainak kimeneteleivel, bizonyos, hogy hol egészségre, hol más nyavalyára fordul; de halált is hozhat.

Orvoslása. Ha a' vizellő-tső gyuladás nagy, érvágással kell az orvosláft kezdeni; külömben a' piótzázás is elegendő. Azután mind belől, mind kívül a' sok enyhítő, hivesítő, 's lágyító szereket kell elő venni; a' sok főtt vizeket, és mondolából, dinnye magból, 's egyéb hivesítő magokból sajtolt tejet Nro. 122. kell közönséges italul adni, hogy a' vizelletnek tsipössége mentől előbb leron-tassék. Felette jók itt' a' lágyító, 's enyhítő meleg nedves kötések, és all-lövellések is; de mindenek felett a' szenvedő tagnak langyos téjben feresztése, és a' Nro. 123. alatt kitett szernek gyakrabbb befetskendezése. A' főtt vizeket, a' lágyító, 's enyhítő kötéseket, és az all-lövelléseket lásd az *oldal-nyilallásról*: Nro. 73—74—75. az *ágyék-hártya gyuladásról*: Nro. 81. a' *máj-gyuladásról* Nro. 82—83. a' *gyomor-gyuladásról*: Nro. 88—89—90.

Ha a' beteg külömben is nagyon érzékeny, és a' fájdalom éppen irgalmatlan, akkor a' számlált szereket opiummal adni leg-hatásosabb; még a' közönséges italúl adott mondola téj közé is ilyenkor kevés opiumot keverni igen jó, és a' befetskendezéseket, minthogy a' szörnyü fájdalom miatt ki nem álhattyá a' beteg, egészen félben kell hagyni, és tsúpán tsak a' párolásokkal kell győzni.

Mind ezek után ha megtalál evesedni a' vizellő-tső, az év több felé nyit magának útat, a' mellyen azután a' vizellet is kifolydogál. Ezeket a' rendetlen útakat kívülől ugy, mint más sebet kell gyógyítani, belől pedig ugyan azok' a' szerek használának, mellyekre más tályogok gyógyulnak.

Ezzel az alkalmatossággal megesik többszer, hogy a' vizellő-tső egy vagy több helyeken nagyobbban megdagad, 's türege szűkebb lesz, a' honnénd azután következik, hogy a' beteg nehezebben vizell. Ha pedig megfzorúl, 's meggyül ottan a' vizellet, kítágíttya a' tsőt, és valóságos zatskót csinál, melly azután ujja meggyulad, 's megeve-



sedik; mellynek majd erre, majd amarra a' részre való kiöntése a' betegnek sokszor halálos.

Eletrend. Az életrend, a' más gyuladásokban javasoltakkal tellyesen megelegszik, tsak távoztassa-el a' beteg azokat is, a' mik a' tagot nyomják, hevítik, 's izgattyák.

Vólnának még számos apróbb tagoknak gyuladásai, mellyeket különösen festeni mintegy szükségtelen azért, hogy a' leírtt főbb tagoknak gyuladásaiból azoknak vóltát, kimenetelét, 's orvoslását könnyű arányozni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 122.

Végy: bárom könting tökmagot, annyi dinnye magot, ugyan annyi kender magot, két lat mondolát, tsináljmondola tejet belőlek; szűrj-le két mezfűzelyt, azután adgy hozzá bárom lat Szent János kenyér Syrupot. Egyelisd öfzve, 's add közönséges italul.

Nro. 122.

R. sem. Cucurbit.
— melon.
— Cannab.aa.dr.tres.
Amygdal. dulc. Unc. un.
m. f. l. a. Emuls.
colat. libr. duar.
adde.
Syr. diacod. Unc. un. sem.
m. d. p. pom. ord.

Nro.

Nro. 123.

Végy: két lat len-magot, főzd eleget ő vizben egy ser-
tályig, szűrij-le tíz latot, 's
adgy bozzá tíz grán opiumot.
Egyelítsd öszve, 's add bé-
fetskendezni.

Nro. 123.

Rx. sem. lin. levit. contus.
Unc. un.
coque s. q. Aqu. p. 1/4 hor.
Colat. Unc. quinque.
adde.
opii pur. gr. decem.
m. d. p. Injectione.

A Z E P E H I D E G R Ö L.

De biliosa Febre.

Az állandó, de alább hagyó hideglelés, melly valami megvesztegetett epés tsipőségtől gerjesztetik, *Epe-hidegnek* hivattatik.

Szármozik tehát aze *pe-hideg* a' megromlott, ártalmas, tsipős epés nedvektől, mellyekkel az első utak, tudniillik a' gyomor, és belek, azután a' vér, és a' többi nedvek megtöltve a' vér forgáft sebesebbé teszik, és az egész természetet magok ellen fellázíttyák. Nem pedig ugy, mint a' *gyuladózó hideg*, mellynek létele a' vastag, sükeres, forró vérből, az erős feszültt, kemény elrekedt erekből, és az innénd szármozott akadályokból magyaráztatik.



Felosztása. Az *epe-hidegnek* közönséges uralkodó ideje a' nedves majd lágy meleg, majd hives tavasz, és az ősz. De ha kedvez neki az idő, egész esztendőben is vagy magánosan, vagy az akkori járvány nyavalyákkal egybe fűzve láthatni. Im' az *epe-hidegnek'* első felosztása, tudniillik: a' magános *tiszta epe-hidegre*, melly semmi féle nyavalyával nints őszve szerkézve, és a' más hidegleléssel őszve *szökött epe - hidegre*; melly a' gyuladózó, a' rothadt, 's egyéb hideglelésekkel őszve szövetkezhetik; a' mi is annyira szokása, hogy tsak nem természet.

Mind a' *tiszta*, mind pedig a' más hidegleléssel őszve *szökött epe-hideg* vagy az egész testet egyenlőn elfuttya, a' nélkül, hogy valami tag különösen sértődgyék; vagy hozzá ütközik valami akár belső, akár külső tagnak különös megsértése; p. o. máj, gyomor, vagy tüdő gyuladás, 's a' t. Akkor *közönséges epe-hidegnek* neveztetik; ekkor pedig a' hajos tagnak megnevezésével jelentetik-ki a' közönséges Epe-hideg. Ez *második felosztása* az *epe-hidegnek*. Mind a' kettőt tudni nagyon szükséges.

Okai. Következendők a' főbb okok, mellyek epe-hideget okozhatnak, avagy legalább alkalmatosságot reá nyujthatnak: A' meleg, száraz idő, melly a' nedveket sükeresíti, és így a' testet általlyában gyengébbé, és a' romlásra készfzebbé teszi; azért látni is, hogy a' meleg tartományokban az epe-hideg mind közönségesbb, mind veszedelmesbb. A' meleg nedves idő; avagy a' meleg napokra következő hives éjtzakák, és a' mofsáros, vizenyös helyek. Bizonyos nyavalyák, mellyek már előbb a' testbenvalának; alig is vagyon ollyas nyavalya, melly az epe-hidegnél örömeftebb, 's könnyebben másokhoz szegödgyék. Azon fellyül vagynak olly természetűek, kiknek az epe nyavalyákra különös hajlandóságok vagyon, olyanok a' sovány, száraz testűek, a' sárgás, vagy fekete sárga színűek, kik sükeres, tsipös nedvekkel bővelkednek. Az hivatalnak, és foglalatosságoknak szoros élet-rende, melly még azokat sem kémelli-meg, kiknek egyébbiránt nem igen nagy a' hajlandóságok az epés nyavalyákra. A' nehezen emészthető, rothadni indult tsipös, 'si-

ros, hevítő, fűszerzamos ételek, a' sok hevítő, részegítő, 's vért sükerítő italok; a' nagyon fárasztó, 's erőtlenítő kézi munkák, kivált ha szabad ég alatt nagy melegben tetetnek, 's utánnak a' teft vagy hivesítő italok, vagy hideg feredők, vagy estvéli hives levegő által hirtelen meghül. Végre a' mértékletlen élet, és rendetlen elmebéli indulatok. 's a' t.

Nints az *epe-hidegnek* egy olly elváloszthatatlan tüneténye, mellynek jelenlétéből az ő jelenléte tsalhatatlanúl megvalósodnék: Az esztendőnek vóltából, az akkor uralkodó nyavalyának indulattyából, és a' gerjesztő okokból kell megesmérni, 's lételet meghatározni.

Kezdeté. Ha egyéb nyavalyával nints öszve kaptsolva, e'képp' szokott kezdődni: A' beteg néhány napokkal lankadt, levertt, fáradt tagokról panaszolkodik, mintha ki tudgya, minő nehéz munkát, avagy hosszú utat tett vólna; sokat ásítzik, 's vonódik gyakor egymást felváltó tsekély borzadásokkal, 's héségekkal; az egész teftet valami szokatlan nyughatatlanság, elerőtlen-

nedés, és izzadás fogja-el; a' kábult, szédelgő fejét, derekát, és oldal-lágyait fájlaltya, nyughatatlanúl aluszik.

Ezekre az előre ment póftákra csak megjelenik a' tellyes erővel fenyegető betegség; a' nagyon kemény megrázó hideg ágyba dönti a' nyavalygót, mellyet nyomba követ a' sűtő forróság. *) Az ábrázat általában sárga, halavány, de a' homlok forró, a' szemek mintha könybe horultak vólnának, sárga pirosak, megtüzesülnek, 's fénylenek; a' pofák égnek, az ajakak száradnak, 's halaványodnak, a' fejéres, zöld-sárgás, nagyon motskos nyelvet végre megszáradott barnás hártya horittya; a' szájiz megromlott, elveszett, keserű, nyálkás, émeltgös; a' nyál hasonlóképp' keserű, émeltgös, kevés; azért a' gyakor harákolások közt ha pökik a' beteg, vagy keserű, vagy émeltgön édeses, habzó nyálat, néha egészen zöldet, pökik. A' gyomorban, és szív-tájban

*) A' forróság a' gyuladózó hidegben a' kéz alatt enybbül; az epe-bidegben, és a' vortadt bidegben inkább nevededik, bogy néha alig lebet kiállani.



ban nehézséget, duzzadást, égetést, és fájt érez közben járó szegezésekkel; az étel kívánás elvész, az emésztés megvesztegetett, azért a' gyomor émeleg, és a' sok émelgős-édes, égető, záp-tojás bűzű hőfogéseket valóságos okadás késéri; a' szomjuság szörnyű, kivált a' fris víz, és savanyús ital után sóhajtozik. A' has néha kemény, feszült, fájós, és az oldal-lágyok felfuvóttak; a' ganajlás rendetlen: sokszor szorult, kevés, és kemény; máskor nagyon bűdös, sárga, égető fájdalmas hasmenés környékezi hádgyasztó rágásokkal, és sok bűdös szelekkel; a' vizellet elein sárga, sáfrányos, habos, 'siros, azután vörös, barna, tüzes, forró, gyakran nagyon égető, kevés, és sűrű; az álom vagy tellyességgel elveszett, vagy sok nyughatatlan álmodozások, és hádgyasztó, megromlott etzethez hasonló bűzű izzadások között igen tsekély. Az ér-szökés változó: néha gyors, és puha; máskor tellyes, erős, és kemény; az érből botsátott vér vagy piros, vagy nagyon sárgás gyuladózó hártyával. Az elmebéli indulatok felette he-

vesek, hamar eszén kívül vagy on a' beteg, és az ijesztő in-rángatódások, görtsök, és nyavalya rontások között dühöskedik. Máskor kiseded szívü, és szomorú; az egész test sárga vereses, hol száraz, és forró, hol hideg ragadós verétékkel izzad, főképp' a' fő körül. A' fris levegő után foházkodik, mellyen rövid időre könnyebbül is.

Hajnal felé közönségesen valami kevés hasmenéssel, avagy izzadással enged valamennyire mind a' képtelen forróságra, mind pedig a' többi történetekre nézve a' nyavalya; hanem estvére kelvén visszafordul térismét az ostrom, és eltart közönségesen egész éjszaka.

Nem állapotodik-meg az epe-hideg a' most leírt történeteknél, hanem ha a' gerjesztő okoknak idő engedtetik, hogy a' vérben bélszivárogathassanak, hozzá szegődnek a' halált szinlő ájulások, az olthatatlan, csak savanyú után ásétozó szomjuság, álomtalanság, vagy szünetlen bádgyasztó aluvás, az erős égetés a' torokban, a' nehéz nyelés, a' tűrhetetlen fő fájdalom, kábultság, fül-tsengek, a' belső emésztő forróság, melly a'
szá-

szájon láng gyanánt jö-ki; az erős, száraz, vagy kevés sárga matériával való hurut, kólikák, ikrás-hus' daganatok, a' külső tagoknak néha engesztelhetetlen fájdalmi, orbántz, valóságos, vagy színlett gyuladások, az erőknek tellyes elesése, és dühöskedés. Az ér-szökés mind egyre változik, ki is áll; az hetedik, és következő napokban hol patéts, hol másféle kiütések mutattyák magokat; a' kezek, és lábok elhűlnek, a' nyelv mind szárazabb, 's keményebb lesz, megfeketül, széllel repedez. Mind ezek közt sokszor véletlen csak egyszerre szörnyű fájdalmakkal kiüti magát alul, fellyül a' megvesztegetett tsipős epe; látni akkor véres, nagyon fájó has-menéseket, gyomor, és bélgyuladásokat. Végre az egész has felpuffad, 's elhal a' beteg.

Kimenetele. Elégségesen kibizonyodik a' leirtt történetekből az epe-hidegnek veszedelmes volta. Mindazonáltal, ha a' beteg különben egészséges vólt, és az orvoslás nem hallasztódott, avagy ellenkező szerekkel nem rofzszabított: *egészségre* fordul; a' mikor is a' természet vagy vizellet, vagy hasmenés

nés, vagy okádás, avagy egy közönséges izzadás által szabadúl-meg tőle; ritkábban bíráló kiütések által. Némellykor pedig a' nyavalyát okozó matéria olly tagra teteződik-által; a' honnénd azután könnyű mesterséggel ki-lehet hotsátani.:

Ellenben: Ha a' beteg már annakelőtte göthöskedett, vagy az orvoslás hallasztódott; avagy az orvoslónak tudatlansága által inkább öszve zavaródott, ugy hogy az epe-hideg a' betegnek már nemesebb részeit: értem az agyvelőt, tüdöket, melyt, és has-üregket nyomósabban bántya, akkor az epe-hideg vagy *más nyavalyába* öltözkedik; vagy éppen *halállal* végződik.

Orvoslása. Az *epe-hidegnek* orvoslása abban szorgalmatoskodik, hogy a' nyavalyát okozó matériát megjobbithassa; avagy megrontsa, és a' többő! kiforgassa, a' főbb történeteket fogyaszsa, 's el-hárítsa; és illy móddal a' betegnek erejét a' hajvívásban fenn tarthassa.

A' nyavalyát okozó epés matériát az első útakból kihajtyák, 's megrontyák az okádtató, és has-hajtó orvosságok. A' vér-
be,

be, és a' többi útakba befzivárkodottat megjobbítják a' ritkító, hivesítő, gyengén feloldó, a' test gőzelést, és a' vizelletet fenn tartó, vagy gyarapító, főképp' a' hasit lágyító savanyós szerek.

Ha azért a' megromlott, tsipős epe tellyességgel, vagy nagyobb része a' gyomorban, és vékony belekben fézkel; legfogatosabb, sőt elkerülhetetlen az okádtató szer, ha tsak különös akadályok, ugymint: valóságos gyuladás, vér okadás, avagy szembe tűnőbb vér-folyások nem tiltyák, melyeket, ha hozzá szegődtek, a' mennyire az epe-hideg engedi, meg-kell előbb orvosolni; avagy, ha lehetséges, mind a' kettőnek gyógyítását egybe kell szerkéztetni; különben mindenkor a' veszedelmesben kell előbb segíteni.

Sérülteknek, ha okvetetlen szükséges az okadás, tanátsúl kell adni, hogy megszorítsák, 's kötözzék a' sérülést. Viselőseknek, és gyermek-ágyasoknak pedig legtanátsosbb, ha borbély soha nem ad okádtatót; bizza inkább a' közel lévő orvosra.

Már ha szükséges-e okádtatót adni, megmutatják a' gyomorban lévő nehézség, tellyesség, nyughatatlanság, böfögés, undorodás, az alsó ajaknak reszketése, az erőltetés, és a' valóságos okadás, mellyek által elégségesen kijelenti a' természet, minő úton menekedhetik-meg leghamarább, 's legbizonyosabban az őtet nyavalygató matériától.

A' gyomorban, és vékony belekben félsz-keltt rosz indulatú tsipös undokság hirtelen kiürítést vár; a' vastag, sükeres, szivós, és a' gyomrot nagyon megragadó motsok lassan bontogató, vékonyító okádtató szerre indul. Mind a' két esetre legalkalmasabb, 's legfogatosabb a' hánytató bor-kő Nro. 124. mellyből az első esetben minden fertály órában egy evő kanállal; a' másodikban pedig minden fél, avagy egész egy óra mulva egy vagy két evő kanállal kell beadni.

A' has-hajtó szerekre akkor vagyon szükség, a' mikor az epe-hideget okozó matéria sem a' gyomorban, sem a' vékony belekben, hanem egészen vagy nagyobb ré-



fze a' vaftag belekben hever; avagy mi- nekutánna a' megterhelt gyomor, és vékony belek okádtató szerrel már kitisztultak, 's egyedül a' vaftag belek vannak még tele.

Legalkalmatosbbak ide azok a' has-haj- tók, mellyek *epe-hajtó* szereknek neveztet- nek; a' millyenek a' némelly közép sók: a' keserű só, a' tsudálatos só, a' leveles bor kő só, és a' kettős só; azután a' Man- na, a' Tamarindus, és általlyában mind a- zok a' has-hajtó szerek, mellyeknek sava- nyús, feloldó, vékonyító, hivesítő, és ép- pen nem a' rothadásra hajló tulajdonságok, 's erejek vagyon. Nro.' 125—126. Tehát ama' közönséges borbélyok orvosságainak: tudniillik a' Jalapa, és Mechoacanna gyö- kereknek, az ezekből kivontt, 's más erősebb has-hajtó jántáknak itt' nintsen helyek, még a' Rabárbára gyökér sem ide való.

A' betegségnek kezdetén, a' midőn a' belek még tele vannak; avagy a' midőn szükséges az undokságot mintegy hirtelen más honnénd a' belekre hozni, akkor a' has- hajtó szerek ugy rendeltetnek, hogy tiz, ti- zenkétyszer a' hasi megindítsák, hogy a' be-
lek

lek kifürüljenek ; annakutánna pedig ugy kell a' bévételt intézni, hogy valóságos hasmenést ugyan nem, de még is naponkint két három lágyobb székeket tsináljanak.

Illy móddal minekutánna a' hánytató, avagy has-hajtó, avagy mind a' kétféle szerekkel az első utak megtürültének ; a' többi a' vérrel kerengő undokságokat, az epehidegnek tulajdonságát, és a' beteges természetnek ereit kell főbb tzélül venni. Ezeket, hogy fenn lehessen tartani ; amazokat pedig, hogy jobbitani, és a' megjobbíthatatlanokat a' természettől mutatott úton a' testből ki lehessen hajtani:

Elérhetni ezt a' tzélt a' ritkító, vékonyító, hivesítő, gyengén oldó szerekkel : a' tefi gözelgést, a' vizelletet gyarapító, és a' hasi lágyító savanyós italokkal ; a' tamarindus gyümölsből, a' perje gyökérből, orofzlán fog fü gyökérből, és skorzonera gyökérből etzettel, tzitrom lével, bor kövel, egy két könting közép sóval, tengeri szőlő, málna, avagy szederj syrupokkal, és etzetes mézzel készített főtt vizekkel, Nro. 127—128. és Limonádákkal ; mellyekkel

kel az epe-hideget okozó matéria megjavítatik, a' rothadástól tartóztatik, és az ürítő utak kitágulnak, kinyílnak úgy, hogy sokszor már csak tsupán ezekre égészen eltávozik az epe-hideg, ha külömben valóságos tiszta, és semmi más nyavalyával ölfve nints foglalva az epe-hideg.

Más az, ha a' halasztott orvoslás miatt, avagy azért, hogy ellenkezön orvოსoltatott, az epe-hideg megedzödött; akkor a' leghathatóshb orvosságokra sem távozik, sem enged legkevesebbet is, hanem inkább a' sok ijesztő új történetekkel fenyegetve egyenesen rothadni indul, 's valóságos rothadt hideggé lesz. Ollyankor félben hagyván az előbb ditsértt szereket, a' rothadt hidegnek orvoslása módjában kell a' segedelmet keresni, oda kell folyamodni.

Életrend. Az epe hidegben minden tápláló, erősítő, hevítő, izgató ételek, 's italok ártalmasak, 's mind annyi mérgek. Ellenben: a' gyenge nem 'siros Marha hus lév kevés piritott 'semlével, ris, avagy árpakásával, megfőtt saláta, paraj, spárga, sárga-répa, bodza-kása, megérett párlalt, a-
vagy

vagy főtt gyümölcs az e'féle hidegben sinlödöknek leghafznosabb eledeleik. A' megérett nyers tseresnye, medgy, szederj, dinnye, 's őszi baratzk képes gazdálkodással mind annyi élelztő szerek ; mellyeknek egyedül mértékletes vele élése után, hogy valóságos epe-hidegek egészen elmultanak, tulajdon tapasztalásom.

Közönséges italul jó az etzetes főtt árpa viz ; a' tiszta viz is etzettel, avagy tiztrom lével savanyítva tetzetős ital, tsak nagyon hideg ne legyen, avagy egyszerre felette sokat a' beteg ne igyék.

A' nyugodalom, és a' körülette való tisztság szinte mint más akárminő heves nyavalyában szükséges : a' levegő fris, tiszta, és száraz legyen, azért a' hajlék, mellyben lakik, inkább hivesebb, hogy sem meleg legyen. Hányszor a' sok langyos italokkal kinzott, szörnyűen bépatyókáltt betegeken egy hivesítő itallal, egy ablak kinyitással szembe tűnő jobbulásokat tapasztaltam. A' nyughatatlanságok, a' türhetetlen fő fájások, a' bádgyasztó izzadások, 's több



e'féliek ez illyenre a' körül-állók' hámulásá-
val szelídültek.

Többsnyire az epe-hidegből kikeltek ké-
sőbbben jutnak előbbeni erejekhez, kivált,
kik más előre ment nyavalyáktól meggyen-
gültek. A' mind testi, mind elmebeli fog-
lalatosságoktól való tartóztatás, az ételben,
és italban szabott mértékletesség, és a' tisz-
ta levegő az erőknek legszaporább meg-
szerzője.

R E T Z E P T E K.

Nro. 124.

Végy: bárom—öt grán bány-
tató bor követ; olvaszd-fel
bat—nyoltz lat vízben. Adgy
minden fertály, vagy fél órá-
ban egy evő kanállal.

Nro. 125.

Végy: bárom lat tamarin-
dust, főzd elegendő vízben
fél óráig: azután olvaszd-fel
benne két lat Mannát, annyi
keserű sőt, két könting tsu-
dálatos sőt, szűrj-le tizen-
négy latot, 's algy borzú
két,

Nro. 124.

℞. Tart emet.gr.tria--quin-
que solve in Aq. font. Unc.
tribus-quatuor. d. oi. 1/4—
1/2 hor. Uno Cochlear.

Nro. 125.

℞. Tamarind.enucleat. Unc.
un. sem.
coque s. q. Aqu. font. p. 1/2
hor.
deinde dissolve.
Mann. Calabr.
sal. amar. aa. Unc. un.
sal.



két, és fél könting leveles bor-kő söt, bárom lat tengeri szőlő Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 126.

Végy: két lat választott Mannát, annyi keserű söt, két könting oldható bor követ, egy könting Salitromot. Egyelitsd öszve, 's olvaszd-fel elegendő forró vízben; szűrj-le tizenbat latot, 's adgy hozzá bárom lat tritrom lév Syrupot; 's adgy minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 127.

Végy: négy lat támarindust, két lat pörje gyökeret, annyi orofzlán fog fű gyökeret, vagdald öszve, főzd elegendő vízben három fertályig. Szűrj-le egymészszelyt, 's olvaszsd-fel benne bárom könting kettős söt, azután adgy hozzá két lat tengeri szőlő Syrupot, annyi etzetes mézet. Egyelitsd öszve, 's

adgy R 2

sal. mir. gl. dr. duas.
Liqu. terr. fol. tart. dr.
duas sem.
Syr. ribes. Unc. un. sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 126.

R. Mann. elect.
sal. amar. aa. Unc. un.
Crem. tart. solub. dr. duas.
Nitr. pur. dr. un.
m. solve in s. q. Aqu. ferv.
Colat. Unc. octo.
adde
Syr. acetos. citr. Unc. un.
sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 127.

R. Tamarind. enucl. Unc. duas.
Rad. Gramin.
— Tarax. aa. Unc. un.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 3/4 hor.
in Colat. libr. un.
dissolve.
Arc. dupl. dr. tres.
deinde adde.
Syr. ribes.

Oxi-



adgy minden 2-dik órában fél
fndsianyt

Nro. 125.

Végy: két mezfzely kut
vizet; málna etzetet, a' men-
nyi elegendő, hogy kellemetes
savanyuságu ital legyen.

Oximell. simpl. aa. Unc.
un.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 128.

ꝛ. Aqu. font. libr. duas.
acet. Rub. id. q. s.
ad gratum acorem.
d. p. potu. ordinar.

A' ROTHADT HIDEGRŐL.

De putrida Febre.

Az ugy nevezett *rothadt-hidegnek* volta
a' nedveknek rothasztó romlásában áll; és
mivel a' tsipős, göröngyös, és meghomlott
vér igen könnyen megromlik, 's megrot-
had, azért akárminő nyavalyában, 's akár-
minő okból a' nedvek meghomolyanak, az
onnénd következett betegség *rothadt-hideg*
lészen.

Szereti a' késő meleg tavaszt, a' sütő
meleg holnapokat, és a' lapányos, vizenyős
környékeket, a' testnek természetes gyen-
geségét, avagy akárminő előbbi nyavalya
által okozott elgyengülését; ha tudniillik
helytelen orvoslással, vagy egyéb okból a'
test



testnek kemény réizei ellágyultak, a' nedvek meghomlottak, 's illy formán a' rothadásra elkészítettetek.

Okai. Mindenek előtt a' nagy, és hofszú nyári hévségek után a' gyomorban, és belekben meggyült, megavasodott, 's megromlott sárviztől szokott keletkezni; de általlyában valami az élet erőket megdöntheti, és a' testet rothasztó romlásra hozhatja, mind azt, mind annyi rothadt hideg' gerjesztő oknak kell nézni. Azért olly veszedelmes a' rothadt hidegben, vérhasban, fekélyes nyavalyákban sinlődök körül való mulatozás, minthogy a' meleg, megrekedett rothatt gőzökkel terhelt levegőt, ugymint egyet, a' főbb gerjesztő okokból kell tekénteni. Azért olly veszedelmes a' meleg, vizenyős erdőkkel, vagy hegyekkel körül-vett, és a' szellőktől eltiltott környék; a' hüdös állótók, 's mofsárok körül való tartózkodás, az alacsony, meleg, nedves, penészes lakások, fogságok, megszállott váresok, és Betegházok; az ezer meg ezer apró álatoktól bi'sergő mofsáros vízzel való élés, a' szegény, sovány, beteges marha husból, a-

vagy



vagy dohos liszthől készített nehéz emészthető étkek, a' nagy éhség, és hofzszú szomjuság, a' mértékletlen, lankasztó tovább tartó testi, és elmebéli munkák, főképp' a' tovább türtt szomorú elmebéli indulatok, 's hofzszas éjjeli nyughatatlanságok, mértékletlen gondoskodások, 's aggodások. Azért olly ártalmasak, a' sok erős mozgások, és izzadások kivált a' nagy hében; a' testnek fenn akadott, avagy ellenben tékozló tisztulásai; a' testnek egygyes tagjaiban, avagy általlyában az egész testben elfzórtt, 's megvesztegetett nedvességek. Ki is fogja tagadni, hogy a' bézfivárkodott genyetség; a' szülés után a' nádrában viszfza maradott nádra pogátságának darabja; avagy a' nádrában elholt, 's megrothadt magzat nem elegendő okok a' rothadt hidegnek gerjesztésére?

Kezdeté. Kit a' rothadt hideg megszök, előbb hogy sem lábairól ledönti, arról panaszolkodik, hogy éppen nem ehetik; avagy legalább jó izüt nem ehetik; a' száj ifzapos, a' nyál vastag, habos, a' nyelv mofkos fejr, vagy sárgás; a' gyomor rofzfzúl emésztt, a' beteg nyughatatlanul alufzik;



szik; az éjjeli éles bűzű izzadások lankasztók; a' derék tsont, és a' tagok fájnak, 's nehezek, mintha ólommal vólnának töltve; a' fő kábult, a' homlok ég, és izzad; a' vizellet, és ganajlat erős bűzűek; szóval: az egész test lomha, nehéz, kedvetlen.

Követi a' most elő számlált könnyebb történeteket az egymást felváltó borzadás, és forróság, méglen végre az állandó, kemény forróság annyira emelkedik, hogy az illetésre a' kezét mint egy megégeti. A' fő a' tompa fájdalmak, és többnyire az estvéli félre beszélgetések között elnehezül. Az álom nyughatatlan, bádgyasztó; a' szemek dagadtak, veresek, homályosak, 's mintegy üvegessek. A' szomjuság néha tsekély, néha pedig türhetetlen; a' nyelv eleintén fejtér, nyálkás, azután szároz, forró, veres, barna, avagy éppen fekete, 's repedezett lesz. A' fogak az egész száj türeggel nyálkás barna iszappal rakva vagynak; melly miátt a' beszéd annyira elgyengül, 's elnehezül, hogy alig érthetni; a' száj iz egészen oda van; minden izetlen, vagy émelgős édesnek tetik; a' gyomor émeleg, néha o-
ká-



kádik is a' beteg; a' lehelete, és párja az egész hajlékban lévő levegővel rothadt dög büzü. A' vizellet változó; hol zavaros, hol sötét sárga, barna, vöröses, üllepedett, hol tiszta, csak nem természetes; néha pedig hasonló a' vérhez. (A' tén tához hasonló legveszedelmesbb) a' has néha szorult, főkép' ha a' beteg igen melegen fedi magát. Az ér-fzőkés kitsiny, bádgyott, gyors, rendetlen; gyorsaságra sokszor természetes; a' kezek reszkednek, a' belső érzékenységek nagyon megháborodnak, az egész testet, kivált a' derekat, és a' tsontokat nehéz bádgyatság, vonogatás, és kedvetlenség fogja-el.

Mennél tovább tart, avagy mennél gonofzabb a' hideg, annál inkább nevedeknek a' történetek, és annyival veszedelmesb-bek járulnak hozzá. A' fő mind inkább nehezedik, elkábul, elálmosodik ezer retten-tő képzelődésekkel, és natrabulával; néha semmi álm; a' szemek veresek, sárgások, könyvesek, vagy igen szárazak, porossak; az egész ábrázat elhalaványúl, elsárgul, béesik, szomorú. A' lélekvétel nehéz, szapora, fáradságos, hörgös; a' has sok kor-



gásokkal, és dög bűzű szelekkel felpuffad. Néha puha a' has, és barna feketés, megsültt, véres, rothadt dög bűzű hasmenés követi, melly végre a' betegnek tudta nélkül mégyen-el. Az ér-szökés egyre gyengébb, gyorsabb, és rendetlenebb lesz; néha pedig még a' legveszedelmesbb környülállások közt is alig, hogy nem természetes; azért nem lehet neki mindenkor hinni. A' meghomlott, rothadt indulatu vér kiszökvén az e-retskékből az or', szemek', vizellet', izzadás', fog huson fitogattya magát; (Aszonyoknál a' nádrából tsergedez;) az erő szemlátomást vész, és e'képpen a' beteg minden ereitől megfosztatván, kinyujtva, nyitott szájjal, ragadós, hideg verétékben hanyat mint fél holtan fekszik.

Az ötödik naptól kezdvén a' tizenegyedikig kitsiny fótotskák szokták néha magokat a' test színén mutogatni; különösen ha a' nyavalya epe-rothadt hideg, és a' test elegendőn ki nem tisztulván, az undokság az első útakból a' vérbe által szökött.

Ezek a' fótotskák hol halavány világos, hol sötét piros színűek; vagy szederjes



jes feketék. Nem halálosok ugyan, de men-
 nél kékebbek, annál veszedelmesbbek. A'
 beteg olyankor haragos, könyvező szemek-
 kel ide, 's tová tēkénget; az ábrázat olmos,
 motskos színt mutat; az ornak belső ürege
 kiszárad, 's elfeketől; a' nyelv remeg, szá-
 radt, a' szájából ki nem tolhatni; a' lenye-
 lés vagy lehetetlen, vagy hangos; a' szó
 elgyengül, a' hallás elvész; mellyekkel ha
 hörög, ha a' lélekzés hideg, lassu, kettő-
 zett, ha hassal segítve vesz lelket, ha tsuk-
 lik, és a' tsuklás közt vért, epét, avagy
 más rothadt matériát okádik, ha a' gyomor
 se ételt, se italt, sem az orvosságot meg
 nem szenved, mindent kiokád; ha az
 ór hegyesül, ha tsendes magán kívül való
 létellel a' szemek tsipások, béeftek, és por-
 ral mint egy bēhintettek lefznek, ha a' dög
 büzü emészttet tudta nélkül elmegyén, ha
 a' rajtt feküdt tagok, daganatok, gyuladá-
 sok megfenesednek, ha az ér-szökés gyen-
 ge, félben hagyó, reszkető, felette gyors,
 és mindenképp' rendetlen, és a' külső ta-
 gok az in-rángatódások közt reszketnek, 's
 eljegesülnek, ha hideg tseppekkel verété-

kezik, és kinyitott szájjal, 's egész maga elhagyásával mint egy érzéketlen fekszik, kezeivel pedig szüntelen keresgél, tapogat, és tépeget, ha körüllette a' levegő bűdös, rothadt, sőt maga a' beteg néhány napokkal halála előtt holt bűzü; nem vízi sokáig. A' hideg nyelv; a' tsendes tsuklás, a' kezek' szüntelen nyughatatlansága, tagadhatatlan jelei a' közelítő halálnak.

Az eddig elszámolt sok történetek közül a' rothadt hidegnek jelenlétét főképp' bizonyíttyák a' hirtelen elerőtlenedés, a' siető, hanyatló, gyenge ér-szökés; a' hidegnek természeté, a' nedvek' megromlott, rothadt indulatt yok, a' veres, homálos bádgyott szemek, a' kábultság, és tompa főfájás, a' kezek' refzketése, az emésztetek' dög büze, a' testnek égő forrósága, melyet a' tapintó kéz alig álhat-ki, és hogy az érből hotsátott vér nagyon piros, és hig marad. Ezek egyedül az eloszolhatatlan jelei a' rothadt hidegnek. A' többi történetek változók, 's egyéb nyavalyákkal is közössek.



Kimenetele. Hogy a' rothadt hideg soha veszedelem nélkül nem szükölködik, az eddig valókból elégségesen kivalósodik. Mindazonáltal számtalan tapasztalások tanui, hogy valamint sokakat megöl, úgy másokat más nyavalyával nyavalgat; másoknak pedig az ohajtott egésséggel kedvez.

Ugyan is, ha a' beteg annak előtte erős bajnoki egésséggel birt, ha orvosítása nem hallasztódott, ha a' rothadt hideg egész folytatában annak rende, 's módja szerint gyógyított, és a' nyavalyát okozó matéria a' rendes úton: a' vizelettel, hasmenéssel, izzadással, okádással, néha kiütésekkel, ritkábban nyál folyással tellyességgel meghiráltatott, 's kiürült, és ezekre a' lélekzés könnyebbül, a' testnek külső színe már nem olly száraz, az ér-szökés is emelkedik, 's már nem olly gyors, a' száj kisebesedik, a' nyelv nedves, piros, és tiszta kezd lenni, a' sütő hévség enged, és a' szomjuság szűnik, a' beteg a' nyavalya folytatában megsüketül, az orrát fujja, gyakrabban harákol, az étel kívánás, a' nyugodal-

mas álmom megjön, 's a' t. Nints mit kételkedni az egészségnek visszafizálásán.

Máskor, igaz hogy megenged az életnek, de elég az, hogy más nyavalyákat hágy maga után. p. o. az egész testnek, avagy csak némelly tagoknak hofzfizás elbádgyasztását, lappangó hideglelést, sorvadást, 's több e'féléket.

Halállal végződik: ha a' beteg annak előtte, ki tudgya, mi megromlott egészséggel birt; ha vér hányó; ha más súlyos nyavalyák hozzá szegődtek, ha későn, avagy heltelenül orvosoltatott. A' mikor is az érzökés gyenge, de gyors, réndetlen, és félben hagyó, a' lélekzet pedig hideg, kettőzött szokott lenni; a' beteg szüntelen aluszik, 's mindent kiokádik, 's a' t. a' mint fellyebb leirattak a' súlyosabb, és veszedelmesebb halálos történetek.

Orvoslása. A' rothadt hidegnek gyökeres orvoslása előszer is a' gerjesztő okoknak kitalálásában foglalatoskodik; azután a' többi nyavalyát tápláló, 's gyarapító, 's e'képp' a' gyógyulást akadályoztató, avagy nehezítő környülállásokat távoztattya, és a'
vér-

vérben keveredett matériának további megvesztegetését, és a' beteg testnek tellyes megbontását akadályoztattya; végre a' természetnek ereit fenn tartya, és annak üdvös-séges munkálkodásait segíti, hogy a' nyavalya' matériától annak módgya szerint mentől előbb megszabadulhasson, és a' beteg előbbeni egészségét visszfa nyerhesse.

Minthogy pedig a' nyavalyát gerjesztő okok különbözők, természetes, hogy nem ugyan azon egy orvosság ront meg minden gerjesztő okot, nem ugyan azon egy orvosság mellöz-el minden akadályt, `s nem is ugyan azon egy orvosság tarttya fenn a' természetnek ereit, hanem a' mint különbözők a' nyavalyát gerjesztő okok, ugy az orvosságnak is különbözőnek, és annak természetéhez szabottnak kell lenni. Ugy az első útakban heverő epés, nyálkás, avagy egyéb megvesztegetett undokság az ürítő szereknek engedelmeskedik; mellyek közt az elsőség az okádtató szereké. Nro. 129—130. Számtalanok a' tapasztalások, hogy illetén szerekre a' rothadt hideg mintegy fűvében megfojtatott, vagy legalább megfzedült.

Má-

Másutt is mondatott, hogy a' viselőseknek gyermek-ágyasoknak hektikusoknak, vér pököknek, sérülteknek okádtató szert csak orvos rendelyen. Olyanoknak pedig, kik erejeből már tellyességgel kivetkőztettek, 's hol tsupán csak az élet erőknek gerjesztéséről, fenn tartásáról, 's a' rothadtságának foganatos megfojtásáról kell gondoskodni, olyanoknak okádtatót adni butaság vólna.

A' hánytató szerek után a' környülállásokhoz, és a' betegnek ereihez szabva gyenge has-hajtó szerek kivántatnak. A' savanyós gyengén hűtő szerek ide legalkalmasabbak. A' Nro. 131—132—133. alatt lévő szerekben tellyes megeledeést lehet találni; minthogy ezek mind a' testet üríteni, mind pedig az erőt fenn tartani fogják. Közönséges italul a' savanyós, hűtő, élelztő italokban a' beteg semmi szükséget ne lászson; a' tzitromos viz, a' főtt árpa viz etzettel a' legközönségesebb, de legjobb italok is.

Ezzel az együgyü orvoslással napról napra jobbúl a' beteg: a' nyughatatlanság, a' nehéz, tompa fő fájás, a' nagy hévség tikkadnak, a' nyelv tisztúl, nedvesül, és



a' nyavalya még az első napokban gyenge izzadás, sűrű, lugos vizellet, avagy bíráló hasmenés által vagy egészen megszünik, vagy annyira megfzelidül, hogy azután a' kina héj, avagy más ide alkalmas orvosi szerek csak könnyen meggyözik.

Ellenben ha a' rothadt hideg akaratoskodik, ha a' ditsértt szerekre nem ügyel, inkább a' történetek látomást gyarapodnak, és a' beteg ereitől egészen megfosztódik; akkor a' gyors, kitsiny, puha ér-szőkés, a' nagy elerőtlenedés, a' közönséges viztől keveset külömbező vizellet, és a' többi súlyos történetek mint egy intenek, hogy tüftént a' kina héjhez, mint főbb rothadást akadályoztató, és különös érző in erősítő szerhez kelletik folyamodni. Nro. 134. mellyet még all-lövellésekben is kell adni. Nro. 135.

Erre a' hathatós szerre ha a' beteg a' könnyebbülés helyett inkább elnehezül, nagyobb nyughatatlanságot, nagyobb hévséget, rövidebb, 's nehezebb lélekzetet érez, feje kábultabb, a' nyelve, és az egész bőre a' testen szárad; tsalhatatlan jele, hogy

az első utak nem tisztultak még elegendően; azért a' tisztító szereket ujfolag elő kell venni, ha csak a' beteg ereitől már annyira el nem esett, és a' rothadt hideg annyira erőt rajta nem vett, hogy minden legrövidebb hallasztás is nyilvánosság veszedelemmel fenegesse; akkor a' kina héjtól el nem kell állani, hanem inkább a' tisztító szereket vele kell adni. Lásd Nro. 136—137. hogy illy móddal mind a' rothadás akadályoztassék, mind a' megromlott matériától az első utak megszabadulnyanak. Ebben az esetben a' székfü virágból, tamarindusból, és közép sóból készített all-lövellések is nagyon fogatosok.

Más esetek azok, mellyekben a' kina héjja már a' gálitzkő Spiritussal, már a' kámforral, angelika, virginiai kigyó-fű, avagy jerva gyökerekkel, hol pedig Pésmával, avagy az hólyag-huzó flastromokkal kell öszve szegödtetni.

Ugyan is a' gálitzkő Spiritust a' kina héjjal akkor kell egybe kötni, a' mikor a' piros ábrázat, az ljesztő fekéntetek, és a' szüntelen eszén kívül létel mellett az ér-sző-

kés még valaminő erővel biztat, de az egész testet a' mértékletlen verének elfuttya.

A' gálitzkő Spiritussal nem kell fesvénykedni; Nro. 138. még a' közönséges italt is ezzel kell készíteni. Lásd Nro. 139.

Ha a' betegnek ábrázattya halavány, béesett; szemei bádgyadtak, zavarosok tsendes magán kívül létellel, és szünetlen aluvással; az élet-ér egyenlően ugyan, de gyengén csak alig ver, a' testet egy hidek, ragadós verének horíttya, szóval: a' midőn egyedül a' szörnyűn elesett élet erőket szükséges támogatni, akkor a' gálitzkő Spiritus vagy igen keveset, vagy éppen semmit nem használ, inkább annyiba árt, hogy addig más hathatósbb, és ide alkalmas szerek elmulatnak, tudniillik a' kámfor, az angelika', a' virginiai kigyó-fű, a' jerva gyöke-
rek, és a' hólyag-huzó flastromok, mindek előtt pedig a' bor, melly mind a' rothadást akadályoztató hathatóságára, mind a' sziv éllesztő erejére majd egyiknek sem enged. Ezt vízzel egyelítve közönséges itallal, a' kina héjjal pedig orvosságul kell adni. Csak adgy a' Nro. 134. alatt jegyzett

orvossághoz négy-öt untzia somlai, avagy más jó ó bort, bőven eléred tzelodat.

Ezekkel a' környülállásokkal adatnak a' kina héjjal az angelika, a' virginiai kígyó-fű, és a' jerva gyökerek is. Nro. 140. A' kámfort vagy a' kina héj Dekoiktummal egybe kell egyelíteni Nro. 141. avagy magánosan ennyihány grán fejer nádmézzel lehet adni. Lásd Nro. 142. A' hólyag-huzó flastrom is ekkor tetetődik.

A' Pésmának akkor vagyon helye, a' mikor a' vizellet halavány, a' bőr száraz, a' tagok gyakor ín-rángatódásokkal feszültek, melly ín-rángatódások kivált az ábrázatban kitetszenek; az ér-szökés kitsiny, és valamennyire kemény. Ebben az esetben nints foganatosbb a' Pésmánál, melly is az ő kelemetes érző inakat gerjesztő ereivel tsak hamar a' testnek vonulásait, és az ín-rángatódásokat letsilapíttya, az ér-szökést meglágyítja, 's felemeli, és gyenge engesztelő verétékkel az élet erőket mintegy meglelkesíti. Adatik pedig a' Pésmá vagy vegyétékben, Nro. 143. vagy kevés fejer nádmézzel porban. Lásd Nro. 144.



A' *hólyag-huzó flastromról*: Ez a' borbélyoknak az okádtató, has-hajtó szerek után, és az érvágás után legfőbb pai'sok. A' lig találni a' falukon beteget, kit ezzel meg nem billegeznének; holott semmi rothadást akadályoztató, vagy rothadt hideget gunyoló ereje nints, tsupán az élet erőnek gerjesztésére alkalmas, és tsupán ebben az esetben foganatos.

Élvén a' beteg ezekkel a' környülállásokhoz szabott orvosi szerekkel, ha az érszökés tellyesebb, és erősebb, a' fő szabaddabb, a' szemek elevenebbek, és a' testnek külső szine melegebb kezd lenni, jó a' reménység, hogy a' továbbá folytatandó kina héj a' beteget talpra állítandja, tsak az élet módgyában fogyatkozás ne történnyék, melly gyógyulását nehezétse, avagy éppen gátollya, 's lehetetlenné tegye.

Életrend. Legyen azért törvényül, hogy, ha valakinek, bizonyára a' rothadt hidegben sinlödöknek mindenek előtt legszükségesebb a' tiszta, szabad, hüves levegő. Ennekokáért az ablakok, az ajtók nyittassanak-ki, és külömbféle mesterséggel tisztit-

tassék a' levegő; legközönségesbb, 's egyszerűsmind legalkalmatosbb az etzet gőz. A' fejer ruha, az ágy némű többszer elváltasának, és általlyában mindenekben, 's mindenekre nézve főbb gondúl legyen a' beteg körül való tisztaság.

Az ételben nem tsak a' kemény, nehéz emészthető, 'siros ételek ártalmasak, még a' 'siros marha hus lév, és más akárminő nagyon tápláló étkek sem jók. A' gyenge marha hus lév piritott zsemlével, vagy jó sült kenyérral, ri's, avagy árpa kásával, tzitrom alma lével savanyitva, kevés gyenge zöldség: paraj, sóska, sárga répa, 's egyéb zöldségek higan rántva, jó megérett savanyús gyümölts párlalva legjobb eledelek.

Más az, ha a' nyavalya távozni kezd, és a' beteg könnyebbül, akkor gyenge bétsinált huft is, legyen az bárány, bornyu, tsibe, szabadon lehet engedni, de mértéketesen. Hányon holtanak-meg, kiknek meggyógyulásáról már kérdés sem támodott, de hogy könnyebbülések után mindent egybe zabáltak; avagy, hogy a' külömben nem

ártalmas ételekben a' mértéket által-lépték, visszsa estek, 's meghaltak! Él ngyan most is az a' fő rendü személy, ki könnyebhüléséből előbbeni nyavalyájában visszsa esett azért, hogy marha hus lévből, és zsemléből készített, külömben könnyü ételben a' mértéket elvétette. Egyék illyetén könnyebhülő beteg napjában többszer, egyék mértékletesen.

Nehezebb betegnek italáról már fent lett-meg a' rendelés. Gyógyulónak meg kell engedni vizzel egyelítve a' jó ó bort.

R E T Z E P T E K

Nro. 129.

Végy: Egy könting bányatató gyökér port, két grántól négyik bányatató bor követ, egy lat tengeri bagymás etzetes mézet; négy lat édes kömény vizet. Egyelítsd öszve, 's adgy minden fertályban egy kanállal.

Nro. 129.

ry. Pulv. Rad. Ipecacuan.
dr. un.
Tart. Emet. gr. duo—
quatuor.
Oximell. squill. Unc.
sem.
Aqu. foenicul. Unc. duas.
m. d. oi, quadr. hor. uno.
cochl.

Nro.

Nro. 130.

Végy: Egy grán bányatató borkövet, huszgrán bányatató gyöker port. Egyelitsd öszve, 's add egyfzerre.

Nro. 131.

Végy: Három lat tamarindus buft, két lat vafajztott Mannát, egy lat borkövet. Egyelitsd öszve, 's kadd elegendő vízben felsor-ni. Azután szűrj-le bufz látot; 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 132.

Végy: Hat lat málna vizet; egy lat tsudálatos söt, egy grán bányatató borkövet, fél könting gálitzkő Spiritust, két lat menta Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy minden órában egy kanállal.

Nro. 133.

Végy: Harmatfel könting tsudálatos söt, annyi oldható borkövet; két lat málna Syrupot, nyoltz lat Málna vizet; fél könting édes salitrom

Nro. 130.

R. Tacc. Emet. gr. un. ' Pulv. Rad. Ipecacuan. scr. un. m. f. Pulv. p. dos.

Nro. 131.

R. Pulp. Tamarind. Unc. un. sem. Mann. elect. Unc. un. Crem. tart. Unc. sem. m. ebull. c. s. q. Aqu. ferv. Colat Unc. decem. d. oi, 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 132.

R. Aqu. Rub. id. Unc. tres. sal. mir. Gl. Unc. sem. Tart. emet. gr. un. Spir. Vitriol. acid. dr. sem. Syr. Menth. Unc. un. m. d. oi. hor. uno cochlear.

Nro. 133.

R. Sal. mir. Gl. Crem. tart. solub. aa. 'dr. duas sem. Syr. Rub. id. Unc. un. Aqu. — — Unc. quatuor. Spir.



trom Spiritust. Egyelítsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában két kanállal.

Nro. 134.

Végy: két lat legjobb ki-
na, vagy is peruviai fa báj
port, főzd két mészszely víz-
ben addig, még egy mész-
szelyre leapad, azután szűrd-
le, 's adgy bozzá legjobb
peruviai fa báj port bat kön-
tinget, három lat sárga fa
báj Syrupot. Egyelítsd ösz-
ve, 's adgy minden 2-dik ó-
rában fél findsiányit.

Nro. 135.

Végy: két lat peruviai fa
báj port, főzd elegendő víz-
ben fél óráig, azután adgy
bozzá egy marék székfű vi-
rágot, hadd álljon egy fer-
tályig befedve; szűrd-le ti-
zen-négy latot; 's add all-
lövellésnek,

Nro. 136.

Végy: két lat legjobb pe-
ruviai fa báj port, főzd két
mész-

Spir. Nitr. dulc. dr. sem.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochlear.

Nro. 134.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
coque in Aqu. font. libr.
duab.
ad remanent. libr. un.
Colat. express. adde.
Pulv. Cort. peruv. alk.
dr. sex.
Syr. Cinnam. Unc. un.
sem.
m d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 135.

R. Pulv. Cort. per. Unc. un.
coque s. q. Aqu. font. p. 1/2
hor.
deinde adde.
Fl. Chamom. V. man. un.
relinque in ferv. infus.
p. 1/4 hor.
Colat. Unc. Septem.
d. p. Enemate.

Nro. 136.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
co-

mészszely vízben addig, még egy mészszelyre le-apad, aztán szűrd-le, 's adgy hozzá egy lat tsudálatos söt, két könting oldható bor követ, és három lat narants bėj Syrupot. Egyelitsd, öfzve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 137.

Végy: két lat legjobb peruviai fa bėj port, főzd két mészszely vízben addig, még tizenbat latra lepad, aztán olvafz-fel benne három lat savanyú Pálma gyümöls buft; szűrd-le, 's adgy hozzá egy lat tsudálatos söt, két könting oldható bor követ, három lat sárga fa bėj Syrupot. Egyelitsd öfzve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 138.

Végy: négy lat legjobb peruviai fa bėj port, főzd két

coque in Aqu. font. libr. duab.
ad remanent. libr. un.
Colat. express. adde. sal. mir. Gl. Unc. sem.
crem. tart. solub. dr. duas.
Syr. Cort. Aurant. Unc. un. sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 137.

Rx. Pulv. Cort. peruv. select. unc. un.
coque in Aqu. font. libr. duab.
ad remanent. Unciar. octo.
deinde dissolve.
Pulp. tamarind. Unc. un. sem.
Colat. express. adde. sal. mir. Gl. Unc. sem.
Crem. tart. solub. dr. duas
Syr. Cinnam. Unc. un. sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 138.

Rx. Pulv. Cort. peruv. select. Unc. duas,
co-



két megszűzely vízben addig,
még egy megszűzelyre lepad;
azután szűrd-le, 's adgy boz-
zá négy lat Málna Syrupot,
két könting gálitzkő Spi-
ritust. Egyelitsd öszve, 's adgy
minden 2-dik órában fél find-
siányit.

Nro. 139.

Végy: tizenkét lat Mál-
na Syrupot, egy lat gálitzkő
Spirituust. Egyelitsd öszve,
's adgy a' közönséges ital kö-
zé annyit, hogy kelemetes sa-
vanyuságu legyen.

Nro. 140.

Végy: két lat legjobb pe-
ruviai fa báj port, főzd ele-
gendő vízben fél óráig, az-
után adgy hozzá egy lat Vir-
giniai kigyó-fű gyökeret, badd
állyon fél óráig befödve. Az-
után szűrd-le tizenbat latot,
's adgy hozzá bárom lat na-
rants báj Syrupot. Egyelitsd
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában fél findsiányit.

coque in Aqu. font. libr.
duab.
ad remanent. libr. un.
Colat. express. adde.
Syr. Rub. id. Unc. duas.
Spirit. Vitriol. acid. dr.
duas.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 139.

R. Syr. Rub. id. Unc. Sex.
Spir. Vitriol. Unc. sem.
m. d. ad potum. ord. q. s.
ad gratum acorem.

Nro. 140.

R. Pulv. Cort. peruv. se-
lect. Unc. un.
coque s. q. Aqu. font. p. 1/2
hor.
deinde adde.
Rad. serpentar. Virg.
Unc. sem.
c. relinque in ferv. infus.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. octo.
adde.

Syr.



Nro. 141.

Végy: két hat legjobb peruviai fa héj port, főzd elegendő vízben fél óráig, szűrj-le tizenhat latra valót, 's adgy bozzá tiz grántul harmintzig arabiai gummával porrá törtt kámfort; bárom lat Málna Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 142.

Végy: kámfort egy grántul négyig; és tiz grán fejér nádmézet. Tsinály port belslek, 's adgy minden órában, minden 2-dikban egy port.

Nro. 143.

Végy: fél könting Pésmát, kusz tsepp Hoffmann' Spiritusát, bárom könting fejér nádmézet, és nyoltz lat Méh-

fü

Syr. Cort. Aurant. Unc.
un. sem.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 141.

Rx. Pulv. Cort. peruv. select. Unc. un.
coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.

Colat. express. Unc.
octo.

adde.

Camphor. gum. arab.
ftae. gr. decem—triginta.

Syr. Rub. id. Unc. un.
sem.

m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 142.

Rx. Camphor. gr. un—
quatuor.

Sachar. alb. gr. decem.

m. f. Pulv. d. oi. hor. aut
oi. 2. hor. Pulv. un.

Nro. 143.

Rx. Mosch. dr sem.

liqu. Anod. Min. Hoff
gutt viginti.

Sach. alb. dr. tres.

Aqu.



fű vizet. Egyelitsd öfzve. 's adgy minden órában, 2-dik-ban egy kanállal.

Nro. 144.

Végy: Egy grán Pésmát, tíz grán fejér nádmézet. Tsinálj port belőlek, 's adgy minden fél órában egy port.

Aqu. Meliss. simpl. Unc. quatuor.
m. d. oi. hora, oi. 2. hor.
uno cochlear.

Nro. 144.

ꝛ. Mosch. gr. un.
Sach. alb. gr. decem.
m. f. Pulv.
d. oi. 1/2 hor. un. Pulv.

A' T A K N Y A S H I D E G R Ö L,

De pituitosa Febre.

Ha hideg, nedves, ködös, erős idővel valami állandós, de közben alább hagyó hideg laza, nyálkás, duzzadt, gyenge hideg természetűeket megszökik, az a' hideg *taknyas hidegnek* neveztetik.

Okai. Ez a' *taknyas*, vagy-is *nyálkás hideg*, mint hogy szüleménnye a' *taknyas*, sükeres nyálnak, megkeresi a' gyenge, nyálkás, lufta, duzzadt, hideg természetűeket; azokat, kik henyélő, lufta életet viselnek, kik szünetlen ülnek, és kivált 'siros, téftás goromba, nehéz emészthető eledelekkel élnek.

Szereti az alacsony, posványos, 's egyszerűsmind hideg környékeket; szereti a' hideg nedves, ködös ősz, és tavaszt; színte a' gyenge, lágy nedves tél-is kedvez néki, valamint a' vizenyős, avagy a' száraz meleg ősz az epe nyavalyáknak; vagy a' száraz hideg tavasz a' forró hidegeknek.

Ebből a' tapasztalt igasságból fejtődik ki az ősz, és tavaszi *taknyas hidegeknek* különbsége, hogy mért ezek inkább *gyuladosó*, amazok pedig *epés* indulatúak? mivel tudniillik, a' mint másutt mondatott, általában minden betegségek az akkor uralkodó *járvány nyavalyának* természetéből részesülnek, sőt sokszor egészen abba által költözkednek. Láthatni ezt több ízben a' tavaszi nyálkás hidegekben, a' mikor kevés vér-pökéssel tündő gyuladást, avagy oldal-nyilallást színlének; de a' melynek teljes, 's egyenlő felemelése, és a' teli melyel való lélekzet vétel elégségesen kinyilatkoztattya a' színlést; mivel a' valóságos tündő gyuladásban sem melyét egészen fel nem emelheti a' beteg, sem teli melyel lelket nem vehet. 's a' t.



Kezdeté. A' taknyas, vagy-is nyálkás-hideg kezdődik lassu elbádgyadással, és szökő borzadásokkal; a' nyelv nyálkás fejr, a' száj-iz sáros, enykes, az étel kívánás elveszett, a' gyomor nehéz, puffadt, dagadt gyakor öklődéssel, és eröltetéssel, néha okádik-is a' beteg. Szomjuság nints, a' vagy éppen kevés, nagyobb a' sziv táj epekedés, és a' has korgások; a' hideget felváltó hévség alig tűnik szembe; azért az érszökés is majd tsak nem természetes; a' vizellet halavávy, néha éppen nem, néha taknyasan ülepedik; az egész nyavalya lassu lépesekkel többekre kiterjed.

Ezekből a' történetekből alkalmasint ki lehet a' nyálkás hideget nyomozni, de mivel nints egy is köztök, mellyet a' nyálkás hidegnek mint tzáfolhatatlan kijelentőit lehetne tartani; azért, hogy más nyavalyákkal is közössek szoktak lenni: szükséges a' lételéről való meggyőződésre a' betegnek előbbeni egészséges állapotját, lakó környékét, az időt, és a' járvány nyavalyákat is a' számkáltt történetekkel egybe vetni, és olly formán jelenlétéről meggyőződni. p.

o. legyen a' betegnek hideg, lústa, taknyas, duzzadt temperámentoma, legyen lakása, és élete' módja a' fellyebb említett készítő, és gerjesztő okok szerint, legyen az idő nedves, ködös, hideg, legyen a' járvány nyavalya nyálkás hideg, legyenek már jelen az előbb leírt történetek, való, hogy a' taknyas hideg jelenléte csak kérdési sem fog szenvedni, annyival inkább, hogy a' taknyos hideget a' többi heves nyavalyáktól különben sem nehéz különbeztetni. Ugy p. o. a' *gyuladosó hidegtől* az ő lassu folyamattjáról, a' csak nem természetes ér-fzőkésről, a' betegnek temperámentomáról, és az időről könnyű különbeztetni. Valamint a' nagyobb forróságról az *epe-hidegtől*; és a' *rothadt-hidegtől* a' nagyobb kábultságról, nagyobb héségről, és a' többi súlyosabb, 's fenegetőbb változásokról.

Kimenetele. Végződik a' *taknyas-hideg* óhajtott *egésséggel*; más *nyavalyával*, avagy *halallal*.

Ha a' rendes orvoslással a' természet rajta erőt vehet, és a' nyavalyás matériát a' testből kimozdíthattya, bizonyos az egésség,



ség. Ellenben : ha nem orvosoltatik , avagy ellenkezőkkel a' természet munkálkodásai-
ban tsorbulást szenved , akkor a' nyavalyás
mátéria erőt vévén , a' főre , avagy más
nemesebb , és az életre szükséges tagra ál-
tal tétetődik ; 's hol más nyavalyát tsinál ,
hol halal a' vége. Legörömeftebb minden-
napi hidégleléssel végződik.

Orvoslása. A' *nyálkás* , avagy *taknyas-
hidegnek* orvoslása abban határozódik , hogy
a' nyavalyát okozó matériától a' testet meg-
szabadítsa , és az elnyomatott erőket hely-
re állítsa. És mivel a' nyavalyát okozó má-
teria vagy az első útakban vagyon még ,
vagy már a' vérbe által szökött , majd az
ürítők , majd ama' keserü , gyengén izgató
szerek lesznek szükségesek.

Az első útból legkönnyebben , és leg-
bizonyosabban kitakarodik az ürítő szerek-
kel ; tsak , mivel hogy ez a' nyálás , süke-
res matéria a' gyomrot , és beleket enyv
gyanánt megfogja , megragadgya ; szükség a'
kiürítő szerek előtt olyan orvosságokat bo-
tsátani , mellyek azt feloldgyák , és a' gyo-
morról , és belekről mint egy lefejtsek.

Ezek

Ezek nélkül az ürítő szerek többet ártanak, sem hogy használnak.

Legalkalmatosabb ürítő szerek azért azok, mellyek azt a nyálkás undokságot inkább hontogattyák, a' testet megrázzák, és így a' nyulós sükerességet elvévén többszer ugyan, de lassubb, és később okádással azt a' gyomorból annál bizonyosabban kiforgatják. Olyan a' Nro. 145. alatt kitett okádtató szer, mellyet felosztván több adásra, egy más után kevés idő vártatva a' betegnek bé kell adni, és legjobb, 's leghirtelemből segítséget nyújt.

A' has-hajtó szerekből a' keserűket kell választani: a' kettős sót, a' keserű sót, a' salamiak sót, a' sienna leveleket, a' Japana gyökeret, 's több ilyeneket. A' manna, a' savanyú pálma gyümölcs, 's más ilyenetén gyenge nyálkás, lágyító, és a' savanyodásra hajló has-hajtók inkább ártanak.

Ha pedig a' nyavalyát okozó máteria már a' vérbe által szökött, avagy valami különös tagra magát letette, akkor azt annak módgya szerint el kell készíteni, hogy vagy megint jó nedvességgé vallyék, vagy

a' testből, hogy továbbá ne árthasson, ki-
lehesse üríteni.

Ezt már nem az ürítő, hanem ama'
keserű, gyengén izgató szerek viszik vég-
hez, mellyeknek sem öfzve vonó, sem gyu-
lafztó erejek nintsen. A' tzikória, és orofz-
lán-fog fű gyökerek, a' föld fűst-fű, 's e-
gyébb illyetén erkölsű füvek és gyökerek,
valami közép sóval, avagy a' környülállá-
sokhoz szabva egy grán hánytató bor kö-
vel, avagy egy, két könting Ammoniák
gummával egybe szürve legalkalmatosabbak;
mert akár az első utakban, akár a' vérbe ke-
veredett nyálkás matériát megrontyák, és
annak úttyán a' testből kiforgattják.

Más az, ha a' beteg felette nagyon lan-
kadott, ha a' természet elgyengült; akkor
az olasz úti fű virág, a' bálidrián, és ange-
lika gyökerek fogják hathatóságokat ki-
nyilatkoztatni; főképp', ha valami kevés
salamiák sóval, tengeri hagyma mézzel, és
Menta-fű Syruppal adatódnak. Nro. 146.

Ez az a' nyavalya, mellyben a' hólyag
huzó ilastronnak majd tsudalatos hatható-
ságát tapasztalhatni; mert, ha a' betegnek

melye elnehezül, feje fzünetlen álomra való hajlandósággal elkábul, eltompul, az ereitől nagy részént megfosztódott, a' természet nem bírván már továbbá a' nyavalyával, hanyatlik; a' nyavalyát okozó materia pedig, vagy az egész testben elszórva, vagy némelly tagokra sietve az utolsó veszedelmet készíti, akkor a' hólyag-huzó flaszrom az élet erőket gerjesztő tulajdonságával a' természetet mint egy álmából felébresztvén, az előbb rendelt orvosságoknak közben-járásával a' nyavalyát okozó materiát megöli, a' beteget pedig új életre hozza. De vajmi sokára! mert valamint lassu folyamattya, ugy a' belőle való gyógyulás is hofzfszas; azért szükség még azután is jó ideig ilyen beteget keserü, erősítő szerekkel tartani, mellyeket pilulákban Nro. 147. Vegyétékben Nro. 148. vagy Herbatében Nro. 149. lehet adni. Kétség kívül a' jó ó bor is foganatos itten.

Nints itten helyek a' lágyító, sükeresítő, öfzve vonó, és a' gyulafztó szereknek. A' kámfor, a' Pésma, a' gálitzkő Spiritus, a' kina héj, mind ezek, ámbátor né-



melly más nyavalyákban egyedül ő benne az oltalom, itten vajmi ritkán szükségesek, legtöbbször ártalmasak. Szintugy az érvágás, az erős izzasztó, és vizeltető szerek is kárhozatosok. Bár csak a' Borbélyok ezt a' letzkét jól megtanulnák! talán — — —

Életrend. Az élet módgyában a' tisztaság a' beteg körül, és az ételben a' mértékletesség ajánlatik. A' jó, de nem 'siros marha hus lév ri's, avagy árpa kásával, külömbféle zöldségek, párlalt, avagy főtt aszalt gyümölcsök legjobb eledelek. Italul pedig a' nem nagyon hideg viz málna, vagy bodza virág etzettel. A' gyenge limonáda sem ártalmas; nem külömben a' bodza virágból, ánis', és édes kömény magból forrázott viz mézzel, vagy etzetes mézzel egyelítve is jó. Ha pedig már gyógyulandó, akkor gyenge hétsináltakat, és jó ó bort lehet engedni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 145.

Végy: Egy könting hánytató gyökér port; egy grán hánytató bor követ, másfél kőn-

Nro. 145.

ry. Pulv. Rad. Ipeecuan. dr. un.
Tart. emet. gr. un.
Arc.



könting kettős söt. Egyelitsd
öszve; 's öszd-fel hat egyen-
lő részekre; 's adgy-bé min-
den fél fertályban egyet.

Nro. 146.

Végy: Egy lat olasz úti-
fü virágot, főzd elegendő
vizben fél fertályig, azután
szűrj-le két mejszelyt, 's
adgy bozzá két könting sala-
miák söt, négy lat Menta
Syrupot. Egyelitsd öszve,
's adgy-bé minden 2-dik ó-
rában egy findsiával.

Nro. 147.

Végy: három könting an-
gelika gyökér kivonást, an-
nyi Pápa fi kivonást. Tri-
málj elegendő narants báj Sy-
ruppal három gránnyi pilulá-
kat, 's adgy-bé napjában bá-
romszor, mindenkor hármat.

Nro. 148.

Végy: Három könting e-
zer jó fi kivonást; két lat
édes

Arc. duplicat. dr. Un.
sem.
m. divide in dos. Nro. sex.
detur. oi. semi quadrante
hor.
pulv. unus.

Nro. 146.

℞. Fl. arnic. Unc. sem.
coque s. q. Aqu. font. p. 1/8
hor.

Colat. libr. duar.

adde

sal. Ammoniac. dr duas.
Syr. Menth. Unc. duas.
m. d. oi. 2. hor. uno vasculo.

Nro. 147.

℞. Extr. Rad. Angelic.
— Card. B. aa. dr. tres.
Syr. Cort. Aurant. q. s.
ut f. pil. gr. trium.
d. ter. de die Nro. tres.

Nro. 148.

℞. Extr. Cent. min. dr. tres.
Syr. foenicul. Unc. un.
Agu.



édes kömény Syrupot; nyoltz
lat székfű virág vizet. Egye-
litsd öfzve, 's adgy-bé min-
den 2-dik órában egy kanállal.

Nro. 149.

Végy: másfél marék ezer
jó fűvet, annyi Pápa fűvet,
egy marék székfű virágot.
Vagdald öfzve berbatének.

Aqu. Chamom. Ūne.
quatuor.
m. d. oi. 2. hor. uno Cochl.

Nro. 149.

ry. Sumit. cent. min.
fol. Card. B. aa. man.
un. sem.
fl. Chamom. V. man. un.
c. m. d. Spec. p. The.

A' P E S T I Ő R Ő L.

De Peste.

Közönséges mirigyos okból származott, ra-
gadós, dögös betegség, melly lappangva
egyszersmind többeket a' világból kiszóllit,
Pestisnek neveztetik.

Okai. Ennek közönséges, mirigyos o-
kát némellyek a' természet' Szerzőjétől uj-
jonnán teremtetni, és az emberi nemzetre
büntetésül küldetni mondották abból, hogy
az Sz. Irásban több izben Isten ostorának
neveztetik. — Mi szüksége annak ujj te-
remtményekre, kinek az embert terméste-

tes útakon látogatni végzetellen a' módgya, ha igaz, a' mint igaz, hogy a' halál a' bűnnek `soldja.

Mások a' föld' gyomrában keresik; mellynek sokféle megvesztegetett mirigyos gözei felvétetvén a' levegőbe, ezzel bészivatnak, vagy más érdeklés által felvétetnek.

Ehez ha hozzá adattatnak a' háború alkalmatosságával a' föld' színén hagyott holt testek, mellyeknek rothadt részetskéi a' párázat-környékbe ragadtatnak; meleg Tartományokban a' nagy folyó vizek kiáradásai, az ottan elő forduló viz állások, 's motsárok, (számtalan apró állatok', 's férgek' fészkei) némelly kénköves füvek, 's fák, mellyek megégettetések által nehéz, mirigyos gőzzel a' levegőt megrontyák, feltaláltattak eme' rémítő nyavalyának veszedelmes kiköltői; ha igaz Dapperus vitatása, *) hogy *soha Ægyptomban pestis nints, ha tsak a' Nilus vize ki nem dagad, és egész Tartományokat el nem önt.* Hozzá vetvén okát: mert a' midőn a' Nilus vize egész föld' színét

*) Dapper. in Descrip. Africae. pag. 127.

nét mint egy álló tóvá teszi, hozzá járulván a' déli szelekkel a' sütő napnak rekenyő hévsége, megrothadott kigőzelgésekkel a' levegőt megterheli, megtölti.

A' nagy éhségtől, és sokáig tartó drágaságtól is eredni némellyek állittyák azért, hogy ollyankor a' szegénység sokféle ártalmas nem enni valókhöz ragaszkodik, és így természetét, gyomrát, vérét megvesztegeti.

Tagadhatatlan, hogy az illetén szükség sulyos, és veszedelmes nyavalyáknak oka, de ama' közönséges déli, 's napkeleti nyavalyának (peftisnek) nem lehet szülője. Ugyan is Hyppocrates az Orvosok' halhatatlan emlékezetű Mestere így tanította: *) *Midőn egy népi nyavalya (dög halál) uralodik, nem az élelemben való fogyatkozás, hanem a' bészívott levegő az oka; és való, hogy ugyan azon levegőnek vagyon valami dögleletes gőze, melly ennek Dajkája, 's Nevelője.*

'Megegygyeznek a' most elszámolt okokban minden érdemesebb természet-visgálók,

és

*) Hyppocrat. Lib. de Nat. hum. §. 19.

és orvosok ; de milyen változást szenvedgyenek ugyan ezen okok , hogy illetén gonofz indulatu nyavalyát gerjeszthessenek , nagyon különböznek. Mások a' rothadásnak legnagyobb garáditsában helyheztetik ezen pestises okoknak mivóltát. Mások a' most nevezett pestises okoknak ezerféle öfzve egyeledésekben , 's foglalásokban keresik természetét.

Annak , hogy a' rothadtság tulajdonságaira különböző , a' minden napi tapasztalás tanúja. Más rothadtság vagon a' borbán ; más az etzetben ; más ebben , vagy amabban a' fű' , 's fának nemében ; más az állatokban. — Tsak az egy emberben is minő rendkívül való külömbséget láthatni! nézvén a' súlyós , frantzós , rákfenés , vagy egyéb régi megrögzött fekélyeket , a' vérhasít , himlőt , sülyt , és a' sok gonofz indulatu hidegleléseket ; mind ezekben annyira különböző a' rothadtság , hogy bizton mondhatni : a' mitsodás a' rothadtság , ollyas az elragadó betegség is ; az az : nem minden rothadtság indíthat pestist , nem mindenik vérhasít , himlőt , avagy frantzot. 's a' t.



Betses munkáiról nagyon esméretes Hoffmann ezek' mérséklése után a' peftises mirigynek bétseréltt gonofzabb indulatu természetét kettősnek lenni mondotta. *) Ugymint megrothadt kénköves, kovász módgyára szaporítónak; és vékony, erős, égető, nem annyira savanyú, mint inkább repülő lugosó indulatunak; mellynek is természete olly rögzött, hogy több mérttföldnyire elvitetvén, ártalmas ereiből semmit el nem veszt, és anya-félszkének a' meleg Tartományokat állítja, hol mint a' szikra lángját elhinti, 's ezer, meg ezereket hirtelen felhapsol. Igaz, hogy nem is eredett még eddig a' mi Tartományinkban sem étel, sem ital, sem az életnek más rendetlenségéből, sem a' levegőnek egészségtelen vóltából, hanem még mindenkor a' már megvesztegetődött meleg déli, avagy napkeleti Tartományokból hozatott hozzánk. Mi tsuda? hiszen a' tsikorogó hideg nem tsak tikkasztya, hanem egészen el is oltya. Azért a' hideg Tartományokban vagy soha vagy igen ritkán esmérik.

A'

*) Hoffmann, Tom. II. Sect. I. C. 12. §. VI.



A' Pestist gerjesztő okoknak különös természettyekre nézve különös történetek, 's tünetemények kivántatnának ennek a' dögleletes nyavalyának más akár minő gonosz nyavalyáktól való jeles megkülömbezettetésére, de a' hideglelés, a' fzokatlan lankatság, szédelgés, főfajás, szomjuság, álomtalanság, avagy igen is mély álom, émelgés, ájulás, tagok' 'sibbadása külső daganatok, tüzes kelések, mirigyos hólyagok. 's a' t. olly közönségesek, hogy még a' szemesebb orvost is könnyen megtántoríthatták. Hány-szor jelennek-meg a' féle daganatok, és tüzes kelések más rothadt indulatu nyavalyákban, hol a' pestisnek hire sem vólt! Ellenben hányon nem tetetődnek ő miáttá a' föld gyomrába, kikben ugyan ezen daganatoknak, és tüzes keléseknek, avagy mirigyos hólyagoknak legkissebb nyomok sem vólt! Alig van nyavalya, mellyben a' fellyebb nevezett jelekből, és történetekből tsak néhányon is jelen nem vólnának. A' hideglelés pedig, a' mint Holler bizonyítja, *) éppen semmit sem tanít; mivel sok-szor

*) Holler Lib. de Peste.



szor eleíntén olly gyenge, hogy le sem feketi a' beteget, hanem jár, kél, hogy e'képen a' peftises mirigyet, melly nyugvással, 's álommal annyival szaporábban a' belső rézfekre, leginkább a' szivve szökik, a' testből mintegy kiúzze. Az egyedül mintegy különös, hogy más rothadt, gonofz indulatu nyavalyák, 's hideglelések bő izzadással, hasmenéssel, arany-ér, és hófzám folyással, avagy más úton való tisztulással tágnak, sokszor meg is szűnnek. Ez ellenben ezekre inkább dühösködik, és tsak egyedül akkor szűnik, mikor a' külső ikrás husokra magát leteheti, 's talyogot tsinálhat.

Mindenütt, de főképp' itt' szemeskedgyen az Orvos. Az elszámláltt jelek, és történetek mellett, ha a' beteg rend kívül bádgyott, ereitől szemlátomást elesett, a' járvány nyavalyák elragadó, rothadt indultuak, az ikrás husokban gyuladásos dagantok, tüzes kelések, avagy mirigyos hólyagok támodnak, és a' nem éppen mezfze lévő helységeken peftis dühösködgyék; az egyik, vagy a' másik házban a' beteg nyavalyá-

lyájának első, vagy második napján a' nevezett jelek, 's történetek között meghallyon; és így többek is utánna; meg azokra is, kik a' beteggel vóltanak, elragadna, méltán a' pestisről, 's ennek 'sengéjében való megfojtásáról gondolkodgyék az Orvos.

Feloztása. Már a' pestis vagy *hidegleléssel*, vagy a' *nélkül* (a' mi gonofzbb) támadja-meg az embert. Ha a' *nélkül*: akkor egy hirtelen mennykő gyanánt keveri, 's háborítja-meg a' vért a' többi folyó részekkel együtt, és a' testet erejéből egyszerre kivetzi; nints is a' testnek egész rothadásából egyebet reményleni egy hamar leendő halálnál.

Mikor még szelídebb a' peftises mirigy, akkor *hidegleléssel* szinli-bé magát, és valamint más ragadó, gonofz indulatu hideglelésekben a' levegővel hészivott nyavalyát okozó mirigy előfzer is a' tüdőbbe, avagy a' nyállal egyeledve a' gyomorba megy-le, és az előfzer érdeklett részeket rontsollya, ugy a' peftises mirigy is alig lopta-bé magát a' testbe, azonnal a' főt, agyvelőt, ér-



zö inakat, és ezek' legfinomabb nedveit bon-
togattya-meg.

Kezdeté. A' beteg valami szokatlan ne-
hézséget, lankatságot, kegyetlen forró fő-
fájást, borzadást, szédelgést, kábaságot, olt-
hatatlan szomjuságot, nyelv szárodást érez,
's ereitől egészen elesik. Ha a' gyomorba su-
damlott: étek' megutálást, émелgést, szü táj
epekedést, alítózó gyomor fájást, erőlkedést,
okádást okoz; azután a' gerintz-velőnek, és
a' vér ereknek érző inas hártyái közé erefz-
kedvén nyughatatlan álomtalanságot, oly-
kor álmos nyughatatlanságot, sziv dobo-
gást, tagok' 'sibbadását, ájulásokat hoz ma-
gával.

Továbbá hogy nevednek, és hogy
szaporodnak a' pestises nyavalyának elő-
számlált történetei, alig írta-le még eddig
valaki rendesebben ama' régi Thucydides
Történet-írónál, *) ki annyival hitelesebb,
hogy ama' Pestist, melly, a' mint írja Ae-
thiopiából Aegyptomba, innétt pedig Áte-
nába szökött által, magának is ki kellett
al-

*) Thucydid. Lib. II. de bello Peloponnes.



állani. Ennek tapasztalása szerint a' kezdetén elő forduló történetek, ugymint: a' testnek ereitől való elesése, kegyetlen fő fájdalom, kábaság, szájnak kiszáradása, olthatatlan szomjuság; szű-táj epekedés, sziv dobogás, ájulások, 's a' t. szemlátomást öregbednek. Hozzá szövetkeznek a' nehéz, bűdös lélekzet, ptrüszentés, rekedtség, hurut, rothadt, türhetetlen epés hasmenés szörnyü bádgyadásokkal; a' szemeket a' szájnak belső részeivel elfuttya a' veszni indult vér; kívül a' test szederjes, fekete, nem nagyon meleg, de belől annyira langal, hogy a' legvékonyabb takarót sem szenvedik, szültt meztelenen hevernek. Legkedvesebb valának, ugy mond továbbá Thucydides: hideg vízbe ugrani; a' mit sokan tselekettek, kikhez kevesebb vigyázással valának. Majd mindnyáját a' tsuklás, tagok' öfzve vonulása szólítá-ki a' világból.

Kimenetele. Kimenetele vagy *életre*, vagy *halálra* fordul. *Életre* való fordulása nem mint más nehéz nyavalyákban, bő izzadásokkal, hasmenésekkel, vizellet, arany-ér, hó-szám úttyain, vagy or vér folyással esik meg,

meg, hanem a' testnek külső kerületén, többnyire az ágyék hajlásban, hónaly alatt, némelykor a' nyálos', tsets', és nyak ikrás husokban gyuladásos, kemény, feszültt, fájó daganatok támadnak; mellyeknek elosztása, és vízfza verettetése mivel halálos, azonnal meg-kell érlelni, és borbély késsel felmetzeni. (Ollyatén késsel, mellyel e'féle daganatot felvágott a' Borbély, senkin e-ret ne nyisson, mert a' pestist belé oltja.)

Vagyon a' daganatoknak még egy féle nemek: a' *tűzes kelések*. Ezek a' most leirt daganatoknál sokkal gonoszabbak, és bátor leginkább a' hát gerintz, a' karok, és tombok a' feneklő helyek, még is alig marad a' testnek valami része ezektől ment. Mindererus, ki maga is pestist értt, imigy szól felőlek: *Midön a' tűzes-keles akkora, mint egy mustár, avagy kender-mag, maga körül egy tányér nagyságú égő udvart tsinál; a' hus, mellyet megszállott, az egészségestől elesik, olly nyilást hagyván maga után, mint ha a' farkasok rágták volna ki.*

Sokaknál a' pestises mirigy egy hirtelen az egész testből a' belekre gyül; mások-

soknál a' szemérem testekre száll; ezeket tífzögös halál öli-meg; amazoknak beleket eszi által. — Majd mindnyájon tsuklás-sal, 's tagok öfzve vonulásával végzik éle-tyeket.

Szerentse, ha az emlétett daganatok harmadik, és negyedik napok között megjelennek, rendjek szerint megevesülnek, 's kifakadnak. Veszedelmesbbek a' tüzes kelések, mellyekből ha meggyógyúlnak is a' betegek, közönségesen még is valamelly nevezetesbb tagjok', szemek', kezek', avagy lábok' elvesztésével esik-meg gyógyulások, avagy annyira megzavarodnak elméjekben, hogy legjobb baráttyaikról, még magokról sem emlékeznek. Kiknél pedig sem egygyik, sem másik rendbéli daganatok meg nem jelennek, azoknak gyógyulásokról vett reménységek vizen ballagó buborék.

Minő testüeket támad-meg, 's minő természetűek ellen szepelkedik kiváltképp' a' Pestis? Bátor a' Pestis' történeteinek ábrázolásában sokat különbözzenek is az Orvosok, mivel hogy a' temperamentumok-is a' testnek többi állapottyához képeft sokat változ-



nak, abban azomban még is mindnyájon, kik szorgalmatos, gyakor tapasztalásokból a' Pefstisről irtak, megegyeznek, hogy a' kövér, potrohos testeket, a' véres temperamentumokat, ifjabb gyermek esztendőket jóval hamarább, és súlyosabban nyomja-meg, hogy sem azokat, kik sovány, erős testel birnak, vagy számosbb esztendőket éltek. Ugyan is a' vénekben, és sovány erős testekben nints az az elevenség, a' vér süke-res, vastag, a' bélszívó erek nagy részint béforrottak. Ellenben a' kövér, véres temperamentumuakban, az aszfzonyi Nemben, és ifjabb gyermekekben minden bélszívó erek tárva lévén, a' pestises mirigyet Mágnes módgyára magokhoz szívják. Ezekből érteni-meg ama' Plinius mondását: *'A természet a' nyavalyáknak némelly törvényeket szabott.*

A' nyomorult hajlék, és egészségtelen élet-mód miátt a' szegény köz népet is igen könnyen megszöki; mert általlyában kitsiny, alacsony hajlékokban számosan tartózkodnak, a' bezártt levegőt szüntelen párzásokkal vesztegetik, 's e'képp' ugyan azt a' pestises mirigynek további terjesztésére mint-

egy alkalmatosabbá teszik. Ez az oka, hogy az elzárt, elrejtett, sötét helyek, fogságok, putrik a' pestises mirigytől ritkán mentek, és közönségesen ilyen helyeken kezdődik. — Mi kell több? mindennapi tapasztalás vezet reá, hogy az elzárt helyeken a' hús, és egyéb élelmünkre valók sokkal hamarabb megromlanak, megbüdösednek.

Szerentsések, kik a' rendes élet' mód mellett bátor, férjfiúi szívvvel vannak; mert valamint a' buja, részegeket, kiknek egész élelyek rendetlenség, sokkal inkább megnyomja, ugy az elsőnek annyival megkegyelmezz, kivált, ha a' folyó arany-ér járja őket, avagy más folyó sebek vagyon.

Voltak, igaz, nem kevesen, kik a' Pestist a' félelem' szüleménnyének is lenni vitatták; a' mi ha ugy volna, mért kellene eredetét más meleg Országokból hozni, és mért volna az ifjabb gyermek esztendőknék, kik félni még nem tudnak, olly eskütt ellensége? Hogy a' rendetlen félelem, és az innénd származott képzelődés a' gyengébb testekben halálos nyavalyát okozhat, és Senertus tapasztalása szerint a' dühösködő Pe-

Itis is ollyatén félékeneket könnyebben megvehet, azt senki nem tagadja. *) A' félékenek, ugy mond az említett Orvos, *hirtelen elhalnak; a' Pestisben sinlődő betegekkel bánó szolgákat, Borbélyokat, és sir-ásokat ellenben igen ritkán lepi-meg.* Azt az egy okát adván, hogy *ezek bátor férjfiúi szívvvel szolgálnak.*

Következnék már az orvoslás, de mint-hogy kiki örömeftebb elháríttya, és azt a' rendes élet' móddal megelőzni kíványa, valamit előbb:

A Z Ö R I Z K E D É S R Ő L.

Hogy Török Országból a' Pestis hozzánk által ne jöhessen; a' Felséges Udvar már régen a' Török határ széleken különös épületeket, Kontumátziás házokat tétetett, és kegyesen rendelt a' végre, hogy az ott lévő Tiszt viselők által minden hozzánk által jönni kívánkozók jól megvizgáltassanak, ha nintsenek-e valami olly ragadós, dögös betegségtől megvesztegetve; avagy, ha e-
gés-

*) Sennert. Lib. de Febr.

egészeseknek látzatnak is, nem jönnek-e olyan helységből, melyben a' Pestis dühösködik. Ugy szintén, ha más helységekben illetén veszedelem kinyilatkoztatnék; tartoznának a' Mágistrátusok azt a' Felsőges Udvarnak megjelenteni, hogy illendő rendelkezések idein korán tetetődhessenek. Nints azért a' közönséges egészségnek védelmezéséről mit szólani; lássuk inkább, mikép' kellessék kinekkinek önnön maga egészségét őrzeni, 's oltalmazni.

Kinekkinek tulajdon egészségének oltalmazása meghatározza magát a' szorgalmatos, rendes gondviselésen, és őrizkedésen; melly 1-szor: a' *levegőnek* mivóltát; 2-szor: az *ételnek*, és *italnak* mennyiségét, és minémiségét; 3-szor: a' *mozgást*, és *nyugodalmat*; 4-szer: az *álmat*, és *virrogást*; 5-szor: a' *testnek tisztulásait*; 6-szor: az *elembéli indulatokat*; 7-szer: a' *társolkodást* mérsékli. Mellyekről rendre.

Minden élő állatoknak legszükségesebb Elementoma a' *Levegő*. Ez ha tiszta, az életet, és egészséget fenn tarttya; ha tisztátalan, ha ártalmas gőzökkel terheltetett, a'
vért

vért megvesztegeti, a' testet rontsollya. Mi a' következés? hogy mindenek előtt a' beszivandó levegő tiszta legyen, és a' megvesztegetődött megjobbittassék. Legyenek ennekokáért a' hajlékok téresek, tágosak, és szározak; az ablakok napkeletre, vagy fő szélre szolgáljanak, és annak ideiben kiszellőztessenek; a' délre, avagy a' nap nyugotra szolgálók pedig; avagy, a' mellyek más bűdös, otsmány helyekre nyilnak, szüntelen zárva tartassanak; a' szobák a' pók halóktól, 's egyéb otsmánságoktól tisztíttassanak. Nem tudom, hogy' vitathatta Unzerus, külömben igen nevezetes Orvos, hogy a' pókok a' pestises mirigvet magokhoz szívják, megemésztik, 's ugy a' levegőt tisztíttyák; a' mi ha ugy vólna, igérem, senki nem élne a' szegénységnel nagyobb bátorságban.

A' szellőztetésen kívül szükség a' hajlékokat napjában kétszer, háromszor is kifüstölni. E' végre a' tömjén, és gyalog fenyő mag igen jó. Legjobb, kik megszenvedhetik, a' kénkő füst. Etzettel, mellyben ró'sa, viola, vizi tök, majoránna, levendula,

la,

la, tsombor, avagy más ktilömbféle balsamos füvek, 's virágok áfztattak, a' szobákat meghinteni is igen hafznos.

Hypocrátes bizonyíttása fzerint a' peftises mirigynek leghathatósbb eméftző el-lensége a' tűz; melly ama' szörnyü dög ha-lált is, melly Áténás Városának majd minden lakósit sirba döntette, nyomta-meg leg-inkább. Megparantsolta tudniillik Hypo-crates, hogy Áténás Városának minden u-tzáiban tüzeljenek; a' mellett egész erdöket meggyujtatott.

Mi nálunk az e'félék a' tűz' vefzedel-me miatt valamennyire kényesek; talán al-kalmatosbb volna e' helyett a' közönséges dohányozást javasolni? mert, hogy a' do-hány-füft a' levegövel lemenvén a' tüdök-be, ezt a' sok ragadós, enyves turhaktól védelmezi, a' gyomorban az étkek' eméft-zését előbb mozdíttya, és a' vért a' rotha-dástól tartóztattya, bizonyos. Azomban az ifjak, és azok, kiknek tüdejek, és melyek száraz, és heves természetü; kik bor, pá-linka, avagy más hevítő italokhoz szoktak; kik száraz kországban, vagy tüdő-rothadás-ban



ban nyavalyáskodnak, magokat ójják; ne talántán még ezzel a' Pestistől örizkednek, más szinte olly sulyos nyavalya üssön reájok.

Az egészség fenn tartásának, és a' hofszú életnek első, és legfőbb törvénye az ételben, 's italban való józanság, és mértékletesség; az az: hogy valaki se szomjuságot, se éhséget ne szenvedgyen, de e' mellett sem étellel, sem itallal magát ne terhellye. Mivel pedig mind a' mennyiségre, mind a' minémüségre nézve sokat tefz a' szokás, (nints itt' szó a' visszsa élésről) attól ok nélkül senki el ne állyon; mert valamint az egészséges körülállások közt a' szokás' másításával megbomlik az egészség, ugy könnyebben megtörténik ez, a' mikor illetén halalos ellenség életünk után leskelődik.

Kik kemény, és nehezebb emészthető ételekhez szoktak, mellettek megmaradgyanak; tsupán azoktól ójják magokat, melyek a' pestist nevelik. Kik gyenge, könnyü ételekkel éltek, tölek el ne állyanak; kik pedig Celsus' törvénye szerint semmi bizonyos élet-módhoz nem szoktak, hanem

vegyest minden válogatás nélkül könnyebb, és nehezebb eledelokkal élni szoktak, mivel attól elállani képz betegség, továbbá is megtartsák.

Melleyek már azok az eledlek, melleyeket sérelem nélkül meg-lehet enni? Sérelem nélkül általlyában meg-lehet enni mind azokat, melleyek jó tápláló nedvességgel bővelkednek. Olyan a' jó élelztövel kézfített kenyér, a' marha, borjú, és bárány hus, a' tyúk, kappan, és haromsfiak, a' sós, és száraz hus, a' halak, rákok, tekenyös békák, és más ezekhez hasonlók; a' lisztből kézfült étkek, a' bab, borsó, és más héjas vetemények; a' spárga, pár, és fokhagyma, a' kapor, sóska, petreselyem; a' retek, *) ugorka, dinnye, szilva, baratzk, körtvély, és savanyú alma, a' tseresnye, és szőlő, a' tsokoláda, kakaó, kávé, ri'skása, mondola, malosa szőlő, füge, méz, nádméz, ánis, kömény, sajt, vaj, és olaj; kiváltképpen ha borral, etzettel, rozsmaringal,

*) A' retekről sokan bizonyították, hogy a' ki ébomra :
trak a' bóját eszi is, a' nap a' Pestistől ment.



gal, tzitrom, narants, avagy birs-almával, sáfrán, hors, szeretsen-dió, fa-héj, avagy más hasonló fű-szerszámokkal készíttetnek. Ezeket a' hoszszú tapasztalások olyanoknak találtak, mellyek a' döghalálos mérget magokba nem szívják, és azért sérelem nélkül annyival biztabban meg-lehet enni, ha a' mértékletesség még arra is ügyel, hogy még ezekből is azok válasszatnak, mellyek kinekinek természetéhez vannak alkalmaztatva; p. o. kinek vére, és temperámentoma heves, és száraz, hivesítő, és nedvesítő; kinek pedig hideg, és nedves temperámentoma vagon, melegítő, és szárító étkeket válasszt; tsak az elkészítés előtt fris, tiszta kút vizben jól megmosattassanak.

Jegyzéft érdemel Forestusnak magáról tett vallása. „*Én a' Pestiskor, ugy mond, leginkább a' tzitrom almával védelmeztem magamat, mellyet még az útszákon is rágítskáltom.*” A' Törökök mái napig is legtöb-
bet biznak a' tzitrom lévben, mellyet majd minden étkekben bőven tseppetgetnek.

Rofz, rothadt vért készíttének, 's ne-
héz emészthetők az akár fris, akár füstöltt
dísz-

difznó hus, a' héring, és tőke hal, a' savanyú káposzta, az édes tej, és más édes étkek. *Mellyek Galenus szavaival élek. *)*
"a' gyomortól meg nem főzöttetnek, sem a' testnek részeire el nem osztatnak, sem a' testet nem táplálják, azokkal élni, (ugy mond) halálos veszedelem. Okosan tselekeznek, kik e'féle ételek kirendeléseit Orvosokkal közlik, 's azok' tanátsával élnek.

Az ital is olyan legyen, melly a' pe-
 fises mirigyét a' testben való béfzökéstől
 hátrállja, és ha béfzökött, a' vért mennyi-
 re lehetséges meghomlásától oltalmazza, és
 a' mirigyét mentül hamarább a' testből is-
 mit kiforgassa. Illyen erköltsü a' savanyú,
 nem igen erős bor, melly a' vérnek sza-
 badabb forgást készít, a' testet a' rothadás-
 tól örzi, 's erősíti, a' szivet bátorítja, a'
 félelmet elkergeti, a' vizellést, és a' termé-
 szetes kipárázást gyarapítja; azon fellyül
 finom savanyúságával a' rothadásnak úttyát
 elállja, csak tiszta kut vízzel keverve, a-
 vagy

*) Galen. *Method. med. Lib. VII. C. 6. Tom. X.*
 pag. 163.



vagy tzitrom lével egyelítve legyen. Közép szerü jó tizta ser sem ártalmas, de a' Magyaroknak erre nints igen szükségek.

A' szegény köznép, ki illyetén savanyú közép szerü jó borra szert nem tehet; avagy a' ki bort éppen nem iszik, e' helyett bor-
etzettel éllyen. Akarom mondani: az ol-
lyan a' közönséges italu fris, tizta vizét
etzettel keverje, mellynek ereje a' rothadás,
és peftises mirigy ellen semmivel nem en-
ged a' bornak; sött ebből reggel éhomra
két három evő kanálra valót meginni, ve-
le az or' lyukakat megkenni, és a' szájt ki-
öblíteni igen hafznos, kivált ha arany-fü
virág, fokhagyma szagú fü, vagy ruta ász-
tattatott benne. Sylvius *) magáról bizo-
nyittya, hogy egyedül arany-fü virág etzet-
tel oltalmazta magát a' Pefistöl. Ama' hi-
res Orvos Bártholinus az etzetről így ír:
„**) A' micink, ugy mond, Pefstis' alkal-
matosságával egyedül arany-fü virág etzet-
tel menekettek-meg a' Pefstistöl.

Reg-

*) *Sylv. in Lib. de Pefte.*

**) *Eastbo. Cent. IV. Hist. 13.*

Reggel senki a' nélkül, hogy valamit ne egyék, házából ki ne mennyen. A' tso-koláda, avagy kávé már a' köznépnél is igen esméretes. Nem vólna-e jobb egy tsé-fze fokhagymával készült etzetes lév, a-vagy, kiknek gyomra a' hideget megfzen-vedi, egy darab jó sültt ro's kenyérré kent, 's öszve aprított rutával meghintett irós vaj, 's arra egy ital bor, avagy ser? Az irós-vaj ellent áll a' peftises mirigynek; a' ru-ta nagyon örzi a' vért a' rothadástól. — A' betegek' szolgáinak, és sir ásóknak közön-séges fölöstökemek egy szelet pirított ró'sa, avagy bodza virág etzettel, és kénkő vi-rággal meghintett ro's kenyér.

Az emberi életnek kezdete, és vége a' mozgás, melly a' vérnek a' szivbe való bé-folyásában, és onnénd a' testnek minden tag-jaiba való kiöntésében áll; (közönséges i-télet szerint a' Lelkesedés is ezzel az első mozgással esik-meg.) Ebből a' mozgásból származik a' testnek melegsége is, ugy, hogy mennél nagyobb a' mozgás, annál ta-pasztalhatóbb a' melegség, és visszontag. Ez a' mozgás ha felette nagy, avagy sokáig tart,



tart, nyavalyát okoz, ugy nem külömben, ha igen kitsiny. Azért ha ki egészséges, és hofzszú életü kíván lenni, bizonyos mértéket tartson, hogy sem az erősebb, 's tovább tartott munkálásokkal testét ne fogyaszta, sem pedig szünetlen henyéléssel el ne tunyítsa. Kik erősebb kézi munkákra születtettek, mértékletlenebb kihevülésektől, és mód felett való elbádgyodásoktól őrizkedgyenek. Mások, kiknek sorsok engedi, tiszta idővel nap felkelete után két órával, minekutánna a' levegő a' gőzöktől megtisztult, kertekben, avagy más egészséges helyeken sétállyanak. Rhazes emlékezik egy Pestisről, melly a' Vadászokon kívül majd senkinek meg nem kegyelmezett. A' Tanulók, és mások, kik kenyereket ülve keresik, minden nap reggel az egész testeket, leginkább hónalok' allát, és az ágyék hajlásokat gyalog fenyő maggal, és kénkövel füsteltt fejr flannellel dörgöllyék.

A' felettébb való virrogatás a' gyarló töredéken testet annyira megfonnyaszttya, hogy semmi mesterséggel, az egy álmon kívül, helyre állítani nem lehet. Azért a'



termézet Szerzőnek bölts rendelése, hogy egygyik a' másikat kövesse; tudniillik: minekutánna valaki testét ereiből kivette, a' reá következő álommal ismét helyre állítsa, 's ujj munkálkodásokra alkalmatossá tegye.

Valamint a' felettebb való virrogatással a' test megerőtlenedik, szint' ugy a' felettebb való álom is azt ellankasztja, elgyengíti. Azért a' mint az ételben, és italban a' mértékletességet ajánlottam, ugy itten is róla senki meg ne felejtkezzék. — Ugy tartom, kiki eleget alutt, minekutánna foglalatosságainak végben vitelére magát alkalmatosnak érzi.

Az áloznak' rendeltetett az éj, kiknek foglalatossági nem engedik, alugyanak nappal. Noha a' délutáni álom közönségesen ártalmas, mindazonáltal, kik már régulta gyakorolják, szokásoktól el ne állyanak; mert kész betegség. Ide való ama' megintés is: Pestis' alkalmatosságával senki se nappal, se éjjel kinn a' szabad ég alatt ne hállyon.

Az emberi testnek minden tagjai egy tételre (az élet fenn tartására) munkálódnak, noha majd mindenik tagnak más a' tífztye; ugy némellyek a' gyomorban lement étkeket emészti; mások a' táplálásra alkalmas nedveket felfogják, és a' vér közé öntik; ezek a' vízfőzta maradott gorombább undokságokat a' testből kiűzik; amazok ezt, vagy azt a' nedvességet, a' mint az *állati gazdaság* megkívánnya, a' vértől elválasztják. Tehát némelly részek az egészség, és élet' fenn tartására szükséges nedveknek készítésében foglalatoskodnak; némellyek pedig a' haszontalan, vagy éppen ártalmasoktól a' testet megszabadítják.

Essék már ezekben a' munkálkodásokban akár mi fogyatkozás, megbomlik tüstént az egészség, és a' következő nyavalya már kisebb, már szembe tűnőbb, vagy éppen halálos léfzen. Nem szükség-e tehát, főképpen a' mikor illyes dögleletes betegség uralkodik, a' testnek ezen tífztulásaira különösen vigyázni? És minthogy a' haszorulás a' legközönségesebb fogyatkozás, tartson kiki házánál ollyatén gyenge szert, melly

melly napjában a' hast kétszer, háromszor megindítsa. Az erős has-hajtók veszedelmesekek; mert sem a' pestises mirigynek el- lent nem állanak, sem, a' mikor a' meg- vesztegetett ártalmas nedvességeket a' test- ből kivizik, a' jóknak nem kegyelmeznek, a' testet elbádgyasztyák, és a' mirigynek kön- nyebb felvételére elkészítik.

Jó-e pestiskor eret nyittatni? Nem ta- láltatott még eddig ollyas Orvos, ki pestis- kor egyaránt az ér-nyitást megengedte vól- na, azon okból, hogy a' vérnek kivételével kivéteődik az éltető erőknek elevenítő kut- feje, a' mozdító erő lankad, a' visszfa ma- radott vér a' külső tagokból a' belsőkre ve- fzi magát, a' megürült eretskék öszve vo- nódnak, és a' testnek természetes gőzölgé- sét hátrállják; mindazonáltal, kik vétes temperamentomuak, kik vérrel bővelked- nek, kikuél más szokott vér folyások elál- lottak, 's a' t. azoknak az Orvosnak tanáts- lásával bizton meg-lehet az eret nyittatni.

A' nyavalyáknak bár minden természe- tes okai megvizgáltassanak, alig találattik egy, melly az elmebéli indulatoknál vesze-



delmesbb nyavalyákat okozhatna. Az ezekből származott nyavalyák közönségesen olly szörnyűek, hogy vagy időt sem engednek az orvoslásra; avagy ha engednek, még a' leghathatósbb orvosságoknak is átolkodva ellent állanak.

Értetődnek itten mindennémű rendetlen elmebéli indulatok, de főképp' a' harag, ijedség, és félelem. A' haragnak, és ijedségnek szomorú eseteiről felette számosak a' példák; a' félelemről sem kevesebbek; azért nints mit tsudálni, hogy a' pestis' alkalmatosságával is nints egy elmebéli indulat is, melly a' pestises mirigyet szaporábhán a' testbe szöktesse az ijedség, és mértékletlen félelemnél. Ezekről így szól Sennertus: *) „*A' véletlen félelem, és ijedség a' vért a' többi folyó részekkel egyetemben a' szív felé elragadgya, és így egy úttal a' pestises mirigyet is, melly a' testnek külső szinén vala; és talán ha ez az elmebéli megindulás nem lett volna, ismét eljzélledett volna.*

Ja-

*) Sennert. Lib. 5. pract. f. 78.

Javasoltatnak az elmebeli indulatok helyett inkább mulatságos, nyájos beszélgetések, éneklések, és elmét vidámító muzikák. Némellyek tanátsa után rendeltessenek, kik az utzákon dob szóval fel 's alá járkálván, a' félénk lelkeket ébresztgessék.

Ámmiánus *) a' félelem' elűzésére nem talál jobb szert a' bornál, hogy az ollyatén félékenyek közben közben egy pohár borral magokat vidámítsak, 's ébreszszék. Igaz, hogy a' bor a' szivet vidámítja, de hányan vannak, kik éppen nem ihattyák; azért leg helyesebben tselekesznek azok, kik hivatalyok, 's kötelességek mellett tsendes lelki esmérettel gyakrabban ezekben juttatják azt, a' mit nem tudom kitsoda *Kurzziusnál* a' katonaság' elméjébe nyomott; tudniillik: hogy a' Pestis leginkább a' félékenyeket követi nyomokba, kik pedig magokat megbízó, vidám, jó kedvel lévén, fel sem veszik, azok többnyire elkerülik; mivel a' megrettent, megfélemlert szivüeknél a' vér a' pestises mirigygyel együtt a' test-

X 2

nek

*) *Ammian. Tract. de Peste.*

nek külső részeiről mind a' szív felé veszi magát. Ellenben a' vidám, jó kedvűeknél a' vér az egész testben egyenlőn el lévén osztva, a' mirigynek a' szívhez való beszökését elállja.

Noha a' természetnek előre látó tanátsával történt, hogy a' béhozott felosztás, és a' saját birtok által az az első mindenekben közönséges egygyesség, melly idővel sok visszafordításoknak, háborgásoknak, 's henyéléseknek kész alkalmatossága lett volna, megszünt; kényszerítették azonban még is az emberi Nemzet erőtlensége, viszont szeretete, és jeles dolgok' végben vitelére való készsége által az egymással való társolkodásra. Balgatagság volna azért, minthogy senki magának nem elégséges, pestis' alkalmatosságával az emberi társóságot egészen eltiltani. Egyedül kinek kinek maga viseletéről vagy on itten a' szó; tudniillik: minü vigyázással társolkodgyék, és miktől őrizkedgyék kiki.

Láttuk az életnek fenn tartására a' levegőnek elkerülhetetlen fztikségét. Nyujtot-
tam

tam módot, hogy' kellessék azt a' megvesz-
 tegetéstől oltalmazni, és a' megveszteget-
 tetet javítani. Megvizgáltuk az ételnek, és
 italnak mennyiségét, és minéműségét. Ki-
 tettük a' mirigyet nem fogó eledelnek Lai-
 firomát. Szóllottunk a' szükséges mozgás,
 és nyugovásról, az álm, és virrogatásról,
 a' testnek tisztulásairól, végre az elmebeli
 indulatokról; azt tanultuk, hogy ez ellen
 a' dögleletes nyavalya ellen nints a' mér-
 tékletességnél bizodalmasbb paisunk; tar-
 tsuk-meg ezt a' másokkal való társolkodás-
 ban is. Azért is:

Az öltözetre nézve, kik gazdagok, kik-
 től kitellik, selyem ruhákban járjanak; kik-
 nek tehetségek tiltya, vékony bőrből, pa-
 mukból, avagy viafzos váfzannal béborított
 tiszta gyapjúból készített ruhákban öltöz-
 kedgyenek, mellyek körül a' tisztaság kü-
 lönösen ajánltatik.

Minek-előtte valaki a' háztól kimen-
 nyen, a' homlok' két szegeletit, vagy is vak
 szemeket, az orr-lyukakat, az élet ereket,
 és fül-töt, szint' ugy a' nyakát is erős etzet-
 tel

tel megmosogassa. *) Másnak leheletétől örízkedgyék, 's nyálát gyakran kipökje. Vajmi nagyon hasznos olyan alkalmatosságokban tzitrom héját, angyelika, vagy keserű gyökeret, avagy gyalog fenyő magot rágitskálni; avagy egy kis darab kámfort a' szájban forgatni. Az előbb említett etzetben mártott Spongiát ennyihány tsepp gyalog fenyő mag, és ruta-fű olajjal hörböntzében tartani, 's azt több izben szagolni is igen jó.

Mind ezen hathatós szerek mellett kerüllye kiki, mennyire lehet, azokat a' házokat, mellyekben már némelleyek a' döghalállal küszködnek. Az egészségesek mindigarást választassanak külön, és a' megholtoknak minden házi eszközök égettessék-meg. Kuttyákat, vagy matskákat a' háznál tartani sem tanátsos; ezek ide 's tová való kosla.

*) E' végre szolgál im' ez etzet: Végy 20. grán kámfort. 10. szem fekete boyst, fél könting gyömbért, egy könting galanga gyökeret, másfél könting Narants báját, annyi tzitrom báját; 25. szem gyalog fenyő magot; Ruta fűből a' mennyit öt ujjal megfoghatz; vagdald öfzve, töks rek egy pint legerősebb etzetet; badd állyan bédugaszolva 8. napokig a' napon.



latásokkal a' mirigyét könnyen a' házhoz hozzák. — Mennyünk már sches lépésekkel a' *Pestisben* *sinlödöknek* segítségére.

A' PESTISNEK ORVOSLÁSA.

Nehéz, igaz, a' Pestisnek orvoslása, mindazonáltal helytelen vólna ama' régibb Orvosoknak példáját követni, kik, minekutánna az orvoslásokban magokat megtsalódtaknak találták, tsupán a' természetre bizták a' beteg' gyógyítását; mert éppen azért, hogy minden nyavalyák a' természet által gyógyulnak, minthogy a' hol a' természet nem munkálódik, ottan a' leghathatósbb orvoságok is tsak annyit tesznek, mintha holt testben öntetődnének, szükséges, hogy az Orvosló a' meggyengült, és ereiből kivetkőztetett természetet segítse, támasztgassa, hogy a' nyavalyán erőt vehessen.

Ezer tapasztalások a' tanúk, hogy a' falusi Borbélyok semmire nem tekintvén, közönségesen első segítségeket az érvágással kezdik, mellyre ha a' beteg nem könnyebből, (bár tsak ne nehezednék) a' ki válagatott legerősebb okádtató szerekhez nyúlnak;



nak; ezektől a' nem gyengébb hashajtókhoz folyamodnak, mellyekre, minekutánna a' beteg már alig lebeg, hogy még tsekély ereit erőszakosan élleszfűék, a' leghevítőbb szerekre fakadnak, 's illy formán, kit talán a' jó természet orvosság nélkül meggyógyított volna, hóhéros orvoslásokkal erőszakosan a' világból kikűszöbölik.

Megengedgyenek Borbély Uraimék érzékenyebb kimondásomnak, mert ha valahol, valóban itt' óhajtom fogamatosságát, hogy a' beteget ereiből ki ne vegyék. Mi erőtlentíti pedig inkább, mint sem az éretlen itélettel adott orvosló szereknek kényesebb Neme? A' helytelen érvágás az éltező erőknek elevenítő kútfejét apasztja. Az erősebb okádtatók, 's hashajtók a' testbe bészökött mirigynek kikergetésére szükséges erőket vesztegetik. A' hevítőbb szerek a' gyuladásra kész gyomrot, és beleket gyulasztják, a' közönséges forróságot nevelik; szóval: a' testet utolsó erejétől erőszakosan megfosztják, és az egyébbaránt megszűző lévő halált sürgetve siettetik.

Vannak ugyan esetek, hol ezek a' hatósbb szerek elkerülhetetlenek; olyan eseteket közöllyön a' Borbély a' közelebb lévő Orvossal; bámulni fog, hogy ugyan azon szerek, mellyek az ő kezében mint mérgek, az Orvosi kézben mint leghathatósbb orvosságok munkálandanak.

Hoffmann abból, hogy a' pestises mirigy vagy még a' gyomorban hever, vagy már a' vérbe által fzőkött, a' Pefstisnek ketős orvoslást rendel; tudniillik: az *okádtató*, és a' természetnek *igyekezését segítő szereket*.

Méglen a' gyomorban tartózkodik, addik az okádtató szer kimozdéttya; melly alkalmatossággal a' test más több féle megromlott nyálkás, epés, megrothadt undogságoktól is megmenekedik, Nro. 150. tsak a' betegnek természetéhez, idejéhez, erejéhez, és a' többi környülállásaihoz lögyen szabva. Lággy meleg herbatheák könnyebbítik az okádást.

Az okadás után a' természetnek igyekezését kell kitanulni, és segíttteni; mert tsak addig gyógyít-meg más féle nyavalyát

is akárki szerentsésen, még a' természetnek igyekezését segítve követi.

Megtanultuk a' régi Orvosoknak hozszú tapasztalásikból kelt hagyományiból, hogy a' természet a' pestises mirigyet leg inkább a' bőv izzadással fogyasztja, 's emészti, segítsük hát izzasztókkal; és mivel ebben a' dögleletes nyavalyában legtöbbet szenved a' sziv, legyenek az izzasztók egyszersmint sziv erősítők is.

Mi a' számtalan izzasztó', 's egyszersmind sziv erősítőkből azokat válofzuk, melyek izzasztó, és szivet éllesztő etzetekkel, vagy gálistzó Spiritussal készültek. A' gálistzó Spiritusnak a' pestises mirigyet megrottó, 's meggyőző ereje olly hathatós, hogy Mindererus mondásakint. *) „ *Nints az a' rothadás, az a' nedvességek' megromlása, melly ez által meg ne győzöttessék.* ” Sőt úgy tartotta, hogy e' nélkül majd lehetetlen pestises nyavalyát gyógyítani. Galenus az ármeniai bolust magasztallya, **) *mel-*

*) Minder. C. 15. de Peste.

**) Galen. L. ix. de simpl. med. facult. C. 6.



mellyel valakik csak éltek, ugy mond, hamar meggyógyultak; kiknek pedig nem hafznált, gyógyulhatatlanok vóltak, azokon más orvosságok sem fogtak, mind elhaltak. Hol pedig a' pestises mirigy a' gyomrot más belső részekkel együtt felgyulafztotta, vagy gyulafztani kezdette, ott' nints hathatósbb szer a' salitrommal egyelített kámfornál, melly a' dühösködő görtsöt, 's tagok 'sibbadását majd hirtelen fellyül tsendesíti. Vólnának ezeken kívül még más hathatós szerek is, de a' régi, és ujjabb Orvosok kivált ezeket magafztallyák.

Egybe vévén az előre botsátottakat természetesen következik, hogy a' pestissel küfzködő tífzta, tágos hajlékban vegye nyugodalmát; az ablakok három négy napokig zárva tartassanak, ne hogy a' bérohanó fris ugyan, de hidegebb levegő az izzadáft elnyomja. Mindazonáltal, ha a' beteget gyakrabban hasmenés nyughatatlanítaná, akkor jól bé takarván ötöt a' napkeletre szolgáló ablakok kevés időre kinyittassanak; e'képp' ama' bűdös szag fris levegővel felváltódik.

Nyáron rósákkal, violával, vízi tökkel, hába ire füvel, sóskával, vagy más féle füvekkel, 's zöld ágatskákkal a' hajlékokat meghinteni, kivált ha előbb etzetben áztattak; szint' ugy etzetet tüzesített vasra önteni, nem utolsó orvosság. Nagyon hasznos, sött szükséges a' hajlékokat is napjában több izben gyalog fenyő fa lánggal tisztítani. Nem de a' peftises mirigynek nints hathatósbb emészto ellensége a' tüznél?

Mivel pedig, ha amugy az első utak tiszták, az izzasztóktól függ kiváltképpen a' Pefstisnek gyógyítása; még ezek ugy leendenek, a' beteg minden hallogatás nélkül izzasztó szert vegyen, magát jól béta- karja, hogy két, vagy három órákig jól kiizzadgyon. Ha ne talántán kiokádná, mást vegyen; ugy harmadszor is. A' veréjtéket a' takaró alatt kell meleg ruhákkal a' testről letörtülni. Az inget, és a' többi ágy né- müt nem ugyan uj mosott, hanem más vi- seltt, 's jól kimelegítettel kell feltserélni. Ezen tanátsot Diemerbrök' sokszori tapasztalásainak köszönhettyük, kinek bizonyítá- sa szerint majd nints, ártalmasbb, mind egész-

ségeseknek, mind betegeknek ama' szappan bűznél, mellyet az ujj mosott 'ruhák magokban tartanak.

Az izzadás előtt, vagy közben is a' beteget nem kell alunni hagyni; mivel az aluváskor jóval tsendesbb, és lassubb lévén a' vér forgás, a' pestises mirigy annál könnyebben a' szivhez szökik; hanem minekutánna már jól kiizzatta magát, azután négy, öt órát bizton alhatik, tsak közben sziv erősítő szerekkel éllyen.

Az izzadásra ha jobban kezd lenni, jó a' reménység, kivált ha az izzadás erejéből ki nem vette, mellyeknek fenn tartására, közben közben az életető erőket éllesztő, 's fenn tartó orvosságokat kell adni. Az étel', 's itala is könnyű emészthető, 's tápláló legyen; általlyában főtt, leveses étkek jobbak a' sültteknél; kivált, ha narantsal, tzitrommal, avagy bor etzettel készíttetnek; ezek általlaz elveszett étel kívánság is megjön, és a' rothadás is akadályoztatik.

Még jól ki nem izzatta magát a' beteg, ne egyék, hanem azután, minekutánna a'



vér az izzadás által a' pestises mirigyből megmenekedett, és az éltető erők a' szívvel együtt erősítő szerekkel éllestettek, kell a' betegnek, ha nem kívánnya is, az erőknek megszerzése okáért valami kevés ételt, különösen erősítő leveseket napjában több ízben, adni.

Italul nints jobb a' tzitrom lével savanyított árpa viznél, noha a' tzitrom lével savanyított tiszta kut viz sem ártalmas. Kik a' sert megszokták; ennyihány tsep gálitzkő Spiritussal vegyített tiszta, jó élesztős sert is ihatnak.

A' borról sokat vetekednek magok közt az Orvosok. Képz a' felelet: Ha a' beteg megszokta vólt a' bor italt; és nints valami rend kívül való hévsége, forró hűdege, fő fájása, tagok gyuladása, 's a' t. maga a' nyavalya is már alább száll; nagyobb bádgyadásai, és talán gyakrabb ájulásai miatt a' közép szerü jó bort bizton megihattya. Ugyan is ez az éltető erőket feleleveníti, és magának a' pestises mirigynek is némüképpen ellent áll.



Kiktől kitellik, három négy fris tzitromot héjastól egy üvegbe bele aprítván, fél font rósa, 's fél font közönséges fris kut vizet, és egy font közép szerű jó bort töltsenek reá, keverjenek közibe tetzések szerint több, vagy kevesebb tzitrom Syrupot, 's egy igen kellemetes szomjuságokat oltó italok lészzen.

Következnek már a' Pestisnek főbb történetei: A' türhetetlen *fő fájdalom*; *álomtalanság*, *okadás*, *ájulások*, *or vér folyás*, *hasmenés*, *daganatok*, *tüzes kelések*, és *mirigyos hólyagok*.

A' Pestissel küzködők közönségesen szörnyű *fő fájdalomról*, és abból származott *álomtalanságról* panaszkodnak. Ez az izasztó, és szívet erősítő szerekre negyedik, és hetedik nap közt közönségesen elmulik. Enyhítés végett rendeltethetnek a' fő fájdalom ellen külömbféle irók, és párolások. Nro. 151—152. csak hűttök ne legyenek; mert ezek a' pestises mirigyet a' homlok hártyaiba, és vérbe inkább belé hajtyák. Álomot pedig álmhozó szerekkel erőszakosan okozni éppen ártalmas; mert a' rendes vérfor-

gás,



gás, mellytől az élet, és egészség függ, ezek által akadályoztatik, sőt, a' mint máshol mondatott, kiket elakarna is nyomni az álom, mindenképp' tartóztassanak tőle addig, még jól ki-izzattak.

Az *okadás* hasznos, ha a' gyomorban sompolgó epés, nyálkás, és más féle megrothadt tsipős undokságoktól származik. Ártalmas, ha a' gyomor nedveit megvesztegető peftis mirigyétől ered. Itten ditséretesen tselekszik a' Borbély, ha az illyetén kétséges esetet a' közelebb lévő Orvossal közli, kinek utasításával az első esetben okádtató szerekkel a' természetet annál bátrabban fogja segíteni; a' másodikban pedig, hol a' mirigy az egész testet rontsollya, a' gyomort is keveri, 's háborgattya, illendő szerekkel Nro. 153—154. lefogja tsendesíteni; a' mirigyét pedig legelőbb is izzasztó szerekkel Nro. 155—156—157—158—159. kihajtani. Az *ajulásokat* szünteti a' Nro. 160. gyakrabban az or alá tartandó szer, melly, ha a' beteg jól ki-izzatta magát, vajmi ritkán szükséges.

Bátor az or'-vér folyás által sokszor a' legveszedelmesbb nyavalyák, hol még a' többszeri érvágások is vagy igen tsekélyt, vagy éppen semmit sem használtak, megszélidülnek; a' Pestisben még is, mivel az illetén vér folyás nem a' természetnek jobbra való igyekezéséből, hanem inkább a' nyavalyának súlyosabbodásából következik, azt a' homlokra, és nyaktsigára hűtő párolások' tételével, mellyek a' vért letsendesítsek, és a' kinyílt apró erecskéket elzárják, mentől előbb el kell állítani. Nro. 161—162—163. Hathatósak ezek, főképp' ha egyszerűsmind ezekkel a' szerekkel megáztatott kőrötskék az or' lyukban, mellyből a' vér foly, jól feldugatnak, és a' betegnek hátára, és válllapatzkaira köpölyök rakatnak; tsak mellettek a' belső orvosságok is szorgalmasan adassanak. Nro. 164.

Ezekre ha az or'-vér folyás el nem áll, a' mint gyakran el sem is áll, az Orvosnak tanátslásából az ér nyitáshoz, mint utolsó segítséghez kell folyamodni. Igaz, hogy erre is igen kevesen maradnak-meg életben; minthogy ezen vér folyásnak el nem állá-



sa tsalhatatlan jele annak, hogy a' vérbe bészökött, és a' szívet karmaló pestises mürigy már semmi más úton ki nem jöhet; hanem a' jó vérrel egybe zavarva a' betegnek halálával a' legfinomabb or' lyukakon iparkodik kijönni.

Valamint az or'-vér folyás, és más akárminő szembe tünőbb ürülések, az egy izzadáson kívül, veszedelmesek; ugy a' fájdalmas *hasmenés* is veszedelmes, 's többnyire halálos, ha tsak mentől előbb el nem állítatik. Nro. 165—166—167.

Említettett, hogy pestiskor a' testnek külső körületén; leginkább az ágyék hajlásban, hónaly alatt, némellykor a' nyálás, és tsets, avagy a' nyak ikrás husokban gyuladózó fájdalmas *daganatok* támodnak, ezeket senki meg nem gyógyította, ha tsak természettyeket, 's hajlandóságokat ki nem tanullya. Mozgók-e, avagy mozdíthatatlanok? kemények-e, avagy puhák? kitsinyek-e, avagy nagyok? alatsonok, avagy felduzzadtak-e? gyuladással, avagy a' nélkül vannak-e a' daganatok? mind ezeket szemre kell venni; mert ezekből következik az-

után

tán hármös orvoslások ; tudniillik : az *ofzlatás* ; a' más helyre való *által-vétel* ; és az *érlelés*.

Az *ofzlatás*, és a' más helyre való *által-vétel* mindenkor veszedelmes ; bátorságosbb, 's bizonyosbb a' daganatokat *megérlelni*. Azért akár elein a' nyavalyának, akár utóbb jelennyenek-meg e'féle daganatok, egyszeriben hólyag-huzó flastrommal bé kell őket horítani, mellyet hét, vagy nyoltz órák mulva levévén, a' hólyagban meggyült nedvességet ki kell eregetni, és írós vajjal megkentt káposzta levéllel bé kell kötni.

Más napra kelvén, hogy az oda szivatott pestises mirigy genyetséggé vallyék, a' Nro. 168—169 alatt lévő szivó, és érlelő szerekkel szorgalmatosan kell kötözni, és mihent a' daganat valamennyire megpuhult, 's megérett, nem kell a' magától való kifakadást várni, melly a' bőrnek vastagsága miatt annál későbben történnék, hanem, hogy a' már genyetséggé vált mirigy ujjolag a' vérbe visszfa ne szivárkodgyék, a' kifolyásra azonnal útat kell nyit-



ni, és hogy még a' többi hátra maradt keménység is megpuhullyon, 's genyetséggé vályllyék a' Nro. 170—171. alatt feljegyzett érlelő, és seb-tisztító szerekkel minden nap kétszer kell köfözgetni, 's tisztítani. A' bégyógyítással nem kell hertelenkedni, ne talán a' daganat a' mirigytól tökéletesen ki nem tisztult. Többnyire mint egyéb sebet kell gyógyítani.

A' *tüzes kelések* gyógyításában is *háromra* kell vigyázni: *1-szer*: minthogy tsak hamar úszög gyanánt a' testnek nagyobb részeit elfuttya, kiterjedéseket kell akadályoztatni. *2-szor*: a' tüzes kelést az ép testől mentől előbb el kell választani. *3-szor*: a' sebet azután annak rendgye szerint bégyógyítani.

Ennek a' hármos tzélnek megfelel amaz igen közönséges meleg hamuban sült fokhagymából, galamb ganajlatból, terjékből, és terpethin olajból készített flastrom; de mivel az orvosló szereket mindenkor a' nyavalyának nagyságához kelletik alkalmaztatni, ha a' tüzes keléseknek gyuladása, és tüzesülése még nem olly nagy, nem olly

ször-

szörnyű, éhelyett a' flaftrom helyett a' juhoknak természetesen meleg tüdejek, vagy az elevenen ketté vágott galambok a' tüzes kelésekre rakva, gyógyításokra elegendő foganatosok lesznek, mivel az illetén finom természetes meleggel a' testnek külső kiizzadó erecskéi is megnyillanak, 's illy formán a' mirigyet annál könnyebben elbotsáttják. Minden esetek között legveszedelmesebb a' tüzes kelésekhez szökött valóságos rothadás, mellyet a' terjékkal egyelített kámforos égetbor legjobban gyógyít.

Következnek végre a' *mirigyos hólyagok*. Ezekre előszer a' mint keletkeznek, répa mag olajjal megkentt káposzta levelet kell tenni, következő nap pedig a' nagyon égő fájdalmat kell enyhíteni, azután siettesék az érelclés, és a' megrothadt mirigyos husnak az egészségestől való elválása. Véghez vízi ezt a' Nro. 172. alatt lévő lágy kötés, mellyel napjában gyakrabban kell kötözgetni. Számítalan tapasztalások erősítik azt is, hogy, ha piskoltz-vajba mártott tollal megkenettetnek a' mirigyos hólyagoknak kerülettyei, a' megrothadt

hadt hus az egészségestől tsak hamar elvállik, ugy, hogy azután flastromokkal bégyógyítani éppen nem mesterség.

Kellene még keveskét ama' mirigyos foltokról is, mellyek a' Pestisben ollykor elő fordulnak, szállani; de ezek közönségesen a' halálnak elő-járó Postái; mellyek, ha tsak az izzasztó, és péstises mirigy ellent álló szereknek nem engednek, még eddig más semminémü esméretes orvosságra nem ügyeltek.

Elvégezvén e'képpen a' péstises nyavalyának a' falusi Borbélyok' elméjéhez alkalmaztatott rövid gyógyítását; valamit a' történetekről is, mellyeknek jelenlétéből a' kimenetelt lehessen megjövendölni.

Kimenetele. Közönséges, első, és főbb gondgyok a' betegek mellett lévőknek az Orvostól értekezni: Veszedelemben forog-e a' betegnek élete, avagy nem? Mintha még a' legártatlanabb nyavalya is sok féle elől forduló okokból hirtelen halálos nem lehetne; a' mint bizonyította ezt Hyppocrates, ki, *bizonytalan*, ugy mond; és megtsaló a' nehéz, és veszedelmes nyavalyákban

minden előre mondás; vagy is jövendölés.,
 Ugyan is, ha valahol, valóban itt' igaz ennek a' jeles férjfiunak mondása; mivel a' történetek, mellyekből az Orvos ítél, majd minden szempillantásban változnak. Innénd vagyon, hogy sokszor, a' mikor legjobban látzatik kedvezni az életnek ez a' gonosz ellenség, akkor végzi-ki a' beteget a' világból. Mindazonáltal mivel még is sokan kívántzorognak belőle, méltó ide függeszteni azokat a' vele' járó jeleket, mellyekből hofzszú tapasztalások után a' betegnek vagy bizonyos halálát előre mondani, vagy gyógyulását valamennyire ígérni lehet.

Más heves nyavalyákban az Orvosok legtöbb bizonyost mondhatnak a' bíráló napokból; mivel ezektől függ a' betegségnek jó, vagy bal kimenetele. A' Pestisben a' bíráló napok semmi bizonyost sem ígérnek; mert a' mint a' hofzszú tapasztalások taníttyák, ugyan azok a' napok, mellyek a' betegnek kedvezni látzattak, ha nem vóltanak is kegyetlenebbek, legalább szinte olly veszedelmesek valának. A' többszeri egyenlő tapasztalás, melly a' történeteket mind



a' Pestisnek annyi jeleit különös vigyázással feljegyzette, legbiztosbb mefterné; melly szerint:

a) A' természetes érzökésben keveset bizhatni; a' nem egyenlő pedig, és közben egészen el is álló, halálos.

b) A' nyavalyának kezdetén az igen nagy lanktság, mély álom, ájulások, sziv dobogások, közönségesen rosz kimenetellel fenyegetődznek.

c) Gyakrabb ptrüszfzentés a' halálnak hiv Postája. Az or'-vér folyás, ha bíráló napon történik, valami kevés reménységet ad; más napokon halálos.

d) Efelöskeedés, és ettől eredett szószaporítások, 's mesézések veszedelmesek. Sőt ha hozzájök verődik a' nyelvnek, és kezeknek refzkető mozgása, 's öfzve 'sugorodása, halálosok.

e) A' fzederjes, avagy éppen fekete nyelv, rosz. Ellenben a' nedves, és termézetes színü nyelv, jó jel.

f) Oldal nyilallás, hurut, vér pökés, máj', lép', és vesék' fájási halált jelentenek.

g) Az

g) Az okádás halálos, ha csak az arra alkalmas orvosságok nem segítenek.

h) Has szorulások semmi roszszat sem jelentenek, inkább jó reménységet adnak az egészséghez. Ellenben a' vérhas hirtelen halállal végződik.

i) Valamint a' természetes érzökés megtsaló, ugy az egészséges, és természetes vizellet sem tanit bizonyost. A' sűrű vizellet sem jó jel; e' mellett még is sokan felgyógyulnak. A' 'siros, fekete vizellet, melly az edény fenekére fekete undoksággal ülepedik, halálos. Ugy azok is, kik vért vizellenek, hamar végzik pallyafutásokat.

k) Kezeken, avagy lábokon lévő folyó sebeknek hirtelen béhegedése, 's kifzárádása nyavalya kezdetén halált okoz.

l) Hideglelés előtt; vagy éppen a' nélkül keletkező daganatokból, ha türhető fájdalommal lassan nőnek, kemények, és hamar megérnek, jót várhatni. Ugy ha a' hideglelés' megszünésével érlelés nélkül eltűnnek, akkor sem kell félni; de annyival veszedelmesbbek, ha a' hideglelés alatt veszek-el.

m) Ha



m) Ha a' daganatok, kivált mellyek a' nyak, és fülek' ikrás husaikon emelkednek, ennyihány órák alatt hirtelen nőnek, 's minden fájás nélkül puhák maradnak, szederjesek, avagy feketék lesznek, mindenkor halált jelentenek.

n) Ha az ikrás husokon a' daganatok helyett mirigyos hólyagok keletkeznek, nagy a' veszedelem; ugy szinte, ha a' kéz, vagy a' lábok' ujjain, avagy a' hátgeréntzen támadnak. Ellenben ha a' nyavalya' kezdetén, vagy nem sokára az inas husokon jelennek meg, sok jót reménylhetni.

Elfzámrlálván ama' jeleket, mellyekből a' dühösködő peftises nyavalyának kimene- telét valamennyire meg-lehet jövendölni; Láttuk, hogy még azok a' történetek sem szabadok tellyességgel minden veszedelem- től, mellyek valami reménységet mutogat- nak. Légyen azért ebbéli kétséges kimene- telü nyavalyában az első gond, hogy a' be- teg még józan észszel megtegye mind azo- kat, a' miket, ha a' világból kiszóllítatnek, megtetteknek lenni kíván. Azután bátorit- ván ötet, (láttuk minü veszedelmes a' fé-
le-

lelem) a' békességes türésre , és engedelmes-
ségre kell inteni , hogy mellyek jóknak len-
ni találatnak , azokat szentül megtartsa. Az
Orvosló pedig kötelességében fáradhatatlanul
eljárjan. Számtalanok a' példák , hogy
a' természetnek titkos munkái sokszor, ha se-
géttenek , hámulva a' halál torkából kifza-
badittyák azt , ki már majd elnyeltnek len-
ni állittatott.

Béfejezetül legyen a' házok' , ruhák' , 's
egyébb házi eszközöknek megtisztítása: Mi-
nekutánna ez a' döghalálos nyavalya már
megtsendesedett , miképpen kelletik az en-
nek mirigyével megvesztegetett hajlékokat ,
ruhákat , 's más egyébb házi szereket , 's
eszközöket megtisztítani , hogy továbbá ne
árthasson , és hogy hajlékát kiki minden sé-
relem nélkül meglakhassa ?

Közönséges törvényül legyen , hogy a'
megfertőztetett hajlékok' tisztítását nem kell
siettetni. Nagyobb idő elforgása után (so-
kak két holnapokat kivánnak) következen-
dő renddel legbizodalmasbban lehet hozzá
fogni.



1-*szor* Az, a' ki ezt a' hivatalt magára válollya, a' bészártt szoba ajtó előtt mintegy fertály óráig tartandó nagyon lángaló tüzet rakjon; azután ábrázatyát, 's kezeit etzettel jól megmosván, az ajtót valamennyire bényissa, és a' valami nagyobb serpenyőben készített lángaló tüzet beállítsa. (Legjobb e' végre a' jó száraz gyalog fenyő-fa.)

2-*szor*: Kevés idő vártatva megmosván ismét etzettel ábrázattyát, 's kezeit a' serpenyőt a' lángaló tüzzel egy hofszabb póznán crezfze a' szoba közepére, táplállya mint egyre a' tüzet, hogy el ne aludgyék, 's hintsen reá több izben gyalog fenyő magot, avagy más jó füstölőt; Nro. 173. Azután zárja-bé az ajtót; az ablakok azomban, mellyeket mindgyárt eleinten ki kell tárni, tárva maradgyanak.

3-*szor*: Hufzon négy órák mulva ismét megmosván ábrázattyát, kezeit, egy száraz gyalog fenyő ágot gyujtson-meg, 's szüntelen ábrázattya előtt tartván mennyen-bé a' szobába, 's tsukja-bé az ablakokat kéttzer hufzon négy órákra, melly idő közt az ajtó állyan nyitva.

4-*szér*:

4-*szer*: Negyed napra megmosván megint magát etzettel, mennyen-bé, 's nyissa-ki az ablakokat hat órára, avagy is fél napra; azután bétévén meg újra az ablakokat, néhány megtüzesétett téglákat vessen-bé a' szobába, mellyekre mind addig etzetet öntsön, méglen az egész szoba gőzzel megtellett; még a' szoba pádimentomát is megöntse, 's ugy hadd maradjon kétféle hufzon négy órákig bezárva.

5-*szer*: Hatodik nap nyissa-ki ujjolag négy egész napokra az ablakokat.

6-*szer*: Tizedik nap kitért ablakoknál le kell seperni, 's le kell tisztítani a' szobákat a' pók hálótól, 's egyéb szegelekben heverő szeméttől. A' házokban lévő eszközök, olmáriomok, ágyok, 's a' t. mosatassanak-meg tisztán etzetes vízzel. Meztelen kézzel semmihez nem szabad nyulni, hanem etzetben mártott kezftyüket kell húzni, és valamerre ki megy, égő gyalog fenyő ág legyen előtte.

7-*szer*: A' szobák meszeltessenek-ki; a' ruhák, mellyek a' mosást megfzenvedik, mosatassanak-meg; más öltözetek ennyihány

hány napokig aggattassanak-ki a' szellőre, veretessenek, és seprettessenek-ki jól. Az irásokat, könyveket kefélyük, 's füstellyük-meg; még a' már etzetes vízzel megmosott olmáriomokat is minek-előtte a' ruhák víz-fza rakatnak, jól ki kell füstelni.

8-szor: A' betegeknek szolgálattyokra vólt ágy nemük, 's egyéb eszközök a' helységeen kívül égettessenek-meg.

9-szer: Még mind ezek végben mennek, a' hajlékokban a' tűz el ne fogygyon; és ugy minekutánna mind ezek meglettek, még néhány napokig tartassanak nyitva a' szobák, hogy a' szél jó: megjárhassa, 's ugy füstellyük-ki azután még egyszer, 's bizton minden sérelem, 's félelem nélkül meglakhattuk.

T O L D A L É K.

A' L E L K I A T Y Á K N A K.

Mennyivel drágább a' Lélek a' testnél, annyival szorosabb a' Lelki Atyának a' betegekhez való kötelessége. Innénd vagyon,
 hogy



hogy, ha minnyájoktól elhagyattatnék is a' beteg, a' Lelki Atyának helyt kelletik állani. E' szoros kötelességtől indítatván, hogy illetén életének veszedelmes hivatalyában magára vigyázhasson, ne talántán még egyiknek lelki vigasztalására vagyon tulajdon élete vesztésével, mások sok százon lelki kárvallást szenvedgyenek, a' Pestisben szolgáló Lelki Atyának élete Rendgyét három időre osztom-fel, 's megjegyzem tudniillik: 1-ször: oda haza lételekor; 2-ször: betegekhez való menetelekor; 3-ször: ugyan azoktól való visszajövetelekor mikre kellessék főképpen vigyáznia, miket tselekedni, miktől magát ójni, hogy életét, egészségét megtarthassa.

Első gondgya legyen a' Lelki Atyának az alkalmas, és fris levegőre épített lakásról, és az ahoz tartozandó szükséges alkalmatosságokról, mellyeket tisztán tartson, és semmi olyasfennek meg ne szenvedgyen, a' mi a' levegőt megvesztegesse. Napjában többször száraz gyalok fenyő fából a' szobában tüzet gerjeszzen. Gyalog fenyő magot, rósát, rozsmaringot, ürmet,
le-



levendulát, kénkövet, Tömjént, myrrhát, narants, vagy tzitrom héját égetni is igen jó.

Belső öltözete bőrből, külső viazós vászanhól legyen; (a' gyapjut igen könnyen megfogja a' peftises mirigy,) kalapja szinté viazós vászonnal legyen kívül, és belől béborítva.

A' Templom, vagy Kápolna lakásától mezfzve ne essék. Az Isteni szolgálatot, hogy minden időben készen találtassék a' betegek' vigasztalására, korán végezze. Tartson magának egy szolgát, kit hasonló bőr ruhában járasson; értsen egyet egy más Lelki Atyával, kivel, ha mi szüksége lész, bizonyos órában a' szabad levegön távulrul (legalább négy ölnyi köz legyen köztök) közölhesse. Etzetet házánál mennél erősebbet, 's elegendőt tartson, mellyel a' szoba' pädimentomát minden nap öntözze.

A' kutyák, és matskák ide, 's tová való koslatásokkal a' peftises mirigyét igen könnyen a' házhoz hozzák, ezeket tehát házánál meg ne szénvedgye.

Az ételét többnyire narants, avagy tzitrom héjal, vagy fok-hagymával készítesse.

Italul igen erős, de igen gyenge borral se éllyen; közép szerű sepreiről levont ó bor legjobb. Mind a' kettőben a' mértékletességet különösen szerezse.

Ha beteghez hivattatik, éhen ne mennyen, és ha úgy hozná magával a' szükség, legalább narants, vagy tzitrom héját rágitskállyan; ábrázattyát, 's kezeit etzettel megmossa; kezfkenyeit etzetben megáztatván, vele füleit közben megkenyegesse, 's gyakrabban orra alá tartsa.

Szolgája fáklyával, és eleven szén tartóval késérje, hogy, mikor a' betegnek házához jut, a' fáklyát meggyujthassa. Mentiben senkivel szóban ne csefzkedgyék, se magához közel senkit ne botsásson, (távólról szólhat hozzája.) Mikor a' házhoz elérkezett, ha izzad, méglen magát jól le nem törli, 's egy kevéssé meghűti, bé ne mennyen; az alatt szolgájával a' fáklyát meggyujtassa, mellyet azután előtte vihessen, akár merre mégyen; szájába vévén egy darab angelika gyökeret, narants, vagy tzitrom héját, azt rágitskállya. Ábrázattyát, fü-

1. Darab.

Z

leit,



leit, orrát, és kezeit az etzetes kezkenyővel több ízben megtörüllye.

Ezök ugy meglévén, ha lehetséges, hozassa-ki a' beteget a' szabad levegőre, és mennél távolabbról ugy állyan melleje, 's ugy végezze vele kötelességét, hogy a' betegről a' levegő reá ne mehessen, ha pedig szükségképpen kényszerítették a' beteghez bémenni, nyitassa-ki előre az ablakokat, és valami égő ággal két három ízben járassa-meg a' szobát; azután zárassabé az ablakokat, 's ujjonnan járassa-meg égő ággal a' szobát; ugy bémenvén, mennél távolabbról a' betegtől elfordított artzal, égő fáklyát tartván előtte, legyen; ne, hogy annak leheletét magához szijja. Ha pedig a' beteghez sokféle okokból éppen közel kényszerítették menni, legyen még annyi köz, hogy az égő fáklya köztök el-lehessen; ülését ugy intézze, hogy ő a' betegnek a' fejénél alacsonyabban legyen. Őrizkedgyék, hogy sem a' beteghez, sem annak ágy-némüéhez, sem egyéb ruhájához, még az emberekhez se, kik mellette forgolódnak,

sem

sem testével, sem ruhájával ne érjen; a' mi ha megtörténnék, azt azonnal etzettel megmossa.

A' beteget kezével meg ne áldoztassa, hanem legyen legalább egy singnyi hofzfú páltzikája, mellynek végére egy ezüftös holdotska lévén tsinálva, azzal köztök tartott égő fáklyánál áldoztassa; az áldoztatás után a' kis ezüftös holdotskát az égő fáklyán kétzer, háromszor is huzza keresztül. Nem külömben az utolsó Kenet Szentsegének feladásában is alkalmas hofzfúságu páltzikával élhet, mellyet azután vagy megtisztitson, vagy elégessen. Elvégezvén a' beteggel a' szükségeseket, mennyire lehet sokáig nála ne mulatozzon.

Méglen a' Lelki Atya e'képpen a' betegnél foglalatatoskodik, addig a' fzoigája senkivel, még egészségesekekkel se társalkodgyék, hanem a' szabad levegőn tőlök távulabb állyan ugy, hogy inkább ő tőle azokra, sem hogy azokról ő reá mehessen a' szellő.

Elválván a' betegtől, méglen a' ház ajtaján ki nem ért, a' fáklyát el ne oltassa; és valamiket oda mentiben tselekedett, a'



megtartott, mind azokat vízfőz menetelében is tselekedje, 's megtartsa.

Haza érkezésével első dolga legyen ábrázattyát, kezeit etzettel megmosni, ruháját levetni, és a' fris levegőre kiteríteni, mellyet ha az idő alkalmatlansága nem enged, megtűzesített téglára etzetet töltsön, 's ruháját reá tartsa; sőt magát is ezzel a' gőzzel egészen megjárassa; még a' szentségek kiszolgáltatása alkalmatosságával reá vett ruhákat is (fiola, superpelliceum, Corporale) jól kifűstöllye, vagy éppen fris vízben kimossa.

Többnyire, minekutánna minden lelki Atya juhaiért életét feláldozni eltekéllette, legyen mindenkor vig, bátor, jó kedvű. Ne hadgya szegény felebaráttyához eltekéltt égő szeretetét egy ideig tartandó veszedelem miatt lankadni; és ha mind ez őrizkedés mellett ugy történék, hogy halálos ágyba esnék, 's e' mulandóból kiszóllítatnék, vigasztallya magát ama' Evangeliumi szavakkal: *A' jó Pásztor életét adgya juhaiért: Joan. X. 11.*

R E T Z E P T E K.

Nro. 150.

Végy: Husz grán bányatató gyökeret, egy grán bányatató bor követ; tsinálj port belőlek, 's add-dé egyszerre.

Nro. 151.

Végy: Has könting nyárfa bimbó irt, fél könting szeretsen dió olajt; tíz grán sáfránt; tsinálj irt belőlek, kend rubátskára, és kösd langyosan a' homlokra.

Nro. 152.

Végy: Három könting buvatzk magot, két könting mákot, annyi kender magot, egy szeretsen diót; bat lat bodza virág vizet. Ezekből készíts mondola tejet; aztán adgy bozzá három könting bodza virág etzetet, és busz grán kámfort. Egyelítsd öszve; áfztass bele rubátskát, 's kösd a' homlokra.

Nro. 150.

Rx. Pulv. Rad. Ipecacuan. scr. un.
Tart. emet. gr. un.
m. f. Pulv. p. dos.

Nro. 151.

Rx. Ungv. popul. dr. sex.
ol. nucistae dr. sem.
Croc. scr. sem.
m. f. Ungv. d. a.

Nro. 152.

Rx. Nucleor. persicor. dr. tres.
sem. papav. .
— Cannab. aa. dr. duas.
Nuc. moschat. Nro. un.
Aqu. fl. samb. Unc. tres.
m. f. l. a. Emuls.
cui adde.
Acet. samb. dr. tres.
Resin. Camphor. scr. un.
m. d. u.

Nro.



Nro. 153.

Végy: Egy lat Terjéket, egy könting szerezsen dió olajt, busz grán másztiksz olajt; nyoltz tsepp narants báj olajt. Egyelitsd öfzve; 's kend-meg vele lágy melegen a' sziv tájt, és tedd reá a' Nro. 154. alatt lévő kötésnek.

Nro. 154.

Végy: Egy könting kálmus gyökeret, annyi szerezsen diót; fél könting szegfű virágot, annyi benzoet, két könting fodor méntát; egyelítve törd porrá, 's adgy bozzá három lat ró's kenyéret, rósa etzetet, a' mennyi kivántatik, bogy kováfsz legyen belőle; kend ruhátskára, 's tedd melegen a' gyomorra.

Nro. 155.

Végy: Fél könting angelika gyökeret, annyi Terjéket; négy lat széksű virág vizet. Egyelitsd öfzve, 's

adid

Nro. 153.

Rx. Theriac. Unc. sem.
ol. nucist dr. un.
— mastich. scr. un.
— Cort. aurant. gutt.
octo.
m. f. Ungv. d. u.

Nro. 154.

Rx. Rad. calam. arom.
Nue, moschat. aa. dr. un.
Caryophyllor.
Benzoes aa. dr. sem.
Herb. menth. crisp. dr.
duas.
m. f. Pulv. deinde adde.
Micac. pan. secal. Unc.
un, sem.
acet. rosar. q. s.
ut f. massa. d. u.

Nro. 155.

Rx. Rad. angelic.
Theriac. aa. dr. sem.
Aqu. fl. chamom. Unc.
dnasa
m.

add egyszeri bévételre, 's i-
gyék reá egy fűdsia Pápa-
fű berbatét.

Nro. 156.

Végy: Négy lat édes kö-
mény vizet, negyven grán Ter-
jéket, másfél könting török
Országi vörös földet; négy
grán kámfort, fél könting ró-
sa etzetet. Egyelitsd öszve,
's add egyszeri bévételre.

Nro. 157.

Végy: Negyven grán Ter-
jéket, három grán sáfrán ki-
vonást, husz grán kénkö vi-
rágot; tiz grán kámfort, há-
rom lat bodza virág vizet.
Egyelitsd öszve, 's add egy-
szeri bévételre.

Nro. 158.

Végy: Tiz grán kámfort,
annyi zedoár gyökeret, husz
grán fejer nádmézet. Törd
porrá, 's add egyszeri bé-
vételre; igyék reá egy fűd-
sia Pápa-fű berbatét.

m. d. p. dos. superbib. ex
infus. Card. B. un. va-
scul.

Nro. 156.

Rx. Aqu.foenicul.Unc.duas.
Theriac. scr. duos.
Terr. sigill. dr. un. sem.
Resin. Camphor. gr.
quatuor.
acet. rosar. dr. sem.
m. d. p. dos.

Nro. 157.

Rx. Theriac. scr. duos.
Extr. Croc. gr. tria.
fl. sulphur. scr. un.
Resin. Camphor. gr. de-
cem.
Aqu. fl. samb. Unc. un.
sem.
m. d. p. dos.

Nro. 158.

Rx. Resin. Camphor.
Rad. Zedoar. aa. gr.
decem.
sach. alb. gr. viginti.
m. f. Pulv. p. dos. c. in-
fus. Card. B. un. vascul.

Nro.

Nro. 159.

Végy: Tíz grán angéli-
ka gyökér kivonást, annyi ör-
vény gyökér kivonást, négy
lat székfű virág vizet. Egye-
litsd öszve, 's add egyfzeri
bévételre.

Nro. 160.

Végy: Három könting tzi-
trom bóját, egy könting sár-
ga fa bóját, annyi szegfű vi-
rágót, ugyan annyi paradi-
tsom magot; negyven grán
szeretsen dió virágót, ezeket
öszve törvén, adgy bozzá
rósa vizet, jó ó bort, és bol-
za virág etzetet, mindenik-
ből két latot; tartasd gyak-
rabban az ör' alá.

Nro. 161.

Végy: Három könting ar-
meniai bolust, két könting vér-
követ, fél könting égetett tim-
sót, rósa vizet, rósa etze-
tet, és tojás fejjérét, egyen-
l'm a' mennyi szükséges, hogy
páralás legyen belőle; áfz-
tass

Nro. 159.

rx. Extr. angelic.
— Enul. aa. gr. decem.
Aqu. fl. chamom. Unc.
duas.
m. d. p. haustu.

Nro. 160.

rx. Cort. citr. dr. tres.
— Cinnam.
Caryophyllor.
Cardamom. aa. dr. un.
Mac. scr. duos.
m. f. Pulv. deinde adde.
Aqu. rosar.
Vin. generos.
acet. samb. aa. Unc. un.
m. d. u.

Nro. 161.

rx. Bol. armen. dr. tres.
Lap. haematit. dr. duas.
alum. ust. dr. sem.
Aqu. rosar.
acet. —
album ovar. aa. q. s.
ut f. foment. d. u.

Nro.

tass ruhátskát benne, 's kösd
a' bomlokra, és nyakra.

Nro. 162.

Végy: Egykönting kőszik-
lás timsót, annyi fejer gálitz-
követ; olvaszd-fel nyoltz lat
rösa vízben. Egyelitsd ösz-
ve, bald szivattassék-fel
gyakran az or lyukakon.

Nro. 163.

Végy: Egy könting kő-
sziklás timsót, annyi fejer
gálitz követ, annyi ólomtzuk-
rot; olvaszd-fel nyoltz lat
rösa vízben. Ebbe mártott
ruhátskákkal az or' lyukakat
dugd-bé.

Nro. 164.

Végy: Három lat 'sálya
vizet, egy lat rzitrom lév
Syrupot, busz grán aufzter
tsiga báj port, annyi vér kö-
vet. Egyelitsd öszve, 's adgy
minden 2-dik órában két ka-
nállal.

Nro. 165.

Végy: Két könting Ar-
meniai bolust, fél könting ká-
teku

Nro. 162.

Rx. Alum. rup.
Vitriol. alb. aa. dr. un.
Aqu. rosar. Unc. quatu.
m. d. u.

Nro. 163.

Rx. Alum. rup.
Vitriol. alb.
Sach. saturn. aa. dr. un.
Aqu. rosar. Unc. quatuor.
m. d. u.

Nro. 164.

Rx. Aqu. salviae. Unc. un.
sem.
Syrup. acetos. Citr. Unc.
sem.
Pulv. ostracoderm.
— Lap. haemat. aa. scr. un.
m. d. oi. 2. hor. 2. Cochl.

Nro. 165.

Rx. Bol. armen. dr. duas.
Pulv. terr. Catech. dr. sem.
Syr.-



teku port; három lat Szent János kenyér Syrupot, tizenkét lat eper vizet. Egyelítsd öszve, 's adgy-hé minden órában két kanállal.

Nro. 166.

Végy: Egy könting vér-fű gyöker port, három lat Szent János kenyér Syrupot; tizenkét lat tztitrom vizet. Egyelítsd öszve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 167.

Végy: két lat Szent János kenyér Syrupot, tizenkét lat menta vizet, másfél könting kateku tinkturát, tizen-öt tsepp Sydenhám tinkturát. Egyelítsd öszve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 168.

Végy: négy lat fejer lihom tsomót, Ruta füvét, varfüvet mindenikből egy maréknyit; másfél marék pap sajt füvet, fél marék székfű virágot; vagdald öszve, 's

főzd

Syr. diacod. Unc. un. sem.

Aqu. Fragor. Unc. sex. m. d. oi. hor. 2. Cochl.

Nro. 166.

R. Pulv. Rad. Tormentill. dr. un.

Syr. diacod. Unc. un. sem.

Aqu. tot. Citr. Unc. sex. m. d. oi. hor. 2. Cochl.

Nro. 167.

R. Syr. diacod. Unc. un. Aqu. Menth. Unc. sex.

Tinctur. terr. Catech. dr. un. sem.

Laud. Liquid. Syden. gutt. quindec.

m. d. oi. hor. 2. Cochl.

Nro. 168.

R. Bulb. Lilior. alb. Unc. duas.

Herb. Rut.

— Scabios. aa. man. un. fol. malv. man. un. sem.

fl. Chamom. V. man. sem. c.

főzd-meg, azután adgy boz-
za két lat mézet, egy lat ba-
silkum irt; három lat skor-
pió olajt. Egyelitsd-öszve,
's tedd a' hólyag-buzó fla-
stromtól okozott sebre,

Nro. 169.

Végy: Hat lat buza lisz-
tet; négy lat len mag lisz-
tet, annyi görög széna lisz-
tet; három lat megapritott
fügét; egy maréknyi bodza
virágot; fél könting sáfránt;
két könting kámsfort, két to-
jás székét; három lat fejer
liliom olajt, vagdald öszve,
's főzd-meg édes tejbe lágy
körösnek.

Nro. 170.

Végy: két lat etzetbe ol-
vasztott gálbán gummát, an-
nyi Oxycroceum flastromot,
annyi gummás diachylum fla-
stro-

c. m. coque ad form. Catapl.
deinde adde.
Mell. com. Unc. un.
Ungv. Basilic Unc. sem.
ol. Scorpion, Unc. un.
sem.
m. d. u.

Nro. 169.

Rx. Farin. tritic. Unc. tres.
— sem. Lin.
— — foen. graec. aa.
Unc. duas.
fic. minut. confciss. Unc.
un. sem.
fl. samb. man. un.
Croc. dr. sem.
Camphor. dr. duas.
vitell. ovor. Nro. duos.
ol. Lilior. alb. Unc. un.
sem.
c. m. coque in Lacte p.
Catapl.
d. u.

Nro. 170.

Rx. Gum Galban.
Empl. Oxycroe.
— diachyl. c. gum. aa.
Unc. un.
ma-



stromot. Egyelitsd-öszve jól, malax. exacte. d. u.
's kösd-fel.

Nro. 171.

Végy: két könting fok-
bagyma szagú fű port, egy
tojás ízéket, egy lat Velen-
tzei Terpetint, két lat tiszt-
ta mézet. Egyelitsd-öszve,
's tsinálj belőle irt.

Nro. 172.

Végy: fekete nádaly gyö-
keret, fejér málna gyökerét,
mindenikből egy latot; fél
maréknyi fokbagyma szagú fü-
vet, öt könting len mag liszt-
tet, annyi buza lisztet; főzd
elegendő kút vízben lágy kö-
tésnek, azután adgy hozzá
tisztta mézet, és terpetint,
mindenikből három köntinget;
két könting big szurkot, un-
nyi básilicum irt; két tojás
ízéket, hufz grán sáfránt,
két könting Terjéket. Egye-
litsd öszve, 's forditsd ba-
szonra.

Nro. 171.

R. Pulv. Herb. scord. dr.
duas.
vitell. ovor. Nro. un.
Terebinth. venct. Unc.
sem.
Mell. pur. Unc. un.
m. f. Ungv. d. u.

Nro. 172.

R. Rad. Consolid. maj,
— alth. aa. Unc. sem.
Herb. scord. man. sem.
farin. sem. Lin.
— tritic. aa. dr. quin-
que.
Aqu. font. q. s. coque in
form. catapl. deinde adde.
Mell. pur.
Terebinth. aa. dr. tres.
Pic. naval.
Ungv. basilic. aa. dr.
duas.
vitell. ovor. Nro. duos.
Croc. scr. un.
Theriac. dr. duas.
m. p. Catapl. d. u.

Nro.



Nro. 173.

Végy: Egy lat Mirbát, annyi tömjént; két lat száraz roszmaringot, annyi gyalog fenyő magot, annyi borostyán fa magot; tizenkét grán kámfort. Törd porrá, 's adl füstelőnek.

Nro. 173.

℞. Myrrh.
Thur. aa. Unc. sem.
Rosmarin.
Bacc. Iunip.
— Laur. aa. Unc. un.
Camphor. gr. duodec.
m. f. Pulv. p. Suff.

A' HIDEGLELŐS KIÜTÉSEKRŐL.

De febrilibus Exanthematibus.

Ha a' testnek külső színe valami természetesen kívül való kissebb, vagy nagyobb foltoskákkal, avagy pörsedékekkel egészen, vagy csak némelly részeiben megvagyon rakva, akkor azok a' foltoskák, avagy pörsedékek *Kiütésnek* neveztetnek.

Láztatnak néha illyetén kiütések minden hideglelés nélkül is; de azokról itten nints szó; egyedül a' heves nyavalyákkal előbb, vagy utóbb megjelenni szokottakról léfzen itt' a' beszéd.

Feloztása. A' heves nyavalyákkal járók vagy ragadosak, vagy nem ragadosak.

A'



A' ragadósak egy tulajdon, magoknak különös tsipősségből keletkeznek; a' nem ragadósak más akárminémű megveztegetett, megromlott undokságból, melly annak idejében a' testből ki nem takarodott, támadnak.

A' heves nyavalyákkal megjelenni szokott sokféle ragadós, és nem ragadós kiütésekből tsak a' legközönségesebbek, ugy szólván a' minden napik lesznek tárgyúl; értetődnek: a' hólyagos-himlő, a' veres himlő, a' skárlát, a' köles-himlő, a' Patéts, a' tsalán-himlő, és az Orbántz. Mellyekről rendre:

A' HÓLYAGOS HIMLŐRŐL.

De Variolis.

A' hólyagos-himlő valóságos heves nyavalyával, vagy is hidegleléssel kezdődik; magának tulajdon mirigyből támad, a' ragadás által tovább terjed, és az embert életében tsak egyszer, közönségesen gyermek esztendeiben meglöpja; a' test színén kisdéd hólyagokat mutató kiütést tsinál, mellyek megtüzesednek, megevesednek, és elszáradnak.

En-

Ennek a' nyavalyának főbb tulajdonsága tehát, hogy magától nem származik, hanem mindenkor a' ragadás által gerjed, és hogy az embert élében csak egyszer támadgya-meg.

Az előbbeni egészsége a' himlőzőnek; a' külömbféle vele bánás, az elzúzó ideje, és az akkori járvány nyavalya már szelid, és jó, már roz gonosz indulatu himlő hideget okoznak. Az alig öl-meg egyet, hettöt. Ez pedig Pestis gyanánt alig enged-meg néhányoknak.

A' jó himlő legtöbbször tavaszkor, és télen egészséges, szellős környékeken jön-elő. A' roz indulatu sem időre, sem környékekre nem ügyel; közönségesen még is nyáran, rekenyő hével, epés, és rothadt járvány nyavalyákkal jár, az alaton, posványos, egészségtelen környékeket szereti.

Kezdeté. A' himlő mirigy minekutána akár mi úton, vagy módon a' még nem himlőzöttet megszökte, csak hamar kinyilatkoztattya magát: A' himlőzendő elkedvetlenedik, elszomorodik, bádgyadt kezd lenni, egymást felváltó borzogatásokról, s

hé-



héségekről panaszolkodik, az ételt nem kívánja, de annyival nagyobbban szomjuhozik; feje nehezül, és fáj, a' külső tagok ellankadnak, a' hát, és a' vékonyok fáznak; a' gyomor émeleg, néha okádik is a' beteg, az álmom egészen lenyomja; a' szemek nedvesek, veresek, fénylők, és tüzesek lesznek; a' nyelv a' szájjal edgyütt motskos; a' szájból valami különös büz jön; (a' gyakorolt szaglás tsupán erről a' különös büzről már megjövendeli a' himlőt) a' lélekzés nehezül, a' gyomor tájban fájó nehézséget érezni, az ér-szökés gyors, változó, a' vizellet tüzes; hozzá szökik sokszor a' görts, az ín-rángatódás, az éfzen kívül való létel, a' nyavalya törés, 's több e'féle ijesztő tünemények, mellyek estvére kelvén mind anyifszor nevednek.

Negyed napra közönségesen az ábrázaton, előfzer is az or', és felső száj gyűrű körül, azután a' nyakon, melyen, kezeken, és lábokon, végre az egész testen kitsiny, piros, a' bolha tsipéshez, vagy patétshez hasonló pettegetéseket látni, mellyekre az előbb számlált történetek számlátomást tikkadnak.

Ezek

Ezek a' veres pettegeések lassankint azon rendben, a' mint megjelentek, felemelkednek, és a' veres karimájú himlőt tsinályák.

Hatodik napnak végével, avagy a' hetediknek kezdetével a' himlők evesülni kezdenek; a' mikor' a' hideg meg ujj erőt vésszen: a' beteg nagyobb hévségről, nyughatatlan álmról, fzonjuságról, és az egész testet elfutó fájdalomról panaszolkodik, az ábrázat, a' fő, és a' szemek nagyon feldagadnak, a' himlők pedig közben genyetséggel megtelnek, úgy, hogy tizen-egyedik napra az ábrázatban, és a' többi felső részekben az evesedés többnyire elvégződik; mellyre mind a' daganat apad, mind pedig a' hideg is megint alább hágy; végre kiszáradnak a' himlők. Kiszáradások tizen-negyedik naptul huszadikig tart.

Eme' röviden ábrázolt himlőzésnek természetes folyamattya szerint, négy különböző idő állapotok találatnak benne. Az *első*: az *elragadás*, melly is a' nyavalyának eleivel kezdődik, és negyed napig tart. A' *második*: a' *kiütéssel* jár, és a' hatodik, a-

I. Darab.

A a

vagy



vagy hetedik napig tart. Erre következik a' *harmadik* állapot, tudniillik: az *evésedés*, 's eltart néha a' tizenkettődik napig. A' *negyedik*: a' *kiszáradás*, mellyel az egész nyavalya eltűnik.

Ettől a' közönséges, és természetes folyamattól nem egy könnyen áll-el a' jó indulatú himlő; noha a' közben-járó mellyékes környülállások azt majd minden himlőzónél hol könnyebbítik, hol súlyosítják.

Más a' rosz indulatú himlőnek természete. Ezt meglehet esmérni abból, hogy mind az időre, mind a' környékre nézve roszkor jelenik-meg, hogy hózas, keményebb fázás után szörnyü hőség következik türehetetlen fő', vékonyok', és külső tagok' fájásával; hogy nagy nyughatatlanságok közt nehezen okádik; ezén kívül kezd lenni, nehezen is léledez a' himlőzendő; az ér-fzőkés gyors, tellyes, kemény, és rendetlen, és a' himlők már az első, és második, vagy még tsak az ötödik, és hatodik nap, és akkor is előzzer a' lábokon, és testen, még azután a' kezeken, és ábrázaton mutatták magokat, 's majd több,
majd



majd kevesebb látszik; ha nagyon kitsinyek, ha nagyságokra, formájokra, és színekre magok közt különböznek, ha tudniillik szederjes, zöldes, sötét piros, avagy fekete színűek; ha a' kiverésre a' hideg nem szünik, ha a' vizellettal, ganajlattal, avagy a' tüdőkből vég jön; ha hasmenéssel, és szörnyü okádással jön, és ezek a' kiverésre meg nem szünnek, ha az ín-rángatódás, és tagok' reszketése a' kiverés után is megmaradnak, ha a' bőr nem feszült, a' himlők pedig csak kevesé, avagy éppen fel nem emelkednek; ha tsutsos közepek béésik, ha a' piros környékjek idő előtt elhalaványodik, ha öszve futók, ha a' genyetség helyett hig, vizes, tsipős, veres, feketés, bűdös nedvekkal vannak telve; ha a' kifzáródáskor szederjes, fekete vastag kérget formálnak, vagy rosz indulatu fekélyeket okoznak. 's a' t. Ezekkel elégségesen megesmérteti magát a' rosz indulatú himlő.

Kimenetele. Kimenetele a' himlő nyavalyának hol egésséggel biztat, hol *halálra*, vagy más *nyavalyára* fordul.

Ha a' himlőző a' himlőzés előtt egészséges volt, ha a' himlőzéshez semmi más rosz indulatú nyavalya nem adta magát, ha a' himlő tavaszkor egészséges környekben törtt-ki; ha a' himlőzővel való bánás egyébberánt helyes, és rendes volt, akkor a' meggyógyulás kérdést sem szenved.

De ha a' himlőző már a' himlőzés előtt egészségtelen volt; avagy nem kedvező időben egészségtelen környekbe ront-bé, ha más súlyos nyavalyával öszve szövetkezik, és még talán a' helytelen bánással nagyobbban elgonofzodott: akkor közönségesen halál a' vége; avagy más nyavalyát hágy maga után, ugymint: vakságot, stiketséget, nefzelést, elme gyengélést, rosz indulatú sebeket, tsont fenét; ikrás hus daganatokat, lapangó hideget, 's más több féle külső, és belső fogyatkozásokat.

Orvoslása. A' rendes, és jó indulatú himlőzésnek semmi segítségre sints szükségé; a' mint is számtalan gyermekek minden orvosi segedelem nélkül szerentsésen kívánfzorognak belőle. Az okosan elrendelt élet mód, a' gyenge levekkel, zöldségekkel, és

főt

főt gyümöltsel való élés, a' gyengén hűtő italok, a' tiszta, hives levegő, és a' nyavalya' vége felé valami gyenge hashajtó mindent magokban foglalnak, valami tsak kivántathatik a' himlőzőnek segítségére, és megtartására.

Más szerek kivántatnak, ha a' himlő nyavalya az ő rendes úttyából eltér, ha ezzel, vagy amazzal a' járvány nyavalyával öszve szerkézik, annak természetében öltözködik; akkor az orvoslás a' nyavalyának természetéhez alkalmaztatva már gyuladást oltó, már epét üritő, majd rothadást akadályoztató, 's az élet erőket gyámolító, 's a' t. léfzen. p. o. kezdődgyék a' himlőzés gyuladozó nyavalyával, panaszokodgyék a' himlőző a' nagy hőség, és szomjuságon kívül türehetetlen fő fájásokról, és szédelgésekről, beszélljen eszén kívül, 's a' t. (lásd a' gyuladozó hidegnek történeteit) legyen bőv vérű, legyen az ér-szökés erős, kemény, tellyes, és nagy, legyen azon fellyül az akkori járvány nyavalya gyuladozó indulatu; a' nélkül, hogy a' várandó, vagy már jelen lévő himlőkről gondoskodgyék

gyék is valaki, a' gyuladozó hidegnek orvoslásához kell látni; és ha a' nagyobb főfájás, szédelés, kemény, erős, feszült érzékenység mellett nehéz, rövid lélekzés, oldalnyilallás volna, érvágással kellene az orvoslást kezdeni. Gyermekéknél a' piótzás, a' láb víz, vagy lábok bétakarása langyos nedves ruhákkal, az all-lövellések, és savanyú Palma gyümöltsből, Manna', és bor kőből készített gyenge hashajtók közönségesen szükségtelessé teszik az ér-nyitást.

A' savanyú Palma gyümöltsből, Mannából, és bor kőből készült hashajtók a' meg-nötteknél is nagyon fogatosok; mivel hogy mind a' nedveknek a' fő felé sietések hátráltatják, mind pedig a' gyuladozó hideg is utánuk erőtlenedik. Azon fellyül vajmi hamar gyűlnek-meg az első utakban az izapos, 's egyéb undokságok.

Ha a' himlő nyavalya epe, avagy rothadt nyavalyával szövetkezik öszve, felvén ezeknek természetét, a' szerint kell gyógyítani. Tapasztaltam, hogy a' nyavalyához alkalmaztatott kiűrités alatt, más-kor meg az érvágásra megjelentek könnyen

a' himlők, mellyek előbb éppen nem akartanak mozdulni.

Ha félben hagyó hideggel vagyon a' himlő nyavalya öfzve kaptsolva; az előre botsátott üresítések után mentől előbb Kina héjjal el kell azt nyomni. Azomban minden esetben szemre kell venni a' himlözőnek ereit, 's a' nyavalyának vóltát.

Valamint a' himlő nyavalya sokféle okokból külömbféle nyavalyákkal öfzve szövethetnek, nem külömben a' már kijött himlők sokféle okokból megint vízfza mehetnek, avagy legalább fel nem emelkednek. Valami véletlen ijedség, rendetlen harag, nagyobb félelem, avagy egyéb elméleti indulatok, az első útakban megtódult undokság, 's a' t. a' legfőbb, 's leggyakrabban okai ennek a' kedvetlen esetnek, mellyben nints jobb a' szabad fris levegónél, a' gyenge izzasztó, és érző ín-erősítőknél, kivált ha a' vízfza menéft okozó ok ellen lesznek intézve. p. o. Legyenek tele undoksággal az első utak, érezzen a' himlöző ökölódéft, erőltetéft, avagy valóságos okádáft; akkor legjobb, 's legfogatosabb izzasztó,

és



és érző ínt erősítők lesznek az ürítő szerek, mellyekre az eltűnt himlők meg ujfolag kijönnek. *Hoffmann* kámfort oldatott-fel mondola olajban, 's azt tetette a' melyre. *Metzger* lepedőt gözeltetett-meg kámforral, 's azal takartatta-bé a' gyermeket, 's megtartotta életbe azt, kiről a' vízfza ment himlő miatt már minden reménység eleset vólt; még a' szobát is kámforral gözeltette.

Ha a' himlő nyavalya jó indulatú, ha semmi más betegség hozzá nem szökött, külömben is semmi fogyatkozás körülette nem történt, akkor a' fellyebb említett együgyü rendtartással az evesedés is szerentsésen meggyen végbe.

A' rosz indulatú, és más veszedelmes nyavalyákkal egybe szerkézett, avagy helytelen bánással megvesztegetett himlözés kivált ilyenkor, tudniillik az evesedéskor ijesztget külömbféle kedvetlen változásokkal, és történetekkel; ekkor szoktak megjelenni a' legveszedelmesebb történetek, 's ekkor hainak is meg legtöbbben.

A' mesterség hármos úton, 's módon munkálódik ez ellen a' rosz indulatú, és
 más

más súlyos nyavalyákkal megvesztegetett himlőzés ellen, és sokszor még a' legretentőbb történeteket is szerentsésen meggyönyollya. Tudniillik: mindgyárt az első napján az érlelő hidegnek egy gyenge hashajtó szert ad, Nro. 174. hogy minden nap két, három székje legyen a' himlözőnek (A' mannát savóban elolvasztva örömeft ifzák az illetén himlözők) 2-szor: mindgyárt kezdetével az érlelő hidegnek a' gálitzkő Spiritust adgya az italban; egy lat gálitzkő Spiritust tizenkét lat Málna Syruppal öfzve egyelítve, mellyből két három evő kanálra valót egy üveg pohár vízbe keverve enged. 3-szor: gondoskodik a' fris, tiszta levegőről, melly az egész himlő folytában sehol sem olly szükséges, mint az érlelő hidegben. Többszeri tapasztalásim tanúi, hogy az egy ágyból való kivételre szemlátomást könnyebbültek himlözőim.

Vannak több történetek, mellyek az érlelő hideggel megszoktak jelenni, és különös orvoslást várnak: a' nyál folyás, a' hofzfzas okádás, az or elrekedés, az ábrázat', és torok' daganat, a' vizketeg, a' nyug-

ha-

hatatlan álomtalanság, a' genyetségnek más hová való hirtelen által tétele, a' megvakulás, a' hasmenés, ín-rángatódások, 's a' t. Sokak a' nevezett történetekből az éppen előbb közlött orvosló móddal már is akadályoztatnak, vagy leg alább szelidülnek.

A' *nyál-folyást* meggyógyítja a' lágyító szerekből készült főt viz rósa, vagy etzetes mézzel egyelítve. Ezzel öblögesse a' száját, és rotyogtassa a' torkában a' himlőző. Nro. 175. Ha a' szájt apró pörsedékek, és hólyagotskák elfuttyák: száj öblögetésre nagyon ajánla Báró Stöerk a' Nro. 176. alatt lévő öblögetni való vizet.

A' *hofszas okádást* megszünteti az édes téjben főt székfü virágból, és mentából készített pároló a' gyomorra téve.

Az *or elrekedés* ellen legbizodalmasbb a' gyenge fetskendezés bodza virág herbátéből, és etzetes mézből. Mások egy vékony fátskára tépettet tekernek, langyos téjben mártják, és az or lyukba dugják.

Az *ábrázatot* gyógyítja a' gyenge hashajtók, a' fris levegő, a' himlők felme-
tze-

tzése, és a' láb viz, vagy meleg párolók a' lábokra, és kezekre. A' toroknak pedig hasznosok mind azok, mellyek használtak a' *nyál folyás* ellen.

A' *vizketegséget* enyhíti a' fris levegő, a' fehér ruha felváltása, az édes téjben mártott Spongiával való nedvesítés, és himlők' felmetzése.

Az *alomtalanság* mulik általlyában mind azokra, mellyekre az érlelő hideg tsillapodik. Ha nem: kevés opiumra megjön az álom, és a' himlőző eltsendesedik.

A' genyetségnek más hová való hirtelen *által tétele* akadályoztatik az idein korán adott hashajtó szerekkel, és a' himlő felmetzéssel.

A' *megvakulás* magában nem veszedelmes, és a' szemek megnyillanak, mihelyest a' daganat apad. De ha a' himlők a' szem héjak körül számosan vannak, 's a' szem héjak öszve evesednek, akkor minden második-harmadik órában rósa, avagy sáfrányos vízzel kell nedvesíteni, 's mosni; mert külömben a' szem héjak közt meggyült genyetség többféle bajt okoz; közönségesen fel-

felragja a' szem héjakat, mellyek azután magok közt öfzve nőnek.

Az *enyésző hasmenést* meggyógyíttyák az édes téjből, keményítőből, és opiumból készített all-lövellések, és arabiai gummával, és opiummal rendelt italok. De nem támadott-e ez a' hasmenés az első utakban heverő, és kiüríteni elmulasztott undokságtól? A' mi ha úgy vólna, a' természetet inkább segíteni, sem hogy illetén all-lövellésekkel, és opiummal rendelt italokkal munkájában akadályoztatni, kellene.

Az *in-rángatódásokat* leghamarébb meggyógyíttya a' fzabad levegő, az édes téjből, olajból, és nádmézből készült all-lövellések, a' lábokra rakott párolások meleg téjből.

Életrend. Az élet rendben első a' fris, tiszta levegő, mellyet a' fzerentsés himlőzés okvetetlen megkíván; azért az ajtót, és ablakokat gyakran ki kell nyitni, tsak arra kell vigyázni, hogy a' himlőzöt egyenesen meg ne fujja; a' szobát etzettel lotsolni, és a' fejer ruhát minden nap meg kell változtatni. A' tisztaság fél egészség.

Éte-

Étekül szolgálnak a' marha lév mindenféle gyenge téfztával, árpa, és ri'skásával, avagy piritott 'semlével; zöldség, és főt gyümölts. Italul az oltott víz piritott 'semlével; közben pedig ökörfarkfü virágból, bodza virágból, és édes gyökérből tsinált herbaté. Töbhnyre pedig üdvösségesek a' himlözőknek az elme ébrefztések, hogy el ne szomorodgyanak.

Lássák már azok, ha jól tselekefznek-e, kik illyetén nyavalygókat bézárnak, mindenféle hus étkekkel, és hivesítő italokkal (a' mint mondgyák) élelzenek, párnákkal temetik, fejer, és egyéb ágynéműit nem változtattják. —

R E T Z E P T E K.

Nro. 174.

Végy: Három lat választott Mannát, másfél könting bor követ, annyi sok basznusót; olvad-fel elegendő vízben, szűrj-le hat latra valót; azután adgy hozzá két lat ofzlató rósás Syrupot. Egyelitsd öszve, 's adgy-bé min-

den

Nro. 174.

℞. Mann. elect. Unc. un. sem.

Crem. tartar.

sal. Polych. aa. dr. un. sem.

m. solve in Aqu. ferv. q. s.

Colat. Unc. trium. adde.

Syr.



den 2-dik órában egy—két ka-
nállal.

Nro. 175.

Végy: Egy lat fehér mál-
va gyökeret, annyi tisztított
nyers árpát; főzd elegendő
vizben fél óráig, azután adgy
bozzá egy lat édes gyökeret,
hadd főjön egy fél fertályig;
szűrj-le egy meszfzelyt, 's
adgy bozzá négy lat rósa mé-
zet. Egyelítsd-öszve, 's add
szájt öblíteni, és rotyog-
tatni.

Nro. 176.

Végy: Másfél meszfzely
bodza virág vizet; három lat
rósa mézet, annyi szederj
Syrupot; noltz lat frisen
sajtolt fil fű levelet. Egyelítsd
öszve, 's add szájt öblögetni.

Syr. ros. solut. Unc. un.
m. d. oi. 2. hor. un.—
duob. cochl.

Nro. 175.

Rad. alth.
Hord. Crud. mund. aa.
Unc. sem.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
deinde adde.
Rad. Liquirit. Unc. sem.
ebull. p. 1/8 hor.
Colat. libr. un.
adde.

Mell. rosar. Unc. duas.
m. d. p. gargarimate.

Nro. 176.

Aqu. fl. samb. libr. Un.
sem.
Mell. rosar.
Syr. moror. aa. Unc. un.
sem.
Succ. semper. viv. maj.
recent. express. Unc.
quatuor.
m. d. p. Collutorio.



A HIMLŐ BÉOLTÁS RÓL.

De Inoculatione.

Minekutánna a' himlőtől alig mentes egy valaki, és még eddig semmi ollyas szer nem találtatott, mellyel el-lehetné háritani. Minekutánna minden idő, és személy válogatás nélkül az egészséget mint a' beteget, télen úgy, mint akármelley más részében az esztendőnek megszöki; és az akkor uralkodó sokszor rosz indulatú járvány nyavalyával magát öszve kaptsollya; azon fellyül az ő más betegségekkel közös jeleiből sokszor későn is esmérteni-meg magát, 's azért sokszor ellenkezőn is orvosoltatik; természetes a' következés, hogy melly jó, ha az elszámláltt veszedelmek' távoztatására valami ollyas mód találtatott, mellyel az amugy veszedelmes nyavalyát mind a' személyre, mind az időre nézve meg lehet szelidíteni. Minő boldogság tsak az, hogy az Orvos azonnal tudgya, hogy mi okból bomlik-meg, és hogy mit készül végbe vinni a' meghomlott természet! — — Ez a' mód, a' *Béoltás.*

Ugyan



Ugyan is a' *Béoltás* egészséges gyerme-
ket, és az elzundónek legkellemetesebb ide-
jét, a' mikor hire sints ollyas veszedelmes
járvány nyavalyának, válafzttya; jó himlő
mirigygyel olt, és az Orvost a' jövendő him-
lözésbe egyenesen bele utasíttya.

Ide való még az is, hogy a' himlő so-
ha magától nem származhatik, (legalább az
Europai Tartományokban) hanem minden-
kor a' ragadás által oltatik-bé, melly ra-
gadás által való béoltás ottan *természetesen*,
itten pedig *mesterségesen* mégyen véghez.
Ott' a' himlözőnek lehelletéből, avagy ma-
gokból a' himlőköl a' kigözölő himlő mi-
rigy a' párázat környékbe felvétetik, és így
a' külső testnek, vagy tüdőknek bészivó e-
dénnyei által bészivattatván, vagy a' nyál-
lal egybe egyeledvén, e'képp' más még nem
himlözöttbe béoltódik. Itten a' himlő mi-
rigy a' himlözöböl kész akartva kivétetvén,
annak testébe, ki még nem himlözött, akár-
minő móddal által tétetik.

Hijába rebesgetik tehát némellyek a'
mesterséges béoltás által a' természetnek le-
endő rend kívül való megeröltetését; mint-
hogy

hogy a' *természetes* béoltás a' *mesterségestől* egyedül tsak módjára külömböz; és még is mekkora a' külömböz a' két féle béoltás által okoztatott himlözés közt! Majd nem hihető, hogy e' két féle egyedül módjára nézve külömböző béoltás olly nagyon külömböző nyavalyákat okozhasson:

Igaz, hogy nagyobb-része az Orvosoknak hozfszú ideig ezen nyavalyáknak nagy külömbözését a' külömbféle Orvosi szereknek tulajdonította, mellyekkel a' himlözendők elkészítették. Azomban Gátti, Stóll, Ingerthous, Cämper, 's több nagy igyekezetű Orvosok' hozfszú tapasztalása, a' himlözendők' külömbféle Orvosi szerekkel való elkészítését szükségtelennek találta. Sőt Dimsdale, ki az előtt az Orvosi szerekkel való elkészítést olly hathatósan folytatta, későbbben minden véletlen közbe jövő nyavalyákat az elkészítésnek tulajdonítani nem általlotta.

En a' két féle, tsupán módgyára külömböző, béoltásból eredett nyavalyáknak szembe tűnő külömbözését a' himlő mirigynek *minémüségében*, 's *mennyiségében* keresem; 's azt állítom:



Maga a' himlő mirigy, mellyel a' béoltás végbe megyen, tellyes oka, hogy a' természetes béoltásból eredendő himlő nyavalya súlyosbb, 's veszedelmesbb a' mesterséges béoltásból származandó himlő nyavalyánál: mert

1-ször: A' természetes béoltás többnyire rosszabb, 's romlottabb himlő mirigygyel megy végbe, hogy sem a' mesterséges,

2-szor: A' természetes béoltásnál sokkal több himlő mirigy szivárkodik-bé a' himlőzendő testbe, mint sem a' mesterségesnél.

Ugyan is a' természetes béoltás közönségesen tsak akkor történik-meg, mikor a' himlő mirigy a' himlőzöbe már annyira megromlott, hogy gőz gyanánt a' párázat környékbe felvétethetett, hol elkezdett rothadását folytattya mind addig, méglen valamelly még nem himlőzött testbe bészálhat. A' mesterséges béoltásnál az Oltó nem a' párázat környékből szedi; magából a' himlőből veszi-ki a' mirigyet, mellynek még jó ideig kellettett volna a' himlőbe bészárva rothadni, még annyira rothadott volna, hogy a' levegőben repülő mirigygyel vetekedhetnék

nek. Igaz tehát, hogy a' természetes béoltás többnyire rosszabb, 's romlottabb himlő mirigygyel mennyen végbe, hogy sem a' mesterséges.

Lásd csak, hogy megválaszttyák az Oltók a' himlőt, kiből oltandanak; hogy ügyelnek arra, hogy nem csak egészséges, 's jó himlőre akadgyanak! Ne legyen igen érett a' himlőbe elzártt év, ne legyen igen sikeres, igen vastag, tudván azt, hogy mennél érettebb a' himlő, annál rothadtabb a' mérge; következésképpen annál nagyobb himlő nyavalyát is okozand a' himlőzendőben. Sutton számtalanok' oltója, annál szerentsébb vólt, mennél éretlenebb, mennél higabb mirigygyel olthatott.

De a' természetes béoltásnál sokkal több himlő mirigy is szívárogbé a' himlőzendő testbe, mint sem a' mesterségesnél. Minthogy a' természetes béoltásban a' párázat környezetben repdező himlő mirigy okvetetlenül vagy a' tüdők, vagy a' külső test borítójának bészívó edényei által szivatikbé, vagy a' nyállal a' himlőzendőbe által szökik; már pedig mind a' test, mind a' tüdők borító-



jának tágos szin lapja ezer meg ezer apró bélszívó edényekkel vagyon megrakva, melyekből bátor mindenik magányosan már elegendő csak egy szempillantásban is annyi himlő mirigyét bélszívni, mennyi a' himlőzéshez szükséges; még is mulatozzék a' még nem himlőzött az e'féle mirigygyel terheltt párázat környékben, a' mint könnyen történik, óránként; amaz ezer meg ezer apró bélszívó edények temérdek e'féle himlő mirigyét fognak bélszívni, és a' vérbe által önteni. A' mesterséges béoltásban alig tűnik szembe az a' tsekély mirigy, melly a' himlőből kivétetvén a' himlőzendőbe által tétetik. Azon fellyül még ez a' tsekélység sem megy egészen által a' vér kerületbe, többnyire az oltott helyen marad; (ez az oka, hogy az anya himlő a' többinél mindenkor nagyobb.) Tehát igaz, hogy maga a' himlő mirigy, mellyel a' béoltás végbe megy, oka, hogy a' természetes béoltásból eredendő himlő nyavalya súlyosabb, 's veszedelmesebb a' mesterséges béoltásból származandó himlő nyavalyánál; mivel a' természetes béoltás rosszabb, 's romlottabb

him-

himlő mirigygyel megy végbe, hogy sem a' mesterséges, és mivel a' természetes béoltásnál sokkal több himlő mirigy szivarkodik-bé a' himlőzendő testbe, mint sem a' mesterségesnél.

A' mi a' mesterséges béoltást még meg homályosíthatná, 's annak érdemét kétségessé tehetné, az: hogy mint egy értelem, 's tapasztalás ellen látzatik lenni, hogy a' himlő magától nem támodhat, holott inkább, valamint más betegség, ugy a' himlő is magától eredhet.

Hogy a' himlő magától nem támodhat, sem értelem, sem tapasztalás ellen nints; minthogy nem tsak a' himlő, hanem szorosán vévén, semmi némű betegség sem eredhet magától, mindeniknek szükséges a' serkentő ok. Ez egybe kötve az elkészítő okkal teszi-meg a' nyavalyát. Legyen például a' guta ütés. Az eleve elrendelő, elkészítő okok lesznek: nagy fő, rövid nyak, tágos, széles mely, véres temperamentom, erős bajnaki egészség; 's a' t. Ezek többnyire az elkészítő okok, mellyek a' testet a' guta ütésre hajlandóvá teszik; kerüllye azonban



a' serkentő okokat, nints mit félyen a' guta ütéstől.

Ellenben merüllyön a' sok részegítő, heves, fűszerfzamos ételekbe, 's italokba, tegyen felettebb való mozgásokat, fogódgyék-meg a' folyini szokott arany ere, engedgyen a' mértékletlen felgerjesztő elmébéli indulatoknak, 's a' t. Im' még számlálom ezeket a' serkentő okokat, megüti a' guta. 'S eképpen kell általlyában minden némü nyavalyákról elmélkedni.

Az, hogy néha egész helységekbe, a' mikor a' himlőről nem is álmodnak, egyszerre véletlen tsak rajtok üt, a' tett állítást, hogy a' himlő magától nem támodhat, éppen nem tsorbíttya; mert a' himlő mirigy felragadtatván a' párázat környékbe a' levegő által könnyen elragadtatik mefzszebb földre is. Nem de az utazások, más helységbéliekkel való társolkodások, kereskedési szabadság által, 's a' t. terjednek leginkább ki a' külömbféle ragadó nyavalyák, 's betegségek? Ugy szinte a' himlő mirigy is ruhához, árrufzerhez, vagy más akárminü testhez hozzá ragad, és egyik helyből

ből a' másikba kóborol, 's vándorol. 'S illy formán tsuda-e azután, ha véletlenül egész helységeket elfoglal, noha magától nem támadhat?

Megtörténik, hogy egy házban több nem himlözettek lévén, némellyek a' többiek legkissebb sérelme nélkül meghimlöznek. Hol maradott itt' az elragadás?

Báró Van Swieten azt mondgya: *) nem elég a' himlő mirigynek a' testbe való bevétele, hanem fzükség egyfzersmint a' testnek arra való hajlandósága is.

Be könnyü munkával eleget tennék ezen halhatatlan férjfiúnak mondásával, ha tsak azon meg nem állapodnám, hogy a' még nem himlözött már az anya méhében vele hordozza a' himlözésre cleve elrendelő, el készítö okot; azért inkább így felelek:

Ama' még nem himlözött testben lévő folyó részetskék, mellyek a' himlő mirigygyel való egybe egyeledések által a' himlöt kitsinállyák, a' többi többféle folyó részek-

*) *Comment. in Herm. Boerb. Aph. Tom. VII.*



szekkel olly igen bé vannak borítva, 's takarva, hogy ezen bézivott, avagy akármi móddal bézökött serkentő ok (himlő mirigy) semmiképpen velek egybe nem keveredhetik, fel nem indithattya a' nyavalyát, következésképpen sem az eleve elrendelő, sem a' serkentő okban nints fogyatkozás, hanem az egybe egyeledésben való akadály az oka, hogy a'féle nem himlőzettek nem himlőznek. Némellyek mindenkorra (ritkaság) mentesek a' himlőtől. *) Vallyon ha ezek már az anya méhbe himlőztek volna?

A' sem árt a' mesterséges béoltásnak, hogy a' mesterségesen himlőzők némellykor nem tsak szörnyü veszedelmek közt forognak, hanem el is halnak?

Ugy vagyon, de e'féle szerentsétlen esetnek, nem a' béoltás az oka. Hányogassunk-

*) Ezeknek a' mesterséges béoltás próba kö' gyanánt szolgál Oltassák bé magokat, ba mindenkorra szabadok, az oltás sem fog rajtok erőszakoskodni. Ha nem vóltanak mindenkorra mentesek, nagy könnyen által esnek rajta azzal a' vigasztalással, hogy nem lesz továbbá mit tartaniuk a' himlő nyavalyától.

sunk-meg tsak némelly okokat, mellyek miatt ezen hasznos Találmány annyifszor botlik, de ugyan tsak el neni esik.

E l s ő o k.

Az észre nem vett természetes Béoltás.

A' természetes Béoltás minden pompás készületek nélkül tsak egyenesen megragadgya a' nem himlőzettet; az eképpen béoltott egész nyoltzadik, vagy kilentzedik napig semmi legkissebb változást egészségében nem szenved, nem érez.

Tegyük azt az esetet, hogy e'féle természetesen béoltott természetes béoltása után harmad, vagy negyed napra mesterségesen béoltassék; negyed, vagy ötöd napra már a' himlő kiütő hideg fogja háborgatni, mellyet kiki a' mesterséges béoltásnak fog tulajdonítani, noha hibáson; mivel mind a' kiütő hideg, mind az utánna következendő himlőzés az egynehány nappal előbb megesett természetes béoltásnak fajzattya. Legyen már a' himlő gonofz indulatu, ölyve-meg a' himlőzöt, mindnyájon, noha hibáson, a' mesterséges béoltást fogják szidalmazni.

M á-



M á s o d i k ' o k.

A' himlőzendőnek elmulasztott elkészítése.

Szükség, hogy a' himlőzendő egészes legyen, avagy ha beteg, a' béoltás előtt megorvosoltassék, ne talán kettős nyavalyának legyen áldozattya.

Vannak olytatén nem himlőzöttek, kik több ideig a' külső egészségnek legkisebb változása nélkül bizonyos elrejtett nyavalyákat táplálnak. Tegyük például a' gyermekek' közönséges nyavalyáját: a' gelesztákat, némellykor esztendőnkint szenvednek ezekben minden legkisebb látzó fogyatkozás nélkül. Oltassék beléjük a' himlő, buskodva fogja a' béoltó a' himlő kiütő hideggel az egyben szótt geleszta hideget szemlélni. Mennyire meg nem dönti e' kettős nyavalya a' beteget, bár tsak el ne ragadná! Mekkoraát nem botlik-meg itt' is az amugy hasznos béoltás!

H a r m a d i k o k.

A' kiütő himlővel való helytelen Bánás.

Valamint még néhány esztendők előtt is, mennyire tsak lehetett, melegen tartották

ták a' himlőzőket, ugy most halván a' szabad levegőnek csak nem tudálatos hasznát, némelleyek minden különbség nélkül a' legkeményebb hidegre is kibotsátták. Az e'féle hideg levegő egészséges, erős embereket is megpróbál, hogy ne ártana gyenge, beteges gyermekeknek? Itten is a' béoltás botlott?

N e g y e d i k o k.

Rofz, alkalmatlan időben történt Béoltás.

Rofz, alkalmatlan időben történhetik a' béoltás mind a' *himlőzendőre*, mind magára *az időre* nézve.

A' *himlőzendőre*; Ha azon kívül is beteges, ha p. o. fogai hasadnak, ha hurutol, ha egyéb nehezítő fakadékok látnak testén; 's a' t. Ezek a' fogyatkozások már magok elegendő veszedelemmel fengetnek, annyival inkább, ha a' himlő kiütő hideggel öszve esküsznek.

Az *időre* nézve: Ha ki derék nyáron, vagy télen venné elő a' béoltást. Az első esetben a' fonnyasztó hévség; a' második-

ban

ban a' kemény hideg nem kevés bút szerezne a' himlő Oltónak.

Ö t ö d i k o k.

Egy véletlen, reménytelen eset.

Ki bizonyos egy napról, tsak egy óráról, hogy halálos ágyba ne essék? A' legésségesebb néhány szempillantások mulva halott lehet. Semmi élet' ideje, semmi Nem, semmi legrendesebb élet' módgya sem szabad az e'féle szomorú esetektől. Mért szidalmazzuk hát a' béoltást, ha illetén reménytelen hal eset a' himlőzők közül-is némellykor valamellyikét éri?

Ezen öt, 's több hasonló okoknak érettebb megfontolása megesmérteti ennek utánna azon lappangó farkasokat, mellyek a' béoltás neve alatt a' himlőzőkön eddig latorkodtak; megmutattya, hogy még eddig tsak egy himlőzőnek halálát sem lehet a' mesterséges himlő béoltás tagadhatatlan fazzattyának mondani.

A' mi, ha úgy vagyon, a' mint nints különben, szünnyék-meg e' hasznos talál-
mány

mánytól való irtózás; hozzuk-bé kedves Hazánkba, kövessük a' természet' törvényét: tartsuk-meg magzatink' életét, 's épségét a' legkönnyebb, legbátorságosbb móddal. Előzzük-meg a' természetet a' mesterséges béoltással.

**A' MESTERSÉGES HIMLŐ OLTÁS-
NAK LEG EGYÜGYÜBB, ÉS LEG BÁTORSÁ-
GOSBB MÖDGYA.**

A' béoltandók' előre való elkészítéséről.

A' vólt mindenkor a' béoltók' vigyázásának első, és főbb tárgya, hogy a' gyermek, a' kiben a' természetet himlőzésre gerjesztik, egészséges legyen. Mennél egészségesebb testben megy végbe a' béoltás, annál kisebb a' himlőnek ereje, annál bátorságosbb a' himlőzésnek kimenetele. Ezen tekintetre nézve még a' fokott élet' módgyától sem fogatnak-el a' béoltást követő hatodik, vagy hetedik nap előtt; akkor tiltatnak-el mindennemű hus eledeltől, melly tilalmat annál könnyebben megállják, mennél kisebb hennek a' következő napokon az étel kívánás.

Egy



tájba oltanak ; hogy első tekintetre is kinek kinek szemébe tűnhessenek azok , kik a' mesterséges béoltás által a' természetes himlőzésnek kegyetlenkedését kikerülhették.

Ezen lántsával való béoltás azzal is kedvesebb más béoltás' módjánál , hogy az ama' Lántsával okozott alig érezhető seb hamar eltűnik ; holott a' más rendbéli béoltást nem csak fájó , hanem egyfzersmind veszedelmes seb is követi ; melly olykor az Oltónak nagyobb gondot szerez , hogy sem maga a' himlő.

A' szabad Levegőről.

Alig képzelhetni , melly nagy gyógyító erő legyen a' szabad , 's tiszta Levegőben. A' szabad Levegőben való mulatozás még a' legnagyobb közbe szökött nyavalyákat is a' himlőzendőkről mintegy elfújja. A' nagy hideg , a' forróság , fő fájás , a' vég nélkül való bádgyasztó szunnyadozás , lankatság , inaszakadás , a' külömbféle gyuladó , 's hagymász nyavalyák , 's a' t. alig jelennek-meg , már is távoznak a' fris Levegőre ; azért , mihelyt a' béoltás végbe ment ,
mind-

mindgyárt minden hallasztás nélkül szükség a' béoltottakat a' szabad Levegőre botsátani. Éjtszakán, vagy kellemetlenebb időn kívül szobában ne maradgyanak; hanem tiszta, fris, és szabad Levegőben, minden kigondolható játékokkal, mintegy szüntelen való mozgásban tartassanak.

Legalkalmasabb erre egy fákkal ültetett árnyékos kert, mellytől mindennemű rosz indulatu gözők, 's büzek, mellyek által a' Levegő megvesztegetődik, távúl legyenek.

Azomban igen gyakorta az okosságnak határát meghalladó szeretet annyira megvakít némelly szülőket, hogy mintegy jót akarván tenni magzattyokkal, a' fris, és szabad Levegőtől elrekesztik, és ugy a' mivel beteg magzattyoknak kedvét keresik, azzal öldögelik.

Nincs különben a' nyugodalommal is: sokért nem háborgatnák őket, noha az által szüntelen öregbedik a' többi környül lévő beteges állapotokkal együtt a' himlő kiütő hideg is, ugy hogy végtére semminémű Orvosi szerrel sem lehessen őket hely-



re hozni; elhalnak. Ki a' bünös? A' himlő oltás! — — —

Nem tanitom én azt, hogy a' béoltottakat egészen elkellessék tiltani a' nyugalomtól; nyugodgyanak; de a' szükséges aluvás idejénél tovább ne terjedgyen; ez eltvén, hogy az előbb említett veszedelmes következtések megelőztessenek, szükséges a' testet mozgásba hozni, 's tartani.

A' BÉOLTÁS UTÁN NAPRÓL NAPRA VALÓ MEGYELENÉSEK.

Első, és, második Nap.

A' béoltást követő két első nap alatt az oltás' helye egészen beforr, és ugy elenyésczik, hogy, ha a' himlő mirigy jó indulatu, és a' Lántsa éles vólt, a' béoltás' helyét szemes vigyázással is alig találni-el. (ebből ítélhet a' béoltó a' himlő mirigynek többi testben lévő folyó részekkel való egybe egyeledésére, a' béoltás' hathatóságára.)

Harmadik Nap.

Harmadik nap a' béoltott helyen valami kisdud, piros, bolha tsipéshez hasonló
meg-

meztüzesült foltotskát látni, mellyet némelyeknél valami könnyü vízfketés követ a nélkül, hogy e' nap előbbeni egészségekre nézve csak legkissebb fogyatkozást is szenvedgyenek.

Negyedik Nap.

Nevelkedik már ezen a' napon a' béoltott helynek tüzesülése; közönségesen mintegy gombos-tő foka felemelkedik, mellyet illetéssel megérezhetni. Némelyeknél nagyságára nézve egy kis lentse szemetskéhez hasonló. Megesik az is, noha ritkán, hogy már e' nap a' hónallyok', 's karokban lévő fájdalomról panaszolkodgyanak.

Ötödik Nap.

Ötödik nap sokkal inkább tüzesül már, tapaszthatóbban emelkedik, és mintegy megfeszül az illetésre fájdalmas béoltásnak helye, közepe, mintha gyenge kis égetés esett volna rajta, meghólyagosodik. Ebből a' hólyagotskából, melly napról napra terjed, emelkedik, 's megevesül, léfzen végtére a' himlő anya. E' nap közönségesen mindnyájan már panaszolkodnak a' hónal-



lyok alatt lévő fájdalomról, a' kezekben, 's vállokban lévő szaggatásról. 's a' t.

Hatodik Nap.

Hatodik nap a' gyuladott béoltott hely sokkal feszültebb, hogy sem ez előtt; közepébe egy fehér vizes nedvel megtelt hólyagot látni, magokat pedig még többnyire könnyen érzik az béoltottak, ámbátor a' kezdődő himlő kiütő hidegnek elől-járó posztáiról panaszkodnak; ugymint: Szemek' homályosodásáról, tagok' lankadtságáról, szédelgésről, fő, és ágyék fájásiról, vállak', 's karok' szaggatásiról, az elvesztett étel kívánásról, 's a' t.

Hetedik Nap.

Nagyobb erőt vesz már hetedik nap a' béoltott mirigy a' természetén. Ezen a' napon a' béoltott helynek gyuladása kiterjed gyakran egy fél tenyérrnyire, némelyeknek majd fél karát el-lepi. A' himlő anya hig, 's vékony évvel kezd telni; kiket a' himlő kiütő hideg hatodik nap meg nem horzálított, ma megjelenik. Ezeket hádgyadtság, kedvetlenség, nyelvnek megfejedése, és az álmom kívánás mellett, nyughatatlan álmom követi. Az

Az élet-ér' nem egyenlő szokése, és a' szájból kigőzölgő különös szag (melly csak a' nagyobb tapasztalásu béoltónak esméretes) tsalhatatlaná tesz a' közel lévő himlőzést.

Nyoltzadik Nap.

Nyoltzadik nap a' himlő anya feje ge-nyetséggel megvayon telve, mellynek ke-
rületét a' hőr alól serkedező apróbb him-
lötskéek keritik. Nem szokatlan eset, hogy
-némelleyek ezen a' napon érezzék elsőben
a' himlő kiütő hidegnek lankasztó hévségét:

Kilentzedik Nap.

E' nap közönségesen nagyobb a' him-
lő kiütő hidegnek ereje: szüntelen való szun-
nyadozás kerülgeti a' béoltottakat, melly-
nek, ha erőt vehet, rosz', és veszedelmes
származattjai vannak. *) Alig bujik-ki egy
két

*) Vélik némelley szülők, hogy jót tésznek, ha szun-
nyadozó magzattyokat befödik, 's alunni engedik;
holott ilyen többszeri aluvásnak, és a' testnek min-
den mozgás nélkül egy helybe való nyugovásának ár-
talmas szüleményei: a' tagok' görtsős öszve vonódá-
sa, öszve sugorodása, 's a' t. Melly nyavalyák an-
nál



két himlő, azontul eltűnnek, mintha elfúj-
nák, az említett lankasztó környülállások:
A' fő fájás, a' vállok, 's hónallyok közt
tapasztalt fájdalmak megszűnnek, az ábrá-
zat valamennyire vidámul, a' szemek fri-
sebben tsillámlanak; 's a' t.

Ezt tapasztalhatni kilentzedik nap azok-
nál, a' kiknél a' himlő kiütő' hideg már
hatodik nap kezdődött.

Tizedik Nap.

Tizedik nap szokott legközönségeseb-
ben a' himlő kiütni: azonnal enged a' him-
lő kiütő hideg; azoknál pedig, kiken ke-
vés himlő léfzen, egészen eltün.

Kiknél a' himlő kiütő hideg még tsak
nyoltzadik nap magát jelengette, azoknál
még e' nap sem, hanem tizen-egyedik nap
indulnak-meg a' himlők.

Gyermekek, kik gelesztákban szenved-
nek, ezekben a' napokban közönségesen
rágáft, 's hasmenést kapnak, melly közben
néha geleszták is, mennek-e!

Ti-

nál tovább tartanak, annál nebezében távoznak, men-
nél melegebben tartatnak, 's mennél kevesebbet mo-
zognak a' himlőzók a' fris Levegőben.

Tizen-egyedik Nap.

Szemlátomást könnyebbülnek a' tizen-egyedik nap a' beoltottak: a' még eddig vizsgálza maradott himlők egészen elöl jönnek, a' bádgyadtság tűnik, a' fájások enyhülnek, a' gyermekek ébrettebb, 's vigabb érzékenységgel vannak.

Tizen kettődik, 's tizen-harmadik Nap.

Ezeken a' két napokon a' himlők eleinten egészen pirosak, utóbb mind jobban felemelkednek, 's lassankint piros karimát hagyván magok körül, évvel, melly nem sokára sikeresedni kezd, megtelnek.

Tizen negyedik Nap.

Tizen-negyedik nap már mintegy megteltek érett genyetséggel a' himlők; azok is, mellyek utóbb fakattak-ki, már kezdenek e' nap evesülni. A' beoltott helyen a' himlő anya szárad, és varrá lépzen.

Néha megpattanik a' himlő anya, az év nagy részről kifoly, a' seb öszve húzza magát, 's megvarasodik; a' gyermekek semmirol nem panaszkodnak, már vig kedvel vannak, elveszett erejek vizsgálza tér, jó izün csznek, 's tsendesen alufznak.



Tizenötödik, és a' következő Napok.

Tizenötödik, és ezt követő napokban száradnak a' himlők, melly száradásra éppen nem sok idő kívántatik, kivált ha kevés vólt a' himlő.

Nem szükség, hogy az egész ábrázatot, vagy az egész testet el-lepje a' himlő, elég ha a' himlő anya a' himlőzésnek rendét, és módgyát megtartván, rend szerint megtüzesül, 's megevesedik. Ez az egy himlő megmenti a' többszeri himlőzéstől a' béoltottat egész életére.

Ha 11-dik, 12-dik, vagy 13-dik napon is szaporodnak a' himlők, azoknak elszáradására több napok kívántatnak. A' himlő anya' vara sokszor hosszabb ideig megmarad, végre önként elhull, billyeget hagyván maga után, mellyről a' béoltottakat megismerhetni.

Im' a' mesterséges himlő oltás' módgyának leg együgyűbb Leirása. Elegendő ez azoknak, kik eddig, nem tudom, minő hóhér martzangolásokat képzetek magoknak benne.

A VÖRÖS HIMLŐRŐR.

De Morbillis.

A' *vörös Himlő* egy vörös foltokkal különös, magának tulajdon mirigyből eredett heves, ragadós nyavalya, melly főképp' a' gyermeki esztendőket, néha a' közép időbélieket is nyavalygattya; az öregeket pedig vagy soha, vagy igen ritkán bántya.

A' kiütés eleinten hasonlít a' kitsiny, kerek, vörös bolha tsipéshez, melly lassankint szélesebbre terül, meg nem eveseedik, hanem néhány napok alatt elfzárad, és a' felső bőrrel korpásan lehull.

Néha a' hólyagos himlőt megelőzi, legtöbbször követi; edgyütt a' hólyagos himlővel még semmi betegben sem lehetet látni.

Az idő válafztásban nem kényes, de még is tavaszkor üt-ki legörömeftebb, eltart a' nyárig, azután lassankint elvész. Szintén olly ragadós mint a' hólyagos himlő; sokszor jó, sokszor rofz indulatu, veszedelmes, és halálos.

Kezdeté. Kezdetével első nap gyakrabh horzadáft, fázáft, és héséget okoz; bádgyott,



és kedvetlen a' beteg; második nap már nyilvánabb a' hideglelés, a' beteg roszszabul vagyon, a' hőség, és szomjuság nevednek, az étel kívánás elvész, a' nyelv nedves, de fejér; a' fő elnehezül, szédeleg, és fáj, a' szemek nehezek, vörösek, égők, fájók, szikrázók, és könnyesek, néha a' világot sem szenvedhetik. A' szem-héjak az orral edgyütt megdagadnak, elvörösednek, vízketnek, 's égnek; nátha, és gyakor ptrüszegés; torok fájás hiába való huruttal, és nehéz nyeléssel; a' lélek vétel is elnehezül; az elnehezült gyomrot követi néha nyomába az okádás, vagy hasmenés; az éjtszakák nyughatatlanok; az álom kevés, vagy semmi, a' tétlenek külső színe száraz, és forró, az ér-szökés, a' millyen a' heves nyavalyákban szokott lenni. A' számlált történetek harmad napra mind inkább nevednek; a' szomjuság, a' fő fájás, a' kábultság, a' hurut, és okádás mind inkább öregbednek.

A' mely' nehézség, az állandós, száraz hurut, a' fejér nedves nyelv, a' nátha, az orból, és szemekből tsepegő tsipösség, a'
gya-

gyakor ptrüfzentések , a' vörös égő , szikrázó , 's könyvező szemek , és a' szinte tsuzfos felpuffadása az ábrázatnak , és a' forró hideg adgyák közönségesen megesmérni a' vörös himlőt.

Közönségesen negyedik nap jelenik meg a' kiverés: legelőszer a' homlokon , és az ábrázatban , aztán a' melyen , hason , kezeken , és lábokon ; megjelenik sok apró , vörös bolha tsipéshez hasonló pontok formájában , mellyek naponkint szaporodnak , 's elterjednek , de olly tsekélyt emelkednek , hogy szemmel éppen nem , tapogatással pedig tsak a' gyakoroltabb kéz érezheti. Ötödik , és hatodik napon legszámosabban vannak , mint ha az egész test bé vólna hintve.

A' kiverés után az okádáson kívül a' többi történetek mind megmaradnak , sőt a' hurut , és a' nehéz lélek vétel örégbednek. Az egy or-vér folyás enyhíti , 's kicsinyíti valamennyire a' nyavalyát.

Hetedik nap , a' homlokon a' nagy vörösség elvész , a' felső bőr felpattog ; nyolczadik nap az ábrázatban , azután a' testen,

végre a' kezeken , és lábokon elhalaványodik a' vörös himlő; kilentzedik nap , a' bőr hártya megreped , lehámlik , 's korpásan lehull.

Illy formán , ha a' vörös himlő jó indulatu vólt , ha kezdetétől fogva annak rende fzerint bántak vele , ha semmi veszedelmes történet véletlen hozzá nem ütközött , hetedik naptól fogva mind alább hagyván , kilentzedik , vagy tizedik napra egészen elmulik , és a' beteg fel-lábodoz valami kevés huruttal , melly némellykor még néhány hetekig eltart.

A' rosz indulatu , avagy vele helytelen bánt vörös himlőnél a' kilentzedik nap leggonoszabb: Ezen a' napon a' hideg , és a' többi történetek leghevesebbek , azért leginkább e' napon forog a' betegnek egészsége , és élete veszedelemben.

A' vörös himlő a' járvány nyavalyákkal igen örömeft egybe szövetkezik , ugyan azért mind természetére , mind kimenetelére , mind orvoslására nagy különbségeket szenved , 's hol *egészségre* , hol más *nyavalyára* , hol pedig *halálra* fordul.

Ki-

Kimenetele. Ha jó indulatu, ha más nyavalyától ment, ha jól bántak vele, kilentz, tiz napok alatt meggyógyul. Ha rofz indulatu, ha mindgyárt eleinten elhalaványul, setét veres, olom színü, avagy éppen feketés lesz, ha más járvány nyavalyával egybe szökött, vagy heltelen való vele bánással elgonofzodott, halál a' vége; avagy más nyavalyára változik. Tüdő evesedések, lapangó hideg, hofzszas fonnyasztó hurüt, vizi-korság, hofzszas szem gyuladások, 's a' t. szoktak a' közönséges következesek lenni.

A' hólyagos himlőben a' fris levegő ajáltatott, itten tiltatik. A' beteg az ágyban maradgyon, 's elegendőn bé legyen takarva, hogy meg ne hütse magát, nyáran tsak egyedül a' Levegőnek megújítása véget nyittassanak-meg néha az ablakok azzal a' vigyázással, hogy a' fris levegő egyenesen a' beteget ne érje.

Mind ezek józan értelemben vetetődgyenek, ne talántán még egy felől segíteni akarunk, más felől nagyobb veszedelembé döntődgyék a' beteg. Az igen meleg

fzo-



szoba, a' sok párnák, a' mód felett nagy takaródzás, a' heves gyulafztó italok a' beteget nyughatatlanítanak, az erőt elvennék, fő fájást, nefzelődést, ín-rángalódásokat okoznának, 's így a' jó indulatu Vöröft inkább rosz indulatuvá tennék.

Orvoslása. A' mint előbb mondatott, a' vörös igen örömeft lép a' járvány nyavalyának társaságába, mihez képest az orvoslás lehetetlen, hogy egy féle legyen; a' mint is majd gyuladást kell gyógyítani, majd az epétől kell a' beteget tisztítani, majd rothadást kell akadályoztatni, a' minő indulatu tudniillik a' nyavalya, ahoz kell az orvoslást is szabni. Lepjen-meg száraz, kemény hideggel, a' mikor a' járvány nyavalya gyuladózó indulatu valami megnőtt, erős, vérmes személyt, legyen az ér-szőkés kemény, nagy, tellyes, legyen a' fő nehéz, fájó, szédelő; a' lélekzés fáradságos szünetlen huruttal, szökjék a' gyuladózó hideghez torok, avagy tüdő gyuladás, oldal nyilallás; ki nem láttya az érvágásnak elkerülhetetlen szükségét? Igaz, hogy gyermekeknél többnyire a' piótzázás elegendő szokott lenni.

A'



A' nedves, egészségtelen idővel járó vörös közönségesen az akkor uralkodni szokott epe nyavalyával fordul elő. Ollyankor a' nyelv motskos, sárgás, nyálkás, a' száj-íz keserü, ragadós, émelgős édes szokott lenni; a' fő kábult, nehéz tompa fájdalommal; az éjtszakák nyughatatlanok, a' gyomorból tsipös keserüt, avagy émelgős édeset böfög; a' sziv vermetske táján nehézségről, és fájdalomról panaszolkodik a' beteg; a' has, és oldal lágygyai kemények, puffadtak. 's a' t. Ugyan azért, a' mint az epe hidegben tanittatott, majd gyengén feloldó, és hashajtó, Nro. 177. majd valóságos hánytató, vagy hashajtó szerekre kell fakadni. (Lásd az epe hideg: Nro. 124—125—126.)

A' gyenge hashajtók a' nyavalyának vége felé is igen hasznosok, sőt többnyire szükségesek, hogy az undokság, melly a' nyavalya folyása alatt meggyült, a' tefiből kiürödgyék.

Igaz, hogy minekutánna a' vörös himlő közönségesen gyuladózó indulatu, ritka eset, hogy mindgyárt kezdetével az erősítő,

tő, és rothadáft akadályoztató szerekre kellessék fakadni; inkább folytában, és vége felé nagyon reájok szükség; minekutánna tudniillik a' természet' ereje akár minő okból elyefzett annyira, hogy a' vörös vagy ki nem üthet, avagy ha kiütött, meg hirtelen visszfa ment.

Ha a' beteg külömben beteges, nyomorék testel vólt, ha meleg, nedves idoben egészségtelen, posványos környékben jönelő, a' hol valóságos rothadt hideg, avagy más rosz indulatu járvány nyavalyával öfzve barátkozva dühösködik; a' mikor is a' vörös himlő ~~setét~~ vörös, avagy ólom színü kezd lenni; a' beteg pedig felette gyötörödik; a' lélekzés szapora, rövid, nehéz, és rendetlen, a' nyelv fekete, kerges, az 'ér-szökés kitsiny, gyenge nem egyenlő, refzkető, az érző inak rángatódnak, a' hasmenések dög hüzüek, a' szemek vörösek, szárazak, porosak, és béesettek. Illyenkor minden tétovázás nélkül tüstint a' mint a' rothadó hidegben javasoltatott, a' Kina héjat. a' gálitzkö Spirituft, és a' többi erősítő,

sító, és a' rothadásnak ellent álló szereket a' környülállásokhoz szabva kell elő venni.

Némelly a' vörös himlővel járó történetekre a' kedvetlen következesek miatt különös szem kívántatik. Ollyanok a' szemek' gyuladása, a' torok', és tüdő gyuladás, oldal nyilallás, a' felette erős köhögés, okádás, hasmenés, és nyavalya törés.

A' *Torok'*, *tüdő*, és *szemek'* gyuladását úgy kell gyógyítani, a' mint a' torok fájásban, szem' és tüdő gyuladásban (Lásd lap 81—105—119.) javasoltatott. Nem különben az oldal nyilallást is (Lásd lap 136.)

A' *köhögés* a' nyavalya kezdetétől végeztéig megszokott maradni. Ez a' tsipős vizes máteriának a' torokra, és tüdökre való lezivárkodásától vagyon, nem is kíván különös orvoslást. Ha türhető: langyos, nyálkás, lágyító szerek, meleg levegő, és meleg tartás elegendők. De ha szünet nélkül ostromló, tsiklandozó, hogy miatta a' beteg felette el-lankad, akkor lágyító, és gyengén tsendesítő szerekkel kell könnyebíteni. Nro. 178—179. Kivül ruhákat édes tejbe mártván a' torokra, és melyre páro-



ló gyanánt kell rakni, gőzét bé is lehet szivatni. Belől a' mondola olaj, avagy tojás széke két, vagy három rész birs alma mag nyálkával egybe törve, és nádmézzel, avagy Szent János kenyér Syruppal keverve is igen jó, ha kávék kanalankint adatik.

Ha a' *köhögés* hig, vizes, vagy genyetséges pökdözésekkel, és bádgyafztó izzadásokkal, talán lappangó hideggel is egybe kötve vagyon, akkor a' Kina héj az egyéb ide tartozandókkal legjobb szolgálatot téfzen. Nro. 180—181.

Az *okádás*: vagy a' tsipös, vizes máteriától származik, melly a' torokba leszivárog, és a' lehellő gégének felső felét izgattya; vagy valami a' gyomorban kóválygó undokságnak következése. Ha ez az okádás nem szinte szünet nélkül ostromló, és a' beteg sem bádgyad-el felette, talán inkább könnyebbül utánna, akkór mint természetnek hafznos munkálkodását tekintvén, melly által mind az első utak kitisztulnak, mind pedig a' kiütés is sürgettetik, nem kell bántani.

Illyetén *okádás*, avagy *hasmenés* néha a' nyavalyának vége felé is szokott elő jönni, ezt sem szabad elállítani, inkább langyos, lágyító italokkal kell a' természetet hafznos munkájában segíteni. Más az, ha a' beteget felette elbádgyasztaná, a' szomjuság, és hévség gyarapodnék, nőne, akkor annak rende szzerint tsilapítani, és elállítani kellene.

Ha *nyavalya-törés*, görtsös rángalódások, vagy egyéb veszedelmes történetek jelengetnék magokat, tüstént ezeknek gerjesztő okait kellene kikeresni, 's megrontani.

Életrend. Az élet módgya abban határoztatik-meg, hogy a' beteg meg ne hűtse magát. Azért az ágyban maradgyon, és takarja-bé magát; az ablakok mikor, és mi vigyázással nyittassanak-ki, már fellyebb megmondattott; ugy szinte az is megmondattott, hogy a' beteget felette nagyon bépárnázni, és nem tudom minő hevesítő élelményekkel tartani sem szabad.

Éllyen a' nyavalya kezdetével, és még a' kütés tart, kevés, hig, könnyen emész-



hető étkekkel: marha hus lévben főt árpa, avagy ri's kásával, piritott 'semlével, gyenge zöldségekkel, és főtt gyümöltsel.

Italul a' köhögéft engesztelő, és a' gözelgéft sürgető szer adassék. Legfogatosbb leszzen a' ro's virágból, pap sajt füböl, ökörfarkfü virágból, és édes gyökérből készített herbathé, mellyet vagy nádmézzel, vagy más ide alkalmas Syruppal meg lehet édesíteni. Többynire az elmebéli, és testi tsendesség, és nyugodalom szükségesek.

Ezzel az élet módgyával a' természet maga közönségesen elégséges ennek a' nyavalyának meggyógyítására, ha tsak más valami fogyatkozás, és nyavalya hozzá nem járult.

A' már gyógyuló beteg még azután is jó ideig melegen tartsa magát, nagy bádgyasztó mozgásokat ne tsinállyon, a' hirtelen meghütéstől magát ójja; hevető, erős részegítő italokat, nem külömben a' kemény, nehezen emészthető, fű szerfzamos étkeket, mindenek előtt a' mértékletlenséget kerüllye. A' test tisztulásai, kivált a' párolgás, és ganajlás meg ne rekedgyenek. E' végre



jó továbbá is napjában kétszer, háromszor is bodza virág, vagy Hollandiai Herbathét kevés bor kövel inni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 177.

Végy: Három lat pörje gyökeret, annyi savanyú Pálma gyümöltset, vagdald-öszve, 's főzd elegendő vízben három fertályig, azután olvazd-fel egy lat sok lásznu söt, két könting kettős söt, szűrj-le fel meszfzelyt, 's adgy hozzá három lat tzitrom lév Syrupot. Egyelisd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában fél fndsiaival.

Nro. 176.

Végy: Egy grán opiumot, olvazd-fel bat lat hársfa virág vízben, azután adgy hozzá két lat pipats virág Syrupot. Egyelisd-öszve, 's adgybé minden órában egy karállal.

Nro. 177.

℞. Rad. Gramin.
Tamarind. enucl. aa.
Unc. un. sem.
c. m. coques. q. Aqu. font.
p. 3/4 hor.
deinde dissolve.
sal. Polych. Unc. sem.
arc. dupl. dr. duas.
Colat. libr. sem. adde.
Syr. acetos. citr. Unc.
un sem.
m. d. oi. 2. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 178.

℞. Laud. pur. gr. un.
solve in Aqu. fl. tiliae
Unc. trib.
deinde adde.
Syr. fl. Rhaead. Unc. un.
m. d. oi. hor. un. Cochl.

Nro.



Nro. 179.

Végy: másfél könting sá-
lep gyökeret, vagdald-öszve,
's főzd elegendő vízben egy
fertályig; azután szűrj-le
másfél meszszelyt, 's adgy
bozzá bárom lat Szent Já-
nos kenyér Syrupot. Egye-
litsd-öszve, 's adgy minden
órában fél findsiányit.

Nro. 180.

Végy: Két lat választott
Kina báj port, tizenöt grán
sálep gyökeret; főzd elegen-
dő vízben fél óráig, szűrj-
le egy meszszelyt, adgy hoz-
zá két lat fejer málvá Syru-
pot. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
bé minden órában fél findsi-
ányit.

Nro. 181.

Végy: Két lat választott
Kina báj port, főzd elegendő
vízben fél óráig; azután adgy
bozzá egy maréknyi sállya
levelet; hadd álljon befödve
forrón egy fertályig; Szűrj-

le

Nro. 179.

Rx. Rad. salep. dr. un. sem.
c. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/4 hor.
Colat. libr. un. sem.
adde.
Syr. diacod. Unc. un. sem.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 180.

Rx. Cort. per. rud. tus. se-
lect. Unc. un.
Rad. salep. gr. quindec.
c. m. coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
Colat. lib. un.
adde.
Syr. alth. Unc. un.
m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 181.

Rx. Cort. per. rud. tus. se-
lect. Unc. un.
coque s. q. Aqu. font.
p. 1/2 hor.
deinde adde.
Herb. salv. man. un.
c. m.

le egy meszszelyt, 's adgy c. m. relinque in ferv. in-	
bozzá két lit Szent János	fus. p. 1/4 hor.
kenyér Syrupot. Egyelitsd-	Colat. libr. un.
őszve, 's adgy-bé minden órá-	adde.
ban fél sindsiányit.	Syr. diacod. Unc. un.
	m. d. oi. hor. 1/2 vasculo.

A' SKÁRLÁT RÓL.

De Scarlatina.

Az a' hideglelés, mellyben a' bőr úgy megvörösedik, mintha Skárlát posztóval vólna béhoritva, *Skárlát hidegnek* nevezetik.

Néha a' felső tagok, néha egyedül az alsók, közönségesen az egész test ezzel a' skárlát színü kiütéssel béburkoltatik.

Ifju gyermeki esztendőket, a' kényes afzonyi Nemet, és a' gyenge nyomorék férjfiakat szokják meg.

Az esztendőnek akár mellyik részében láthatni, de leginkább az ősz, a' gyenge, lágy meleg telet, és tavasz eleit szereti.

Okai. A' skárlátnak okaiban mái napig sem egyeznek-meg az Orvosok. Némelleyek valami epés tsipősségben helyheztesztetik. Mä-

sok



sok valami bizonyos, ragadós mirigynek lenni vitattyák, azért ezek ragadósnak lenni állittyák; amazok tagadgyák. Következendők bizonyosok, 's ezeket emez Orvosoknak kétséges vetélkedésekben az emberi Nemzetnek segedelmére mint bizonyított tudni, elég, tudniillik: az egészséges, bajnaki, külömben a' gyuladásra hajlandó test a' *tüzes skárlátra* kész; a' felesleg meggyült epe *epés indulatu* skárlátat gerjeszt; ha pedig tsipősek, és a' rothadásra hajlandók a' nedvek, *rothadt* hideg lesz belőle.

Kezdete. Kezdete nem mindenkor egyféle, de közönségesen úgy kezdődik, mint a' vörös himlő. A' beteg előbb megbádgyad, azután megborzad, a' borzadási nyomba követi a' forróság, és fő fájás; a' ízzeniek valamennyire megvörösednek, az ábrázat megpirosodik, a' száj, és nyelv megszárad, a' torok megtüzesül, a' beteg nehezen, és fájdalmasan nyel, a' lélekzés elnehezül, 's meggyorsul, a' gyomor émeleg, többnyire okádik; nagy szomjúságról, és étel utálásról panaszolkodik; a' vizellet vörös, a' bőr száraz; 's a' t,

Ezek

Ezek a' történetek eltartanak, méglen a' bőr megkezd vörösedni, tudniillik: méglen az ábrázaton, és a' testnek egyéb tagjain sok apró vörös pontomok ki nem ütnek, mellyek tsak hamar kiterjednek, 's egybe folynak, 's eképp' a' skárlát posztóhoz hasonló vörösséget tsinállyák; mellyre a' test kevesé felduzzad, ég, és vizket; a' történetek pedig valamennyire tikkadnak ugyan, de egészen el nem mulnak.

Kimenetele. Hetedik nap a' nagy vörösség elhalaványul, és a' felső bőr lassan lassan mint a' korpa lehull; ezt a' felső bőrt sokszor a' kezekről, és lábokról kesztyű formán lehet lehuzni, 's ekkor, ha a' nyavalya jó indulatu vólt, minden történetek elmulnak, a' hideglelés is egészen megfzűnik, ugy, hogy tizedik, avagy tizen-egyedik napra a' beteg egészen egészséges.

Ellenben, ha a' történetek inkább súlyosodnak, vagy ujjakkal szaporodnak, akkor vagy halállal végződik, vagy más nyavalyába által öltözkedik. P. o. kezdgyen a' beteg hirtelen esze nélkül beszélleni, szenvedgyen nyavalya rontást; az ér-szökés le-
gyen



gyen gyors, erős, kemény, és feszült, a' fő legyen felette fájó, és kábult, az agyvelő, avagy a' lehellő gégeinek felső része gyuladgyon-meg, avagy fenesedgyék-meg, nints bizonyosbb a' hirtelen halálnál, ez fejezi-bé a' nyavalyát.

A' nyavalyák közt legkönnyebben vízi kórságot hágy maga után, melly egyedül a' meghütésből következik, ha tudniillik a' beteg időnek előtte, az az: a' mikor a' bőr még igen gyenge, a' levegöre kimegy; avagy ha külömben a' testnek gözölgése hirtelen megreked, 's elfzorul.

Orvoslása. A' skárlátnak Orvoslása annak külömbféle okaiban, és természetében határozódik-meg; szükség azért azokat előre kinyomozni, és a' járvány nyavalyákat jól megismérni, mellyekkel egybe ízövetkezett, 's mellyeknek természetében öltözkedett.

Legyen azért a' járvány nyavalya gyuladózó indulatu; jelennyen-meg a' skárlát a' közönséges történetein kívül gyuladózó, és az evesedésre hajlandó vérrel; erős, kemény, és feszült ér-szökéssel, legyen nagy a'
for-

forróság, és türhetetlen a' szomjuság, vörösedgyenek-el, 's szikrázzanak a' szemek, legyen nehéz, és fájdalmas a' nyelés, gyuladgyanak-meg a' tüdők, torok, avagy más belső tagok, nehezedgyék, 's gyorsullyon a' tüdők gyuladása miatt a' lélekzés; hurutulyon, 's befzéllyen efszen kívül a' beteg; gyenge éfszel birna valóban Az, ki eme skárlátat tüzes, égő skárlátnak lenni nem mondaná, 's mint gyuladózó nyavalyát, vért vékonyító, hivesítő, és gyengén gözöltető orvosságokkal nem gyógyítana.

Ugy ha a' szemek elsárgultak, ha a' nyelv motskos sárga, ha az ételt utállyá, ha a' szájban, és torokban keserű izt érez, ha a' gyomor nyomódik, fáj, és émeleg, ha sárgát, avagy zöldet, és keserüt okádik; szóval: ha az epe sár, avagy az epés ifzap nagyon meggyült, 's azon fellyül a' járvány nyavalya is epés indulatu; való, hogy nem más, egyedül az epés hideget orvosló mód lészzen Gyógyítója; az az: a' beteg addig meg nem gyógyul, még az epétől meg nem tisztul; melly végre az okádtatók, és hasajtók, azután a' vizes savanyótska, és
gyen-



gyengén gőzöltető orvosságok kívántatnak; a' mint az *epe hidegben* tanittatott (Lásd az *epe hideg*: lap 243. 's a' t.)

A' *skárlat hideg* valamint gyuladozó, vagy epés lehet, ugy ha hozzá szegődik az akkori garázdálkodó rothadt indulatu járvány nyavalyához, valóságos rothadt hideg-lelés lesz belőle. Nagy olyankor a' nyughatatlanság, nehéz, kábult a' fő; a' beteg az álomtalanság, avagy nyughatatlan álom, az ájulásra való hajlandóság, a' gyomor émelgés, 's a' t. környékezik, 's gyötirik. Az ér-szökés mindgyárt kezdettől kitsiny, és gyenge; némellyeknél kitsiny, és kemény, másoknál lágy, és töllyes; a' vizellet eleinten vörös, azután a' savóhoz hasonló, 's idővel mindég sárgább lesz, a' beteg efze nélkül befél, és mind egyre dörög.

Mihent jobbul a' beteg, azonnal megzavarodik a' vizellet, és liszt, avagy téglapor forma seprüt szállit az edény fenekére, okádik, és hasmenésbe esik.

Ha a' vizellet meg nem törik, ha okadás, avagy hasmenés nem következik, szóval:

val: ha a' beteg nem jobbul, sótt inkább a' nyavalya mind egyre súlyosodik, veszedelmekben forog élete; mert a' szomjuság kissebbül ugyan', de a' nyelyv gyökere sárga, harnás kéreggel béborul, a' nyers hushoz hasonló lesz; a' lehellés émelyegtető, 's fellelte bűdös, végre olly rothadt bűzü, hogy majd maga a' beteg sem tűrheti. Némiel-lyik egészen elbámulva, és majd minden érzékenység nélkül fekszik; magával értetlenül beszélget, 's dörög; a' hőr megszárad, és orbántz gyanánt setét veresen béborul. Veszedelmesek ezek a' történetek mindenkor, de kivált estve-felé súlyosodnak-e; a' forróság, és a' nyughatatlanság szemlátomást nevelkednek, ugy szinte a' többi történetek is estvélre kelvén, nőtten nőnek.

Különös természet' titka, hogy mikor a' gyermek' esztendőket a' skárlát ostromòllyá, akkor a' megnőtt, 's élemedetteket sokszor gonosz indulatu torok fájás fojtogattya.

Ez a' torok fájás a' kiütést néha megelőzi, néha követi; vannak olly példák is, hol a' bőrre semmi ki nem ütött, hanem a'



bőr alatt kemény nyilallást, vagy is inkább vízkető szurdalást érzett a' beteg, és a' bőr utánna lehámlott.

Azon fellyül, hogy ezt a' gonosz indulatu torok fájást a' rothadt skárlátnak történetei környékezik, feldagadnak, 's meggyuladnak a' nyeldeklő, a' mondola, és az alsó áll-kaptzán fekvő ikrás husok; világos vörösek, és fényesek kezdenek lenni, külömb külömb fejéres fókák támadnak, melyek tsak hamar annyira nevelkednek, hogy vagy az egyik, vagy mind a' két mondola ikrás husokat is egészen befedik, 's béborittyák.

Ez a' torok fájás, ha a' rothadt skárláttal egy indulatu, tsupán tsak a' kívül, és belől adott rothadás ellen segítő orvoságokra távozik, ha tsak a' beteget hirtelen meg nem fullasztja. Ha pedig gyuladózó, akkor az érvágás, piótzázás, köpölyözés, és a' lágyító párolások lesznek segítségül. Lásd a' Torok fájás: lap 105. 's a' t.

A' mint tehát ezzel, avagy azzal az indulatu nyavalyával öszve szövetkezik, 's ennek, avagy amannak a' természetét fel-

veszi a' skárlát hideg, ugy az orvoslása is már gyuladást emész, már epét ürit, már a' rothadást akadályoztattya. Mindenikről vólt különösen beféd, hogy azért kelleltent ne tegyek, lásd mindenikét az ő helyén.

Életrend. Az életrend foglalatoskodik a' beteg körül tartandó tisztságban, melly itten szint' ugy, mint más egyéb nyavalyákban megkívántatik. Az életre nézve is ugyan azt a' rendet tartya, melly általlyában a' többi heves nyavalyákban javasoltatt; tsak tsupán az italban azt a' külömbséget rendeli, hogy egyszersmind a' testnek külső színére is hathasson, az az: a' test gőzölgést is gyengén gyarapítsa.

Többnyire a' beteg mindenkor mértékletes melegben legyen, meg ne hütse magát. A' fris levegőből tsak annyit kell bécotsátani az ablakokon, a' mennyi a' szobába lévő levegőnek megfrisítésére, 'de nem meghütésére, szükséges.

Minekutánna felgyógyult a' beteg, a' nyavalyának maradékait a' fris tiszta levegő, a' könnyen emészthető eledelek, és a' testnek mértékletes gyakorlásai elhajtyák.



A' K Ö L E S H I M L Ö R Ö L.

De Miliaribus.

A' kiseded, kerek, felemelkedett, köles szemekhez hasonló hólyagotskák *köles-Himlőnek* neveztetnek, mellyek a' magokban foglalt hig nedvekről majd fejérek, majd vörösek. Amazok *fejér*, ezek *vörös köles himlőnek* neveztetnek.

Köles-himlőt magánosan látni, ritkaság, azért alig vagyon nyavalya, mellyhez nem kaptsolná magát; nints is különös máteriája, hanem minden a' viz eretskébbe már által szökött, avagy még az első útakban kóválygó, de már meghomlott, meghigult iszap, melly a' gőzblő eretskék végén megfzorult, szülője. Azért minden nyavalyához szegődhetik, mindenikkel egyaránt megjelenhet ott, hol az első utak nem tiszták, és a' hol az első útakban sompolgó undokság az éretlen orvoslással mint egy erőszakosan a' vérbe verődött, a' honnend azután a' testnek külső színére kiütés képében magát kiadgya.

Nem tart semmi bizonyos időt, hol előbb, hol utóbb buvik-ki: néha a' nyavalya kezdetével 3-dik 4-dik nap jön elő: más-kor folytában, leg gyakrabban a' nyavalya végével látni. Néha egyszerre tit-ki, más-kor több napokig tart kijövedele, úgy, hogy még egy felől mulik, más felől meg elő jön.

A' betegre nézve nagyon kétséges. A' következésből tudódik-ki még, ha jó, ha bíráló-e, avagy ha rosz, és tsak mint nyavalyát súlyosító történet jött-e elő? Ha jó, és bíráló, a' nyavalyának vége felé vagy előző, vagy vele járó veréjtékkel adgya-ki magát, és minthogy illyenkor a' nyavalyát okozó matéria vagy egészen, vagy nagyobb részben a' testnek külső színére által tetedődik, a' beteg tsak hirtelen könnyebbül, meg is gyógyul utánna. Ellenben ha rosz, és tsak történetü, mellyre a' nyavalya inkább öregkül, akkor már elein, már folytán szokott megjelenni, és a' beteg a' könnyebbülés helyett inkább nehezül, roszabul lesz.

A' *köles-himlöt* meg lehet jövendölöni a' savanyú büzből, mellyet a' kiütés előtt a'

I. Darab.

E e

be-



beteg' szájából érezni. A' mely elnehezül, és fáj, a' beteg keményen hurutol, a' tagokat valami futó fájdalom állya-el, az érzökés csak nem természetes; rövid idő várattya az egész testet egy közönséges veréjték ásztattya, mellyre, ha a' kiütés jó indulatu, ha bíráló, a' hurut, a' mely-szorulás, és a' tagok fájása, ha egészen el nem mulnának is, legalább szemlátomást tikkadnak.

Száraz, szellős helyeken ritkán látni: az alaton, nedves, posványos környékeket szereti; azért főképp' vizenyős tavaszkor, és őszkor a' taknyos hideglelésekkel jár, és különösen a' gyermekeket, az alzonyi Nemet, a' lágy, gyenge, taknyos, lusta természetűeket hántya.

Akár jó, és bíráló, akár rossz, és csak történetü a' *köles himlő*, elég az, ha a' testnek külső színéről visszsa verődik, ha hirtelen visszsa szökik, a' beteg mindenkor veszedelemben forog. Ugyan is csak szökjékvisszsa a' vérbe, azonnal gonoszabbak lesznek a' történetek, a' hideg nőttön nő. Verődgyek az agyvelőre, a' tüdőkre, avagy más bel-

belső tagra, mennyi szerentsétlen eseteket nem fogunk látni! guta ütés, szünetlen való álmoság, nyavalya rontás, dühödés, rángalódások, oldal nyilallások, fulladozások, belső gyuladások lesznek, 's a' t. a' boldogtalan következtések.

Kezdeté. A' köles-himlő a' mind ezzel, avagy amazzal a' nyavalyával egybe szövethet, 's ezt, avagy amazt a' nyavalyát kíséri, 's követi, ugy ugyan annak a' nyavalyának történeteivel kezdődik, 's azok által esmérteni-meg magát, indulattyát, 's természetét. Szövetkezzék p. o. a' gyuladózó hideggel egybe, léfzen kezdeté erősen rázó majd tsontig ható fázással, a' fázást felfogja váltani a' kemény forróság, a' fő kábult, és nehéz lesz, az ábrázat neki pirul, 's duzzad, a' nyelv eleintén piros, és nedves, későbbre az ajakakkal, 's az egész szájjal kiszárad, a' szomjuság nagy, a' lélekzés gyors, és fáradságos léfzen majd több, majd kevesebb hurutolással, az érzökés erős, kemény, tellyes, és gyors. Szóval a' gyuladózó hidegnek majd több, majd kevesebb elő forduló történetei elég-



ségesen megfogják esmértetni a' köles-himlőnek gyuladozó indulattyát, természetét.

Eképpen kell a' köles-himlőről elmélkedni akkor is, a' mikor *epe*, avagy *rot-hadt*, avagy más akármiféle indulatu hideggel egybe keveredik: felvévén annak indulattyát, természetét, ugyan annak szokott történeteivel kezdődik.

Kimenetele. Általában kiknek tüdejek, avagy más belső tagjok fogyatkozott, más épeknél nagyobb veszedelemben forognak. Külömben a' hidegtelestől, és a' vele járó történetektől függ kimenetele. Azért mennél inkább alább hagyott a' hideg, mennél többet apadtak a' kiütés után a' történetek, annál nagyobb a' reménység. Ellenben, ha a' kiütésre semmit nem könnyebbül a' beteg, az ér-szökés, és a' lélekzés egy állapotban maradtak, semmit nem lettek szabadabbak, és a' bőr, melyet előbb talán egyenlő meleg veréjték el-lepett, most inkább szárad; a' vizellet sem zavarodik, sem törik-meg, hanem tiszta marad, és illy formán minden környülállások inkább elsúlyosodnak; olyankor halálos a' veszedelem,

ki-

kivált ha hozzá járulnak a' gyakor foházkodások, ájulások, külső tagok', és ajakak' refzketése, hideg veréjték, nehéz alkalmatlan hurutolás, tsuklás, szünetlen álomtalanság, és eszelősség.

Orvoslása. Mivel hogy a' köles-himlőnek máteriája nem különös tulajdonságu tsi-pősség, sem a' nyavalyák, sem a' történetek, mellyekkel szövetkezik, nem egy féliek; és minekutánna ez a' kiütés többnyire a' helytelen orvoslásnak szüleménnye, és majd jó, majd gonofz indulatu, nyilván való, hogy orvoslása sem különös, sem egyféle, hanem a' minő indulatu a' hideg, ahhoz kell alkalmaztatva lenni az orvoslásnak is. Legyen azért a' hideglelés gyuladozó: kétséget sem szenved a' gvengén hivesítő, és lágyító szereknek foganatossga, az érvágás, piótzázás, köpölyezés, az all-lövelések. 's a' t. Legyen epe hideg, kiki a' savanyós, feloldó, gyenge has hajtó, avagy okádtató szereket fogja rendelni. (Az okádtató szerek a' külső test színére is különösen munkálódnak ugy, hogy a' vízszfa szökött kiütést már többszer magok az okádtató



tató szerek megint kihajtották.) Ha rothadt hideggel vagyon, és a' beteg nagyon elerőtlenedett: a' kina-héj, az olasz uti-fű, a' kámfor, a' hólyag szivatók lesznek segítségül. 'S e'képpen, a' mi az orvosláft illeti, a' köles-himlő tekintetbe sem jön, az egész orvoslás a' hideglelésre alkalmaztatik.

Életrend. Az életrend mind az ételre, és italra, mind pedig a' többi rendtartásra nézve a' hidegleléshez legyen szabva. Egyedül, hogy a' kiütés miatt valamivel melegebben tartsa magát, és a' meghütéstől őrizkedgyék mindenkép' a' beteg, ne talántán vízfza nyomódgyék. Erre nézve igen jó a' gyenge gőzölgéft gerjelztő szereket adni; a' veréteket melegített rukákkal szorgalmasan letörülni, és a' vizes fejer ruhát, a' hányszor szükséges, száraz megmelegítettel feltserélni.

A P A T É T S R Ó L.

De Petechiis.

Piros, sima, bolha tsipéshez hasonló, nem vízfkető fótotskák *Patétsnek* hivattatnak.

nak. Ezek nem tsak a' külső testi szint, sokszor a' belső tagokat is elfogják.

Mentül jobb formájuk, és szintük, annál jobb indulatuk; mentül pedig rozabb formájuk, és rozabb szintük, mentül szerjesbbek, feketébbek, annál gonoszbb indulatuk.

Kivül a' melegen bétakartt tagokon legelőbbfzer, 's legsürűbben látni; tudniillik: a' nyakon, és melyen, azután a' vál-lapitzkákön, háton, és vékonyokon, néha az ábrázaton is, végre a' karokon, és a' tzomok' belső felén. Belől alig vagyon ollyas tag, mellyet már meg nem lopott volna.

A' *Patéts* általlyában szereti az alatson, nedves, 'sombékos környékeket, és az elrekedt levegőt. Azért olly közönséges vendég a' beteg házokban, és a' 'szegények' hajlékaiban.

Okai. Származik, ha akár minő okból a' vér, avagy más nedvesség a' bőren az eretskékből ki, és széjjel öntődik. Éppen azért a' Patétset mind, annyi valóságos belső okból 'származott vér kiöntéseknek kell tartani, melly kiöntések a' belső tagokon szint'

ugy



ugy, mint kívül megeshetnek. Ettől a' kiöntött vérnek, vagy egyéb nedvességnek mennyiségétől, színétől, és minéműségétől függ azután a' sok féle színe, formája, 's nagysága is a' Patétsnek.

A' Patéts magánosan nem jár, hanem mindenkor valami nyavalyával leginkább az *epe*, és *rothadt* hideglelésekkel dühöskeedik. Nem tart bizonyos időt, többnyire folytatásban, avagy vége felé a' nyavalyának mutatya magát; igen rosz, ha már második, és harmadik nap jön elő. Nem lehetetlen, de ritka eset, hogy a' betegnek halálakor, avagy halála után kiüssön.

Igaz, hogy a' Patéts' gerjesztésére elegendő a' megromlott, rothadt élelményekkel való élés; tudniillik: ha valaki rothadt húst, záp tojáft, beteges, avagy eldöglött marha húst eszik, penészes, dohos gabonából készült eledelkkel, és posványos rosz vízzel él; meleg, megvesztegetett levegőben, beteg házokban, fogságokban, alacsony, nedves környékekben lakik. Igaz, hogy mind ezek a' Patéts' gerjesztésére elegendők, de többnyire, és közönségesen az

első

első útakban heverő undokság, melly az epés, rothadt hideglelésekben annak ideiben ki nem ürült, hanem inkább az éretlen orvoslással mintegy alkalmasabbá tétetett a vérbe való bészökésre, a legközönségesbb, és legfőbb gerjesztő ok.

Orvoslása. Nints tehát a Patétsnek semmi tulajdona, és a nyavalyák, mellyekkel jön, nem mindenkor egy rendbéliek, következésképpen az orvoslása sem különös, semmiben sem is másallya-meg jelenléte a vele jött nyavalyának kezdett orvoslását, hanem a minő orvosló módot a hideglelés, és a több, vagy kevesebb vele lévő történetek kívántak, azt tovább is meg kell tartani, a mellett álhatatosan meg kell maradni.

Kérdezze már valaki: Hogy mért néha az okádtató, máskor a hashajtó szerek szükségesek a Patétsben? Mért kelletik a Patétsben néha eret vágni némellyeknél, másoknál pedig rothadás ellen való szerekkel viaskodni? Mért azoknál az élet erőket alább szalítani, ezeknél pedig élelteni, fel-emelni?

Mind-



Mindazonáltal, bátor a' Patétsnek jelenléte semmit nem változtat az orvosló módban, bizonyos még is, hogy annak nagyságából, színéből, és formájából a' nyavalyának tulajdonságára, a' betegnek állapattjára, és a' következésekre nézve sokat lehet tanulni. Ugy a' kerekes, lentse forma patéts szelidebb, és közönségesen olyan epés, és rothadt nyavalyákban üt-ki, melyekben az első útnak kiürítése elmulasztott. 'S azért többnyire okádtató szerekre engesztelődik, azután pedig a' vékonyító, savanyú italokra egészen elmulik.

A' világos vörös sem olly veszedelmes, mint a' setét vörös, a' szederjes, kiterült, és szegeletes. A' zöldellő, feketés még veszedelmesebb, és tsak nem mindenkor halálos. A' hamu színü, ugy, hogy a' test mintegy márványozott, a' betegnek az élethez semmi reménységet nem hágy, bizonyosan megöli.

Kimenetele. Tekéntvén eképpen a' patétsnek színét, nagyságát, és formáját, ha egy úttal a' nyavalyának többi történetei is velösen megmérsekeltetnek, a' betegnek ál-

lapattyáról, veszedelméről, és a' nyavalyának következéseiről bizonyos ítéletet tenni éppen nem léfzen nehéz; például lehet: ha a' patéts mellett a' szájból, belekből, avagy tüdőkből a' beteg vér folyást szenved; melly kitsiny akkor a' reménység! de ez is elenyészik, ha vért hudgyik. Nem külömben, ha a' felfekvéstől kipárlatt, kisebesedett részek szederjes barnák, és feketék lesznek, és hirtelen megfenesednek; akkor is bizony le lehet tenni minden reménységet. Olyan gonosz jel az is, ha a' patétsel a' has dobgyanánt felpuffad, avagy az ét-szökés refzkető, ugrádozó, rendetlen.

Életrend. Az életrend a' nyavalyához, mellyel a' patéts szövetségben vagyon, legyen szabva, úgy, hogy, ha rothadt, epés, avagy gyuladózó, ugyan az ezeknek leírásiban rendelt élet módot kell felkeresni, azt kell elő venni.

A T S A L Á N H I M L Ö R Ö L. *De Urticata.*

Halavány piros, vagy fejevörösön karimázott, tsalán tsipésből támadott hólyagok-



gokhoz hasonló vízkető, és égető fókok *Tsalán himlőnek* neveztetnek.

A' *Tsalán-himlő* nem szokott a' testen nagyon kiterülni, hanem csak egyik, avagy másik részén mutatya magát. A' rész, a' mellyen magát mutatya, valamennyire dagadt, és vörös, de a' vörösege az ujj nyomás alatt rövid időre elvész.

Minden kiütések közt a' *Tsalán-himlő* legfelidebb, 's alig hágy is maga után valamikor rossz következeséket.

Egyenlőn támadgya-meg a' megnótteket, és gyermekeket. Az idő járásban sem tesz semmi külömbséget; még is a' tavalzt, a' hanyatló nyarat, és őfzt, az epe hideget, és epés hasmenéseket főképp' szereti.

Okai. Gerjesztő okai: az epés, avagy más tsipős nedvesség, az első utakban heverő ifzap, avagy a' testnek akadályoztatott gőzölgése, mellyekre valami kis borzadás, héség, fő fájás támad; azután a' hőren vízketséget érezni, mellyre a' *Tsalán-himlő* csak kibuvik, melly is néhány napok mulva korpásan meg elhúl.

Kezdete. Nints tehát a' *Tsalán-himlőnek* különös gerjelztő matériája, és a' vele járó hideg is nagyon szelid. Magokat felváltó borzadás, és forróság, fő fájás, és nyughatatlanság szoktak a' legközönségesebb történetek lenni, mellyek estve felé valamennyire nevednek, de reggelre engednek, alább hagynak. A' kiütés is néha a' hideggel együtt eltűnik, és csak estve felé üt-kimegint, mellyre ujjonnan könnyebbül a' beteg, végre ki-izzad, és a' közönségesen sürrü lenni fokott vizellet seprüt ver, mellyre a' kiütés többnyire a' hidegleléssel együtt tellyességgel elvész.

Kimenetele. A' *Tsalán himlőt* sokszor minden hideglelés nélkül is láthatni, nem nagy akkor a' baj. Az első utak' kitiresítésére, és a' gyenge izzasztókra csak könnyen távazik.

Orvoslása. Nints a' *Tsalán himlőnek* különös tulajdonságu matériája, nem is vár azért különös orvoslást. Az első útaknak kiürítése, és a' testnek gözölgése főbb tárgya az orvoslásnak. Azért a' beteg az ágyban maradgyon, és gyengén izzasztó her-



batheákat igyék; mert jó lehet a' tsalán-
himlő magában nem rosz indulatu, még is,
ha hirtelen vízfsza verődnek a' belső tagok-
ra, könnyen kedvetlen következéseket o-
kozhatna.

Az életrendet nem a' kiütés, hanem a'
vele lévő hideglelés határozza-meg; tudni-
illik: a' minő a' hideglelés, olyan legyen
a' kifzabott életrend is.

A Z O R B Á N T Z R Ó L.

De Erysipelate.

Valami meleg, halavány-piros, néha
felette vörös, tündöklő, széles, égő, avagy
vízkető daganat, mellynek fézfke közön-
ségesen tsak a' bőrnek felső felében vagon,
Orbántznak hivattatik. De mivel gyakran
bujdosik, az az: egyik tagról a' másakra szö-
kik, azért *vörös folyásnak*, *vörös futás-
nak*, *tsufznak* is neveztetik némellyektől.

Az ujjal tett nyomítás alatt meghala-
ványodik, de utánna meg tsak vízfsza ve-
szi előbbi színét. Sokszor hólyagokat ver,
mellyekből valami tsipős, égető nedvesség
foly-

folydogál. Közönségesen a' bőr lekorpázásával végződik.

Az *Orbántz* a' testnek akárminő részét megfzálhattya; legtöbbszer az ábrázatot, a' tzombokat, lábokat, azután a' nyakat, karokat, és emlőket bántya. A' hason, és háton igen ritkán látni.

Feloztása. Nagyságára, színére, formájára, kinienetelére, és egyéb vele járó környülállásokra nézve többféle feloztásokat szenved. Ha a' bőr felette vörös, feszült, fájó, forró, égető, száraz, lüktető: tüzes Orbántz a' neve. A' midőn a' bőr halvány piros, sárgás, a' daganat puhább, nem annyira feszült, a' forróság, az égetés, és viszkettség is türethetőbb: hideg daganatu Orbántznak mondatik. Ha színe, formája, és a' többi történetek szelidek, ha jó, és ítélő, jó indulatunak. Ellenben, ha matériája, nagyon tsipős, felette romlott, a' hideglelést is keményebb, és veszedelmesbb történetek késérik, a' beteg nagyon bádgyadt, a' nedvek mód nélkül megvelztegetettek, akkor gonosz indulatu Orbántznak hivattatik, (ennél alig lehet jó ki-
me-

menetelt várni.) Ha színe szederjes, zöldellő, hamu színű, feketés: akkor *fenés Orbántznak* tartatik. A' tüzes orbántznak megérleléséből lesz: Az *eves Orbántz*: Ha pedig a' rozsz indulatu tsipős matériája az ikrás husokba száll, akkor az ikrás husok, vagy kemény tsomókká válnak, vagy rákfenés fekélyek lesznek belölek.

Érzékeny testek hajlandóbbak reá, 's az az oka, hogy némelleyek majd soha, mások pedig igen is gyakran szenvednek benne. Ugy vannak némelleyek, kiket ofstromonkint több izben, és majd mindenkor egy időben gyötör. Igaz, hogy ezeknek az ilyen ofstrom könnyebbülésekre, 's egésségekre válik, minthogy a' vérből kifejtődött tsipősségtől megmenekednek, melly egyébbiránt a' vért megvesztegetné, és más sokkal súlyosabb, 's veszedelmesebb betegséget serkentene.

Kezdeté. Az ilyenek az orbántz kitítése előtt megbádogyadnak, egymást felváltó fázás, és hőség közt gyötörödnék, 's nyughatatlanul aluszhatnak, az ételt nem kívánják, majd többet, majd kevesebbet szomjuhozhatnak,

nak, fejek fáj, 's végre a' bőr viszketni, és égni kezd, mellyre tsak hamar kiterul a' vörösség, kitűtt az orbántz; alig mult-el az ostrom, már tökéletesen meg is gyógyultanak.

Az Orbántz közönségesen tsak némelly személlyeket lop-meg, de néha egyszerre sokakat ostromol, 's akkor *járvány Orbántz-nak* neveztetik, 's hidegleléssel vagyon; külömben a' *nélkül* szokott lenni.

Okai. Akár mikor támadhat, de még is nyár végével, őszkor, az epés hideglelésekkel legközönségesbb azt látni; mivel hogy a' ködös, hideg levegő leg inkább kedvez néki, melly a' test gőzelgést akadályozza. A' testnek mértékletlen mozgásai, és a' hirtelen meghűtés, a' nagy hé, és hideg éjtűzakák, a' kemény harag, és megijedés, a' vérben vissza szökött kiütések, a' fekélyeknek időtlen bé-forrása, még a' testnek különös állapottya is sokat segíti az Orbántzat, nem külömben a' hig, heves, tsipős, epés nedvek. Hányszor okoztatik egyedül az első útakban heverő epés, avagy egyéb tsipős, iszapos undokságtul!



Kimenetele. Ha az Orbántz magánosan más nyavalya nélkül, minden különös baj, és alkalmatlanság nélkül a' testnek valami részén kiüt, a' rendes orvoslásra néhány napok mulva csak hamar elmulik; de ha rosz, és gonosz indulatu, ha a' vér megvesztegetődött, akkor sokáig tart, és többnyire rosz, veszedelmes következéseket hágy maga után; ugymint: hideglelést, oldal nyilallást, okádást, fájdalmas hasmenéseket. 's a' t. Talán néha meg is öli a' beteget?

Orvoslása. Abból, hogy az orbántz nem mindenkor egy rendbéli, hanem a' különbözőféle okokra, és nyavalyákra nézve, mellyekhez szegődik, sok féle indulatu, természetesen következik, hogy orvoslása sem egy, és hogy nintsenek különös szerek, mellyek ötet mindenkor meggyógyítanak; hanem a' mint az orbántz magánosan, avagy más nyavalyával szövetkezve jön, természetéhez, és a' többi történetekhez alkalmaztatva majd a' hánytató, majd a' hashajtó, majd az izzasztó, majd oszlató, majd erősítő, és a' rothadás ellen való szerekhez kell folyamodni.

A' külömben szelid, rendes, semmi más nyavalyával nem szegődött orbántz, ha más-képp egészséges fzemélyt megszökik, a' gyakor ofzlató, 's gyengén izzasztó meleg ita-lokra Nro. 182—183. távozik, tsak egy-fzersmind mértékletes melegben tartsa ma-gát, és a' meghütéstől örízkedgyék a' be-
teget; kívül pedig az orbántzos helyet szá-raz kötésekkel borítsa. Nro. 184.

Szármozzék az orbántz epés, avagy más rendbéli tsipösségtől, avagy az első utak-ban lappangó ifzaptól; legyen epe hideg-gel, epés hasmenéssel 's a' t. egybe szür-ve; egyedül a' kiürítő szerek fognak haf-zálni.

Ha nints mi tiltya, eleinten az okád-tatók hathatósbbak a' hashajtóknál; mint-hogy egyfzersmind a' test' gözelgést is iz-gattyák, 's szaporittyák. Vége felé a' nya-valyának gyenge hashajtót adni mindenkor jó, sött szükséges, hogy, ha valami tsipős máteria vízfza maradott volna, kiürüllyen, ne talántán a' belső részekre vitetödgyék, és új veszedelmet okozzon. Nro. 185—186.



Fellyebb mondatott, hogy az orbántzot kívül száraz kötésekkel kell borítani. De ha a' daganat nagyon feszült, vörös, és forró, ugy hogy valóságos kemény, égő lüktető gyuladással vagyon, akkor nem száraz, hanem meleg nedves lágyító kötések szükségesek; p. o. édes téjben főtt 'semle, és bodza virág, avagy Nro. 187. alatt kitett kötés.

Ezek mellett: ha a' beteg majd borzad, majd hevül, nagy fő fájásokról panaszolkodik, és nagyon szomjuhozik, az ér-szőkés fefzes, kemény, és tellyes; akkor a' sok vért vékonyító, lágyító, és hivesítő italokon kívül vért kell letsapolni, és egy úttal hivesítő all-lövellésekkel, gyakor lábferesztésekkel, és a' talpakra rakott izgató kötésekkel a' vért a' felső részekről, az alsókra kell levonni.

Ha az első utak motskosak, ha tsipös epe, sár-viz, avagy valami más einézfetlen máteria taláztatik benne; üritők, a' mint már fellyebb mondatott, az az: Okádatató, avagy hashajtó szerek lesznek segítségül.

A' fenesedő Orbántzat kina héjból, 's más rothadás ellen való fűvekből készített kötésekkel kell győzni, az az: ezeket a' szereket borban meg kell főzni, 's velek színtelen párolni. Nro. 188. Belől is a' Kina héj más a' körülállásokhoz alkalmaztatakkal tészen leg jobb szolgálatot.

A' felette engedetlen, és végre valami tsemós keménységgé váló Orbántzat a' különböző körülállásokhoz képeft majd száraz, majd nedves oszlató fűvekkal, és flastromokkal kell kötözni; belől pedig leg-hathatósbbak a' bürök, és a' piskoltzból készített orvosságok. Nro. 189. Kivált ha közben sok savót, avagy széles lapú, és édes gyökerekből tsinált italokból sokat iszik.

Ha pedig ez a' tsemós keménység gonosz indulatu fekélyé válnék, akkor azt bürökből, és bodza virágból készített, és tiszta mézzel egyelitett szerekkel gyengén kimosni, és fetskendezni, azután ugyan ebbe a' szerbe mártott tépettel kell béköttni. Nro. 190.



A' halavány, és vizes daganatú Orbántz ellen legjobb a' ro's, és bab liszt kevés kámmforral egyelítve, zatskóban melegén reá kötve. Ellenben minden 'siros, és olajos szerek az Orbántznak akármiféle nemében ártalmasak, ha a' daganatra kenetnek.

A' gyakran bizonyos időben ostromonkint elő fordulni szokott orbántz ellen leg-hafznosabbak a' belől adott vért, és első útakat tisztító szerek: a' Ló sóska, a' széles lapú, Jalapa, és Rhebárbára gyökerek, 's a' t. Kivül pedig a' környülállásokhoz alkalmaztatva majd száraz, majd nedves meleg kötések. Első, és legfőbb orvoslása pedig a' rendes élet mód.

A' járvány Orbántznak gyógyítását a' vele szövetkezett nyavalya, és a' többi hozzá járult történetek határozzák-meg.

Vagyon az Orbántznak még más Neme is: Látni tudniillik a' testnek külömbkülömb részein valami setét, tűz módra égő, és felette nagyon fájó vörösséget, melly sok apró hólyagotskákból áll, 's mellyek valami keményen rágó, és égető tsipősséggel tele vannak, melly is gyakran kemény

gyu-

gyuladást, és súlyos hideglelést gerjeszt. Az ilyen orbántz *Szent Antal tüzének* nevezetik. Sokszor a' hason övedző gyanánt üt-ki, és *Orbántz övnek* mondatik.

Ennek, 's más egyéb orbántz Nemeinek sints különös orvoslások. Az orbántznak indulattya, és természetete, a' mint magánosan, avagy más nyavalyával szövetkezett, határozza-meg az előbb mondott mód szerint az orvoslást.

A' helytelen orvoslás, avagy más elkövetett hiba által a' jó indulatu Orbántz is rosz következéseket hagyhat maga után. Ugy ha akár mi okból hirtelen eltűnik, és a' belső részekre által tetetődik, annál veszedelmesbb, mennél nemesebb a' rész mellyre leszáll, és mennél gonoszbbak a' reá következő történetek. Ugy egy reá következő súlyos hideglelés, agyvelő, avagy tüdő gyulladás, mely szorulás, görtsös hurut, kólika, az élet erőknök szembe tűnő fogyatkozása; 's a' t. valóban veszedelmekkel tellyes következesek.

Félre illyenkor minden tétovázással. Jól meg kell vizgálni a' helyet, a' hová ál-



tal tétetődött, és a' reá következett súlyos történeteket, mellyekhez képeft, ha gyuladást okozott, a' betegnek ereihez szabva eret kell vágni, a' nyak-tsigára, és a' láb-íkrákra hólyag-huzó flastromot kell kötni; belől pedig sok langyos, izzasztó italokat kell adni, hogy a' vízfsza verett Orbántzot a' test színére ismét kihajtsák. Nro. 191.

Erre az orvoslásra a' beteg nagyon megizzad, a' gyötrődés is szünik, és az Orbántz vagy megint elől jön, vagy három, négy napok mulva valami taknyos, vagy genyetséges pokés következik, mellyre a' beteg szemlátomást könnyebbül, és végre meggyógyul. Más az: ha mind ezekre a' beteg nem javul, inkább nehezedik, a' történetek is nem hogy alább hagynának, inkább nőttön nőnek; ollyankor az ollyan vízfsza verés közönségesen halálos.

Életrend. Itten is, valamint más akármi nyavalyában, az életrendet meg kell szorosán tartani. A' hideg, nedves, ködös, nem külömben a' keskeny helyen által fuvó, levegőtől ójja magát a' beteg. A' hirtelen ijedés, és képtelen harag is nagyon

gyon ártalmasak, a' heves részegítő italok, kemény, 'siros, fűszerfzamos, nehéz emészthető, vagy felesleg sok ételek, nagyon izzafztó, és gyullasztó, szint' ugy az erősebb hashajtó szerek mind annyi mérgek. A' szorulások, a' szükségtelen ér-vágások, 's egyéb szembe tűnőbb ürülések nagyon ártalmasak.

Kivül is távafztassanak-el mind azok, mellyek a' test' gőzölgéft hátrállják, avagy éppen elnyomják; a' millyenek az öszve szívó szerek, a' kövér, olajos írek, az ólomból készített orvosságok, a' hideg vízzel, avagy Spiritusokkal való mosása, és feresztése a' daganatnak, 's a' t. Minthogy ezek a' gőzölgéft akadályoztattyák, azért az orbántzat erőszakosan vizsgálja verik.

R E T Z E P T E K.

Nro. 182.

Végy: fél könting salitromot, annyi mosatlan izzafztó piskoltzot, két lat etzetes mézet, annyi bodza Lik-táriumot, nyoltz lat bodza

vi-

Nro. 128.

N. Nitr. pur.
stib. diaph. n. abl. aa.
dr. sem.
Oxim. simpl.
Roob. samb. aa. Unc. un.
Aqu.



virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 153.

Végy: másfél marék bodza virágot, annyi ökörfarkfű virágot. Egyelitsd-öszve, 's add herbatének, igyék a

Nro. 152. orvosságra belőle.

Nro. 154.

Végy: Nyolcz lat bodza virág lisztet, annyi székfű virág lisztet, ugyan annyi bab lisztet, haramfél könting kámfort. Egyelitsd-öszve, 's add szárász kötésnek.

Nro. 155.

Végy: Negyven grán Rbe-bárbarát, annyi sok hasznú só. Egyelitsd-öszve, 's add egyszerre.

Nro. 156.

Végy: Egy lat senna levelet, három lat választott Mannát, két könting bor követ; vagdald-öszve, 's badd

al-

Aqu. fl. samb. Unc. quatuor.

m. d. oj. 2. hor. 2. cochl.

Nro. 153.

R. Fl. samb.

— Verbasc. aa. man. un. sem.

m. d. spec. p. The; super bibat. mixt. Nro. 152.

Nro. 154.

R. Farin. fl. samb.

— — cham.

— fabar. aa. Unc. quatuor.

Camphor. stae. dr. duas. sem.

m. d. spec. p. fomentaoe-

Nro. 155.

R. Rad, Rh. elect.

sal. Polychr. aa. scr. duos.

m. f. Pulv. p. dos.

Nro. 156.

R. Fol. senn. Unc. sem.

Mann. elect. Unc. un. sem.

Crem. tart. dr. duas.

c.

Allyon fél-meszfzely forró víz-
ben fél óráig; azután szűrd-
le, 's add italul egyszerre.

Nro. 187.

Végy: Loberfű virágot,
bodza virágot, papsajt-fű le-
velet, bürköt, és olajz úti-
füvet, mindenikből két ma-
réknyit. Vagdald-öfzve, 's
add nedves kötésnek

Nro. 188.

Végy: Ürmöt, vízi fok-
bagymát, fekete peszértzét,
olajz úti füvet, mindenikből
két marékkal; vagdald-öfz-
ve, 's főzd-meg borban kö-
tésnek.

Nro. 189.

Végy: Egy lat bürök ki-
vonást, egy könting laxáló
kivonást, tsinálly bárom grá-
nyi pilulákat belőlek, 's adgy-
bé minden nap báromszor há-
rom szemet.

c. m. infund. in Aqu. ferv.
libr. sem.
relinque vas. claus. p. 1/2
hor.

Colat. exhibe p. haustu.

Nro. 187.

Rx. Fl. Melilot.

— samb.

Fol. malv.

Herb. cicut.

— arnic. aa. man. duos.

c. m. d. spec. p. Catapl.

Nro. 188.

Rx. Herb. absinth.

— scord.

— marrub.

— arnic. aa. man.
duos.

c. m. d. spec. in vino co-
quend. p. fomentaoe.

Nro. 189.

Rx. Extr. Cicut. Unc. sem.

Mass. Pill. Extr. Cathol.
dr. un.

m. f. l. a. pill. gr. trium.

d. ter. de die tres.



Nro. 190.

Végy: egy marék bürköt, ugyan annyi bodza virágot, bagdald-öfzve, 's tartsd elégséges forró vízben egy fertályig; azután szűrj-le másfél mezfzelyt, 's adgy hozzá három lat tiszta mézet. Egyelitsd-öfzve, 's add mosni, és kötni való szernek.

Nro. 191.

Végy: másfél marék bodza virágot, egy lat édes gyökér port, tölts reá forró vizet, 's tartsd befödve egy fertályig jó melegen; azután szűrj-le tizen-hat lat vizet, 's adgy hozzá egy könting salitromot, három lat bodza Liktáriumot. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden órában egy fudszával lág melegen.

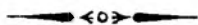
Nro. 190.

ry. Herb. Cicut.
fl. samb. aa. man. un.
c. m. infund. s. q. Aqu.
ferv. p. 1/4 hor.
deinde colat. libr. un.
sem.
adde.
Mell. pur. Unc. un. sem.
m. d. p. fomentaoe.

Nro. 191.

ry. Fl. samb. man. un. sem.
Liquirit. ras. Unc. sem.
m. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/4 hor. vas. claus.
Colat. Unc. octo.
adde.
Nitr. pur. dr. un.
Roob. samb. Unc. un.
sem.
m. d. oi. hor. un. vascul.
tepide.

LAISTROMA.



<i>Alálb hagyó Hideg</i>	-	-	Febris remittens.
<i>Allandó Hideg</i>	-	-	Continua.
<i>All-lövellés</i>	-	-	Enema.
<i>Birálló Űresedések</i>	-	-	Criticae Evacuationes.
<i>Egybe fűzött Mód</i>	-	-	Composita Methodus.
<i>Elő-járó Pósták</i>	-	-	Prodromi.
<i>Érző in erősítő Mód</i>	-	-	Methodus Nervina.
<i>Fekély</i>	-	-	Ulcus.
<i>Felső bőr, bőr hártya</i>	-	-	Epidermis.
<i>Fene</i>	-	-	Gangraena.
<i>Főbb Hideglelések</i>	-	-	Cardinales Febres.
<i>Gonosz indultu Hideg</i>	-	-	Maligna Febris.
<i>Hideg daganat</i>	-	-	Oedema.
<i>Hideglelés' Folyása</i>	-	-	Decursus Febris.
<i>Hóny - Nyavalya</i>	-	-	Endemicus morbus.
<i>Hus szakadás</i>	-	-	Sarcocele.
<i>Járvány Nyavalya</i>	-	-	Epidemicus morbus.
<i>Idő állapotása</i>	-	-	Stadium temporis.
<i>Jó indultu Hideg</i>	-	-	benigna Febris.
<i>Közép hus</i>	-	-	Perinaeum.
<i>Ló szér</i>	-	-	materia pro Enemate.
<i>Mely tályog</i>	-	-	Empyema.
<i>Mirigy, Kemény Mirigy</i>	-	-	Scirrhus
<i>Nyálka</i>	-	-	Mucilago.
<i>Oldal Hártya</i>	-	-	Pleura.

Oldó, ofzlató M6d	-	-	Solvens, resolvens Methodus.
Ostrom	-	-	Paroxismus.
Párolás	-	-	Fomentatio.
Rák-fene	-	-	Cancer.
Rendes Hideglelés	-	-	Febris regularis.
Rendetlen —	-	-	Febris anomala.
Rotyogtatás	-	-	Gargarisatio.
Súly	-	-	Scorbutus.
Szinlett Hideglelés	-	-	Febris larvata.
Tályog	-	-	Abscessus.
Tökök' Toldalékja	-	-	Epididymis.
Történet, Tünemény	-	-	Symptoma.
Tső fekély	-	-	Fistula.
Tüzes Kelés	-	-	Anthrax.
Véeres szakadás	-	-	Varicocele.
Viz szakadás	-	-	Hydrocele.
Zavaró M6d	-	-	Confundens Methodus.



2481 46/5

UMSF